

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE
XXXIV.

A FŐVÁROSI
SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE
XXII.

1985 – 1986 – 1987.

BUDAPEST, 1991.

A FŐVÁROSI
SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE XXII.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE

XXXIV.

A FŐVÁROSI
SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE

XXII.

1985–1986–1987.

ЕЖЕГОДНИК
Городской Библиотеки им.
Эрвина Сабо, Будапешт
1985–1986–1987.

ANNUAIRE
de la Bibliothèque de la Ville
de Budapest, "Ervin Szabó"
1985–1986–1987.

YEARBOOK
for the years 1983-84, of the
Metropolitan "Ervin Szabó" Library.
1985–1986–1987.

JAHRBUCH
der Stadtbibliothek
„Ervin Szabó“, Budapest
1985–1986–1987.

BUDAPEST, 1991.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

BÁTHORY JÁNOS, DR. FARAGÓ TAMÁS, GÁL GYÖRGYNÉ,
KOPCSAY ÁGNES, MARUSZKI JÓZSEF, PESTI ERNŐ,
SZABÓNÉ RICHLICH ILONA, SZÁSZ ILONA

FŐSZERKESZTŐ:

KISS JENŐ

SZERKESZTŐ ÉS A JELENTÉS ANYAGÁNAK ELŐKÉSZÍTŐJE:

GÁL GYÖRGYNÉ

A TÁBLÁZATOKAT

Dr. KISS JÁNOSNÉ KÉSZÍTETTE

MŰSZAKI SZERKESZTŐ:

VASS ÉVA

ISSN 0 139-2085

Kiadja a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
Felelős kiadó: Kiss Jenő főigazgató
Készült a FSZEK sokszorosító üzemében
Felelős vezető: Horváth Ferencné
Táskaszám: 91/312 ívterj.: 14,4 A/5
Példányszám: 400

JELENTÉS AZ 1985/86/87-ES ÉV MUNKÁJÁRÓL

A három év munkáját nagyon erőteljesen befolyásolták a könyvtárat is egyre szigorúbb korlátok közé szorító gazdasági körülmények. Ugyanakkor a megoldások keresése számos újítást, ésszerűsítést hozott felszínre és szakmai megoldások modernizálásához vezetett. Ennek hatására felszínre kerültek a megoldást segítő ötletek. Megindult a hálózat korszerűsítése. Az új koncepció lényege az olvasók érdeklődési körét jobban szem előtt tartó állományépítés és kihelyezés. A sok kis egység átalakítása ún. családi könyvtárrá, jobb használati körülményeket és több, jobban elhelyezett, napi érdeklődésre számot tartó olvasnivalót és egyéb dokumentumot jelent. A magasabb szintű könyvtári igényeket a „kétfeleles” könyvtárak tudják kielégíteni. Erre szükség is van a színvonal megtartása érdekében, hiszen az előző évtized az intézmény életének sikeres szakasza volt. Ez a minősítés a Fővárosi Tanács V.B. ülésén fogalmazódott meg, amelyen 1985-ben, - 12 év után - a könyvtár munkája napirendre került. Az olvasói létszám is túllépte a 200 ezret a beszámolási időszakban, habár a három év alatt lényeges ingadozást mutatott. Miután 1985-ben öt éves tervidőszak zárult, érdemes ezt az adatot az 1980-as számhoz is hasonlítani. Több, mint 20 ezerrel gyarapodott az olvasótábor, ami a könyvtár iránti kétségbevonhatatlan társadalmi igényt bizonyítja. S ez a szám nyilván nem független attól a tényről sem, hogy néhány jelentős, korszerű egységgel bővült hálózatunk, miután befejeződtek a korábbi időszakban megkezdett építkezések. /Ujabb nagyobb könyvtárak létesítésére már nincs anyagi fedezet./

Szolgáltatásaink körét is sikerült bővítenünk, előreléptünk a nem hagyományos dokumentumok beszerzése és forgalmazása terén, és lépéseket tettünk a számítógép könyvtári alkalmazásában.

A beszámolási időszakban változás volt a könyvtár felső vezetésében. Sz. Kiss Csaba főigazgató-helyettes megvált az intézménytől, helyére felügyeleti szervünk Papp Istvánt nevezte ki. Elhunyt Mátrai Mátyas főigazgató-helyettes.

I. Hálózatfejlesztés, szolgáltatásbővítés

Az intézet hosszú évek óta keresi a megoldást a központi könyvtár helyiség gondjaira. Ebben az időszakban két bővítési lehetőség kínálkozott. A Baross utcai épületben egy üzlethelyiség, és a jelentősebb, a könyvtár mögött elhelyezkedő Reviczky utcai kollégiumi könyvtári célra történő átalakítása, amely a következő néhány év feladata lesz. Eddig a hasznosításra vonatkozó tervek készültek. A helynyerés a központi könyvtár munkájának és betelepítésének újragondolását vonta maga után.

A hálózat két főkönyvtárral gyarapodott: 1985 márciusában nyílt Pestlőrincen egy 1000 m² alapterületű intézmény, /amely azóta a XVIII. kerület kulturális centruma lett/ 1986-ban a XX. kerület új városközpontjában - egy volt gyárépület átalakításából - kétszintes főkönyvtár létesült, földszintjén nagyon szépen kialakított „családi részleggel”.

1985-ben a IV. kerületben /Káposztásmegyeren/ és a XXI. kerületben nyílt kettős funkciójú könyvtár, - az utóbbi felnőttet is fogad - a Havanna úti lakótelepen gyermekek részére fiókkönyvtár.

1986-ban a XVII/2-es fiókkönyvtár kezdte meg működését, 1987-ben a Gazdagréti lakótelepen 270 m² alapterületen a XI/3-as fiókkönyvtár. Az építkezésekkel, felújításokkal egyidejűleg - mint már utaltunk rá - a könyvtárak funkcionálisan megújultak. /Az előző évkönyv tartalmazza a hálózatfejlesztés új koncepcióját./ 1985-ben, felújítás után megnyílt az I/2-es, a XI/1-es, a XIII/1-es, a XIII/6-os, a XVII/1-es fiókkönyvtár és a VII. kerületi könyvtár. Gazdaságtalan működés miatt két fiókkönyvtárat meg kellett szüntetni. /IX/2, XX/2/. 1986-ban felújítás, átalakítás történt a VII. kerületi és a XXII. kerületi főkönyvtárakban, a XI/2-es a XIII/3-as, a XXI/5-ös fiókkönyvtárakban.

A III. kerületi Dömös utcai fiókkönyvtárat be kellett zárni, mert az épület életveszélyessé vált. A hálózat magasabb színvonalú szakmai irányítása és a jobb szolgáltatások biztosítása érdekében központi ellátó szolgálat néven új egység kezdte meg működését 1987-ben. Tehermentesíti a fiókkönyvtárakat s részben a főkönyvtárakat a ritkán keresett dokumentumok beszerzése és tárolása alól. Átkölcsönzési állományt alakított ki, s ezt tervszerűen fejleszti. Kezeli a hálózat központi katalógusát, amelynek segítségével lebonyolítja a könyvtárközi kölcsönzést, részint saját, részint a tagkönyvtárak anyagából. Videokazetta gyűjteményt hoz létre, amelyből másolatokat készít a hálózat számára. A HFO-val közösen szerzeményezési tanácsadást végez.

A központi könyvtár tájékoztatási kapacitása bővült a közhasznú információs szolgálat adatbázisának és működésének megszervezésével. Az érdeklődés alapján erre nagy a lakossági igény. Az ügyintézés megkönnyítésétől kezdve a kulturális szolgáltatások, intézmények, sajtótermékek ismertetéséig széles skálán mozog ez az új információs rendszer. Előrelépést jelentettek azok a szolgáltatások is, amelyek kissegek bekerülésével váltak lehetővé. /Pl. a másolatszolgáltatás, videózás stb./ A hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásában elsősorban a csökkentlátóknak gyűjtött hangoskönyvekkel, és a mozgásukban korlátozott idős, beteg emberek számára a dokumentumok házhozszállításával értünk el eredményeket.

II. A könyvtár állománya

A könyvtári állományra vonatkozó adatok a három év folyamán a következők:

	állomány	gyarapodás	beszerzésre fordított Ft
1985	4.296.153	222.608	12.946.823
1986	4.136.743	180.372	11.824.821
1987	4.094.064	173.331	13.136.345

Szembetűnő mértékben esett vissza a beszerzett dokumentumok száma a változatlan vásárlási keretek mellett. /Az összegben mutatkozó ingadozást a külföldről megrendelt művek késedelmes beérkezése okozza./ Ez utal az áremelkedésre és a drágább, nem hagyományos dokumentumok nagyobb arányú vásárlására, amelyet a rohamosan növekvő kereslet indokol. /Azt is meg kell jegyezni, hogy költségvetési nehézségek miatt a kerületi tanácsok egyre csökkenő mértékben nyújtanak anyagi segítséget a könyvtáraknak./

Az állományban első ízben 1986-ban, majd 87-ben bekövetkezett csökkenést a fent jelzett negatív ok mellett pozitív tényező is befolyásolja, - a hálózati állomány megtisztítása a felesleges duplumtól.

A központi könyvtár állománya 1985. december 31-én 925.019 db, 1986-ban 942.745 db, 1987-ben 964.084 dokumentum. 1985-ben 10.724, 1986-ban 6653, 1987-ben 12.501 könyvtári egység került vásárlás útján a gyűjteménybe. Utóbbi adat a kisnyomtatványok fokozott beszerzését tükrözi, a könyvek száma majdnem változatlan.

A könyvek átlagára a következőképpen alakult:

	1985	1986	1987
belföldi	81,90	98,70	128.-
szocialista országból	172,80	157,90	165.-
tőkés országból	907,00	1241,10	1587.-

Mind a belföldi, mind a tőkés országokból vásárolt dokumentumok áremelkedése nagyarányú, az 1985-ös bázishoz viszonyítva 136, majd 175%-os, illetve 120, 156%-os, miközben a ráfordítás 2.974.453, 2.137.970.- Ft., 3.928.502 Ft. Külföldi dokumentumokra fordítottak az összeg mintegy kétharmadát, 1987-ben 2.816.391.- Ft-ot, míg 1985-ben 2.150.507.- Ft-ot. A keretnövekedés mértéke jelentősen elmarad az áremelkedésektől.

Ez az idegen nyelvű könyvek számában is tükröződik, 2747, 1528, 2385 db. Sajnos gondjainkon nem tudunk segíteni, a Soros-alapítvány által nyújtott rendelési lehetőségekkel sem, mert a korábbi próbálkozások alkalmával a szállítások bizonytalanok, pontatlanok voltak.

A köteles példány szolgáltatás fedezte a gyarapodás 42, 55, illetve 35%-át.

Az ajándék és csere útján kapott dokumentumok aránya nőtt, 7, 3, 10,1, illetve 12,3%.

A központ folyóirat állománya 1985-ben 1700, 1986-ban 2064, 1987-ben 2138 féleség.

A Budapest-gyűjtemény állománya 12.091, 10.038, illetve 13.878 egységgel gyarapodott a három év folyamán. 1987-ben fellendült a fényképtár szerzeményezése, s az új beszerzések között megnőtt a negatívok részaránya.

A zenei gyűjtemény 1368, 1432, illetve 1658 művel növekedett a beszámolás időszakában. A vásárlás, köteles példány szolgáltatás és csere mellett az olvasók értékes ajándékaival is gazdagodott az állomány.

A kerületi könyvtárak állománya 1985. december 31-én 3.016.558, 1986-ban 3.193.998, 1987-ben 3.129.980 dokumentum.

Az évi beszerzés 174.149, 144.396, illetve 141.158 db könyvtári egység. A csökkenés a három év folyamán a következő: 60.992, 64.635, illetve 205.176 mű.

A nagyarányú kivonás következtében a hálózat állománya jelentős mennyiségű elavult, felesleges könyvtől szabadult meg. A még használható, de számunkra szükségtelen duplumból más intézményeknek adtuk át, illetve olvasóinknak árultunk. Az eladásból származó bevételt új könyvek vásárlására használtuk. A hálózat állományára fordított összeg a következőképpen alakult: 9.853.893.- Ft, 9.141.954.- Ft, 8.525.403.- Ft. Erőteljesen csökkent a keret, miközben a könyvek és egyéb dokumentumok árai állandó növekedésben vannak. /A csökkenést a beszerzésre szánt változatlan összegből a folyóiratok vásárlására levont - az áremelések miatt - mind nagyobb hányad okozza./

Pénzügyi nehézségeinket fokozza, hogy a nem hagyományos dokumentumokra egyre nagyobb igény mutatkozik, s ezek igen költségesek. Különösen megnövekedett az érdeklődés a hangkazetták iránt, de öt könyvtárban és a központi ellátó szolgálatban videokazetta gyűjtemény alapjait is megvetettük, mert a video-kultúra kifejlődésében van a fővárosban. A köteles példány szolgáltatásra építve megkezdjük a kompakt lemezek gyűjtését. Négy főkönyvtárban számítógépes programok gyűjtése is megkezdődött, ebből két helyen a programok helyben is használhatók.

Annak ellenére, hogy a könyvtár bizonyos bevételeit /pl. hang- és fénymásolásért befolyt összeg/ dokumentumvásárlásra fordíthatja, a beszerzési keret drasztikus csökkenését sem ez, sem a racionálisabb beszerzési politika nem tudja ellensúlyozni. Várhatóan a következő években nehézségek mutatkoznak az olvasók ellátásában, ami használat csökkenéshez vezethet.

A dokumentum ellátottság alakulása:

	1985	1986	1987
az új szerzeményből 1 főre jutó dokumentum	1,0	0,85	0,77

1987-ben a felnőtt-állomány 52%-a szakirodalom volt, várhatóan az arányok azonban megváltoznak majd azáltal, hogy a központi ellátó szolgálat a ritkán keresett szakkönyvek gyűjtését átvállalja.

Állományvédelem

Az állomány fizikai állagának megőrzését elsősorban házi kötetesünk és külső bedolgozók végzik.

A központi könyvtár anyagából bekötött dokumentumok száma: 1985-ben 5936 könyv, 584 periodika, 1986-ban 3814 könyv, 250 periodika, 1987-ben 4812 könyv, 420 periodika.

A hálózat számára 1985-ben 34.367 mű, 1986-ban 22.702 mű, 1987-ben 31.010 mű kötése készült.

Néhány - szám szerint 11 1985-ben, és 9 1987-ben - muzeális értékű dokumentum restaurálására is sor került. Folyamatosan készült plakátgyűjteményünk régi, értékes darabjainak lamináltatása és katalógus céljára történő fényképeztetése.

A központi könyvtár raktára betelt.

III. Feltárás

A szerzeményezési és feldolgozó osztály 1985-ben 19.836, 1986-ban 17.882 és 1987-ben 22.416 könyvtári egységet vett állományba.

A Budapest-gyűjtemény az 1985-ben beszerzett könyvek és folyóiratok alapján 10.536 cédulát készített, 1986-ban 3000 cédulát - a napi- és hetilapok cikkeinek felvételét szigorúbb tartalmi feltételekhez kötötte. 1987-ben 3859 leírást végzett és kísérletképpen megkezdte az éves fővárosi kronológia összeállítását. Ugyanebben az évben megkezdtek az 1950-1980-as évkör retrospektív bibliográfiájának munkálatait.

Elkészült az 1838-as árvíz válogatott bibliográfiája.

A plakátanyag katalógusába 3000 fotó került, s előkészületek történtek a fényképanyag számítógépes adatfeldolgozására.

A zenei gyűjtemény 2080, és 898 művet dolgozott fel. Gondozta a külföldi zenei könyvek országos központi katalógusát és évente három füzetben megjelentette az „Új külföldi Zenei Szakkönyvek Lelőhely-jegyzéke” c. kiadványt.

Elkészült a Szűry-gyűjtemény katalógusának nyomdai előkészítő munkája. Megkezdődött a ritkaságainkban található tulajdonosi bejegyzések feldolgozása.

Szociológiai számítógépes dokumentációknban évente 1200 tételt dolgoztunk fel. 1986-ban átálltunk a Szociológiai Információ /a magyar szociológiai szakirodalom kurrens bibliográfiája/ számítógépes feldolgozására. Előrehaladtunk Jászi Oszkár, Szalai Sándor és Hamvas Béla személyi bibliográfiájának szerkesztésében. Elkészült a „Szocializmus” c. folyóirat repertóriumának 2. kötete, és a képzőművészeti irodalom válogatott bibliográfiája.

A hálózatban 1985-ben katalógusszerkesztési házi szabályzat készült. A könyvtárak folyamatosan végeztek katalógus revíziót és az új leírási szabványnak megfelelően betűrendes katalógus átszerkesztést. Az új hálózatfejlesztési koncepció katalógusokra vonatkozó kihatása is jelentkezett már néhány könyvtárban. Családi könyvtárak mutatót szerkesztettek a tematikusan elhelyezett állományhoz, és a témacsoportok kódjeleit rávezették a betűrendes katalógus lapjaira. A hálózat egységeiben több igen hasznos különkatalógus készül, pl. a gyűjteményes verskötetek magyar anyagának elemző feltárása, rejtett bibliográfiák katalógusa stb.

IV. Olvasószolgálat

A beiratkozott olvasók száma 1985. december 31-én 209.421 fő, 1986. végén 199.882 fő, 1987-ben 201.019 fő volt. Bár ez a három szám ingadozást, illetve visszaesést mutat, a bevezetőben említett régebbi adatok alapján megállapítható, hogy mindhárom évben a beiratkozottak száma meghaladott minden eddigi időszakot.

A központi könyvtár olvasói számának alakulása:

	1985	1986	1987
Központ	15.177	15.075	14.461
Zenei gyűjtemény	3.269	3.340	3.514

[Megjegyzendő, hogy míg 1986-ban 7530 látogató fordult meg a központban napijeggyel, ez a szám 1987-ben 9780 fő volt, a beiratkozottak számának csökkenése és e növekedés között lehet összefüggés.]

A központi könyvtár növekvő igénybevételét illusztrálják a napi átlagos forgalom adatai:

	1985	1986	1987
Látogatók száma	326	367	387
ebből kölcsönző	166	168	176

Ez azt jelenti, hogy az olvasótermek telítettsége csúcspontban maximális.

1987-ben megvizsgáltuk a nem teljesített olvasói kéréseket. Az igényelt dokumentumok 34%-át nem tudtuk kézbeadni, ami komoly kérdőjeleket támaszt, mind a könyvtár teljesítőképességét illetően, mind a budapesti nagykönyvtárak munkamegosztása terén, ugyanis főként a felsőoktatási intézmények hallgatói kéréseinek nem tudunk megfelelni.

A Budapest-gyűjtemény használóinak száma csökkent, 1985-ben 4088, 1986-ban 3631, 1987-ben 3537 fő.

Könyvtárközi kölcsönzéssel 1985-ben 75, 1986-ban 142 és 1987-ben 123 dokumentumot kértünk más könyvtáraktól. A hozzánk érkezett 2021, 2115, illetve 2537 kérésből 936-ot, 1232-t, illetve 1792-t teljesítettünk.

A hálózatban 1981 és 1985 között folyamatosan bővült a könyvtárhasználók köre. Ez a felfelé ívelő tendencia 1986-ban megtört, s 1987-ben tovább csökkent az igénybevétel. Csupán a beiratkozottak számában van ismét szerény emelkedés.

Beiratkozott olvasók száma:

	felöltt	gyerek	összesen
1985	121 784	69 191	190 975
1986	114 901	66 566	181 467
1987	115 658	67 386	183 044

A kerületek felében 1987-ben emelkedett a beiratkozottak száma, az egyetlen új és a felújított régi egységek belépése s az intenzív propagandamunka következtében.

Egy olvasóra jutó
kölcsönzési eset kölcsönzött kötet

1985	7,1	24,3
1986	6,9	24,7
1987	6,4	24,3

Fenti viszonyszámok ugyanakkor azt mutatják, hogy csökken a kölcsönzők és kölcsönzött kötetek száma.

A beszámolás időszakában jelentősen nőtt az audiovizuális dokumentumok kínálata és a rájuk épülő szolgáltatások sora. 1987-re 17 helyen kölcsönözték is őket. A legnagyobb a kereslet a hangkazetták iránt. A X. kerületi főkönyvtár vizuális részlegében és artotékájában a diafilmek és grafikák forgalma rövid időn belül kétszeresére nőtt. A kölcsönzési lehetőségek növekedésével arányban visszaesett a helybenhasználat mértéke. A videokazettákat azonban egyelőre csak helyben lehet megtekinteni a hálózat hét egységében; óriási az érdeklődés. A hangmásolás is a nagyon népszerű szolgáltatások közé tartozik, különösen sok másolatot készít a VII. kerületi könyvtár, amely - egyedül a hálózatban - gazdag rockzenei gyűjteménnyel rendelkezik.

Tájékoztató munka

A három év folyamán jelentősen kibővítettük a központi könyvtár kézikönyvtári állományát. A szóban és telefonon érkező referenz kérdések száma évről évre nő.

1985-ben az Európai Kulturális Fórum rendezvényeire egy 32 tételből álló idézetgyűjteményt állítottunk össze.

Központi könyvtárunkban az olvasók 1986-tól igénybe vehetik az MTV teletext-szolgáltatását.

Jelentősen bővült tájékoztató tevékenységünk a központban, a közhasznú információs szolgálat megindításával, amely több éves előkészület után, az Országos Közművelődési Alap támogatásával kezdte meg működését, 1987. decemberében. A bázis kiépítése során tizenegy nagy témakörbe csoportosítottuk az anyagot, amellyel elsősorban abban szeretnénk segíteni a hozzánk fordulóknak, hogy mit, mikor és hol találhatnak meg a legegyszerűbben, leggyorsabban. Már a kísérleti időszakban nagy érdeklődés mutatkozott a sokfajta, elsősorban praktikus ismeretet nyújtó szolgáltatás iránt.

Néhány szociológiai témában irodalomkutatás készült: a társadalmi elit, időskorúak, tér és társadalom, helyi társadalom kérdéskörében. Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete számára a cigánysággal foglalkozó irodalomból dokumentációt állítottunk össze, amelyet 33 kutatónak és intézménynek juttattunk el.

Világirodalmi dokumentációkat és archívumunkat is a kutatók, tanulók használják.

1985-ben sok információt adtunk olvasóinknak az MSZMP XIII. kongresszusa kapcsán.

A hálózati egységek referenz munkájának segítésére 1987-ben kézikönyvtári mintajegyzéket állítottunk össze a kis és legkisebb könyvtárak számára.

A hálózat több könyvtárában ugyancsak megkezdtek a közhasznú információs szolgálat kiépítését, amely elsősorban a kerületi dokumentumok és adatok gyűjtésével és rendelkezésre bocsátásával foglalkozik, /tanácsülések jegyzőkönyvei, a helyi kisiparosok szolgáltatásai stb./.

Kapcsolatszerzés, propagandamunka

A tömegkommunikációs eszközök segítségével folyamatosan tájékoztattuk a lakosságot a könyvtár fontosabb eseményeiről /TIT Budapesti Műsorkalauz, a televízió Képűjság című műsora stb./.

1985-ben a TV Budapesti Regionális Műsorok Szerkesztősége 30 perces önálló műsor keretében bemutatta a központi könyvtárat és a Dagály utcai főkönyvtárat.

A XI. kerületi kábeltelevízió mindhárom évben foglalkozott a kerület könyvtárügyével, 1985-ben a főkönyvtárral és működő fiókjaival, 1986-ban a gazdagréti fiókkönyvtár előkészítésével, majd 1987-ben a megnyitással.

Az ünnepi könyvhéten irodalmi műsorral egybekötött szakmai bemutatót rendeztünk 1985-86-ban.

1985-ben, felszabadulásunk 40. évfordulója tiszteletére megjelentettük „Dokumentumok. Faksimilék hazánk felszabadulásának 40. évfordulójára” c. kiadványunkat.

A Budapest Történeti Múzeumban szervezett felszabadulási jubileumi kiállítás idején - egy kihelyezett könyvtárat működöttünk. A központi könyvtárban a Budapest-gyűjtemény anyagából „40 éve történt” címmel politikai plakátkiállítást készítettünk. 1986-ban, Buda visszavívásának 300. évfordulóján két nagy sikerű kiadványt jelentettünk meg: a „Buda visszavívása 1686” c. metszetgyűjteményt, és egy ismeretlen angol önkéntes „Buda visszavívása” c. feljegyzéseinek hasonmás kiadását angolul és magyar fordításban.

1987-ben a központi könyvtárban reprezentatív kiállítással emlékeztünk meg március 15-éről, az októberi forradalom 70. évfordulójáról, Kassák Lajos és Karinthy Frigyes születési centenáriumáról.

Könyvtáraink évente mintegy 1500 kiállítást rendeznek, amellyel állományukat és szolgáltatásaikat népszerűsítik, illetve a TV, rádió műsoraihoz, évfordulók megünnepléséhez kapcsolódnak.

Néhány könyvtárban rendszeresen képzőművészeti kiállításokat rendezünk, a XX. kerületi Kisduna Galériában, a VII. kerületi Erzsébetvárosi Kisgalériában és a X. kerületi artotékában.

Mindhárom évben változatlanul fontos része volt munkánknak az olvasók számára tartott különféle rendezvények szervezése. A gyermekeknek a könyvtárhasználati szokások kialakítását szolgáló könyvtárbemutatók, katalógushasználati játékok, meseórák voltak túlsúlyban. A felnőtteknek tartott műsorok jeles évfordulókhöz, könyves ünnepekhez kötődtek.

V. Megjelent bibliográfiák és egyéb kiadványok

1985

Igazgatóság

Könyvtári Híradó 1985/1-12. /Főszerk.: Mátrai Mátyás, felelős szerk.: Mezey László Miklós/

Szociológiai dokumentációs osztály

Tájékoztató külföldi szociológiai folyóiratokról /Szerk.: Gál Katalin/ 1985. 1-12. szám
Szociológiai Információ /Szerk.: Vágh Mária, Bóna Márta, Gál Katalin/ 1983/3., 1984/1. szám
Szende Pál /Összeáll. és a bevezetőt írta: Gyurgyák János/ 168 p. Magyar Szociológiatörténeti Füzetek 1.

Szerzeményezési és feldolgozó osztály

Újabb külföldi szerzeményeink 1985/1-2, 3-4, 5-6, 7-8, 9-10, 11-12. szám

Budapest gyűjtemény

Bél Mátyás: Notitia Hungariae... Pest város leírása

Zenei gyűjtemény

Új külföldi zenei szakkönyvek lelőhelyjegyzéke. 1-3. sz. /Szerk.: Jenny Katalin/

Bibliográfiai osztály

Eseménynaptár /Főszerkesztő: Mátrai Mátyás, Pataki Ferenc, felelős szerkesztő: Faragó Éva/ 1985. 2., 3., 4. szám., 1986. 1. szám

Győri Lajosné: Irodalomtudományi tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus bibliográfiai kartotékjai. 1984. november - 1985. október.

Évfordulók. 1986. /Összeáll. és szerk.: Pataki Ferenc/ FSZEK-Műszák Közművelődési Kiadó

Évfordulók. 1986-1990. Dokumentációs adattár. /Az anyagot gyűjtötte és szerkesztette: Pataki Ferenc/

Zimáné Lengyel Vera: A magyar zenei szakirodalom bibliográfiája 1981. FSZEK-MTA Zenetudományi Intézet. 237 p.
Kózhalmi Béla. Bibliográfia. /Lakatos Éva, Kósa Zsófia és Tiszay Andor összeállítása alapján szerkesztette és az előszót írta Fülöp Géza/, FSZEK-OSZK-KMK., 197 p.

Kapcsolatszervezési és propaganda osztály

Dokumentumok. Faksimilék hazánk felszabadulásának 40. évfordulójára.

1986

Igazgatóság

Könyvtári Híradó 1986/1-12. sz. /A szerk. bizottság elnöke: Tverdota Miklósné, felelős szerkesztő: Mezey László Miklós/.
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 1981-1982. /Főszerk.: Mátrai Mátyás, szerk.: Gál Györgyné/

Szociológiai és dokumentációs osztály

Szociológiai információ 1984/2-3. /Szerk.: Vágh Mária, Bóna Márta, Gál Katalin/.

Tájékoztató külföldi szociológiai folyóiratokról 1986/1-12. sz. /Szerk.: Gál Katalin/.

Polányi Károly /Szerk. Gyurgyák János, Báthory János/. 214, 131 p. Magyar Szociológiatörténeti Füzetek 2.

Szerzeményezési és feldolgozó osztály

Újabb külföldi szerzeményeink Szerk.: Geréb Zsófia 1986/1-12. sz.

Budapest gyűjtemény

Budapest Történetének Bibliográfiája 1982. /Szerk.: Csomor Tibor, Sántháné Antal Sára, Szabó László/, 422 p.

Buda visszavívása 1686. metszetek a Budapest-gyűjtemény anyagából /Szerk.: Csomor Tibor, Faragó Tamás/.

Buda visszavívása /angol és magyar nyelvű hasonmás kiadvány/.

Zenei gyűjtemény

Új külföldi zenei szakkönyvek lelőhely-jegyzéke 1986/1-3. sz. /Szerk.: Jenny Katalin/

Bibliográfiai osztály

Eseménynaptár 1986/2-4. sz. /Főszerkesztő: Pataki Ferenc, felelős szerk.: Faragó Éva/

Győri Lajosné: Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus bibliográfiai kartotékjai. 1985. november - december, 1986. szeptember - október/.

Zimáné Lengyel Vera: A magyar zenei szakirodalom bibliográfiája 1982.

Évfordulók 1987. /Szerk.: Pataki Ferenc/.

1987

Igazgatóság

Könyvtári Híradó 1987/1-12. sz. /A szerk. bizottság elnöke: Tverdota Miklósné, felelős szerk.: Katsányi Sándor/.

Szociológiai és dokumentációs osztály

Szociológiai információ. /Szerk.: Bóna Márta, Karbach Erika, Felkai Lászlóné/ 1985/2. sz. 312 p. - 1985/3. sz. 149, /1/ p.

Tájékoztató külföldi szociológiai folyóiratokról. /Szerk.: Gál Katalin, Karbach Erika./ 1987/1-12. sz.

Szerzeményezési és feldolgozó osztály

Újabb külföldi szerzeményeink. /Szerk.: Geréb Zsófia/ 1987/1-12. sz.

Budapest gyűjtemény

Budapest történetének bibliográfiája. 1983/1. köt. /Szerk.: Sántháné Antal Sára./ 284 p.

Bél Mátyás: Az újkori Magyarország történelmi földrajzi ismertetése... 3. köt. Buda város leírása. 1. A kezdetektől Mohácsig. Viennae, Typ. Ghelen., 1737. /Facs. kiad./ /Ford.: Déri Balázs/ 177 p. /Fejezetek Budapest multjából, 2./

Bibliográfiai osztály

Eseménynaptár 1987/1-4. sz. /Főszerk.: Pataki Ferenc, szerk.: Faragó Éva/

Győri Lajosné: Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus bibliográfiai kartotékjai 1987/1-6. sz.

Zimáné Lengyel Vera: A magyar zenei szakirodalom bibliográfiája 1983., 198 p.

Évfordulók 1988. /Szerk.: Pataki Ferenc/ 46, /1/ p.

Zenei gyűjtemény

Új külföldi zenei szakkönyvek lelőhely-jegyzéke. 1987/1-3. sz. /Szerk.: Jenny Katalin/

Farkasné Pethő Klára: Debussy bibliográfia a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményének anyagából 12 p.

Hálózati és felügyeleti osztály

Ajánlott irodalom 7. osztályosok számára.

Biológia. /Szerk.: Rátky Ágnes./ 23 p.

Földrajz. /Szerk.: Lőkös Katalin, Szerdahelyi Edit./ 33 p.

Magyar irodalom. /Szerk.: Szász Ilona./ 17, /1/ p.

Történelem. /Szerk.: Bankos Gyuláné, Vörösné Jánosi Katalin./ 16, /1/ p.

Kölcsönzésre ajánljuk. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár X. kerületi főkönyvtára grafikai gyűjteményéből. 1. sz. /Szerk.:

Vazinai Mária./ 19 p.

Latinovits Zoltán hang- és filmarchívum. 2. köt. /Összeáll.: Kelemen Tamás./ 1986-87. 83, /1/ p.

VI. Személyzeti, oktatási tevékenység

1985-ben a művelődési miniszter 5/1985./VI.13./M.M.sz. rendelete értelmében a kerületi főkönyvtárvezetőket könyvtár-igazgatói elnevezéssel magasabb kulcsszámba soroltuk. A „C” típusú könyvtárak vezetői 3505-ös kulcsszámba kerültek, fiók-vezető elnevezéssel. Ezzel egyidőben a gyermekrészlegek vezetői csoportvezetői kulcsszámot kaptak. 42 munkatársunk ment nyugdíjba.

1985-ben kinevezést kapott 1 főigazgató-helyettes, 1 főosztályvezető, 1 főosztályvezető-helyettes, 1 főkönyvtárvezető, 1 főkönyvtárvezető-helyettes, 1 könyvtárvezető, 1 főkönyvtárvezető és egy helyettes megbízást kapott.

1986-ban kinevezést kapott 2 főosztályvezető, 2 főosztályvezető-helyettes, 1 osztályvezető, megbízást 1 osztályvezető. Könyvtárigazgatói kinevezést 5 munkatárs, könyvtárigazgató-helyettesi kinevezést 4 fő.

1987-ben 1 főosztályvezető-helyettes, 1 könyvtárigazgató, 3 könyvtárigazgató-helyettes, 1 könyvtárvezető és 1 gazdasági igazgató-helyettes kapott kinevezést.

Az 1987-ben végzett létszámalemzést figyelembe véve szeptember 1-jétől jelentős méretű létszámcsökkentést hajtottunk végre, ami átlagosan mintegy 20%-os béremelést tett lehetővé. Ez az intézkedés - a kedvezőtlen munkaidőbeosztást is igényezett honorálni - együtt járt jobb munkaszervezéssel, a munkaidő jobb kihasználásával, hogy szolgáltatásaink és a nyitvatartási órák változatlanok maradjanak.

1987. utolsó negyedében az előző évhez viszonyítva az egészségtelen munkaerőmozgás leállt.

A FSZEK vezető beosztású dolgozói

	1985	1986	1987
Főigazgató	Kiss Jenő	-	-
Főigazgató-helyettes	Mátrai Mátyás Sz. Kiss Csaba Papp István	-	-
Gazdasági igazgató	Deák Sándor	-	-

Főosztályvezetők

Bibliográfiai osztály	Pataki Ferenc	-	-
Budapest-gyűjtemény	Berza László dr. Faragó Tamás	-	-
Szerzeményezési és feldolgozó osztály	Bánhegyi Gyuláné	-	-
Hálózati és felügyeleti osztály	Szabó Jánosné	-	-
Olvasószolgálati osztály	Pesti Ernő	-	-
Kapcsolatszervezési és propaganda osztály	Mikó Zoltán	Sándor Ottóné	-
Szociológiai dokumentációs osztály	Báthory János	-	-
Személyzeti és oktatási osztály	Gujgiczter Imréné	-	-
Zenei gyűjtemény	Szalai Ágnes	-	-
Raktári osztály	Sáfár Katalin	-	-
Központi ellátó szolgálat /KESZ/	-	dr. Katsányi Sándor	-

Főosztályvezető-helyettesek

Budapest-gyűjtemény	Csomor Tibor	-	-
Hálózati és felügyeleti osztály	Székely Ervinné	-	Bartos Éva
Olvasószolgálati osztály	Bornemisza Lászlóné Muzslai Jánosné	-	-
Kapcsolatszervezési és propagandaosztály	Sándor Ottóné	Sándor Ottóné	-
Zenei gyűjtemény	Pintér Ferencné	-	-
Központi ellátó szolgálat	-	Cziboly Józsefné	-

Főkönyvtár igazgatók

I. kerület	Ottovayné Ecsedi Klára	-	-
II. kerület	Weisz Sándorné	-	-
III. kerület	Forgács Tiborné	-	-
IV. kerület	dr. Kiss Béláné		
	Pályi Éva	Vida Emília	-
V. kerület	Benjámín Judit m.b.	Benjámín Judit	-
VI. kerület	Pobori Ágnes	-	-
VII. kerület	Nitsch Lászlóné	-	-
VIII. kerület	Tongori Imréné	-	-
IX. kerület	Maruszkai József	-	-
X. kerület	Tverdota Miklósné dr.	-	-
XI. kerület	Horváth Györgyné	-	-
			Jakubecz Ilona
XII. kerület	Samu Gizella	-	-
XIII. kerület	Csép Attiláné	-	-
XIV. kerület	Radvány Tiborné	-	-
XV. kerület	Csoma Mihályné	-	-
XVI. kerület	Lovas Zoltánné	-	-
XVII. kerület	Toldi Csaba	-	-
XVIII. kerület	Farkasné Dóczy Erzsébet	-	-
XIX. kerület	Vukán Viktória		
	Cziboly Józsefné		
		Székely Ervinné	-
XX. kerület	Erdődy Ferencné		
	Maruszkai Józsefné	-	-
XXI. kerület	Kovács Éva	-	-
XXII. kerület	Szankári Istvánné	-	-
Mozgókönyvtár	Cziboly Józsefné		
	Bors Attiláné	-	-

Főkönyvtárigazgató-helyettesek

I. kerület	Regőcziné Lendvai Klára	-	-
II. kerület	Szokola Lászlóné		
	Török Györgyné	-	-
III. kerület	-		Varró Istvánné m.b.
IV. kerület	Pályi Éva	Babákné Kálmán Mariann	-
VII. kerület	Tóth Sándorné	-	-
IX. kerület	Vida Emília	Kovács Györgyi m.b.	Kovács Györgyi
X. kerület	Jakubecz Ilona	-	-
		Szász Ilona m.b.	Szász Ilona
XI. kerület	Szecsődi Jánosné	-	-
		Jakubecz Ilona	Kelemen Tamás m.b.
XIII. kerület	Szabó Józsefné	-	-
XVIII. kerület	Véghelyi Gusztávné	-	-
XIX. kerület	Berta Mária	kilépett, nincs helyettes	
XXI. kerület	Vargha Zsuzsa	-	-

Gazdasági főosztály

Igazgató-helyettes	Kulányi Ferencné	-	-
			Olasz Mihályné

Osztályvezetők

Kötészet	Horváth Ferencné	-	-
Műszaki osztály	Rajnoha Béla	-	-
Pénzügyi osztály	Dévényi Jenőné m.b.	Alföldi Zoltán m.b.	Stemlerné Szupinger Gizella
Számviteli osztály	Szaniszló Mihályné	Pinke Lászlóné	-
Üzemfenntartási osztály	Varga József m.b.	-	-

Csoportvezető

Munkaügyi csoport	Szekér Márta	-	-
-------------------	--------------	---	---

Az intézmény párt- és társadalmi szerveinek vezetői

Az MSZMP alapszervezet titkára	Sándor Ottóné	-	-
A szak szervezeti bizottság titkára	Tverdota Miklósné dr.	-	-
KISZ titkár	Paunoch Éva	Goldoványi Zoltán	-

KITÜNTETÉSEK 1985.

Munka Érdemrend Ezüst Fokozata

Meiszner Tamásné (Ny)	V. kerület Főkönyvtár
-----------------------	-----------------------

Munka Érdemrend Bronz Fokozata

Forgács Tiborné	III. kerület Főkönyvtár
Vukán Viktória (Ny)	XIX. kerület Főkönyvtár

Kiváló Népművelő

Barta Andrásné	XIII. kerület Főkönyvtár
----------------	--------------------------

Szocialista Kultúráért Kitüntetés

Bornemisza Lászlóné (Ny)	Olvasószolgálati osztály
Erdődy Ferencné (Ny)	XX. kerület Főkönyvtár
Gombos Zsófia	XIII. kerület Főkönyvtár
Husztai Jánosné (Ny)	V. kerület Főkönyvtár
Jakubecz Ilona	X. kerület Főkönyvtár
Kakasné Pethő Ágota	X. kerület Főkönyvtár

Kiváló Munkáért Kitüntetés

Csomor Tibor	Budapest-gyűjtemény
Forgács Tiborné	III. kerület Főkönyvtár
dr. Kiss Béláné (Ny)	IV. kerület Főkönyvtár
dr. Müller Pálné	XI. kerület Főkönyvtár
Rozgonyi Istvánné	Raktári osztály

Miniszteri Dicséret

Balogh Lászlóné	Könyvkötészet
Gelléri Józsefné	III/2. fiókkönyvtár
Kelemen Tamás	VII. kerület Főkönyvtár
Kerekes Pálné	(Magyar Könyvtárosok Egyesülete felterjesztésére)
	Hálózati és felügyeleti osztály
Kövesd Péterné	V/2. fiókkönyvtár
Pályi Éva	IV. kerület Főkönyvtár

A FSZEK Kiváló Dolgozója Kitüntetés

Barkó Erzsébet	XXI. kerület Főkönyvtár
Csomor Tiborné (Ny)	Számviteli osztály
Eckhardt Ferenc	Üzemfenntartási osztály
Fasang Márta	XI/1. fiókkönyvtár
Horváth Istvánné	XV. kerület Főkönyvtár
Kaszányi Lászlóné	XX. kerületi Könyvtár
Kelemen Mihályné	Munkaügyi csoport
Kocsis Péterné	II. kerület Főkönyvtár
Mezey László	Bibliográfiai osztály
Monostori Miklósné	Számviteli osztály
Podina Sebőné (Ny)	Raktári osztály
Porogi Gabriella	XII. kerület Főkönyvtár
Regőcziné Lendvai Klára	I. kerület Főkönyvtár
Spiesz Jánosné	XX. kerületi Könyvtár
Várhalmi Lászlóné	XVIII. kerület Főkönyvtár

A FSZEK Ifjú Kiváló Dolgozója

Kiss Istvánné	XIV/2. fiókkönyvtár
Kukor Ferenc	Olvasószolgálati osztály

Budapestért Kitüntetett Jelvény (Bp. Főváros Tanácsától)

Horváth Györgyné	XI. kerület Főkönyvtár
Meiszner Tamásné (Ny)	V. kerület Főkönyvtár

Hazafias Népfrent Országos Tanácsa Emléklap

Mikó Zoltán	Kapcsolatszervezési és propagandaosztály
-------------	--

SZOT Emléklap

Tverdota Miklósné dr.	X. kerület Főkönyvtár
-----------------------	-----------------------

Érdemes Társadalmi Munkáért (XX. kerületi tanácstól)

Erdődy Ferencné (Ny)	XX. kerület Főkönyvtár
----------------------	------------------------

Kiváló Úttörővezető

Csernus Lászlóné	III/1. fiókkönyvtár
------------------	---------------------

KITÜNTETÉSEK 1986

Munka Érdemrend Bronz Fokozat

Mikó Zoltán (Ny)	Kapcsolatszervezési és propagandaosztály
------------------	--

Kiváló Népművelő

Ottovayné Ecsedi Klára

I. kerület Főkönyvtár

Szocialista Kultúráért Kitüntetés

Bende Magdolna (Ny)

Hálózati és felügyeleti osztály

Bíró Irén (Ny)

I. kerület Főkönyvtár

dr. Böhönyei Jánosné

VII. kerület Főkönyvtár

Deák Sándor

Gazdasági igazgató

dr. Fodorné Kovács Márta

XV/3. fiókkönyvtár

Horváth Ferencné

Könyvkötészet

Muzslai Jánosné

Olvasószolgálati osztály

Pintér Ferencné

(A Magyar Könyvtárosok Egyesülete felterjesztésére)

Szász Ilona

Zenei gyűjtemény

Szer Kálmánné

X. kerület Főkönyvtár

Bibliográfiai osztály

Kiváló Munkáért

Bordács Andrea

Olvasószolgálati osztály

Farkas Jánosné

XVII/4. fiókkönyvtár

Ferenczi Józsefné

Kapcsolatszervezési és propagandaosztály

Gál Tamás

I/2. fiókkönyvtár

dr. Szabó Sándorné (Ny)

Pénzügyi osztály

Szederkényi Olga (Ny)

Szerzeményezési és feldolgozóosztály

Miniszteri Dicséret

Góger Róbertné

III/6. fiókkönyvtár

Lévay Lajosné

XVII/2. fiókkönyvtár

Seres Gyuláné

XIX/3. fiókkönyvtár

A FSZEK Kiváló Dolgozója

Aknay Tibor

Kapcsolatszervezési és propagandaosztály

Bors Attiláné

Mozgókönyvtár

dr. Fekete Károlyné

X. kerület Főkönyvtár

Hlubina Attiláné

Kötészet

Jakab Andrásné

Pénzügyi osztály

Pelikán Béláné (Ny)

Számveteli osztály

Raisz Sándorné

Budapest-gyűjtemény

Török Györgyné

II. kerület Főkönyvtár

F. Török Istvánné

IX. kerület Főkönyvtár

Varga Béláné

III. kerület Főkönyvtár

FSZEK Ifjú Kiváló Dolgozója

Balla Györgyné

XIII. kerület Főkönyvtár

Duffek Ágnes

VII. kerületi Könyvtár

Főigazgatói Dicséret

dr. Kolozsváry-Csathó Bálintné

XI. kerületi Könyvtár

Budapestért (VII. ker. Tanácstól)

Nitsch Lászlóné VII. kerület Főkönyvtár

Kiváló Társadalmi Munkáért

Antal Benedekné X. kerület Főkönyvtár

Hazafias Népfront Országos Tanácsa Érdemes Társadalmi Munkáért Kitüntetés

Hollósi Istvánné VII. kerület Főkönyvtár

KITÜNTETÉSEK 1987

Szabó Ervin Emlékérem

Klinda Mária Ritkaságok és kéziratok gyűjteménye

Kiváló Népművelő

Horváth Györgyné (Ny) XI. kerület Főkönyvtár

Gyermekekért Érdemérem

Barta Andrásné (Ny) XIII. kerület Főkönyvtár

Szocialista Kultúráért

Báthory János Szociológiai dokumentációs osztály
Belkó Józsefné (Ny) XVIII/1. fiókkönyvtár
Dávid Gyuláné I/1. fiókkönyvtár
dr. Friedrich Lajosné XI. kerület Főkönyvtár
Mayerné Baán Magdolna XX. kerület Könyvtár
Pobori Ágnes VI. kerület Főkönyvtár
Tamási Júlia V. kerület Főkönyvtár

Kiváló Munkáért

Bánhegyi Gyuláné Szerzeményezési és feldolgozóosztály
Bárány Lajos(Ny) XX. kerületi Könyvtár
Fett Andrásné Olvasószolgálati osztály
Kály-Kullai Károly VII. kerületi Könyvtár
Mayer Vivian I/2. fiókkönyvtár

Miniszteri Dicséret

Csernus Lászlóné III/1. fiókkönyvtár
Kerek Veronika (SZOT felterjesztésre)
Bibliográfiai osztály
Kovács László XXII. kerület Főkönyvtár
Mészáros Sándor (Ny) XIX. kerület Főkönyvtár
Szekér Márta Munkaügyi csoport

A FSZEK Kiváló Dolgozója

dr. Bankós Gyuláné
Geréb Zsófia
Gerencsér Valéria
Kovács Györgyi
Rákosi László
Szecsei Lászlóné
Szolnoki Pálné
Ugrai Istvánné
Vitéz Miklósné
Zentay Anikó

XIII. kerület Főkönyvtár
Szerzeményezési és feldolgozóosztály
XXI/4. fiókkönyvtár
IX. kerületi Könyvtár
Nyomda
XVI/1. fiókkönyvtár
Raktári osztály
Kapcsolatszervezési és propagandaosztály
XI. kerületi Könyvtár
VI. kerület Főkönyvtár

A FSZEK Ifjú Kiváló Dolgozója

Sólyomné Molnár Júlia
Utasi Katalin

IV. kerület Főkönyvtár
XIV. kerület Főkönyvtár

Főigazgatói Dicséret

Acsai Istvánné
Bereczky Rolandné
Bornemissza Károlyné
Ecsediné Somogyi Mária
Fórián Gyuláné
Imre Júlia
Kirschner Péterné
Rozgonyi Istvánné (Ny)
Sarkar Maloy Ranjanné
Séra Jánosné
Tanka László

Műszaki osztály
I. kerület Főkönyvtár
VIII. kerület Könyvtár
X. kerület Főkönyvtár
Munkaügyi csoport
XI/3. fiókkönyvtár
VII. kerület Főkönyvtár
Raktári osztály
XI. kerület könyvtár
XX/1. fiókkönyvtár
IX. kerület Főkönyvtár

Budapestért Kítüntető Plakett (Bp. Főváros Tanácsától)

Horváth Györgyné (Ny)

XI. kerület Főkönyvtár

Budapestért Kítüntető Jelvény (Bp. Főváros Tanácsától)

Szalai Ágnes

Zenei gyűjtemény

Budapestért Kítüntető Zászló (XVIII. ker. tanácstól)

A XVIII. ker. Főkönyvtár kollektívája Április 4-e alkalmából

Szakszervezeti Munkáért Kítüntetés Ezüst Fokozat

Óhegyi Pálné

VIII. kerület Könyvtár

SZOT Oklevél

Barta Andrásné (Ny)
Gehér Józsefné

XIII. kerület Főkönyvtár
XI. kerületi Könyvtár fiókkönyvtára

Oktatás - továbbképzés

I. Intézetén kívüli képzés és továbbképzés

Oktatási forma	Hallgatók száma		
	1985/86	1986/87	1987/88
ELTE szociológia kiegészítő szakon végzett	2	-	-
ELTE zenei szakkönyvtáros szakon végzett	2	-	-
ELTE könyvtár kiegészítő szakon végzett	-	1	1
Bessenyei György Tanárképző Főiskola magyar-könyvtár szakán végzett	-	3	-
Bessenyei György Tanárképző Főiskola földrajz-könyvtár szakán végzett	-	-	1
Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola történelem-könyvtár szakán végzett	-	1	-
Ho Si Minh TF SZOT Központi Iskolára Kihelyezett Tagozat könyvtár-pedagógia szakán végzett	2	2	4
Ho Si Minh TF SZOT Központi Iskolára Kihelyezett Tagozat népművelés-magyar szakán végzett	2	-	-
A Művelődési Minisztérium Vezetőképző és Továbbképző Intézete 18 hetes tanfolyamán végzett	1	-	-
MLEE általános tagozatán végzett	1	-	-
MLEE Irodalomesztétika speciális kollégiumot végzett	2	-	-
MLEE Dialektikus logika spec. koll. t. végzett	1	-	-
MLEE Filmesztétika s.koll.t végzett	1	-	-
MLEE A deviáns viselkedésmódok szociológiája s. koll.t végezte	1	-	-
MLEE Modern polgári etikák spec. koll.t végzett	1	-	-
A Magyar Jogász Szövetség munkaügyi döntőbizottsági tagok számára tervezett tanfolyamát végezte	1	-	-
ELTE ÁITK könyvtár kiegészítő szakon végzett	-	-	5
Felsőfokú költségvetési tanfolyamon végzett	-	-	1
A SZÁMALK programozói tanfolyamán végzett	-	-	1
Az Állami Gorkij Könyvtár nyelvtanfolyamát végezte	2	5	-
Középfokú nyelvvizsgát tett	-	1	1
<i>A KMK által szervezett tanfolyamok</i>			
Vezetői módszertani tanfolyamot végzett	2	3	1
Video tanfolyamot végzett	4	7	8
Hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása tanfolyamot végzett	3	-	-
Szakreferenci tanfolyamot végzett	2	-	-
Katalógusszerkesztési kérdések a zenei könyvtárakban c. tanfolyamot végzett	3	-	-
Bibliográfiai szerkesztői tanfolyamot végzett	2	-	-
Gyermekkönyvtárosok olvasótáborában részt vett	-	1	-

Az újságírás és a sajtókapcsolatok gyakorlati kérdései tanfolyamon részt vett	-	2	-
A történelem és művelődéstörténeti ismeretek tanfolyamot végzett	-	-	17
Továbbképzés a hangos könyvek könyvtári alkalmazásáról	-	4	-
Továbbképzés a videofilm készítés technikai és esztétikai tudnivalóiról	-	3	-
Gyermekkönyvtáros tanfolyamot végzett	-	-	6
Speciális dokumentumok a könyvtárban tanf. végzett	-	-	1
Katalogizáló továbbképző tanfolyamot végzett	-	-	2
<i>Egyéb tanfolyamok</i>			
Kötészeti tanfolyamot végzett	-	-	2
<i>Intézményen belüli képzés</i>			
Középfokú könyvtárkezelői tanfolyamot végzett a könyvtár munkatársai közül	24	17	26

Külföldi utak 1985

Ausztria	Szabó Józsefné	a magyar és az osztrák könyvtáros egyesület közös szervezése
Amerikai Egyesült Államok	Kiss Jenő	amerikai-magyar kulturális egyezmény keretében
Bulgária	Deák Sándor	a Művelődési Minisztérium ösztöndíja
NDK	Kerekes Pálné	a könyvtáros egyesület közgyűlése
+ Prága	Havas Katalin Vitéz Miklós Csabáné Gál Katalin Karakó Józsefné	
<i>1986</i>		
Pozsony	Gál Györgyné	az IFLA és a szlovák könyvtáros egyesület olvasáskutatói szemináriuma
+ Prága	Gál Györgyné Horváth Istvánné Hiripi Lajosné	
Bécs	Kiss Jenő Papp István Kerekes Pálné Jakubecz Ilona	az osztrák könyvtárosok egyesülete közgyűlése " " "
Belgium	Halasi Edina	az OÖT szervezésében nyelvi továbbképzés
Cambridge	Faragó Tamás	az angol intézmény meghívása
Bern	Faragó Tamás	történész kongresszus - a Soros Alapítvány támogatásával

1987

Moszkva	Kiss Jenő	IFLA Közművelődési Könyvtári szekció állandó bizottsági ülés
Moszkva	Báthory János	a társadalomtudományi kutatások európai központja (ECCSID) szemináriuma
+ Prága	Kiss Jenő Deák Sándor Ottovainé Ecsedy Klára Takács Györgyné	
Berlin	Gerő Péter	NTMIK továbbképző tanfolyam

A + jelzett utak a Prágai Városi Könyvtárral kötött együttműködési szerződés keretében zajlottak!

VII. Igazgatás, kapcsolatok

A kölcsönös információt, az aktuális feladatok megbeszélését a rendszeresen - lehetőség szerint kéthetente - tartott osztályvezetői értekezletek és a kerületi főkönyvtárak igazgatói értekezletei biztosították. /Utóbbiak száma 1985-ben négy, 1986-ban hat, 1987-ben kilenc volt./ Emellett szakmai vitasorozatot rendeztünk 1986-ban „A FSZEK hálózatának fejlesztési irányai” című tervtanulmányról, a szakemberek különböző csoportjai körében. Ezekben a megbeszéléseken csiszolódott és alakult ki a hálózatfejlesztés, szolgáltatásbővítés korszerűbb, a társadalmi szükségleteknek megfelelőbb koncepciója.

Vizsgálatot végeztünk és írásos összegezést készítettünk a nem hagyományos dokumentumok gyűjteményeiről és szolgáltatásairól, a kettős funkciójú könyvtárak működéséről, a lakóterületre is nyitható szakszervezeti könyvtárakról, a budapesti lakótelepek könyvtári ellátásáról a FSZEK-ben és a nemzetiségi ellátásról. /Az anyagok egy része a Fővárosi Tanács számára készült./

1986-tól állománygyarapítási bizottságot működtettünk, amely az új trendeknek megfelelően segítette a tagkönyvtárak és a KESZ gyűjteményépítő munkáját. Ezzel a hálózati teljes állomány hatékonyabb kihasználását a könyvhözjutás esélyeinek növekedésével párhuzamosan kívánjuk elérni.

Szakfelügyeleti vizsgálatot végeztünk tizenöt kerületben, 108 tanácsi, illetve szakszervezeti könyvtárban. 1987-ben értékeltük a szakfelügyelet elmúlt tíz évét és megállapítottuk, hogy e tevékenységben a hangsúlyt a módszertani segítségnyújtásra kell helyezni.

Együttműködés a hazai társintézményekkel, társadalmi szervezetekkel

A kerületi tanácsokkal szoros kapcsolatban folytak a szakfelügyeleti vizsgálatok. A X. kerületi főkönyvtár 1986-ban megalakította a Kőbányán működő könyvtárak tanácsát az együttműködés szervezésére, fejlesztésére. 1987-ben a legjelentősebb vállalkozásuk a X. kerületi könyvtárak címjegyzékének megjelentetése volt.

A szakszervezeti könyvtárhálózattal folytatott együttműködés keretében 1986-ban az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete könyvtárosaival több tapasztalatcserét folytattunk a kórházban ápoltak és a lakásukhoz kötött idős vagy mozgássérült emberek jobb könyvtári ellátása érdekében.

A Magyar Posta különleges tudakozójával közvetlen munkakapcsolatot alakítottunk ki a közhasznú információs szolgálat megindítása kapcsán.

Részt vettünk a szociológiai szakterületi kooperációs kör munkájában és egyéb könyvtárközi együttműködési vállalkozásokban /pl. a külföldi napilapok megőrzésére vonatkozó kooperáció kidolgozása, tanfolyamok szervezése stb./

Munkakapcsolatban álltunk a zenei élet számos intézményével, az MTA Zenetudományi Intézetével közösen jelentettük meg a magyar zenei szakirodalom bibliográfiáját.

Részt vettünk a Hazafias Népfront honismereti és olvasómozgalmi akcióiban, munkabizottságaiban.

A tárgyidőszakban is aktív szerepet vállaltunk a Magyar Könyvtárosok Egyesülete rendezvényein esetenként, mint szervezők vagy előadók.

A prágai Városi Könyvtárral kötött együttműködési szerződést 1985-ben megújítottuk, és kérésükre négy-négy főre emeltük az évi személycserék számát.

1987-ben Ilja Sainer festőművész képeiből kiállítást rendeztünk az artotékában.

1987-ben hasonló kooperációs megállapodást készítettünk elő a pozsonyi Városi Könyvtárral.

A nemzetközi szociológiai bibliográfia számára a hazai kurrens szakirodalom angolra fordított címanyagát évente megküldtük.

VIII. Pénzügyi gazdálkodás

Költségvetési kiadás:

Ezer Ft-ban

	1985	1984	1986	1985	1987	1986
		100%		100%		100%
Eredeti előirányzat	98.475	106	110.960	113	120.565	109
Módosított	111.305	116	120.410	108	130.635	108
Kiadás összesen	109.737	115	119.210	109	130.196	109
Kiadásból beralap	41.909	107	45.894	110	49.744	108
áe. fenntart.	6.313	81	9.210	146	8.147	88
felújítás	7.600	103	-	-	-	-
könyvbeszerz.	14.477	128	14.084	97	13.986	99

Költségvetési bevétel:

Működési bevétel	686	60	684	100	709	104
Ár- és díjbevétel	5.844	147	5.879	101	8.104	138
Idegen szervtől kapott támogatás	1.493	251	996	67	2.809	282
Költségvetési támogatás	102.369	112	112.235	110	119.091	106

Ár- és díjbevételből szerződéses munkavállalás:

Bevétel	2.054	2.307	3.031
Ráfordítás	669	785	2.191
Eredmény	1.385	1.522	840

1987. évtől speciális maradványérdekeltségű tevékenységi körbe kellett átsorolni ezt a fajta munkavállalást, ennek következtében a résztvevők jutalmát is a költségek között kell elszámolni.

Állóeszköz-beszerzés

1985. év

4 db	Képmagnó /VII., IX., X., XVIII. Főkönyvt./	267 eFt
1 db	Videokamera /VII. ker. Könyvtár/	99
3 db	Fénymásoló /IV., VI. ker. Főkönyvt. Titkárság/	501
1 db	Nyomdai vágógép	139
1 db	Kazán	59
1 db	ZUK tehergépkocsi	112

1986. év

6 db	Képmagnó /IV., VII., XI., XXI. ker. Főkönyvt./ /2 db KESZ/	384
2 db	Félautomata kartontároló /VII., VIII. ker. Főkönyvtár/	102
1 db	Fénymásoló /Központi Olvasószolgálat/	150

1987. év

4 db	IBM AT számítógép /2 db Számítógépesítési O., Szociológia, Munkaügy/	2031
3 db	Sornyomtató /Számítógépesítési O., Szociológia, Munkaügy/	343
2 db	Számítógép program /Specifikált szöveges információkereső rendszer, Munkaügyi rendszer/	475
1 db	IBM mágneskártyás szedőírógép	750
1 db	Margarétafejes írógép /Propaganda/	148
1 db	Romayor nyomdagép	509
1 db	Telefonvonal /Gazdagrét/	90
1 db	Dacia személygépkocsi	153

A házi könyvkötészet főbb munkái

	db	Központ	1985. Hálózat	Összesen	Központ	1986. Hálózat	Összesen	Központ	1987. Hálózat	Összesen
Könyvkötés	db	3,998	30,369	34,367	3,814	27,035	30,849	4,812	29,806	34,618
Folyóiratkötés	db	221	1,672	1,893	310	1,651	1,961	420	1,204	1,624
Kottakötés	db	1,487	-	1,487	1,535	-	1,535	618	-	618
Kartonkötés	db	22,430	-	22,430	22,527	-	22,527	21,470	-	21,470
Téka	db	673	904	1,577	-	1,422	1,422	-	3,754	3,754
Helyszám-nyomás	sor	39,173	-	39,173	31,242	-	31,242	31,257	-	31,257
Helyszíni javítás	db	-	7,793	7,793	-	3,926	3,926	-	5,114	5,114
Fóliaborítás	db		7,784	7,784		6,809	6,809		7,721	7,721

KIMUTATÁS

Év	Perelt olvasók száma	Könyvek db, száma:	Könyv Ft értéke:	Perlés útján befolyt kártérítés
1985.	2,289	8,881	1,022,317	420,602
1986.	2,336	9,051	1,351,220	434,546
1987.	2,013	7,834	1,490,866	382,156

IX. Táblázatok

ÖSSZEFOGLALÓ SZÁMADATOK

Év	Központ és kerületi könyvtár	Fiókkönyvtár	Összes könyvtár	Könyvtári állomány	Beiratkozott olvasó	Kölcsönzött és helyben olvasott kötet
1985	29	69	98	4 296 153	209 421	6 009 249
1986	29	68	97	4 381 693	199 882	5 825 013
1987	29	69	98	4 332 070	201 019	5 599 749

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR TEVÉKENYSÉGE

ÖSSZEFOGLALÓ, FŐBB ADATOK

Központi könyvtár a zenei gyűjteménnyel együtt	1985	1986	1987
Könyvtári állomány db.	925 019	942 745	964 084
Beiratkozott olvasó	18 446	18 415	17 975
Kölcsönzött és helyben olvasó	115 387	127 652	132 372
Kölcsönzött és helyben olvasott könyvtári egység	393 507	408 936	417 852

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR ÁLLOMÁNYA GYŰJTEMÉNYENKÉNT

	1984 állomány XII. 31.	gyara- podás	1985 csök- kenés	XII. 31. állomány	1986 gyara- podás	csök- kenés	XII. 31. állomány	gyara- podás	1987 csök- kenés	XII. 31. állomány
Monografikus	327 691	5 959	401	333 249	6 311	1 394	338 166	7 075	1 405	343 836
Periodika	73 407	1 492	-	74 899	1 165	1	76 063	1 362	871	76 554
Budapest-gyűjtemény	68 733	1 174	3	69 904	1 118	-	71 022	972	1	71 993
Röpirat	4 490	13	-	4 503	49	-	4 552	1	-	4 553
Szűry-gyűjtemény	5 855	16	-	5 871	5	-	5 876	2	-	5 878
Könyvészeti gyűjtemény	8 941	80	-	9 021	78	-	9 099	55	1	9 153
Könyvtártani gyűjtemény	5 221	2	-	5 223	6	-	5 229	3	-	5 232
Könyvritkaságok	9 198	6	-	9 204	7	-	9 211	9	-	9 220
Ballagi-gyűjtemény	4 839	-	-	4 839	1	-	4 840	-	-	4 840
Térkép-gyűjtemény	1 515	7	-	1 522	12	-	1 534	-	3	1 531
Zárt gyűjtemény	663	2	-	665	-	-	665	9	-	674
Bp. kisnyomtatványok	316 624	11 115	-	327 739	9 136	-	336 875	12 856	-	349 731
Központi duplum	20 254	-	-	20 254	-	-	20 254	-	398	19 856
Mikrofilm	2 862	-	-	2 862	-	-	2 862	34	-	2 896
ÖSSZESEN:	850 293	19 866	404	869 755	17 888	1 395	886 248	22 378	2 679	905 947
Zenei gyűjtemény, könyv	13 109	536	18	13 627	330	10	13 947	339	6	14 280
Zenei gyűjtemény, zenemű	34 148	532	19	34 661	602	13	35 250	1 074	12	36 312
Zenei gyűjtemény, hanglez	6 691	270	-	6 961	494	170	7 285	245	-	7 530
Zenei gyűjtemény, mikrofilm	15	-	-	15	-	-	15	-	-	15
ÖSSZESEN:	53 963	1 338	37	55 264	1 426	193	56 497	1 658	18	58 137
MINDÖSSZESEN:	904 256	21 204	441	925 019	19 314	1 588	942 745	24 036	2 697	964 084

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR RÉSZÉRE BESZERZETT KÖNYVEK ÁTLAGÁRA

Könyvek	1985	1986	1987
Külföldi			
Szocialista	173	158	165
Tökés	907	1 242	1 587
Belföldi	82	99	128

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR SZERZEMÉNYEZÉSÉBŐL
/a zenei nélkül/

A beszerzés módja	1985	1986 darab	1987	1985	1986 százalék	1987
Váráslás	10 724	6 653	12 501	50,6	34,4	52,0
Ajándék, csere	1 560	1 949	2 962	7,3	10,1	12,3
Kötelesspédány	8 920	10 712	8 573	42,1	55,5	35,7
Összesen:	21 204	19 314	24 036	100,0	100,0	100,0

A LETÁRI GYARAPODÁS MEGOSZLÁSA

/csak a központban, könyv/

Szak	1985	1986 darab	1987	1985	1986 százalék	1987
0 Általános művek	1 228	1 403	1 143	14,1	16,0	12,0
1 Bölcsélet	322	371	468	3,7	4,2	4,9
2 Vallás	201	146	211	2,3	1,7	2,2
3 Társadalomtudomány	2 890	2 618	3 335	33,1	29,9	35,0
Ebből: 3K Marxizmus-Leninizmus	118	105	132	1,4	1,3	1,4
30 Szociológia	864	677	1 160	9,9	7,7	12,2
31 Statisztika	207	165	194	2,4	1,9	2,0
32 Politika	393	333	361	4,5	3,8	3,8
33 Szociálpolitika	192	133	137	2,2	1,5	1,4
34 Jog	189	139	200	2,2	1,6	2,1
35 Közigazgatás	90	59	102	1,0	0,7	1,1
36 Társadalmi tevékenység	48	49	67	0,6	0,6	0,7
37 Nevelés	333	476	324	3,8	5,4	3,4
38 Közgazdaság	347	319	470	4,0	3,6	4,9
39 Néprajz	109	163	188	1,2	1,8	2,0
4 Nyelvtudomány	214	184	243	2,5	2,1	2,6
5 Természettudomány	174	166	160	2,0	1,9	1,7
6 Alkalmazott tudományok	433	373	466	4,9	4,3	4,9
7 Művészet	753	811	780	8,6	9,3	8,2
8 Irodalom	1 518	1 483	1 464	17,4	16,9	15,4
Ebből: szépirodalom	972	897	855	11,1	10,2	8,9
9 Történelem	682	886	1 040	7,8	10,1	10,9
91 Földrajz	218	224	143	2,5	2,6	1,5
92 Életrajz	88	87	69	1,0	1,0	0,7
ÖSSZESEN:	8 721	8 752	9 522	100,0	100,0	100,0

AZ ÁLLOMÁNYGYARAPODÁS MEGOSZLÁSA

Nyelv	1985	1986 darab	1987	1985	1986 százalék	1987
Magyar	5 974	7 224	7 137	68,5	82,6	75,0
Orosz	235	142	209	2,7	2,6	2,2
Német	513	431	651	5,9	4,9	6,8
Angol	1 536	603	979	17,6	6,9	10,3
Francia	297	211	261	3,4	2,4	2,7
Olasz	38	27	49	0,4	0,3	0,5
Egyéb	128	114	236	1,5	1,3	2,5
ÖSSZESEN:	8 721	8 752	9 522	100,0	100,0	100,0

BÉÉRKEZŐ FOLYÓIRATOK ÉS HIRLAPOK FÉLESEG SZERINT

	1985				1986				1987			
	hazai	tőkés	szoc.	össz.	hazai	tőkés	szoc.	össz.	hazai	tőkés	szoc.	össz.
Központi folyóirat	389	167	134	690	395	167	134	696	402	167	134	703
Budapest-gyűjtemény	33	-	-	33	33	-	-	33	35	-	-	35
Zenei gyűjtemény	27	31	6	64	27	31	5	64	27	31	6	64
	449	198	140	787	455	198	140	793	464	198	140	802
Köteles:												
Központ	568	-	-	568	545	-	-	545	600	-	-	600
Budapest-gyűjtemény	643	-	-	643	644	-	-	644	654	-	-	654
Zenei gyűjtemény	35	-	-	35	35	-	-	35	35	-	-	35
	1 246	-	-	1 246	1 224	-	-	1 224	1 289	-	-	1 289
Ajándék:												
Központ	23	14	10	47	21	15	11	47	17	16	14	47
MINDÖSSZESEN:	1 718	212	150	2 080	1 700	213	151	2 064	1 770	214	154	2 138

FELDOLGOZÓ MUNKA

	1985	1986	1987
Címfelvétel	4 968	4 708	4 793
Osztályozás	5 653	4 518	4 657
Sokszorosított katalóguscédula	95 870	83 170	110 900
Besorolt katalóguscédula	73 129	61 968	75 614

A BEIRATKOZOTT OLVASÓK SZÁMA

	1985	1986	1987
A központban	15 177	15 075	14 461
A zenei gyűjteményben	3 269	3 340	3 514
Összesen:	18 446	18 415	17 975

A KÖLCSÖNZŐK ÉS HELYBEN OLVASÓK SZÁMA

Gyűjtemények szerint	1985	1986	1987
Kölcsönzők száma a központban	44 115	44 686	46 166
Kölcsönzők száma a zenei gyűjteményben	13 252	14 678	15 135
Kölcsönzők összesen:	57 367	59 364	61 301
Helyben olvasók száma:			
olvasóteremben	23 493	24 991	25 460
reference-ben	2 888	11 708	13 438
folyóirat olvasóban	16 292	16 204	16 685
Budapest-gyűjteményben	4 088	3 631	3 537
Szociológiai osztályon	1 330	1 361	1 352
zenei gyűjteményben	9 929	10 393	10 599
Helyben olvasók összesen:	58 020	68 288	71 071
ÖSSZESEN:	115 387	127 652	132 372

A KÖZPONTI KÖNYVTÁRBA BEIRATKOZOTT OLVASÓK SZÁMA

Foglalkozás	1982		1986	
	szám	%	szám	%
munkás	1 495	9,4	1 764	11,7
egyéni termelő, önálló kereskedő	445	2,8	56	0,4
mezőgazdasági foglalkozású	724	4,5	757	5,0
vezető és szakalkalmazott	3 655	22,9	4 938	32,7
adminisztratív és irodai dolgozó	1 888	11,8	618	4,0
középiskolás	1 877	11,8	1 716	11,4
felsőoktatási intézet hallgatója	3 917	24,5	3 899	25,9
szakmunkástanuló	153	1,0	68	0,5
nyugdíjas és háztartásbeli	1 683	10,5	1 143	7,6
egyéb foglalkozású	131	0,8	116	0,8
ÖSSZESEN:	15 968	100,0	15 075	100,0

A KÖLCSÖNZÖTT ÉS HELYBEN OLVASOTT KÖNYVTÁRI EGYSÉGEK

Gyűjtemények szerint	1985	1986	1987
A kölcsönzött kötetek száma központban	86 771	84 347	86 934
zenei gyűjteményben kötetek	6 518	7 152	6 698
zenei gyűjteményben kották	23 144	24 384	22 879
ÖSSZES KÖLCSÖNZÖTT KÖNYVTÁRI EGYSÉG :	116 433	115 883	116 511

HELYBEN OLVASOTT KÖNYVTÁRI EGYSÉGEK SZÁMA:

	1985	1986	1987
olvasóteremben, könyv	68 202	71 432	72 679
reference-ben, könyv	3 850	8 082	9 188
folyóirat-olvasóban, hírlap	143 749	146 670	155 972
Budapest-gyűjteményben	21 764	23 701	19 972
szociológiai osztályon	5 094	6 038	4 769
zenei gyűjteményben	34 415	37 130	38 761
ÖSSZES HELYBEN OLVASOTT KÖNYVTÁRI EGYSÉG:	277 074	293 053	301 341
ÖSSZESEN:	393 507	408 936	417 852

A HÁLÓZAT ÖSSZEFOGLALÓ SZÁMADATAI

	1985	1986	1987
Kerületi könyvtár	28	28	28
Fiókkönyvtár	69	68	69
ÖSSZESEN:	97	96	97
Könyvállomány	2 987 139	3 063 187	2 978 212
Beiratkozott olvasó	290 975	181 467	183 044
Kölcsönzők	1 340 939	1 254 214	1 180 388
Kölcsönzött könyvtári egység	4 579 230	4 475 065	4 443 887

Létesítendő könyvtárak raktára, duplum raktár, valamint a bekötött folyóiratok nélkül

A HÁLÓZAT FŐBB KÖNYVTÁRHASZNÁLATI MUTATÓSZÁMAI

	1985	1986	1987
Egy olvasóra jutó kölcsönzési eset	7,0	6,9	6,4
Egy olvasóra jutó kölcs.áll.egység	24,0	24,7	24,3
Forgási sebesség	1,5	1,5	1,5
Egy alkalommal kölcsönzött áll.egység	3,4	3,6	3,8

A KÖNYVTÁRI ÁLLOMÁNY ALAKULÁSA

	Év	Állomány december 31-én
Kerületi könyvtárak könyvállománya	1985	2 987 139
	1986	3 063 187
	1987	2 978 212
Összes hálózati könyvállomány	1985	3 016 558
	1986	3 091 983
	1987	3 006 838
Teljes könyvtári állomány /brosúra, lemez, dia stb./	1985	3 104 979
	1986	3 193 998
	1987	3 129 980

**A LELTÁRI ÁLLOMÁNY MEGOSZLÁSA
1986.**

	Szakirodalom	Szépirodalom	Gyermek és ifjúsági irod.	Együtt /1+2+3/
	1	2	3	4
Számban	1 293 798	1 066 406	833 794	3 193 998
%-ban	40,5	33,4	26,1	100

AZ ÁLLOMÁNYGYARAPODÁS MEGOSZLÁSA

Év	Könyv	Időszaki kiadvány	Együtt /1+2/	Hangzó dokumentum	Mikró	Egyéb	Összesen /3-6/
	1	2	3	4	5	6	7
1985	170 261	1 686	171 947	7 292	597	1 785	181 621
1986	142 790	1 606	144 396	7 245	403	2 404	154 448
1987	116 840	1 407	118 247	10 790	487	11 634	141 158

ÖSSZHÁLÓZATI ÁLLOMÁNY CSÜKKENÉS

	1985	1986	1987
d a r a b b a n			
	61 196	65 429	205 176

A BEIRATKOZOTT OLVASÓK SZÁMA AZ ÉV VÉGÉN

	1985		1986		1987	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%
Felnőtt	121 784	63,8	114 901	63,3	115 658	63,2
14 éven aluli	69 191	36,2	66 566	36,7	67 386	36,8
ÖSSZESEN:	190 975	100,0	181 467	100,0	183 044	100,0

A BEIRATKOZOTT OLVASÓK MEGOSZLÁSA

Foglalkozás	1982		1986	
	s z á m b a n		s z á z a l é k b a n	
Fizikai dolgozó	24 251	24 583	14,8	13,6
Szellemi dolgozó	31 311	35 843	19,0	19,8
Középiskolai tanuló	18 094	18 750	11,0	10,3
Főiskolai hallgató	5 179	5 467	3,2	3,0
Szakmunkás tanuló	2 451	2 380	1,5	1,3
Általános iskolai tanuló	55 504	66 424	33,7	36,6
Egyéb foglalkozású	27 613	28 020	16,8	15,4
ÖSSZESEN:	164 403	181 467	100,0	100,0

A bontott statisztika éveiben

A BEIRATKOZOTT OLVASÓK MEGOSZLÁSA +

Kor	1982		1986	
	s z á m b a n		s z á z a l é k b a n	
14 évig	55 504	66 424	33,8	36,6
15-19 év között	23 988	24 847	14,6	13,7
20-29 év között	27 959	25 890	17,0	14,3
30 év és idősebb	56 952	64 306	34,6	35,4
ÖSSZESEN:	164 403	181 467	100,0	100,0

A bontott statisztika éveiben

EGYES KORCSOPORTOK MEGOSZLÁSA AZONOS KATEGÓRIÁN BELÜL +

	1982	1986
	s z á z a l é k b a n	
FELNŐTT KORCSOPORTOK:		
15-19 év között	14,6	13,7
20-29 év között	17,0	14,3
30 év és idősebb	34,6	35,4
EGYÜTT:	66,2	63,4
GYEREKEK		
0-14 éves korig	33,8	36,6
ÖSSZESEN:	100,0	100,0

A bontott statisztika éveiben

FELNŐTT BEIRATKOZOTT OLVASÓK *

FOGLALKOZÁS	1982		1986	
	s z á m b a n		s z á z a l é k b a n	
Fizikai dolgozó	24 251	24 583	22,3	21,4
Szellemi dolgozó	31 311	35 843	28,7	31,1
Középiskolai tanuló	18 094	18 750	16,6	16,3
Főiskolai hallgató	5 179	5 467	4,8	4,7
Szaktanácsadó	2 451	2 380	2,3	2,1
Egyéb foglalkozású	27 613	28 020	25,3	24,4
ÖSSZESEN:	108 899	115 043	100,0	100,0

* A bontott statisztika éveiben

A 6-14 ÉVES OLVASÓK SZERVEZETTSÉGI ARÁNYA

Tanév	Tanulók száma	Év	6-14 éves olvasók száma	szervezettség tanuló/olvasó
1986/87	216 563	1986	63 285	29,2 %
1987/88	213 682	1987	62 450	29,2 %

KÖLCSÖNZŐK ÉS LÁTOGATÓK

	1985		1986		1987	
	száma	%	száma	%	száma	%
Kölcsönzők:						
felnőtt	871 552	65,0	827 476	66,0	782 040	66,3
gyerek	469 387	35,0	426 738	34,0	398 348	33,7
ÖSSZESEN:	1 340 939	100,0	1 254 214	100,0	1 180 388	100,0
Látogatók:						
felnőtt	1 124 772	59,6	1 099 224	60,6	1 082 362	62,4
gyerek	762 924	40,4	714 795	39,4	651 849	37,6
ÖSSZESEN:	1 887 696	100,0	1 814 019	100,0	1 734 211	100,0

KÖLCSÖNZŐTT ÁLLOMÁNYEGYSÉGEK

	1985		1986		1987	
	száma	%	száma	%	száma	%
Felnőtteknek kölcs. állományegységek	3 322 293	72,6	3 268 204	73,0	3 221 583	72,5
Gyerekeknek kölcs. állományegységek	1 256 937	36,4	1 206 861	27,0	1 222 304	27,5

A KÖLCSÖNZÖTT KÖNYVEK SZAK SZERINTI MEGOSZLÁSA*
/Reprezentatív adatok/

	1982 s z á m b a n	1986	1982 s z á z a l é k b a n	1986
Felnőtt irod.összesen:	708 069	730 724	75,5	75,3
- szépirodalom	498 914	505 854	53,2	52,1
- szakirodalom	209 155	224 870	22,3	23,2
Gyerek irod.összesen:	229 161	239 726	24,5	24,7
- szépirodalom	154 136	159 714	16,5	16,5
- szakirodalom	75 025	80 012	8,0	8,2
MINDÖSSZESEN:	937 230	970 450	100,0	100,0

A FELNÖTTEKNEK KÖLCSÖNZÖTT KÖNYVEK %-OS ARÁNYA

	1982	1986
Szépirodalom	70,5	69,2
Szakirodalom	29,5	30,8

A KERÜLETI KÖNYVTÁRAK FŐBB ADATAI 1985-BEN

Kerület	Könyvtári egységek száma	Könyvvállomány száma az év végén	Beiratkozott olvasók száma az év végén	Kölcsönzők száma az évben	Kölcsönzött kötetek száma az évben	Kölcsönzési napok a főkönyvtárakban
Könyvraktár és létesítendő könyvtárak raktára	-	265 862	-	-	-	-
I.	4	117 374	6 460	43 231	157 460	226
II.	5	133 900	9 928	67 653	210 986	236
III.	7	186 151	12 611	95 424	291 164	238
IV.	4	127 742	9 415	65 704	205 109	216
V.	3	79 755	6 911	49 022	210 697	232
VI.	1	102 310	7 801	47 649	172 270	283
VII.	2	150 621	8 815	29 155	99 832	280
VIII.	2	150 420	7 731	53 952	212 653	253
IX.	5	165 120	7 659	72 379	234 241	235
X.	3	159 608	11 241	74 466	338 496	282
XI.	5	244 947	17 171	120 072	406 025	297
XII.	3	89 028	7 576	61 736	201 981	253
XIII.	8	222 934	12 826	85 315	301 337	290
XIV.	5	126 213	8 110	54 784	196 747	229
XV.	6	120 646	7 958	67 232	250 075	254
XVI.	2	68 005	5 697	41 144	132 959	227
XVII.	5	117 857	6 521	44 565	155 704	184
XVIII.	3	99 895	7 626	38 844	122 612	228
XIX.	5	125 686	9 739	101 603	238 752	287
XX.	6	154 261	5 515	35 159	123 479	201
XXI.	7	169 319	7 453	46 743	131 662	200
XXII.	5	52 792	3 516	21 699	76 474	126
Bibliobusz	1	51 974	2 695	23 408	108 515	238
ÖSSZESEN:	97	3 016 558	190 975	1 340 939	4 579 230	

* bekötött folyóiratokkal együtt

A KERÜLETI KÖNYVTÁRAK FŐBB ADATAI 1986-BAN

Kerület	Könyvtári egységek száma	Könyvállomány száma az év végén	Beiratkozott olvasók száma az év végén	Kölcsönzők száma az évben	Kölcsönzött kötetek száma az évben	Kölcsönzési napok a főkönyvtárakban
Könyvraktár és létesítendő könyvtárak raktára	-	244 403	-	-	-	-
I.	4	120 818	6 409	43 463	161 945	219
II.	5	139 048	9 779	63 264	205 152	224
III.	7	192 952	12 484	92 412	281 010	254
IV.	4	132 981	9 300	64 315	201 993	257
V.	3	81 337	6 823	50 326	224 040	230
VI.	1	101 735	6 517	38 503	147 906	246
VII.	2	153 631	6 502	28 668	107 349	266
VIII.	2	152 003	7 710	62 104	229 201	254
IX.	5	166 500	7 637	58 023	260 175	293
X.	3	164 057	10 600	74 571	319 814	288
XI.	5	251 591	16 047	118 859	397 693	284
XII.	3	91 487	7 476	65 164	198 185	254
XIII.	8	226 597	12 490	86 557	312 486	277
XIV.	5	130 369	6 659	42 032	155 253	235
XV.	6	122 701	7 644	61 086	226 383	254
XVI.	2	64 845	3 984	27 120	78 247	175
XVII.	5	121 383	6 593	43 943	168 623	189
XVIII.	3	103 762	8 587	54 144	161 799	288
XIX.	5	129 642	8 582	60 226	208 847	232
XX.	5	155 471	5 904	32 541	120 263	40
XXI.	7	182 473	9 037	52 243	160 387	232
XXII.	5	53 845	2 767	15 880	64 261	183
Bibliobusz	1	52 755	1 936	18 770	84 053	204
ÖSSZESEN:	96	3 091 983	181 467	1 254 214	4 475 065	

+ bekötött folyóiratokkal együtt

A KERÜLETI KÖNYVTÁRAK FŐBB ADATAI 1987-BEN

Kerület	Könyvtári egységek száma	Könyvállomány száma az év végén	Beiratkozott olvasók száma az év végén	Kölcsönzők száma az évben	Kölcsönzött kötetek száma az évben	Kölcsönzési napok a főkönyvtárakban
Könyvraktár és létesítendő könyvraktárak raktára	-	231 526	-	-	-	-
I.	4	120 445	5 724	37 820	165 362	224
II.	5	131 429	8 761	43 166	139 876	127
III.	7	187 906	12 244	71 817	247 048	257
IV.	4	136 008	9 129	56 229	184 831	256
V.	3	78 162	6 497	44 692	178 329	230
VI.	1	91 439	6 767	38 424	144 052	242
VII.	2	144 574	9 925	51 366	199 912	268
VIII.	2	137 984	7 619	62 063	227 959	257
IX.	5	159 426	6 683	45 073	219 234	279
X.	3	163 742	10 716	77 706	352 494	288
XI.	6	267 952	17 003	96 390	333 298	156
XII.	3	87 984	7 627	54 937	199 540	257
XIII.	8	226 496	13 120	97 069	363 420	288
XIV.	5	123 436	7 416	44 711	169 359	238
XV.	6	121 115	7 347	56 571	221 307	257
XVI.	2	58 620	2 890	18 678	58 708	63
XVII.	5	123 166	7 187	44 728	180 087	228
XVIII.	3	105 428	8 029	49 067	150 031	240
XIX.	5	131 520	5 849	47 344	164 397	-
XX.	5	143 687	7 594	49 436	198 232	229
XXI.	7	161 597	9 888	57 430	188 738	239
XXII.	5	52 248	3 290	21 028	85 118	256
Bibliobusz	1	52 474	1 739	14 643	72 555	226
ÖSSZESEN:	97	3 006 838	183 044	1 180 388	4 443 887	

* bekötött folyóiratokkal együtt

**A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR KÖZPONTI KÖNYVTÁRA
ALAPFUNKCIÓIRÓL
MŰHELYTANULMÁNY**

A szerző köszönetét fejezi ki a műhelytanulmány kidolgozásával megbízott munkabizottság tagjainak, továbbá mindazoknak, akik az 1988. év folyamán tartott házi vitákon véleményükkel, javaslataikkal hozzájárultak a FSZEK Központi Könyvtára jövőjének formálásához.

Mozgásterünk a jelen és a jövő pólusai között

Időről-időre minden könyvtár felülvizsgálja működésének alapkérdéseit főként a céllal, hogy minél teljesebben legyen képes megfelelni a vele szemben támasztott használati elvárásoknak. Különösen indokolt egy ilyen tükörbenzés, ha egy könyvtár nagyobb fejlesztések vagy visszafejlesztések előtt áll. Nos, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár esetében mind a két iránnyal számolni kell: gyenge fejlettségi szintje miatt feltétlenül indokolt fejlődésének meggyorsítása, amde az adott körülmények következtében inkább a visszalépésre kell felkészülnie. A feladat csapdája az, hogy olyan intézkedések születnek a mai nehézségek leküzdésére, amelyek a távlatokat veszélyeztetik.

A FSZEK hálózatában megkezdődött strukturális és szolgáltatási változások, valamint a Központi Könyvtár alapterületének szerény mértékű bővülése a Reviczky u. 3. sz. alatti épülettel, továbbá a KK működését érintő, érlelődőben lévő változások indokolták teszik, hogy ismét napirendre kerüljenek a hálózat központjának funkciórendszerét illető alapvető kérdések. Első megközelítésre is látszik, igen bonyolult és összetett kérdéskörrel van szó, ezért csak hosszabb, több lépcsőből álló munkával, alapos szakmai viták során lehet a jelen működés megváltoztatását, a jövőbeli fejlődés útját kitűző intézeti politikát kialakítani.

A főigazgató által 1987-ben e feladattal megbízott munkacsoport /tagjai: Bánhegyi Gyuláné, Báthory János, Katsányi Sándor, Papp István, Pesti Ernő/ 1988 első felében készítette el első jelentését, amelyet 1988. április 27-én a KK osztályvezetői, május 18-án a főkönyvtárak igazgatói, július 4-én és augusztus 10-én a KK dolgozói vitáltak meg. A hozzászólók alapvetően nem kérdőjelezték meg a munkacsoport kiinduló megállapításait és megfontolásait, ugyanakkor észrevételeikkel rávilágítottak a KK működési modelljére kidolgozott változatok pozitív és negatív vonásaira. Ezért szükségesnek mutatkozott az elképzelések továbbfejlesztése.

A munkacsoport második jelentését 1988. november 30-án tárgyalták meg a KK osztályvezetői, december 1-jén a kerületi főkönyvtárak igazgatói, s december 7-én a KK dolgozói. A két munkabizottsági dokumentum és a viták hozzászólásai /mind ezek összefoglalóját képezi a jelen dolgozat/ az intézményi politika és a tervező munka vezérfonalul szolgálhatnak a távlatokat érintő döntések meghozatalához és a napi intézkedések megtételéhez.

A több lépcsőben kialakult koncepcióval szemben azonban korántsem lehet a véglegesség igényét támasztani, mert amiként a körülmények változnak, úgy ennek is módosulnia kell az idő előrehaladtával.

A koncepció nem akcióprogram, inkább azt foglalja össze, hogyan gondolkozzunk ma a KK helyéről, szerepéről, s milyen irányokban képzeljük el a fejlesztést, illetve a visszavonulást, valamint a napi működést a mindenkori feltételek függvényében.

Nem most van az ideje annak, hogy nagyvonalú, merész és főként költségigényes fejlesztési tervekkel álljunk elő. Nem valószínű, hogy a működési, fenntartási, pláne a fejlesztési, beruházási kereteink nőni fognak. Persze, bármily kicsi is a valószínűsége anyagi feltételeink javulásának, meg kell ragadnunk minden alkalmat arra, hogy megmagyarázzuk fenntartónknak, indokolt, hogy nagyobb falatot juttasson nekünk a cipőből. Ha azonban realiták akarunk maradni, nem szabad túl nagy várakozásokat fűznünk anyagi eszközeink bővüléséhez, s azzal kell számolnunk, ami máris rendelkezésünkre áll. Ugyanis ha minden lépésünket újabb erőforrások megnyitásától tesszük függővé, könnyen belesüllyedhetünk a változatlanlanság mocsarába.

Könyvtárunknak nincsenek tartalékai: a szolgálat szintentartásának napi gondjaival küzd mind az állománygyarapítást, a szakmai szolgáltatásokat, mind pedig az üzemeltetés anyagi-műszaki feltételeit tekintve. Ebből könnyen levonhatnók akár azt a következtetést is, hogy ebben a helyzetben nincs mit tenni, törvényszerűen bekövetkezik a fokozatos és folyamatos színvonalcsökkenés. Helyesebb és jövőt ígérőbb azonban az a következtetés, hogy ha nincs erőnk mindenre, akkor válasszuk

ki azokat a pontokat, amelyeket az egész és a fejlődés szemszögéből fontosabbnak tartunk, s csoportosítsuk át ezekre erőforrásainkat, még akkor is, ha ezáltal másuttal meggyorsítjuk a visszaesést. A fontossági sorrend megállapítása a mi hatáskörünkben áll, s ezzel a lehetőséggel élnünk is kell. Apránként és minden területen egyenletesen visszavonulni a máris szűk keretek nem engedik meg.

Paradoxonnak tűnik, de igaz: még a visszavonulást is egy fejlesztési elképzelés, egy távolabbi jövőben megvalósítható koncepció alapján lehet jól végrehajtani. Az igen komoly fejlesztésekkel elérhető ideálképet kell magunk előtt látnunk ahhoz, hogy megállapíthassuk, miben léphetünk vissza veszélyeztetése nélkül. Mi magunk, fenntartónk, de talán a főváros közönsége sem tett le arról, hogy előbb-utóbb egy korszerű, nagyvárosi könyvtár fog a hálózat központjában állni. Ezért nem mondhatjuk, nem kell semmin sem változtatnunk, csak mindent egy kicsit jobban kell végeznünk: ez a hozzáállás nem visz előre bennünket. A jelenlegi viszonyok között és feltételek mellett is lehetséges a változtatás: az előre- és hátrafele megtett kis lépések is közelebb vihetnek kitűzött távlati célunkhoz, ha van ilyen célunk.

Kiinduló megfontolások

Ebben a fejezetben a szinte magától értetődő állásfoglalásokat és premisszákat foglaljuk össze, amelyek minden további tervezetés alapját kell, hogy képezzék. A tudatos cselekvéshez azonban gyakran a nyilvánvalóságokat is ki kell mondani, a helyesnek bizonyult gyakorlatot rögzíteni kell.

1. A figyelmet egyelőre célszerűnek látszik a legfontosabb kérdésekre összpontosítani, mivel ezek ilyen vagy olyan értelmű megválaszolása kihatással van vagy lesz a részletkérdésekre is. Csak az alapkérdésekben kialakított állásfoglalás után lehet az egyes részterületekkel /funkciókkal, szolgáltatásokkal, egymáshoz való kapcsolatukkal stb./ foglalkozni.

2. Számolva azzal a tágabb, társadalmi-gazdasági környezettel, amelyben könyvtárunk működik, illuzórikus vállalkozásnak tűnik egy optimális fejlesztési program szemszögéből közelíteni a problémához. A csak távlatilag realizálható elképzelések felvetése most nem látszik célszerűnek. Rövid távra szóló, a ma, esetleg a holnap működési problémáit megoldó, a már rendelkezésünkre álló, vagy nagy valószínűséggel elérhető anyagi és személyi feltételekből kiinduló intézménypolitikai alapállás kidolgozása a cél, olyanban, amely magában hordja vagy legalábbis nem akadályozza meg a körülmények kedvező változása esetén egy nagyvonalúbb fejlesztési stratégia lehetőségét és megvalósítását.

3. Megtartandó, sőt erősítendő a KK magas szintű, általános nyilvános könyvtári jellege, azzal a megszorítással, hogy a természet- és alkalmazott tudományok terén csupán a nagyközönség /tehát nem szakemberek/ kiinduló tájékozódásához szükséges kézikönyveket, összefoglaló monográfiákat, tudománytörténeti műveket stb. szabad beszerezni. Az egyéb szakterületeken és a szépirodalom terén a tudományos, illetve művészi érték jelenti a szelektációs kritériumot. /A népszerű, szórakozási és „barkács” igényeket kielégítő ismeretterjesztő és szépirodalom és elhelyezési körülmények egy későbbi időpontban bekövetkező kedvező változása esetén könnyűszerrel és rövid idő alatt beszerezhető lesz./

4. A közművelődési, általános nyilvános könyvtári funkció szerves része a KK zenei gyűjteménye, amely kényszerűségből egyelőre külön épületben működik. Állománya az értékes zene kedvelőinek és a magasabb szintű zenei tanulmányokat folytatók igényeihez igazodik. Ha a távolabbi jövőben nagyobb térhez jut, s beköltözhet a főépületbe, érdemes lesz funkcióit, gyűjteményi határait felülvizsgálni.

5. A KK megkérdőjelezhetetlen alapfeladatai közé tartozik a szociológia terén ellátott országos szakkönyvtári funkció. A társadalom- és humán tudományokat előnyben részesítő közművelődési könyvtári funkció szerencsésen párosul a szociológiai feladatkörrel, különösen ami a szociológia határ- és rokonterületeinek gyűjtését illeti. A mindenkori anyagi körülmények megszabta határok között a külföldi beszerzéseknek - beleértve az időszaki kiadványok előfizetését is -, arányosan kell szolgálniuk az országos szakkönyvtári és a magas színvonalú közművelődési könyvtári funkciót, különös tekintettel a referenz művekre és a KK társadalomtudományi jellegére.

6. A Budapestre vonatkozó helytörténeti és ismereti gyűjtemény fenntartása és fejlesztése a KK lényegéből következő funkciója, amelynek ellátását semmi más intézmény nem vállalhatja magára. A Budapest-gyűjtemény egyaránt szervesen kapcsolódik a magas szintű közművelődési könyvtári, valamint a szociológiai szakkönyvtári feladatkörhöz, s velük együtt alkotja a KK hármas feladatrendszerének magját.

7. A KK nemcsak funkcionális egységei /gazdasági főosztály, hálózati és felügyeleti osztály, propaganda osztály stb./ révén kell, hogy kapcsolódjék a hálózat egészéhez, hanem gyűjteményeivel, szolgáltatásaival és működése egészével is. Ebben a tekintetben még nagyon sok a kívánnivaló, s ezért is hangozhatnak el a KK és a hálózati tagkönyvtárak szerepkörét, kapcsolatát, feladatmegosztását stb. illető kritikai megjegyzések. Nyilvánvaló azonban az is, hogy valódi integráció, formális „együttműködés” helyett közös működés, gyűjteményi és szolgáltatási egység csakis a korszerű számítógépes és telekommunikációs technika bázisán valósítható meg. Addig azonban maradnak a hagyományos formák, a napi erőfeszítések és a kézi vezérlés módszerei a központ és a tagkönyvtárak tevékenységének összehangolására.

8. A KK és a hálózat kapcsolatában tisztázni kell az egyes tagkönyvtárakban kifejlesztett, ún. szakrészlegek szerepét is. Úgy látszik, hogy a gyűjteményrészek a jövőben sem vállalkozhatnak bizonyos szakterületeken szakirodalmi igények kielégítésére, inkább az egyes könyvtárak sajátos, de közművelődési szintű szolgáltatását képezik. /E szakrészlegek fejlesztési és működési kérdései nem képezik a tanulmány tárgyát./ Ezért nem vehetők tekintetbe olyan gyűjteményekként, mint amelyek összességükben egy ma még hiányzó, teljes funkciójú központi könyvtárat virtuálisan kitennének. A KK-nak a jelen körülmények között is rendelkeznie kell az átfogó tájékozódást lehetővé tevő gyűjteménynek legalábbis a kereteivel, amelyek a dolgok jobbra fordulásával bármikor feltölthetők, - de semmiképpen sem a hálózati szakrészlegek bevonásával.

9. A KK helyét nemcsak a FSZEK hálózatában, hanem az országos, de főképpen a budapesti könyvtári környezetben is meg kell határozni. A szociológiai és a helyismereti-helytörténeti funkció egyértelmű felelősségvállalást jelent az országos könyvtárugyben. A magas szintű közművelődési szerepkörből logikusan következik, hogy a KK használoinak túlnyomó többsége közép- és felsőfokú tanulmányokat folytató /35,9 %/, vagy továbbképzésben részt vevő személy. /A beiratkozott olvasók fiatal korátalaga - 65,5 %-uk 30 év alatti, 80,8 %-uk 40 év alatti - is hangsúlyozza ezt a tényt./ Ezért természetesen kérdésfelvetés, vajon egyetemi-középfokú könyvtár-e a KK, vagy ellenkezőleg: építsen-e le minden ilyen jellegű feladatot, vagy inkább tudomásul véve az adott olvasótábor összetételét, a tanulmányi igények kielégítését ne tekintse a kényszerű rossz vállalásának hanem természetes feladatnak, hiszen nincs lényeges eltérés egy magas színvonalú közművelődési könyvtár és egy tanulmányi igényeket kielégítő felsőoktatási könyvtár gyűjtési és szolgáltatási szintje között, legalábbis a hazai szakirodalom vonatkozásában. Egy megszorítást azonban mégis érdemes tenni: nem tűzhető ki célul a kötelező és az ajánlott irodalom iránti tömeges igények példányszámmal való követése, ebben nem vállalható át az illetékes felsőoktatási könyvtárak felelőssége.

10. Minden gondolkodásnak határt szab, hogy kizárólag a Reviczky-utcai épület belépésével és a Baross-utcai épület földszintjének átalakításából adódó terekkel lehet számolni ma, de hosszabb távon is. Adottságnak kell tekinteni azt is, hogy a központi három épület nagy részét az olvasószolgálathoz közvetlenül nem kapcsolódó irodák és munkahelyek foglalják el. Egyelőre álmódosításnak minősítendő minden olyan koncepció, amely a Baross-utcai épület két-három szinttel való megemeléséből, egy új raktári tömb megépítéséből, a főépület padlásterének és udvarának hasznosításából, sőt a Baross-utcai második szomszéd üres telek beépítéséből, pláne esetlegesen egy vadonatúj épületből indul ki, - bár soha fel nem adható a remény. Azért is készült a LAKÓTERV-nél a három központi épületre kiterjedő, távlati tanulmányterv, hogy a mostani szerényebb lehetőségeknek megfelelő elképzelések beleilleszkezhessenek egy későbbi és nagyvonalúbb keretbe. - Hasonlóképpen nem indulhatott ki a mára és a közeli holnapra vonatkozó taktika a csak sokára várható számítógépes és telekommunikációs lehetőségekből. Ezek egyelőre hiányoznak, s még ígret formájában sem állnak rendelkezésre. Más kérdés, hogy egyre aktuálisabb feladattá válik az ilyen irányban végzendő tervező-felkészülő munka.

A használói igények

Első pillantásra egyszerűnek látszik az ügy: meg kell kérdeznünk használóinktól, milyen könyvtárra van szükségük, s olyan könyvtárat kell adnunk nekik. Ha azonban egy kicsit mélyebbre hatolunk, több nehézséggel találjuk magunkat szemben.

Kik is a mi használóink? Azok-e, akik már beiratkoztak, vagy mindazok, akik beiratkozhatnak? S ha el is tekintünk az utóbbi óriási kategóriától, a jóval kisebb elsőnek a vizsgálata azt mutatja, hogy igen heterogén rétegződésű csoportról van szó, amelyben különféle, egymás ellen ható igények élnek. Ráadásul a számszerűsíthető igények között nagyságrendbeli eltérések vannak, s aligha mondhatnánk nyugodt lelkiismerettel, hogy a többségben lévők kiszolgálására kell koncentrálnunk, mint ahogyan azt sem, hogy a kisebbségben lévő, de úgymond magasabb színvonalú, nagyobb társadalmi hasznú igényeknek kell az előbbieket kielégítését alárendelnünk.

Ideális esetben egyetlen könyvtártól kaphat meg minden szolgáltatást a használó; mivel azonban ez lehetetlen, megelégszik azzal, amit az egyes könyvtárak nyújtani képesek, s több könyvtár szolgáltatásaiból állítja össze szellemi menüjét. Különösen érvényes ez a budapesti könyvtárhasználóra.

Ebből azonban az következik, hogy a KK-nak szolgáltatásaival a fővárosi könyvtári színpadon kell megkeresnie a maga helyét, s arra törekednie, hogy az ezen belül vállalt feladatait garantáltan teljesítse. Természetesen végső soron ezeket a feladatokat is társadalmi szükségletek, olvasói igények határozzák meg, de jobbra közvetve, semmint közvetlenül.

Pontosabban: a KK választja ki azt az igényszegmenst, amelyet ellátni kíván. Akkor jár el helyesen, ha olyan szegmens/ek/-et választ, amelyek még kielégítetlen/ek/, vagy más könyvtárak által kellően ki nem elégített/ek/. Választásában számos tényező befolyásolja, mint pl. a könyvtári munkamegosztásban neki jutott hely, típusa, fenntartójának szándékai, állományának összetétele, személyzetének felkészültsége stb.

A használók megkérdezése tulajdonképpen csak az után következhetne, miután a KK eldöntötte, hogy melyik igényszegmens/ek/ben kíván működni. Óvatosan kell azonban itt is kezelnünk az igényvizsgálat eredményét: az olvasókat általában a teljes kínálat, illetve a teljesből az általuk igénybe vett szolgáltatások érintik. Elérkezhetünk oda, hogy például a használók X%-a szükség esetén inkább a kölcsönzés lehetőségéről mond le a helybenhasználat által kínált biztonság kedvéért, Y%-uk pedig inkább vállalja a kölcsönzési kudarcekat, csak azért, hogy a kívánt és megkapott művet hazavihesse. Még ha nem egyenlően

ozslanak is meg a szavazatok, akkor is a könyvtárosra hárul a döntés, s ezt aligha hozhatja meg csupán a számok figyelembevételével.

Durván csoportosítva kutatói, tanulmányi és művelődési igények állnak a KK előtt. A kutatói igényeket tematikusan, a tanulmányi igényeket tematikusan és az oktatási intézmények szintje, a művelődési igényeket pedig színvonaluk szerint lehet körülhatárolni. A kielégítés mértékének meghatározásánál /ami tulajdonképpen a körülhatárolás/ a következő tényezőket kell figyelembe venni: a fővárosi könyvtári környezetet, saját hálózatunk kapacitását, meglévő állományunkat, elhelyezéssel, anyagi és személyi adottságainkat, s nem utolsósorban azt is, hogy ugyanazok a művek, ugyanazok az állományrészek vendők számításba igen sok esetben az egyik, a másik és a harmadik igénytípus kielégítéséhez.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy egyes igénytípusok más-más használati volument eredményezhetnek. A kutatói igényeket, még maximális kielégítésük esetén sem jellemzik magas számú adatok, a tanulmányi igények részben és főként kevés mű nagy példányszámára, részben és kevésbé a kutatási és magas szintű közművelődési igényeket kielégítő művek nagy választékára irányulnak, a művelődési igények mennyisége pedig színvonaluktól függ. Ezek azok a vonatkozási pontok, amelyekhez mérten szabályozható a KK igénybevétele, ha a működési feltételek szűkösége korlátozásra készíti bennünket e tekintetben. Kétségtelen, hogy egy könyvtár teljesítőképességét nem szabad kizárólag a használat adataival mérni, ám az is bizonyos, hogy a használat mérve döntő mértékben befolyásolja a rendelkezésre bocsátott erőforrásokat. Ezért nem lehet közömbös számunkra sem - túl a szakmai etikai megfontolásokon, amelyek a minél szélesebb körű használatban látják a szolgálat léte igazolását -, hogy adott erőforrások, elhelyezési körülmények stb. mellett milyen volumenű forgalmat tudunk elérni. Az erősen használt könyvtár létjogosultságát, fenntartási kiadásait nem, vagy legalábbis nehezebben kérdőjelezzük meg. Nem a forgalom minden áron való emelése tehát a cél, hanem optimalizálása: minél több használó kiszolgálása úgy, hogy megelégedettséjük a szolgálattal ne süllyedjen egy bizonyos szint alá. /Ez az a szint, amikor egyáltalán nem, vagy csak kényszerűen veszik igénybe a könyvtárat./

Ha a KK-nak nem is nagy az aktív olvasótábor /14-15 ezer beiratkozott olvasó átlagosan évente kb. hat kötetet kölcsönöz fejenként; ezek az adatok nem tartalmazzák a zenei gyűjtemény használatát/, a fővárosi nagykönyvtárak között előkelő helyen áll ezen a téren. Valószínű tehát, hogy olyan kínálatot sikerült kialakítani, amely találkozik bizonyos használói rétegek igényeivel. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy nem lényegi változtatásokra van szükség a szolgáltatásaiban, hanem finomabb, rugalmasabb szabályozásra, a rendelkezésre álló erőforrások hatékonyabb felhasználására.

E teoretizálás után, s mielőtt a KK alapfunkciónak jobb teljesítésének változataival foglalkoznánk, célszerű röviden felidézni az 1987-ben lefolytatott vizsgálatot, amely a KK használóinak elégedettségi fokát vette szemügyre a kölcsönzési kérések teljesítésének tükrében.

A vizsgálat meglehetősen lehangoló eredményt hozott: az állományunkban meglévő művekre vonatkozó kölcsönzési kérések 34 %-át nem tudtuk teljesíteni /ha a hosszabbításokkal csökkentett kölcsönzésekhez viszonyítjuk a nem teljesített kéréseket, akkor ez az arány 51,6 %/. Más módon megfogalmazva gyenge teljesítőképességünket: a kölcsönzők 31,5 %-a úgy megy el tőlünk, hogy egy vagy több kölcsönzési kérését nem tudtuk teljesíteni. Különösen aggasztó a helyzet az 1-es, 3-as, 7-es, 8-as és a 9-es szakban. /A nem teljesített kérések között ezek a szakok a következő arányokkal szerepelnek: 1: 9,6 %, 3: 19,7 %, 7: 7,4 %, 8: 39,5 %, 9: 11,8 %/. Közülük is kiemelkedik a 8-as szak: az összes nem teljesített kérés egyharmada magyar nyelvű szépirodalmi műre irányult.

Egészen bizonyos, hogy elavult, zártpolcos használati rendszerünk is növeli a ki nem elégített kérések számát, hiszen megnehezíti, ha ugyan nem teszi lehetetlenné, hogy a használók az eredetileg kért könyvet helyettesítő művet vegyenek igénybe. Egyébként is, a zártpolcos használati rendszer igen kényelmetlenné, nehézkessé, időrablóná teszi a KK használatát, nem szólva arról, hogy mennyire megnöveli az inaktív könyvtárosi élőlomunka-ráfordítást. Ezért még a szabadpolcos kiszolgálás részleges bevezetése is jelentős mértékben növelné használóink elégedettségi fokát.

Megjegyzendő azonban, hogy a nem teljesített kérések 43 %-a az utolsó tíz évben megjelent művekre vonatkozott, 23 %-a az 1966-1975-ös, 21 %-a az 1952-1965-ös években megjelentekre, s csupán 13 %-a az 1951 előtt kiadott könyvekre.

A nem teljesített kölcsönzési kérések 51,7 %-át prézens példánnyal elvileg ki lehetett volna elégíteni. /A O-s, 1-es, 2-es, 4-es és 9-es szakban az átlagot 10-28 %-kal meghaladó arányban, a 7-es és 8-as szakban az átlagtól 10 %-kal elmaradó arányban. Az idegen nyelvű szépirodalom esetében erről nem lehet szó, mert nincsenek prézenssé minősített példányok./

Ha azokat a kéréseket nézzük /a vizsgált időszakban 2504/, amelyek ki nem elégítése esetén nem voltunk képesek prézens példányt felajánlani, megállapítható, hogy ezek túlnyomó része /1747/ csak egy példányban meglévő művekre irányult, s főként az öt kritikus szakban /1: 107, 3: 305, 7: 194, 8: 795, 9: 166/.

Vizsgált az azt nézzük, hogy négy beszerzett példány esetén a ki nem elégítés mértéke drasztikusan visszaesik /1: 7, 3: 7, 7: 6, 8: 22, 9: -, akkor nem látszik oly nyugtalanítóan a helyzet, hiszen szerény példányszámmal segíteni lehetne rajta. Mégis aggodalomra int, hogy a jelzett szakokban a prézens példányokkal ki nem elégített kérések száma meglehetősen magas volt /1: 162, 3: 404, 7: 226, 8: 1228, 9: 241/. Fennmarad persze még az a kérdés is, hogy mennyire volt elégedett a kölcsönözni óhajtó olvasó a prézens példánnyal, s egyáltalán igénybe vette-e ezt a lehetőséget; erre vonatkozó kérdéseket nem tett fel a vizsgálat. Mint ahogyan azt sem vette számba, hogy a hibás beszerzést döntések következtében hány ki nem használt példány porosodik a raktári polcokon.

Az előző fejezetben kifejtett megfontolásokról és adatokból indultunk ki, amikor az alábbi, a használói igények magasabb kielégítettségi szintjét megcélzó modellváltozatokat felvázoltuk. A modellek közül az első három azon a megfontoláson alapszik, hogy „kevesebbet, de jobban”, vagyis bizonyos területeken visszavonulást javasol a jelenlegi gyakorlathoz képest annak érdekében, hogy az igények szűkebb körét teljesebben, nagyobb garanciákat nyújtva, az anyagi és személyi erőforrásokat jobban összpontosítva szolgálja ki, míg a negyedik változat úgy véli, hogy /egyelőre?/ nincs szükség visszavonulásra, az igényeket a meglévő erőforrások racionálisabb felhasználásával, különböző szervezési megoldások bevezetésével, a „használóhoz barátságos” magatartás következetesebb érvényesítésével ha nem is teljesen, de a jelenlegihez képest nagyobb mértékben lehet kielégíteni.

1. Társadalomtudományi nyilvános könyvtár

Ez a változat a KK hármasszám alapfunkciójából a szociológiai szakkönyvtári és a helyismereti-helytörténeti funkciót kívánja erősíteni, s a közművelődési funkciót csak ezek folyamányaként teljesíteni. Tulajdonképpen ez utóbbi esetben még magasabbra emelné a gyűjtemény szelekciós kritériumait, s tudatosan egy szellemi „elitet” célozna meg. A szociológia, mint tudomány, s a budapesti helyismereti aspektus egyaránt olyan gyűjtést tételez fel a határterületeken, amely meglehetősen közel áll jelenlegi gyűjtőkörünkhöz. Ami a szépirodalmat illeti, gondos válogatással kellene gyűjteni a hazai műveket, a külföldiek közül pedig kizárólag eredeti nyelven az idők próbáját már kiállt szerzők alkotásait.

Abból a megfontolásból kiindulva, hogy egy könyvtár maga is alakítja olvasótáborát, egy magas, szakirodalmi és általános igényszintet megcélzva a társadalomtudományi nyilvános könyvtár /ezt a terminust csak jobb híján használjuk, mert nagyon is tisztában vagyunk tényleges tartalma megvalósíthatatlanságával/ koncepciója a tanulmányi-továbbképzési igények bizonyos visszaszorítását és korlátozását is szükségessé teheti, különösen akkor, ha gyors és határozott elmozdulást tartunk szükségesnek ebben az irányban. Fokozatos és lassúbb irányváltás nem kényszerítene ezen igények „kitagadására”, pláne ha egybeköthető lenne a 4. változatban javasolt szerves fejlesztéssel. A kiszolgáltatni kívánt használói igények körének leszűkítése azt eredményezheti, hogy a „vállalt” olvasóközönség sokkal alaposabb, sokkal garantáltabb szolgáltatásokat kaphat, sokkal kényelmesebb feltételek között.

A KK-nak a humán és társadalomtudományi érdeklődésű/nem főfoglalkozású/vezető értelmiségi réteget kellene tekintetbe vennie, s az e szint alatti igények kielégítését a hálózat tagkönyvtáira bízni. A használói elégedettség fokozásának általános célként való kitűzése nagyon is kétséges dolog: ha azt a hitet keltjük fel használóinkban, hogy a KK-ban „mindent” megkaphat, a szubjektív elégedetlenség csak fokozódik a sok kielégítetlen kérés következtében, s objektíve is növekszik a ki nem elégítettség azáltal, hogy a szerzeményezést nem koncentrálnjuk bizonyos szakterületekre és igénytípusokra.

Ezen az úton lehetne feloldani azt az ellentmondást, amely ma is érezhető a szociológiai szakkönyvtári profil és a közművelődési feladatkör között. Ha a szociológiai „szakkönyvtárságot” ránk kényszerített, idegen testként viseljük csak el, abból az következik, hogy szigorúan körülhatároljuk az idevágó feladatokat, szűk szakmai keretek közé szorítjuk a szolgáltatásokat, s csak egy adott szervezeti egység feladatának tekintjük e funkciót. Ha viszont úgy építünk a szociológiai szakkönyvtári funkcióra, mint egy olyan előnyös adottságra, amely képes integrálni számos lényeges, társadalmi érdekű témát, akkor szerves kapcsolatot kell teremtenünk közte és a könyvtár egésze között. E mellett a megoldás mellett szól az, hogy a társadalomtudomány /ha úgy tetszik: a legszélesebb értelemben vett szociológia/ közérdeklődésre tarthat számot, hogy a szociológia határterületei valójában a társadalom életének egy-egy szektorát jelentik, hogy a speciális nagyvárosi problémákkal foglalkozó irodalom egyaránt tartozik egy szociológiai szakkönyvtár gyűjtőkörébe és egy fővárosi nyilvános könyvtár helyismereti anyagába stb. Ha a KK-t egy nagyvárosi társadalmi problémákra szakosodott könyvtárnak tekintenénk, akkor a szak- és a közművelődési könyvtári jelleget ideális módon vegyíthetnénk a könyvtár egész szervezetében és működésében, megszüntetve ezzel a szociológiai szakkönyvtári funkció szegregációjához vezető folyamatot egyfelől, a közművelődési könyvtári gyűjtés és feladatkör parttalanává válásának veszélyét másfelől.

Tulajdonképpen a szociológiai szakkönyvtári funkció kiteljesedése és a könyvtár egészéhez való szerves illeszkedése szempontjából is ez a változat lenne előnyös, ugyanis a közművelődési könyvtár „átlagolvasója” igényszintjének megcélzása azt eredményezi, hogy a szociológiai gyűjtemény és a ráépülő szolgáltatások zárványként jelennek meg a KK kínálati palettáján.

Ha nem az értékszpontot és a magas színvonalat érvényesítjük a KK szolgáltatásaiban, akkor ebből az következik, hogy az olvasóközönség egy része egyszerűen kivonul a könyvtárból, hiszen nem kap semmi többletet ahhoz képest, amit egy kerületi főkönyvtárban is megkaphat. A használók előtt nyilvánvalóvá kell tenni, mit és milyen szinten kaphatnak meg a KK-ban, hogy egyéb igényeikkel más egységeinkhez fordulhassanak.

2. A város központi prézens könyvtára

Ez a változat nem kívánja szigorítani a minőségi kritériumokat, s nem is irányoz elő hangsúlyeltolódást a KK funkciórendszerében. Helyette a visszavonulásként azt az újtát választja, hogy radikálisan lemond hagyományos és nagy népszerűségnek örvendő kölcsönzési szolgáltatásunkról.

Első pillantásra nagyon is merésznek tűnik e javaslat, hiszen a hasonló profilú nagy, fővárosi könyvtárak között ez a szolgáltatás megkülönböztetett helyet biztosít könyvtárunknak, megszüntetése várhatóan igen nagy elégedetlenséget váltana ki a használók körében, s kérdéses az is, a fenntartó hozzájárulna-e ehhez. Mégse lehet teljesen figyelmen kívül hagyni ezt a változatot sem, amikor a nem teljesített kölcsönzési kérések miatt fokozódó olvasói elégedetlenség és a működés ellehetetlenülő feltételei között keressük az igények és szolgáltatások összhangjának megteremthetőségét.

Hadd bocsássunk annyit előre, hogy sok, nagy könyvtári hagyománnyal rendelkező országban prézens könyvtárként működik több, nagyvárosi központi könyvtár, az olvasók egyik felének kedvére /a kívánt könyvet garantáltan megkapja a helyszínen/, másik felének bosszúságára /a kívánt könyvet nem viheti magával/.

A kölcsönzés megszüntetése mellett szóló érvek a következők:

- aligha lehet hosszú távon fenntartani egy múlt századi üzemelési formát /zárt raktár/, még akkor sem, ha az egyébként nem jelentős kölcsönzési forgalom stagnálna is: ezt sem munkaerővel nem győzi a könyvtár, sem türelemmel az olvasók;
- hatalmas a ki nem elégített kölcsönzési kérések száma, éppen a KK hagyományosan „erős” szakjaiban, ami a használók fokozódó frusztrációját eredményezi, - s indokolatlan /?/ kritikájukat a könyvtár iránt;
- vajon nem előnyösebb-e a használók számára, hogy biztosan tudják, mire számíthatnak, még ha kevesebb is az /csak helybéli használat/, amire számíthatnak?
- a személyi és anyagi erőforrásokat át lehetne csoportosítani:
többes példányok helyett az idegen nyelvű választék lenne növelhető, a kölcsönzési nyilvántartás kezelésére fordított munkaerővel a raktári kiszolgálást lehetne gyorsítani;
- föltételezhetően csökkenne a KK használóinak száma: nekik viszont jobb körülmények között többet nyújthatnánk /kényelmesebb olvasói munkahelyeket, nagyobb kézikönyvtárat, figyelmesebb referenz-szolgálatot stb./.

Néhányat a prézensítés ellen szóló érvekből:

- a KK-ban a kölcsönzés megszüntetése különösen hátrányosan érintené használóink közül éppen a kutatókat /bár elképzelhető, hogy vagy az olvasók különböző kategóriáira más-más kölcsönzési jogosítványokat állapítanánk meg, vagy a prézensítést csak az utolsó 10-15 évben megjelent művekre vezetnénk be; ám ez már átvezet a következő modellhez/;
- a használók várhatóan erősen tiltakoznának egy bevezetett és megszokott szolgáltatás visszavétele ellen;
- fenntartó szervünk várhatóan nem lenne partner ehhez a lépéshez;
- ha a KK nem kölcsönzi állományát, az eddig nála keresett anyagot valamelyik más könyvtár/unk/nak kellene a használók rendelkezésére bocsátania;
- ha a szociológiai szakirodalomra is kiterjesztjük a prézens jelleget, csorbát szenved a szakkönyvtári funkció /itt ismét felmerül az olvasók kategorizálása, illetve az állomány bizonyos részének mentesítése a kölcsönzési tilalom alól/.

Előny-e vagy hátrány, e változat esetén ki kellene vonni az állományból a kölcsönzési célra korábban beszerzett többes példányokat.

3. Részlegesen prézens könyvtár

A részleges prézensítés gondolata már a 2. változat keretében is felmerül. Itt egy olyan megoldását fejtjük ki, amely az 1987-ben lefolytatott vizsgálat legszembetűnőbb megállapításán alapszik.

Mivel az olvasói kielégítetlenség a legnagyobb mérvű a magyar nyelvű szépirodalom terén, célszerű lenne /egyelőre?/ csak ezen a területen visszalépni, vagyis csökkenteni a használói frusztrációt azzal, hogy ezt az anyagot nem kínáljuk kölcsönzésre, pusztán helybéli használatra.

E változat mellett ugyanazokat az érveket lehet felhozni, mint amelyeket az előző változatnál már felsoroltunk, kiegészítve a következőkkel:

- egy olyan állományrészre vonatkoznék a kölcsönzési tilalom, amely nagy valószínűséggel hozzáférhető hálózatunk számos könyvtárban, tehát a használóknak valójában nem hátrányt, hanem előnyt jelentene: kevesebb kudarc éri őt a KK-ban kérései kielégítetlensége miatt, viszont könnyen megkaphatja a művek e jól körülhatárolható körét a lakásához közeli fiókönyvtárban;

- a tapasztalat szerint a valóban értékes szépirodalmi műveknek jobb kilátásuk van az újabb kiadásokra, mint a szak- vagy ismeretterjesztő irodalomnak, tehát egy boldogabb későbbi időpontban könnyebben tudnánk pótolni a most be nem szerzett példányokat;
- a szépirodalmi művek viszonylag nagy hányadot /kb. 20%/ foglalnak el kölcsönzési forgalmunkban, - kiiktatásukkal jelentősen tehermentesülne a szolgálat, s az így felszabaduló energiákat a színvonal emelésére lehetne fordítani;
- a kölcsönzésre szánt szépirodalmi kötetek beszerzése helyett nagyobb anyagi erőforrásokat /beleértve a raktározási kapacitást is/ lehetne fordítani azoknak a „hagyományos” szakjainknak megerősítésére, amelyekben jelenleg ugyancsak magas a kielégítetlenség foka;
- a szépirodalmi gyűjtemény prézens szinten való folytatása nem korlátozná referenz kapacitásunkat, s az olvasók - végső mentsvárként - az olvasóteremben használhatnák az anyagot;
- a külföldi, eredeti nyelvű szépirodalmi művek továbbra is kölcsönzhetőek lennének, habár nem látszik lehetségesnek példányszámuk megemlése.

Tisztázásra váró kérdés, hogy a kölcsönzés leállítását milyen időhatárhoz /1900 előtt - 1945 előtt - az utolsó 20-15-10 évben megjelent művek/ célszerű kötni, s a mű megírásának /első kiadásának/ dátumát vagy az adott kiadás megjelenésének dátumát kell-e figyelembe venni.

Kiegészítve az előző változatnál felhozott ellenérveket, a következők mondhatók el még:

- a használóknak kényelmetlenséget jelent, ha a szépirodalmi művek kölcsönzésére vonatkozó igényeik kielégítésére más könyvtárhoz kénytelenek fordulni;
- nehéz lesz elfogadtatni mind a használókkal, mind a fenntartóval ezt a korlátozást is, mert az előbbieket inkább vállalják a kudarcokat, ha csak némi esélyt látnak is a szükséges könyv kikölcsönözhetőségére, az utóbbi pedig nem szívesen egyeznék bele egy olyan szolgáltatás visszavételébe, amelyet számosan reklamálnának;
- ha tényleg következetesek vagyunk abban, hogy a KK lektűr jellegű szépirodalmat nem gyűjt, hanem csak azt, ami az irodalomtudomány tárgya, akkor nem indokolt a szépirodalmi műveket másképpen elbírálni, mint az ismeretterjesztő és szakkönyveket;
- a helybeli használat mentőövének felkínálása álmegoldás, hiszen körülményeink a szépirodalmi alkotások olvasására alkalmasak a legkevésbé;
- valójában nem jelentene elviselhetetlen anyagi terhet, ha a hazai szépirodalmi művek példányszámát némiképpen megnövelnénk, mert az anyagiakat erre - részben egyéb szakok racionálisabb beszerzésével - megteremthetnénk;
- nagyobb problémát jelent a raktári férőhely korlátozott volta, ezen azonban segíteni fog a raktári alapterület némi várható bővülése, s máris segíthetne a szükségtelenné vált többszempélyű gyorsabb ütemben történő selejtezése;
- bizonyos szervezési és egyéb rendszabályok bevezetésével jelentősen csökkenteni lehetne a kudarcélményeket /ez azonban már átvezet a következő változathoz/.

4. Az alapszolgáltatások fenntartása

A könyvtárosi lelkiismeret nehezen tudja elfogadni, hogy úgy oldjunk meg egy feladatot, hogy lemondunk teljesítéséről; ezért némileg idegenkedik az első három változattól, bármennyire azok felé szorítanak is külső és belső feltételeink.

Tudván tudjuk, milyen nagy értéket jelentenek a garantált szolgáltatások szemben a bizonytalanokkal, s azzal is tisztában vagyunk, hogy egyes területek visszafogása más területek fejlesztését teszi lehetővé, mégis, a társadalmi nyomást olyan erősnek érezzük, hogy nem kizárható, sőt alaposan mérlegelendő változatnak tartjuk az alapszolgáltatások további, teljes körű fenntartását.

Erre biztat bennünket az a körülmény is, hogy önmagában nem tekinthető túlságos nagy volumenűnek a KK kölcsönzési forgalma: az évi 46 166 kölcsönző /minden beiratkozott olvasó 3, 2 alkalommal keresett fel bennünket 1987-ben/ 86 934 dokumentumot vett kölcsön / e számba beleértendő a meghosszabbítások is/. Ez a forgalom csak a zártpolcos rendszer mellett tűnik nagyoknak; a helyzetet azonban súlyosítja a kölcsönzési nyilvántartás és a raktárak egymástól való hatalmas távolsága, valamint a kölcsönzési adminisztráció manuális volta.

Az e változat mellett és ellen szóló érveket tulajdonképpen más szempontból ugyan, de mind felsoroltuk már az első három kapcsán. Most inkább szeretnénk rámutatni azokra az intézkedésekre, rendszabályokra stb., amelyek lehetővé tennék, hogy a KK épületeinek jelentősebb átépítéséig és bővítéséig is, a számítógépes kölcsönzési rendszer bevezetéséig is megkíséreljük sértetlenül fenntartani a városi központi általános nyilvános könyvtár alapszolgáltatásait. A javasolt intézkedések súlya eltérő, mégis együttesükben az olvasók jobb kiszolgálását ígérik. Hozzá kell még tenni, hogy az intézkedések sora bővíthető, s bővítenedő is. /A számbavett lépések értelemszerűen nemcsak a szépirodalmi állomány kezelésére, beszerzésére és használatára vonatkoznak, hanem az egyéb szakokra is, főként könyvtárunk hagyományos szakjaira./

- A gyűjtőkori szabályzatot felül kell vizsgálni és részletes utasításokkal ellátni. A gyűjtési gyakorlatban és a beszerzési döntésekben még rugalmasabban kell igazodni a használati igényekhez, s törekedni kell a használat által nem igazolt többes példányok kiküszöbölésére. Ugyanakkor célszerűnek látszik felső határokat húzni a beszerzendő példányszámokak illetően.

- A beszerzett dokumentumok kihasználtságára vonatkozóan rendszeres visszacsatoló vizsgálatásokat kell folytatni, és a legmondosabb szelekció esetén is óhatatlanul megjelenő ki nem használt többes példányok állományból való kivonását meg kell gyorsítani.

- A használók kezébe újra meg újra felfrissített, írásbeli tájékoztatókat kell adni arra vonatkozóan, hogy mit és milyen eséllyel várhatnak a KK-tól, s milyen igényeikkel célszerűbb, ha a hálózati tagkönyvtárakhoz vagy más fővárosi könyvtárakhoz fordulnak. Nagy súlyt kell helyezni erre technikai referenz szolgáltatunkban is.

- Meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy maguk az olvasók kérhessenek telefonon felvilágosítást a hálózati központi katalógustól.

- Ha a használó kérését a KK állományából nem lehet kielégíteni /akár azért, mert nem szereztük be, akár azért, mert nem elegendő példányban a keresett dokumentumot/, de föltételezhetően a hálózat valamelyik egységéből igen, minden ilyen esetben fel kell ajánlani /persze mindig feltételezve, hogy nem lektúr- és barkácsi irodalomról van szó/ a következőket:

- telefonon fordulhat a központi katalógushoz a könyv lelőhelyének megállapítása végett;

- telefonon fordulhat a lelőhely-könyvtárhoz annak megállapítása végett, bent van-e a keresett könyv;

- ha nem akarja felkeresni a lelőhely-könyvtárat, 48 óra múlva megkaphatja a KK-ban vagy a lakóhelyéhez közel eső fiók-könyvtárban.

- Megvizsgálendő, nem lehetne-e a raktári kapacitást bővíteni egyes műhelyeknek és irodáknak a KK három épületén kívüli elhelyezésével, s nem lenne-e célszerű a ritkábban keresett, de szükséges állományrészeket külső raktárba telepíteni? /A kölcsönzési forgalom jó része - legalábbis a nem teljesített kérések megoszlásából ítélve - az 1950 után megjelent művekre esik!/
- Meg kell gyorsítani az állomány egészében a szükségtelessé vált, a gyűjtőkörbe nem tartozó, értéktelen művek, valamint a fölöslegessé vált többes példányok kiiktatását.

- Megállapítandó, hogy milyen szakok és mely művek esetében célszerű az utolsó raktári példányt prézenssé nyilvánítani véglegesen vagy átmeneti jelleggel.

- A „fontosnak” tekintett szakokban /1-es, 3-as, 7-es, 8-as, 9-es/ fokozottan kell élni a rendszabállyal, hogy a beszerzett művek egy-egy példányát prézenssé nyilvánítjuk.

- Ha egy-egy mű iránt igen nagy olvasói igény jelentkezik, rutinteendőként kell megszervezni pótlólagos példányok beszerzését.

- Mihelyst lehetséges /valószínűleg a Reviczky-utcai épületbe való beköltözés után/ a főépület I. emeleti raktárában egy szabadpolcos kölcsönzési állományt kell felállítani. Ezen állomány tartalmi összetételének elveit haladéktalanul ki kell dolgozni, s az építkezés előrehaladtával megszervezéséhez is hozzá kell fogni.

- Valószínű, hogy a felsorolt - és más, ezekhez hasonló - intézkedések végrehajtásának vannak bizonyos személyi és anyagi feltételei, jó részük azonban könyvtárosi hozzáállás kérdése.

A Központi Könyvtár profilja

Az előző fejezetben felvázolt négy változat, négy működési modell azonban nem jelent ennyi tényleges választási lehetőséget, mert nem azonos minőségűek, pontosabban két kategóriába tartoznak: az első verzió a könyvtár tartalmi profilját adja, míg a másik három a működés módjára, a szolgáltatásokra, egyes gyakorlati intézkedésekre terjed ki. Ezek az „alternatívák” abba az irányba mutatnak, hogy külön kérdésként kell kezelni egyfelől a KK profilját és - amiben első soron megtestesül -, állományát, másfelől azokat az intézkedéseket, amelyek az anyagi, személyi, elhelyezéssel adottságok függvényében a vállalt igénykép optimális kielégítését célozzák.

Nos, ami a KK profilját illeti, abból kell kiindulnunk, hogy a fővárosban működő közművelődési könyvtári hálózat központja, kettős értelemben is: a hálózat központi könyvtári egysége és egyben a hálózat irányítási, módszertani, szolgáltatási, gazdasági központja. Most az előbbi minőségében foglalkozunk a KK-val.

Ebben a minőségében vitathatatlan a KK általános gyűjtőkörűsége és közművelődési jellege, annak ellenére, hogy állománya a hazai társadalomtudományi kutatások nélkülözhetetlen forrása. Közlebről vizsgálva a kérdést azonban azt látjuk, hogy a könyvtár alapítása óta egyre csökkenő mértékben képes a kurrens beszerzéseivel ezt a forrás-jellegét fenntartani. Míg az I. világháború előtti időszakra inkább érvényes az általános társadalomtudományi jelleg, a két háború közöttire már csak korlátozott mértékben, majd 1945 után tovább szűkül gyűjtése, s gyakorlatilag már csak a szociológia terén képes - itt is csak korlátok között - a tudományos kutatási követelményeknek megfelelni.

Nincs mit csodálkozni ezen a folyamaton. Még ha - tételezzük fel -, korlátlanul állt volna rendelkezésre pénz, személyzet, raktári tér, akkor is törvényszerűen szűkült volna a KK gyűjtőköré részben a szakirodalom bővülése és differenciálódása, részben a hazai tudományos intézményrendszer /benne a tudományos és szakkönyvtárak/ fejlődése következtében. Így a korábbi nemzetközi kitekintésű, általános társadalomtudományi irányultságot a dolgok ereje megszüntette, vagy ha úgy tesszük, a hazai kiadványokra redukálta. Szakirodalmi, kutatási igényeknek azonban - mint köztudott - a nemzetközi tudomány állását tükröző, nemzetközi szakirodalmi gyűjtemény felelhet csak meg. Egy ilyen gyűjtemény fenntartásának és fejlesztésének viszont sem a szükségessége /ld. a kutatóintézeti és könyvtári környezetet/, sem a lehetősége /ld. a működési feltételeinket/ nincsen meg.

A szakkönyvtári gyűjtőkör szűkítését azonban határozottan el kell választanunk a történetileg kialakult állomány kezelésétől. A meglévő állományt súlyos hiba lenne megfosztani azoktól az értékes elemektől, amelyek a korábbi, szélesebb társadalomtudományi gyűjtés eredményeképpen halmozódtak fel. Ez a követelmény természetesen nem zárja ki, sőt feltételezi az állomány visszamenőleges megtisztítását, éppen e szempont következetes alkalmazásával.

Tehát az általános társadalomtudományi könyvtári ambíciók helyett a szociológiai szakkönyvtári szolgáltatások nyújtására kell korlátoznunk a KK profilját. Ne feledjük azonban, hogy ez is jelentős anyagi ráfordításokat igényel. /A külföldi szociológiai szakfolyóiratok előfizetésére 1988-ban mintegy 440 ezer forintot fordítottunk, a világon megjelent - becslés szerint - 6500 szociológiai műből 1987-ben 243-at szereztünk be kb. 480 ezer forint értékben./ E terhek ismeretében jogosnak látszik a kérdés: fent kell-e tartanunk továbbra is e funkciót? Az igenlő válasz mellett több érv szól:

- a magyar könyvtárak gyűjtőköri megoszlását rendező jogszabály a Fővárosi Tanács VB egyetértésével jelölte ki a FSZEK KK-át a szociológia országos szakkönyvtárává;
- az MTA és más intézmények eddig jelentős támogatásban részesítették a szociológiai szakirodalmi gyűjtést és szolgáltatásokat, - remélhetőleg a jövőben sem feledkeznek meg rólunk;
- hagyományos gyűjtési gyakorlatunk néminemű folytatását az integráló diszciplínaként jellemezhető szociológiára való koncentráció engedeli meg /nyilván a kényszerű tematikai és nyelvi szűkítésekkel/;
- bár számszerűleg nem nagy, de tudományos és társadalmi súlyát tekintve jelentős használói réteg máshol ki nem elégíthető szakirodalmi igényeit fedezze le;
- a szociológia azon társadalomtudományi diszciplínák közé tartozik, amelyek szélesebb, tehát művelődési-tájékoztatói igényekkel jelentkező használói körre is számíthatnak.

Ez az utolsó, de igen súlyos érv vezet át bennünket a KK közművelődési funkciójához. Nem látszik termékenynek az a megközelítés, amely a szakirodalmi és a közművelődési funkciót egymással szemben kívánja kijátszani, -s egyik vagy másik előnyére-hátrányára sorrendbe állítaná őket, -s ennek megfelelően anyagilag dotálni, fejleszteni, illetve elsovasztani. Inkább abból az alapállásból célszerű kiindulni, hogy két, egymással szervesen összefüggő, egymást erősítő és kiegészítő funkcióról van szó, akár úgy tekintjük, hogy a szorosan vett szakkönyvtárra épül rá egy szélesebb igénykört kielégítő állomány, akár úgy, hogy az általános gyűjtőkörű közművelődési könyvtár mélyíti el gyűjtését, diverzifikálja szolgáltatásait egy adott szakterületen.

Ahogy azonban a szakkönyvtári funkció kényszerű-természetes beszűkülése végbement, különféle indokok miatt hasonlóképpen a közművelődési könyvtári feladatkör korlátozására - ha csak időszakosan is - sort kell keríteni, helyesebben: a már eddig nagyjából kialakult gyakorlatot rögzíteni, s amennyiben indokolt, finomítani, módosítani.

A KK közművelődési funkciója határait mindenekelőtt a hálózati tagkönyvtárakra tekintettel kell megvonni, de indokolt számításba venni a fővárosban működő, nagy, nyilvános, országos szakkönyvtárakat és felsőoktatási könyvtárakat is.

Kiindulópontul le kell szögezni, hogy eszményünk a teljes funkciójú, tehát valamennyi korosztály és társadalmi csoport valamennyi témakörre irányuló és szintben tagolódnak tanulmányi, kiinduló tájékoztató és szórakozási igényeit kielégítő, s egyéb járulékos szolgáltatásokat /rendezvények, kiállítások stb./ is nyújtó közművelődési könyvtár. Lehetséges, hogy ez az eszménykép a távolabbi jövőben realizálható tervvé is válik, a mai /s valószínűleg hosszabb időre meghatározó/ körülmények között azonban csupán vonatkozási pontként szolgálhat. Ebből következően az alábbiak szerint körvonalazhatjuk a KK közművelődési funkcióját:

- a gyűjtést illetően a következő megszorításokat kell érvényesíteni:
 - tematikailag a társadalomtudományok és a művészetek terén kell teljességre törekedni, a természet- és alkalmazott tudományok irodalmából csak a legfontosabb, összefoglaló és közérdekű referenz műveket szabad beszerezni, a szépirodalmat pedig szigorúan válogatva;
 - nyelviileg túlnyomórészt a hazai kiadású művekre kell szorítkozni, s a külföldön megjelent művek közül csak a legszükségesebb referenz és összefoglaló jellegű könyveket, valamint a klasszikusnak, illetve kiemelkedőnek számító szerzők munkáit eredeti nyelven;

- színvonalukat tekintve kizárólag magas információs és művészeti értékű kiadványok szerezhetőek be, a feldolgozás módját tekintve pedig abba a köztes tartományba tartozó művek, amelyet egyfelől a középiskola által nyújtott műveltségi szint, másfelől a felsőfokú szakképzettség határol be /ez a sáv természetesen tudományáganként változó: a társadalomtudományok terén gyakorlatilag felfelé való nyitottságot jelent/;
- a művelődési feladatok teljesítése szempontjából a következő lehatárolások érvényesítendőek:
 - a tanulmányi igények közül a fenti tematikai korlátok között csupán a közép- és felsőfokú tanulmányokat folytatókra kell tekintettel lenni, sőt esetleg csak az utóbbiakra és a középiskolások közül csak azokra, akiknek igényei az átlagot meghaladják;
 - az általános tájékozódás igényét a gyűjteményi határok között kell kielégíteni, beszerezve a hazai és a legfontosabb világnyelvű és országokban megjelent napilapokat, színvonalas magazinokat, közérdeklődésre számot tartó /pl. irodalmi, fotó, képzőművészeti, lakáskultúra stb./ folyóiratokat /ez utóbbi kategória esetleg csak a hazai periodikumokat ölelje fel/;
- a szórakozási igényeket csak annyiban szükséges tekintetbe venni, amennyiben a gyűjtési határok közé eső művek egyben a szellemi felüdülést is szolgálják.

Ugy véljük, hogy az így megvont határok között jól kiegészíti egymást a szociológiai szakkönyvtári és a közművelődési könyvtári funkció: az előbbi megnyeri a határterületek irodalmát /legalábbis magyar nyelven/, a szélesebb kitekintést nyújtó referenz apparátust és a napi folyamatokat tükröző napilapokat, politikai magazinokat, az utóbbi pedig gazdagodik egy fontos, közérdeklődésre számot tartó szakterület mélyebb gyűjteményével és információs szolgáltatásaival. Ez azt is jelenti, hogy - netán - további kényszerű restriktciók nem az egyik vagy másik funkcióra szánt összegeket csökkenthetik kisebb vagy nagyobb mértékben, hanem az ilyen intézkedések egyenlő arányban kell, hogy érintsék mindkét funkciót. A mai gyakorlat tanúsága szerint a napjainkra kialakult megoszlás a külföldi dokumentumok beszerzésében a szociológiai szakkönyvtári és a közművelődési könyvtári feladatok között elfogadható, s a jövőben is fenntartandó. /A külföldi folyóiratok előfizetésére szánt összegből a szociológia 40-45 %-ban részesül; ez az arány érvényes a külföldi szociológiai könyvbeszerzésekre is./

Itt kell említést tennünk a példányszámok kérdéséről. A külföldről beszerzett kiadványok esetében ez a probléma eszik az egy példányos beszerzés következtében. Ami a belföldieket illeti, úgy tűnik, hogy a funkciók behatárolása következtében lehetséges lesz az elfogadott igényeknek megfelelő mértékben beszerezni a többspéldányokat, s így a használói kudarckokat a minimumra csökkenteni. A szakirodalmi-kutatási, valamint a tájékozódási-tanulmányi igények garantált kielégítése végett a prézens állományra indokolt nagyobb hangsúlyt helyezni, s a kölcsönzési sorozat többspéldányaival mindenekelőtt a tanulmányi igényekre felkészülni, persze anélkül, hogy az elsősorban felelős felsőoktatási könyvtárak feladatait teljes mértékben átvállalnánk. A szakkönyvtári funkció beszűkítése és a közművelődési funkció több irányból való korlátozása egyébként a két igénykört kielégítő állományrészek közelítése irányába hat, s a köztük lévő, egyébként sem merev határokat mindinkább elmosza. A szociológia és szoros határterületei irodalmának közérdekű volta miatt várható, hogy iránta a szociológusok szűkebb táborán túl szélesebb kör is érdeklődni fog, ugyanakkor a különféle szakterületek /amelyek egy része a szociológia tágabb határterületeinek tekinthető/ magas szintű, s az általános tájékozódást lehetővé tevő irodalma a szociológiai kutatás szempontjából is hasznosulni fog. Az esetleges igénykonfliktusokat a többspéldányok lehető rugalmas beszerzésével és egyéb intézkedésekkel kell feloldani.

A közművelődési funkció kapcsán kell szót ejteni a helytörténeti-helyismereti és a zenei feladatköréről. Mindkettő e funkció szerves része, bár az előbbiben nagyobb hangsúlyt kap a tudományos-szakirodalmi használat, az utóbbiban pedig a tanulmányi céllal való igénybevétele.

A Budapest-gyűjtemény állományépítési feladatait semmiképpen sem lenne helyes a jelenlegi szint alá szorítani, sőt lehetőségeinkkel arányban bővíteni kellene /pl. av-dokumentumok/. A gyűjteményfejlesztési gyakorlatot azonban mindenképpen a szociológiai és az általános gyűjteménnyel való szoros kooperációban és koordinációban kell kialakítani. Egyelőre nem tűzhetjük ki célul a városi adminisztrációt szolgáló gyűjteményi oldal és a hozzátartozó szolgáltatások megteremtését, s a gyűjtemény feltárásában is jórészt az anyag önfeltáró elrendezésére kell korlátozódunk. A közvetlen használat terheit a hálózat tagkönyvtárain keresztül nyújtott közvetett szolgáltatásokkal lehet csökkenteni.

A zenei gyűjtemény jól példázza azt, miképpen elégíthet ki egy dokumentumanyag zöme szakirodalmi, tanulmányi és szórakozási igényeket egyaránt. Az esetlegesen bevezetendő restriktív intézkedések nem érinthetik súlyosabban ezt a részleget, mint a szociológiai szakkönyvtári vagy a közművelődési funkció egyéb részeit, a korlátozások bevezetésekor a tanulmányi igényeknek kell elsőbbséget biztosítani, s a külföldi dokumentumok beszerzését arányosan visszaszorítani.

Mind a szakkönyvtári, mind a közművelődési könyvtári /ezen belül a helyismereti gyűjteményi és zenei/ szolgáltatásainkkal arra kell törekednünk, hogy a közvéleményben és a fővárosi igazgatásban pozitív képet alakítsunk ki magunkról. Kapcsolat-szervezési és marketing tevékenységünknek az ilyen értelemben módosított, s az igényekhez folyamatosan igazodó szolgáltatásainkat kell propagálnia és a könyvtár közérdekűségét hangsúlyoznia.

Mint már az előzőkből is kiderült, nincs realitása annak az elképzelésnek, hogy a KK és a hálózat között olyan munkamegosztás alakítandó ki, amely szerint a tudományos igényeket az előbbi, a közművelődésieket az utóbbi elégítené ki. Hiszen az általános társadalomtudományi szakkönyvtár fikciónak bizonyul a gyakorlatban, a szociológiai és a helyismereti szakirodalmi-kutatási kereslet igen szerény, a fenntartási költségekkel messze nem arányos forgalmat jelent, s ugyanakkor éppen e két szakterületnek szüksége van egy sor olyan témakörre, mint határterületre, amelyen a közművelődési igények korlátozott kielégítése többes példányokkal megoldható.

Ezekhez a megfontolásokhoz tegyük hozzá, hogy a tanulmányi és az általános tájékozási igények tömeges mivolta következtében nem lehet egyetlen könyvtárra bízni az egész főváros viszonylatában ezek legmagasabb szintű rétegének kielégítését. Vagyis a KK mellett más, teljesítőképes egységeknek /pl. Pataky, Kelenföld/ is hasonló színvonalú állományokat kell kiépíteniük, ami a közművelődési funkciót illeti; ezeknek azonban természetesen legmagasabb szintűre is tekintettel kell lenniük. /Más kérdés, hogy milyen mértékben engedhetik meg maguknak a külföldi napilapok, magazinok beszerzését, illetve egyes szakgyűjtemények kifejlesztését; ez utóbbiakra még visszatérünk./

Viszont kényszerűségekből, de igen határozottan el kell hártania magát a KK-nak mindazokat a művelődési igényeket, amelyek egy meghatározott színvonalközűb alatt maradnak /így a legfiatalabb korosztályokét is/, s amelyek kisebb részét a hálózat kétfedelel könyvtárai is képesek kielégíteni, nagyobb részük azonban a családi könyvtárakban talál adekvát ellátásra. Amikor az igények elhárításáról beszélünk, két dolognak tudatában kell lennünk: 1. ez az elhárítás nem elvi, hanem gyakorlati okok /a működési feltételek, elsősorban az elhelyezés szűkössége/ miatt történik, s ezen okok megszűntével a közművelődési funkció teljességét akarja vállalni a KK, 2. az elhárításnak nagyon konkrét, az állománygyarapítást, szolgáltatásokat, a működés egészét érintő intézkedésekben kell testet öltenie. Ezek hiányában ugyanis a használók próba-szerencse alapon olyan igényekkel is a KK-hoz fordulnak, amelyekkel a szomszédságukban lévő könyvtárat kellene felkeresniük. /E könyvtárnak viszont mindenkor tudatában kell lennie az egész hálózat, ezen belül a KK létének, s a központ és a tagkönyvtárak szolgáltatásait mind közvetve, mind közvetlenül saját használói rendelkezésére bocsátania./

A közművelődési funkció legfelső szolgáltatási sávjának a KK-ra való telepítése azért is indokolt, mert anyagi okokból alig ha megvalósítható alternatíva lenne a hálózat szolgáltatási képességének növelésével mentesíteni a KK-t minden közművelődési feladat alól. Ugyanis ez feltételezné az erőforrások egy részének átcsoportosítását a KK-tól a hálózatban, holott ugyanezzel a szakkönyvtári funkciót kellene ez esetben megerősíteni. Egy forintot pedig csak egyszer lehet kiadni.

Nem érv a KK közművelődési funkciójának leépítése mellett az, hogy kisebb ilyen jellegű forgalmat bonyolít le, mint némely tagkönyvtár. Figyelembe kell venni ugyanis, hogy a KK-nak nem mennyiségi, hanem minőségi igényeket kell kielégítenie, ami óhatatlanul kisebb forgalmi mutatókat eredményez.

A KK része a hálózatnak, vele együtt teljes a fővárosi könyvtári ellátás. A szakkönyvtári funkció kizárólagossá tétele komoly zavarokat eredményezne az egészében gyengén fejlett fővárosi közművelődési könyvtári ellátásban, növelné az egyes övezetek egyetlen ellátottságát, csökkentené az egyes tagkönyvtárak állományépítési gyakorlatának rugalmasságát, fokozná az egyes tagkönyvtárakban a kihasználatlan állománytesteket. A hálózatba való szerves illeszkedés fontos és elengedhetetlen követelménye, hogy a KK a korábban leírt profiljának megfelelő szerzeményezést folytasson, s így alakítson ki olyan állományt, amely a művelődési-tájékozási-tanulmányi igények legfelső szintjének felel meg. Ez az alapja annak, hogy mintegy fájdalommentesen irányítsa át az alacsonyabb szintű olvasói igényeket a hálózati tagkönyvtárakba. /A fájdalommentességen azt értjük, hogy a KK nem kényszerül olyan alapszolgáltatás korlátozására vagy megszüntetésére, mint a kölcsönzés; inkább a tartalmi kínálat szűkítésével zárjunk ki bizonyos igénykategóriákat a KK-ból, semmint alapszolgáltatások megszüntetésével. Bár az sincs kizárva, hogy a jövőben ilyesmire is rákényszerülhetünk./

Az egyes nagyobb hálózati tagkönyvtárakban tervezett és létrehozott úgynevezett szakrészlegek nem befolyásolják a koncepció szerint a KK állománygyarapítását és szolgáltatásait, ami közművelődési profilját illeti. A szakrészlegek közül valójában csak kettő, a képzőművészeti /Pataky/ és az irodalmi /Kertész-utca - bár ez nem nyújt kölcsönzési szolgáltatást/ működik az eredeti elképzeléseket megközelítően. A többiek inkább csak az adott gyűjtemény egy-egy szakjának erőteljesebb fejlesztését jelentették, - s ezek közül is jó néhány elsorvadt, vagy nincs összhangban a társadalmi kereslettel. Nem tartható az a tétel, hogy a hálózat szakrészlegeinek összessége kiadja egy általános gyűjtőkörű, központi könyvtár állományát. S nem lehet arról sem szó, hogy a túlélő szakrészlegeket valamely boldogabb jövőben integrálja állományába a KK.

A szakrészlegek további sorsával tehát nem ennek a koncepciónak kell foglalkoznia. Itt csak annyit kell megemlítenünk, hogy közülük az életképesek az egész hálózat, tehát a FSZEK valamennyi olvasója számára nyújtják közvetlenül vagy közvetve szolgáltatásaikat; ennyiben a KK is támaszkodhat rájuk. Ez nem jelentheti azonban azt, hogy a szakrészlegekre való hivatkozással valamely szakterületen maga ne készüljön föl a magas szintű közművelődési igények kielégítésére. A fővárosban

egyébként is több, magas színvonalú gyűjtemény léte indokolt, más kérdés e gyűjteményekre épülő egyéb, elsősorban tájékoztató-bibliográfiai szolgáltatások ügye: ezeket célszerű csak egy helyen, akár a KK-ban, akár valamely tagkönyvtárban kifejleszteni és fenntartani az egész hálózat számára.

A koncepció realizálása útján

Mint már mondtuk, a modellváltozatok közül három valójában azokkal a megteendő-megtehető intézkedésekkel foglalkozik, amelyek az első verzióban felvázolt, majd a KK profiljával foglalkozó fejezetben részletesebben kifejtett könyvtári modell megvalósításához, illetve működtetéséhez szükségesek. Ezek az intézkedések nem egymást kizáró lépések, s így a három, ezeket tartalmazó verzió sem egymást kizáró működési modell, sőt az idő és a feltételek alakulása függvényében egységes stratégiává és taktikává kell, hogy összeálljanak. A három verzió fokozatosan radikalizálódik javaslataiban attól kezdve, hogy kisebb jelentőségű, régóta esedékes, a működés és a szolgáltatások lényegét nem érintő intézkedésekkel akarja az olvasók elégedettségét fokát fenntartani, esetleg javítani, odáig, hogy lényegi visszalépéseket vet fel /részleges, illetve teljes prezensionsítés/ annak érdekében, hogy a feltételek változatlansága mellett összhangba hozza a könyvtári kínálatot és az olvasói keresletet.

A stratégiát és a taktikát azonban nemcsak a változatlan működési feltételekre kell kialakítani, hanem számolnunk kell /s szerencsénkre számolhatunk is/ ezek némi javulásával, legalábbis ami az elhelyezéssel körülményeket illeti. Ezért úgy látszik, hogy a szigorúbb intézkedésekre csupán abban az esetben kell sort keríteni /bár továbbra is számolnunk kell velük a dolgok előre nem látható fordulataira tekintettel az állománygyarapítási keretek és a személyzeti ellátottság terén/, ha a területbővülés nem valósul meg belátható időn, egy-két éven belül.

Hiba lenne azonban, ha az építkezésre való hivatkozással a Reviczky-utcai és a Baross-utcai helyiségek birtokbavételéig elhanyagolnánk a kisebb lépéseket. Ezeket jórészt ugyanis már jelenlegi működési körülményeink között is megtehetjük, sőt meg is kell tennünk, mert ezek ugyan a KK új profiljának kialakítását és használatát körében való tudatosítást szolgálják, de egyben a jelenlegi feltételek közötti működést is megkönnyítik.

Ugyanilyen hiba lenne, ha belátható időn belül megvalósítható fejlesztésként számolnánk a KK három épületének együttes rekonstrukciójával, s az ebből adódó feladatokkal. Ugy véljük, ezt távlati elképzelésként kell napirenden tartanunk, s ha aktuálissá válik, szükséges lesz a KK profiljának újragondolása: akkor talán esély adódik a teljes funkciójú közművelődési könyvtár létrehozására is.

Nem ismétljük meg a negyedik verzióban felsorolt gyakorlati intézkedéseket. Valószínűleg a KK profiljának tisztázásával még több, ezekhez hasonló meghozatalára és végrehajtására is szükség fog mutatkozni. /Pl. az olvasó telefonon is adhassa le a használni kívánt művekre vonatkozó kérését; egy közeli hálózati tagkönyvtárat érdemes lehet a szépirodalom fokozott kölcsönzésére felkészíteni; a tagkönyvtárakból a KK-ba is be lehessen hozatni a KESZ révén egyes keresett művek példányait stb./ Itt most néhány további lépésre hívjuk fel a figyelmet, főként a Reviczky-utcai és a Baross-utcai helyiségek belépésére való tekintettel.

A kooperáció, koordináció és integráció kérdéseire igen nagy súlyt kell fektetni nemcsak saját hálózatunk és a fővárosi könyvtárügy vonatkozásában, hanem magának a KK-nak a szervezetén belül is. Nem szabad elfelejteni, hogy a hálózati tagkönyvtárak és a KK kölcsönhatásban állnak egymással, s az egyikük területén hozott intézkedések kihatással vannak másikukra is. A hálózatunkon kívüli könyvtárak szolgáltatásainak tudomásulvétele teszi számunkra lehetővé, hogy erősen lecsökkentjük pl. a természet- és alkalmazott tudományok terén gyűjtésünket, viszont nem térhetünk ki pl. a felsőoktatási intézmények hallgatóinak társadalomtudományi művekre irányuló igényeinek kielégítése elől. /Annál kevésbé, mivel ezek csak számszerűleg növelik a legmagasabb szintű művelődés oldaláról jelentkező igényeket./

A KK-on belül megfelelő szervezeti keretek és rutinok kialakításával kell ellensúlyozni az egyes szervezeti egységek - egyébként természetesen mondható -centrifugális törekvéseit. Számos hasonló feladat /feldolgozás, tájékoztatás stb./ több osztály keretében is folyik; gondosan meg kell vizsgálni, milyen mértékben indokolt a párhuzamos munkaszervezetek fenntartása, s hol lenne célszerűbb ezeket a homogén munkafolyamatokat egy szervezeti egységbe összevonni. Ennek során a tényleges feladatok lehető optimális ellátását kell megcélozni, a rendelkezésre álló személyi és anyagi erőforrások legcélravezetőbb és leg gazdaságosabb felhasználásával, valamint a szakkönyvtári jellegű szolgáltatásokat nyújtó részlegek sajátos funkcióinak figyelembevételével. A feladatok elosztásánál, a szervezet kialakításánál és a működés szabályozásánál tekintettel kell lenni a szerény mérvű területbővítésből adódó lehetőségekre és adottságokra is.

Korai lenne ma még bizonyos szervezeti változtatások mellett elkötelezni magunkat; ehhez további vizsgálódások és szakmai viták szükségesek. Inkább csak a problémát jelezzük - a gondolkodás lehetséges irányainak megkötése nélkül - akkor, amikor az alábbiakban felhívjuk a figyelmet néhány elképzelhető megoldásra.

Ujragondolható a jelenleg a raktári osztály, az olvasószolgálati osztály és a bibliográfiai osztály által ellátott feladatoknak megfelelő munkaszervezet. Az újragondolásnak természetesen az ellátandó feladatokból kell kiindulnia, s ezekhez kell igazodniuk később a szervezeti alakulatoknak. Lehetséges, hogy egységes feladatkörnek kellene felfogni a raktározási, az állomány- és kölcsönzésnyilvántartási teendőket /jelentkezzenek ezek a zárt raktárban vagy az olvasói terekben/, s ismét egy másik, hasonlóképpen összefüggő feladatkörnek a tájékoztatósi-bibliográfiai funkciókat. /Itt felmerülhet az is, hogy egyes szakbibliográfiai feladatokat az illetékes szervezeti egységhez lenne célszerű kapcsolni, akár a KK-ban, akár a hálózatban, - pl. zenei szakbibliográfia, irodalmi analitikus katalógus./ Ezzel a feladatcsoportosítással - s a belőle esetlegesen következő szervezettel - szemben azonban jogosnak tűnik az az észrevétel, hogy a használók és az üzemelés szemszögéből tekintve előnyösebb lenne, ha lehetőleg egységes szervezetben, egységes vezetés alatt történnék valamennyi olyan feladat ellátása, amely a használók közvetlen kiszolgálásával függ össze. Mindkét megoldás kétségtelenül kihat a Budapest-gyűjtemény és a szociológiai osztály közvetlen olvasószolgálati és tájékoztatósi tevékenységére is. Valószínűleg szembe kell néznünk azzal az alternatívával, amely egyfelől e két tudományos-szakkönyvtári jellegű osztály önállóságának fokozódását, másfelől a nyilvános szolgálat egészébe szervezhető beilleszkedésüket jelenti. Ez utóbbiból sem következhet azonban - éppen sajátos feladataik miatt - szervezeti önállóságuk megszüntetése, hanem inkább csak annak a követelménynek a megfogalmazása, hogy saját olvasószolgálatukat /olvasóterem, kézikönyvtár, felügyelet, tájékoztatás/ bele kell illeszteniük egy nagyobb egészbe annak érdekében, hogy munkatársaik szakértelmét szélesebb körben lehessen hasznosítani, a kézikönyvtári állományotermek célszerűbb kialakítását, a munkaerőt, be rendezéseket stb. hatékonyabban működtetni. E követelmény szervezési-működési garanciáit ki kell dolgozni, különös tekintettel a kézikönyvtárak összetételére és folyamatos fejlesztésére, valamint a tájékoztató szolgálat ellátására.

A szervezeti módosítások azonban azzal a veszéllyel is fenyegethetnek, hogy az új szervezeti rendben elvesznek a korábbi előnyök és lehetőségek, szervezeti konfliktusok épülnek be előre a rendszerbe, s alacsonyabb szintre süllyed a szolgáltatások színvonala anélkül, hogy a munkaerő hatékonyabb kihasználása bekövetkeznék. Ezért a Budapest-gyűjtemény és a szociológiai osztály által gondozott olvasóterem hagyományos működtetésének alternatíváját is reális lehetőségként kell fenntartani. Ebben az esetben is célként kell azonban kitűzni a szakolvasóterem/szakolvasóterem célszerűbb kialakítását, a kézikönyvtári állományok optimális növelését. Az általános olvasószolgálattal való nagyobb fokú kooperációt a jelenlegi keretek meghagyása mellett az együttműködési szemlélet elmélyítésével és számonkérésével, valamint a mindennapi rutinok ennek megfelelő kialakításával kell elérni.

Az ilyen irányú integrációra azért is szükség van, mert az új helyiségek beléptével lehetőség nyílik, ha egyelőre kis mértékben is, korszerűsíteni múlt századi működési rendünket. Egyik fő tennivalónk, hogy szabadpolcos övezetként megnyissuk raktárunk egy részét a használók előtt, s a kézikönyvtári állományt a lehetőségek keretei között növeljük. A szabadpolcos kölcsönzési állomány felállításának előkészületeit mielőbb meg kell kezdeni, kidolgozva gyűjtőkörét, induló címlistáját és működési rendjét. Fel kell mérnünk jelenlegi kézikönyvtári állományaink összetételét, belső arányait, esetleges átfedéseit, s ki kell dolgoznunk a szükség szerinti átalakítás és fejlesztés irányait, módosításait és eljárásait. Mindezzel összefüggésben ki kell dolgozni a főépület I. emeletén kialakítandó olvasószolgálati övezet, valamint az épület más részeiben helyet kapó nyilvános szolgálati terek betelepítési tervét is.

A KK gyűjtésében, szolgáltatásaiban tervezett változtatásokról tájékoztatnunk kell olvasóinkat. Elsősorban arról, hogy mit várhatnak el a KK-tól, s miért kell más, hálózaton belüli és kívüli könyvtárakhoz fordulniuk. Ez nem lehet egyszeri feladat, hanem folyamatos tördést igényel. Rendszeresen kell kiadnunk a különböző olvasói rétegekhez szóló ismertetőinket, a számukra leghasznosabb könyvtárhoz irányítva őket; ezeknek az ismertetőknél nemcsak a KK-ban, de a hálózati tagkönyvtárakban, sőt más könyvtárakban is jelen kell lenniük. Olvasóinkat hozzá kell szoktatnunk, hogy más-más igényeikkel más-más könyvtárhoz kell fordulniuk.

Meg is kell tudakolnunk olvasóink véleményét nem a KK profiljáról, mert ez - mint láttuk - belső-külső tényezők következményeként alakul ki, hanem működésünk módjáról, tervezett intézkedéseink vérehajtásáról. Az olvasói visszacsatolást szervezett formában kell megoldanunk, az egyéni visszajelzéseken túlmenően.

Tájékoztatnunk kell fővárosi könyvtári partnereinket is a KK gyűjtésére, szolgáltatásaira kialakított koncepciókról, hogy figyelembe vehessük esetleges észrevételeiket.

Végezetül ismételtelen rögzítenünk kell, hogy a belépő Reviczky-utcai épület csak az e koncepcióban kifejtett, szűk határok közötti működést teszi lehetővé. A társadalmi szükségletekkel összhangban lévő szolgáltatási rendszer kifejlesztéséhez a három központi épület teljes rekonstrukciójára és egy új raktári tömb emelésére lenne szükség. /Ezt megvalósíthatónak tartja a megadott szakmai program alapján elkészült építészeti tanulmányterv./ Az új minőséget jelentő automatizált könyvtárra való válás, a KK és a hálózati tagkönyvtárak tényleges integrációját lehetővé tevő gépesítés felé vezető úton még csak igen bátorlalan lépéseket tettünk. Az erre vonatkozó elképzelések rögzítésére - a feltételek hiánya ellenére - előbb-utóbb sort kell keríteni.

Irodalom

- D[ebreczeni] né Jámbor Mária - Marót Miklós: A központi könyvtár tudományos és ismeretterjesztő könyvanyagának forgalma. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve IX. 1961. Bp. 1962. 127-143. p.
- D[ebreczeni] né Jámbor Mária - Marót Miklós: Az olvasók rétegződésének és olvasmányainak vizsgálata a központi könyvtárban. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve X. 1962. Bp. 1963. 106-120. p.
- Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bővítése. Tanulmányterv. Építész tervező: Bálint Imre. Bp. 1988. LAKÓTERV. 21 lev.
- A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtár alapfunkcióiról. Vitaanyag. Bp. 1988. ápr. 14. 17 p.
- A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára alapfunkcióiról. Vitaanyag. 2. Bp. 1988. okt. 19. 18 p.
- Hornýanszky Sári - Marót Miklós: A társadalomtudományi könyvek és olvasóik vizsgálata a központi könyvtárban. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve XI. 1963. Bp. 1964. 163-171. p.
- Ismét a Központi Könyvtár alapfunkcióiról. = Könyvtári Híradó, 1988. 12. sz. 1-3. p.
- Márffy István: Kihúzott kérések - csaldótt olvasók. = Könyvtári Híradó, 1987. 11. sz. 1-2. p.
- M[arót] M[iklós]: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzete az Országos Könyvtárügyi Tanács előtt. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve VI. 1956-1957. Bp. 1958. 53-54. p.
- Marót Miklós - Szalai György: Könyvtárunk 1955. évi felmérésének eredményei. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve V. 1955. Bp. 1957. 39-55. p.
- Muzslainé Katona Júlia: Viták után, döntés előtt. = Könyvtári Híradó, 1988. 8-9. sz. 12-14. p.
- Nem teljesített kérések elemzése a FSZEK központi könyvtárának kölcsönző szolgálatában. Bp. 1987. 7 lev., 12 t. Kézirat. Ld. FSZEK irattára 28/1987.
- Papp István: Bevezetés a tervrajzok tanulmányozásához. = Könyvtári Híradó, 1988. 12. sz. 4-6. p.
- Papp István: Esszé a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának fejlesztési irányairól. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve XXI. 1983-1984. Bp. 1988. 31-53. p.
- Papp István: Újra napirenden: három, épület a Központi Könyvtár számára. = Könyvtári Híradó, 1988. 2. sz. 1-3. p., 3. sz. 4-5. p.
- Sáfár Katalin: Az érem másik oldala. Bp. 1987. 3 lev., 4 t. Kézirat. Ld. FSZEK irattára 28/1987.
- Tyroler Gyula: Könyvtárunk fejlesztésének távlati terve. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve XI. 1963. Bp. 1964. 70-76. p.
- Vita a Központi Könyvtár olvasószolgálati alapfunkcióiról. = Könyvtári Híradó, 1988. 5. sz. 1-3. p.
- Weisz Sándorné: Mit várnak tőlünk az olvasók? /Vita az olvasószolgálat kérdéseiről./ = Könyvtári Híradó, 1988. 1. sz. 10. p.

The goals of the central library of the Metropolitan Szabó Ervin Library must be reconsidered in spite of or just because of the difficult economic situation. It was inevitable to outline the directions of future development.

The study considers the possibilities of the library determined by basic functions, traditions and allocation. After analyzing users' demands and outlining four possible variants it proposes a guide line for the central library. This proposal contains high level public library targets as well as some special services /documentation of sociological literature and the history of Budapest/.

Both main tasks must be realized in close co-operation with the metropolitan public library units and with big research centres and special libraries too.

The essay is concluded by the framework of the strategy and tactics to be followed in order to realize the goals.

A FŐKÖNYVTÁRI RENDSZER KIALAKULÁSA A FSZEK HÁLÓZATÁBAN

A Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1977-ben határozatot hozott a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár korszerűsítéséről, amelyben kijelölte azokat a strukturális és szolgáltatási célokat, amelyek felé a könyvtárnak működési rendjében a következő időszakban haladnia kell.

A határozatba foglalt fejlesztési koncepció - amely „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárhálózatának fejlesztési koncepciója” címen vált ismertté és 1978 január 1-jén lépett hatályba - nem volt előzmények nélkül. Már az 1973-ban, egy akkor kiadott fővárosi határozat nyomán elkészített intézeti távlati fejlesztési terv^[1] a hálózat új szervezeti modelljét a „körzetesítés, a hálózaton belül megvalósítandó decentralizáció” elvét hangsúlyozva képzelte el. Fontos előzménynek tekinthetők a FSZEK 1974-76-os évkönyvében megjelent tanulmányban^[2] kifejtett elvek, amelyek ugyan „határozati szintre nem emelkedtek, de gyakorlati vonatkozásban orientáló, eligazító funkciót töltenek be és munkaeszközként a rövidtávú tervezésnél, mint kiindulópont mindig” figyelembe veendő. Ezek pedig tömören megfogalmazva a következők: „A hálózat szervezete vonatkozó távlati koncepciót is alapul véve szükségesnek látszik folyamatosan olyan szervezeti változásokat megvalósítani, amelyek erősítik a hálózat egységes szervezetét, bővítik a központi szolgáltatások körét, differenciált szolgáltatási szinteket hoznak létre és javítják az egy kerületen belüli könyvtári tevékenység helyi koordinálásának feltételeit.”^[3]

Az 1977-es határozat megjelenését követően Király Lászlóné és Szőke Tiborné tervtanulmányban^[4] vázolta fel azokat a feladatokat, amelyeket a könyvtár vezetősége - a fenntartói döntés nyomán - a hálózatban megvalósíthatónak tartott.

A határozat megjelenése óta tíz esztendő telt el. Ez a kerek szám csábít és kötelez is a mérlegelésre, az elveknek és terveknek a gyakorlattal való szembesítésére. Egyfelől ugyanis szemmel láthatóak azok a tényleges mozdulások, amelyek - jórészt az új koncepció szellemének megfelelően - új minőségeket és jelentős mennyiségi változásokat eredményeztek. Ilyenek például, - hogy csak néhányat említsünk - az egységesebb hálózat szervezet, a korábbinál differenciáltabb szolgáltatási kínálat, az egyre erősödő központi ellátás, vagy az olvasók és dokumentumok számának növekedése. Másfelől viszont az elmúlt tíz év alatt végbement társadalmi-gazdasági változások - amelyeknek hatásai a könyvtárakat, köztük a fővárosi hálózatot sem kímélték el -, arra sarkallnak, hogy értékeljük és szükség szerint átértékeljük szervezetünket, szolgáltatásainkat, sőt a kultúra közvetítésében betöltött szerepünket.

Mondhatnánk ugyan, hogy a megvalósult dolgoknak nincs alternatívája, a jelenségek mögött azonban meg kell keresnünk az okokat, hogy reálisan vehessük számba az elért eredményeket és az elkövetett hibákat, a számadás igényével és a további lépések előkészítése érdekében.

Hálózatfejlesztési koncepció: struktúra és ellátás

A továbbfejlesztés alapját a két évtizeddel korábbi, 1957-ben kialakított centralizált hálózatszerkezet képezte. Ez teremtette meg ugyanis a lehetőségét a tagkönyvtárak egységes ellátó rendszerben való működtetésének. /Jegyezzük meg jól: a lehetőség húsz éve adott volt!/
A 1977-es tanácsi döntés a struktúraváltás útjaként - az elaprózottságot és izolációt megszüntető - az egy kerületben lévő könyvtárak centralizálását, az úgynevezett főkönyvtári rendszer kialakítását jelölte meg. Ez a forma a közigazgatási rendszerhez igazodva minden kerületben egy főkönyvtár /vezető, felelős egység/ kijelölését irányozta elő. /Paradoxon, hogy a kerületi centralizáció a hálózat egésze felől decentralizáció! A szolgáltatásfejlesztés korszerű irányvonalaiként pedig a lépcsőzetes ellátás konzekvens végrehajtását írta elő. Ez utóbbi alapját képezték, mintegy előkészítői és segítői voltak az ekkor már érvényben lévő gyűjtőkori szabályzatok^[5] és az alakulóban lévő központi szolgáltatások^[6]

A kijelölt főkönyvtárakra - így a határozat - kettős feladat hárul.

Mint hálózati alközpontok igazgatási, szervezési teendőket látnak el. Ilyen pl. egy-egy kerületen belül a könyvtári tevékenység koordinálása, az apró önálló és önálló egységek helyett egy ökonómikusabb kerületi szervezet működtetése /irányítási, munkaszervezési, gazdálkodási szempontból/, a többi közművelődési intézménnyel a korábbinál szervezettebb kapcsolatépítés stb.

Mint kerületi báziskönyvtárak a szolgáltatási rendszerben a lépcsőzetes ellátás felső szintjét képviselik. Körük szerveződnék a kerület többi, lokális feladatokat végző egységei.

Az új hálózati szervezet /amelynek előzményei, sőt első lépései az intézményen belül - mint látjuk - 3-4 éve már érzékelhetők voltak/ egyaránt kecsgetett korszerű struktúrával és gazdaságos, ugyanakkor fejlett szolgáltatásokkal.

A határozat a „főkönyvtárosítás” ütemtervének elkészítését 1977 végére írta elő, végrehajtásának megkezdését pedig a következő év elejétől folyamatosan, a feltételek javulásának függvényében. A fiókkönyvtárak kerületenkénti összevonásának - mert hiszen végső soron erről volt szó -, ütemezése fontos kérdés volt és nem kevés gondot okozott, már csak a pusztán számok miatt is: a fővárosi hálózat 1977-ben megközelítőleg száz könyvtári ellátóhelyből állt, amelyeknek 60 %-a önálló egységként funkcionált.

Az első ütemterv /amelyet 1981-ben egy újabb követett/ négy lépcsőben tervezte kialakítani az új szervezetet:

1. Hat kerületben az összevonások 1978. január 1-jével végrehajthatók, mert ezekben van olyan könyvtár, amely, az igazgatói-szervezési feladatok mellett szolgáltatási színvonalában is megfelel a báziskönyvtári feltételeknek. 1977-ben ilyennek ítélték a

IX. kerületi Börzsöny utcai könyvtárat /a terasz beépítésével alapterülete még növelhető is/,
X. kerületi Pataky téri könyvtárat,
XI. kerületi Szakasits Árpád úti könyvtárat /megnyitására csak 1979-ben került sor./
XIX. kerületi Vörös Hadsereg úti könyvtárat,
XX. kerületi könyvtárat Soroksáron /átmeneti jelleggel, amíg az új pesterzsébeti könyvtár felépül./
XXI. kerületi könyvtárat Csepelen a Kalamár József utcában.

2. Ugyancsak 1978-tól érvényesíthető a főkönyvtári rendszer, az alábbi hét kerületben. Ezek a könyvtárak azonban csak szervezeti vonatkozásban tölthetik be ezt a szerepet, lévén a kerületben már eddig is egyedüli, vagy egyedüli önálló könyvtárak, kisebb-nagyobb fiókhálózattal. Ezek a

II. kerületi Török utcai
IV. kerületi Bajcsy Zs. úti
VI. kerületi Népköztársaság úti
XII. kerületi Böszörményi úti
XVI. kerületi Szabadság úti
XVII. kerületi Pesti úti
XXII. kerületi Tóth József utcai könyvtárak.

3. 1980-tól, a tervezett új létesítmények, vagy helyiségbővítések függvényében az alábbi könyvtárak főkönyvtárrá szervezése tervezhető:

I. kerület Krisztina krt. /bővítés után/
III. kerület Fő tér /átköltözés után/
VII. kerület Kertész utca /bővítés után/
XIII. kerület Dagály utca /új létesítmény/
XIV. kerület Őrs vezér tér /új létesítmény/
XV. kerület Ujpalota /új létesítmény/
XVIII. kerület Pestlőrinc /új létesítmény/

4. Az V. és a VIII. kerületben nem irányozták elő sem a főkönyvtár kijelölését, sem semelyik egység ilyené fejlesztését, bővítését. /Csak e két kerületben abban az időben nyolc önálló könyvtár működött./

A fenntartói akaratnak megfelelően ez az ütemterv, noha számos helyiségbővítéssel és új létesítménnyel számolt, - amelyek természetesen az ellátás színvonalának jelentős minőségi javulását is eredményezték volna -, a hangsúlyt a szervezeti változtatásra, a kerületi centralizáció kialakítására helyezte. Annak ellenére, hogy a számításba jöhető könyvtárak közel fele nem felelt meg az előírt követelményeknek, miszerint „a jelenleginél magasabb szintű szolgáltatást nyújtva kiemelkedjen a kerület többi könyvtára közül”. És a közeli /vagy belátható jövőben/ reményük sem lehetett helyzetük javulására. /Ld. 2. és 4. csoport/.

A könyvtár szakmai vezetése - anélkül, hogy figyelmen kívül hagyta volna az egységesebb szervezetre, a kerületi koordináció erősítésére vonatkozó tanácsi döntést, - a hangsúlyt mégis a szolgáltatások fejlesztésére, főként a lépcsőzetes ellátás kialakítására fordította. A már korábban említett tervtanulmány⁷⁴⁾ az ellátás különböző szintjeit vázolta fel, az alapellátást nyújtó szolgálati pontok mellett kerületenként egy báziskönyvtárat és a főváros exponált csomópontjaiban /régióközpontjaiban/ összesen öt-hat kerületközi könyvtárat.

A korszerű könyvtári szervezet feltételeként komoly beruházások szükségességét fogalmazta meg, nagyjából összhangban az ismertetett ütemtervvel. Az egyes kerületi fejlesztések fontosságánál is nagyobb szerepet kapott a tanulmánytervben a hálózati ellátó szolgálat továbbfejlesztésének sürgetése, különös tekintettel a könyvtárközi kölcsönzés és a reprográfiai szolgáltatások kiszélesítésére, a bibliográfiai és propagandatevékenység kiterjesztésére.

1978 közepére, ha némi kompromisszum árán is, s számolva bizonyos nehézségekkel, de jelentős támogatásokban is bízva, kialakult a fővárosi könyvtári hálózat korszerűsítésének és fejlesztésének iránya és végrehajtási terve.

Visszatekintésünknek ebben a részében látszólag a kelletnél nagyobb szerepet kap a kronológia, bizonyos dokumentumok, határozatok és események felsorolása, időpontjainak felidézése. Ahhoz azonban, hogy a napjainkra kialakult helyzetet megfelelően értékelhessük és a számvetést elvégezhessük, fel kell idéznünk az egyes lépéseket és sorrendjüket. Meg kell ezt tennünk azért is, mert - véleményünk szerint - a fejlesztési koncepció nem kínálta ugyan, de magában hordozta az alternatívát: egy minden szempontból optimálisnak tekinthető és egy - enyhén szólva - kevésbé optimális megoldást.

Szükségszerű volt-e és helyes volt-e a választás, a prioritások kijelölése? Megalapozottak voltak-e és időtállóak bizonyultak-e az elmúlt években hozott döntések? Másfelől pedig saját lépéseink utólagos vizsgálata nem lenne teljes, ha nem tennénk említést azokról az országosan is érvényesülő és a könyvtárat is érintő könyvtárpolitikai irányzatokról, amelyek nem mindig pozitív módon befolyásolták intézményünk hálózatszerkezési koncepciójának realizálását.

Rövid idő, mindössze néhány hónap telt el a „főkönyvtárosítási” ütemterv elkészülése és az első etapban tervezett kerületi centralizálások végrehajtása között.

- 1978. január 10-e és 18-a között a Fővárosi Tanács művelődési főosztálya a IX., X., XI., XIX., XX. és a XXI. kerületekben kijelölte a bázis-, illetve főkönyvtárakat, a kerületi tanácsok és a FSZEK vezetőinek tárgyalásai nyomán. /Az emlékeztető, jegyzőkönyvek a vezető könyvtár jelzőjeként szinonimaként felváltva alkalmazták mindkét elnevezést./ Ezek a tárgyalásokon^[7] fontos hangsúlyt kapott a könyvtári szolgáltatási színvonal emelésének szükségessége, a kerületi tanácsoktól hatékony anyagi támogatás elvárása és a könyvtáraknak „az együttes közművelődési feladattervek koordinálásában” való részvétele.

- Ezt követően 1978 márciusában a FSZEK főigazgatója írásban^[8] értesítette valamennyi kerületi könyvtár vezetőjét a hálózat szervezetének fejlesztési irányáról. A tájékoztató a határozatban előírt elképzeléseket fejtette ki, különös tekintettel a szolgáltatások lépcsőzetes kialakítására és a központi ellátás erősítésére. Amíg azonban ezeket a feladatokat részletesen megfogalmazta, addig egyéb, pl. a főkönyvtárak konkrét teendőit éppen csak körvonalazta. Ez az anyag ugyan nem tartalmazta továbbá a „főkönyvtárosítási” konkrét ütemtervét sem, de nyomatékosan hangsúlyozta a rendszer kialakításának fokozatosságát és végrehajtásának a feltételektől való függőségét.

Idézet a tájékoztatóból: „Részleges felsőfokú könyvtárakon kívül - a legtöbb esetben átmeneti megoldásként - középkönyvtárak is kapnak egyes kerületekben ilyen funkciót” /t.i. főkönyvtárit/.

/Itt csupán megjegyezzük, később részletesebben lesz róla szó, hogy az ütemterv szerint 1978-tól főkönyvtári feladat ellátására kijelölhető 13 könyvtár közül hét a középfokú szolgáltatásra képes egységek közé tartozott./

- A főkönyvtárak kijelölése természetesen sok egység önállóságának megszüntetését, fiókká minősítését vonta maga után. Ez a „mozgás” 1978-ban felgyorsult, bár az előző néhány évben is voltak már ilyen törekvések. Amíg 1977-ben a hálózatban 59 önálló kerületi könyvtár működött, 1978 végére számuk 51-re csökkent. Tekintettel az állomány-nyilvántartás, a pénzügyi, gazdálkodási és egyéb ügykezelés egyesítésének időigényességére, továbbá a lehetőségekhez képest bizonyos emberi tényezők figyelembevételére, egyes kerületekben, ahol több könyvtárat is érintett az átszervezés, a folyamat 2-3 évig is eltartott.

- Az új szervezet kialakításának felgyorsítása ellenére is, a 2.csoportból az év végéig csak két kerületben /XII. és XIV./ történt meg a főkönyvtárak kijelölése.

- 1979-ben egyáltalán nem került sor újabb kerületi centralizációra, 1980-ban is csak két kerületben volt mozgás: az V és a XI. kerületben egyesült egy-egy felnőtt- és gyerekkönyvtár.

Ezekben az években jelentős személyi változások zajlottak le a könyvtárban. Nyugdíjazás miatt kicserélődött az intézmény szinte teljes szakmai és gazdasági felső vezetősége.

- 1981 tavaszán rendezték meg a IV. Országos Könyvtárügyi Konferenciát. Téziseiben^[9] a korszerű könyvtárfejlesztés programjaként - többek között - az elaprózottság megszüntetését, „könyvtár és oktatásügy szorosabb kapcsolódását” és a „többfunkciójú könyvtárak körének nagymértékű bővítését” hirdette meg.

- 1981-ben jelent meg a FSZEK új Szervezeti és működési szabályzata^[10] amely - egyebek mellett - több, a hálózatot is érintő fontos változást kodifikált:

A szabályzat a FSZEK olyan szervezeti egységeiként nevezi meg a főkönyvtárakat, amelyek „a főváros közigazgatási beosztásához igazodóan, mint hálózati alközpontok irányítják, tervezik és ellenőrzik a kerületben működő tanácsi könyvtárak munkáját”, szolgáltatási feladataikat pedig típusuktól függően látják el. A hálózat többi egysége kerületi vagy fiókönyvtárként kapcsolódik a főkönyvtárakhoz. A főkönyvtári rendszer teljessé tételének végső határidejeként 1984. január elsejét jelölte meg. 1981. január 1-jétől a Fővárosi Tanács VB művelődési főosztálya a főváros területén működő közművelődési /tanácsi és szakszervezeti/ könyvtárak szakfelügyeletét a módszertani szakmai-irányító és a felügyeleti-ellenőrző tevékenység hatékonyságának növelése végett a FSZEK-re ruházta át. A korábban Hálózati és módszertani osztály neve, feladatmódosulásának megfelelően Hálózati és felügyeleti osztályra változott.

- Fél év múlva, 1982 január elején lépett életbe a FSZEK kerületi könyvtárainak ügyrendje.^[11] Tartalmazta a főkönnyvtárak jegyzékét, ütemezte a még hátralévő létrehozását és megjelölte a hálózat valamennyi egységének szolgáltatási típusát.

A hálózat szervezeti rendszere /1982. január 1-jétől/

- kerületi főkönnyvtárak: hálózati alközpontok
- kerületi könyvtárak: viszonylagos gazdálkodási önállósággal rendelkeznek, de szervezeten és szakmai irányítás szempontjából a főkönnyvtárhoz tartoznak.
- fiókönyvtárak: szervezeti, szakmai és gazdasági irányítás szempontjából a főkönnyvtárhoz tartoznak
- mozgókönnyvtár: szervezetenként működik

A hálózat szolgáltatás szerinti típusai

- részleges felsőfokú
- középfokú
- alacsony

Ez a tipizálás eltért az országosan használatos „A”, „B”, „C” és „D” elnevezésektől. Ennek az a magyarázata, hogy a budapesti tanácsi könyvtárak valójában az alapelvek és követelmények szerint megszabott típusok egyikébe sem voltak besorolhatók. Az 1976-77-ben kiadott hálózati gyűjtőkori szabályzat megpróbálta feloldani a gyűjtés szempontjából azt az ellentmondást, amelyet a nagyon kis alapterületen nagyon sok olvasó ellátása jelentett.

- A hálózati ügyrend alapján - azokban a kerületekben, ahol már teljes mértékben megvalósult a főkönnyvtári rendszer - 1982 december végéig elkészültek a helyi ügyrendek. Ezek tartalmazták a kerületi struktúrát, valamennyi szolgáltató egység konkrét szakmai feladatát, nyitvatartási rendjét és a munkaköri leírásokat. Az összevonások ütemének megfelelően készültek el az ügyrendek a többi kerületben.

- A közművelődésről szóló 1976. évi V. törvény végrehajtásáról miniszteri beszámoló^[12] jelent meg 1982 márciusában. A könyvtárakról szólván a beszámoló megállapította, hogy „a könyvtári rendszert túlzott elaprózottság jellemzi, sok az indokolatlan párhuzamosság, s ugyanakkor fehér foltok is vannak.” A feladatok között az „azonos vagy rokon típusú” intézmények szervezeti és tartalmi együttműködésében rejlő lehetőségek jobb kihasználását hangsúlyozza, különös tekintettel az ifjúság nevelésére, valamint az ötnapos munkahét bevezetésével összefüggő szabadidős tevékenységi formák szervezésére.

- A FSZEK hálózatának egységei korábban számukat /az azonosításhoz és megkülönböztetéshez szükséges elnevezést helyettesítő sorszám/ a megnyitásokat követő sorrendben kapták. A kerületi átszervezések szükségessé tették, hogy 1983 elején főigazgatói intézkedés^[13] rendezze a hálózati tagkönyvtárak számozását.

- A hálózati ügyrendben megjelölt határidőre, 1984 január 1-jére a főváros mind a 22 kerületében már főkönnyvtár irányította és koordinálta a munkát. Rövid részlet a FSZEK 1984. évi jelentéséből:

„A főkönnyvtárak mintegy fele nem alkalmas a korszerű, differenciált könyvtári szolgáltatások kiépítésére, mert alapterületük kicsi, gyűjteményük ebből adódóan szegényes, nincs olvasóterem, fonotéka, kiállítási helyiség, klubszoba stb. Ezeknek hálózati alközponti funkciója a munkaszervezés és kapcsolatépítés terén is nehezen tud kibontakozni.”^[14]

- 1985. január 8-án a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága foglalkozott a könyvtár tevékenységével.^[15] Az elmúlt évtizedet a könyvtár sikeres szakaszának minősítette. „A hálózat szervezetének korszerűsítése elősegítette a központi szolgáltatások színvonalának emelését és a kerületi könyvtárak szervezett bekapcsolását a kerületi közművelődési munka egészébe.” A határozati javaslat pedig megállapította, hogy „a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenységének továbbfejlesztéséhez a központi könyvtár és a hálózat működési feltételeinek javítása, új könyvtárak létesítése szükséges.” Ennek érdekében utasítja a művelődési főosztály vezetőjét, „hogy az ágazat VII., valamint a következő időszak ötéves terveiben tekintse fontos feladatának a FSZEK hálózat folyamatos bővítését, különös tekintettel a lakótelepek könyvtári ellátásának biztosítására.”^[16]

- 1985 márciusi ülésén tárgyalta és fogadta el Budapest Főváros Tanácsa „A fővárosi közművelődés helyzete és fejlesztési feladatai.”^[17] című előterjesztést. Idézet a fővárosi közművelődés feltételrendszerével foglalkozó fejezetből: „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózata fejlesztését - a nagyarányú szervezeti korszerűsítésen túl - elsősorban a régi, elavult könyvtárak helyén létesített 33 új könyvtár, a mozgókönnyvtári ellátás bevezetése, valamint a lakótelepi oktatási beruházások keretében kialakított, ún. kettős funkciójú könyvtárak jelzik.”

- A FSZEK ötéves terve /1986-1990/^[18] a hálózati struktúra fejlesztéseként a főkönnyvtári rendszer megerősítését, a kedvezőtlen adottságú egységek működési feltételeinek javítását, a lépcsőzetes ellátás következetes megvalósítását irányozta elő.

- 1986-ban jelent meg „A FSZEK hálózatának fejlesztési irányai”¹⁹⁾ című tervtanulmány, amely hangsúlyozva a főkönyvtári szervezetben rejlő kontinuitást, a könyvtár cselekvési programjaként a használói igényekhez fokozottabban alkalmazkodó és az egyre szűkösebb pénzügyi lehetőségekhez igazodó többszintű ellátás következetes végrehajtását jelöli meg. A program főként a könyvtári ellátás két pontját preferálja: a hálózat nagyobbik részét kitevő alapfokú szolgáltatást nyújtó úgynevezett családi könyvtárakat és - az évek óta neuralgikus pont, - a központi ellátás kérdésének megoldását.
- 1986-ban megalakultak a hálózat szolgáltatási rendszerében új színfoltot képező, első családi könyvtárak és a pesterzsébeti volt Bocskay Mozi épületében elkezdődött a Központi Ellátó Szolgálat /KESZ/ megszervezése.

Mérlegen

A hálózatfejlesztési elképzelések ismertetése, a tanácsi határozat megvalósítási szakaszainak bemutatása során több ízben utaltunk bizonyos hangsúlyváltásokra. Le kell szögeznünk, hogy a problémák nem az elképzelések hibáiból eredtek - azok helyessége aligha vitatható -, hanem abból a tényből, hogy a koncepció megvalósítása feltételekhez volt kötve, amelyek hiánya, illetve az ebből következő félmegoldások tömege, hangsúlyeltolódásokat és torzulásokat eredményezett a végrehajtásban.

A FSZEK hálózati szervezete továbbfejlesztésének útját kijelölő tanácsi határozat fejlesztésen a szervezet korszerűsítését és a szolgáltatási, ellátási színvonal emelését értette. Optimális esetben e kettőnek időben egybe kellett volna esnie, illetve párhuzamosan kellett volna haladnia. Az új struktúra a hálózati alközpontok koordinációs tevékenysége révén a kerete és legfőbb biztosítója lehetett /volna/ a lépcsőzetesen kiépülő, jó színvonalú fővárosi könyvtári ellátásnak. /Utólag ugyan feltehetjük a kérdést, hogy a fővárosi közigazgatási rendszerhez való mechanikus igazodás helyett nem lett volna-e helyesebb az alközpontok hálózatát nagyobb városrészek régiók köré kialakítani, mint ahogy ez a szolgáltatási szintek megtervezése során fel is merült./ Az igazi gond és dilemma oka azonban nem ez volt, hanem a fővárosi könyvtáraknak - az országostól messze elmaradó - korszerűtlen feltételei, telepítési, elhelyezési, ellátási, felszereltségi hányosságai. Ez olyan lépéshátrány volt, amely már a határozat megszületésének pillanatában behozhatatlannak tűnt és alig 3-4 év múlva bizonyossá vált. Az a progresszió, amely a hatvanas évek közepétől kb. egy évtizeden át a magyar gazdaságot - ezen belül a kulturális intézményhálózat fejlesztését is - jellemezte, a hetvenes évek vége felé lelassult, majd megállt. Ha azt a potenciális energiát, amely mint utaltunk rá - 1957 óta a központilag irányított fővárosi könyvtári hálózatban benne rejtett, az irányítás és főként a gazdálkodás racionalizálásának erősítésével az intézményi ellátás-szolgáltatás fejlesztésére fordítottuk/fordíthattuk volna, az 1977-es határozat végrehajtására másként kerülhetett volna sor. Ennek az időszaknak az eredményei - pl. az első könyvtári célra épült helyiségek Budapesten-, kétségtelenül jelentősek voltak, de csak a hálózat előző önmagához képest. A nézőpont volt hibás, a lépték volt kicsi, a mérték volt a fővároshoz méltatlan, miközben a vidéki települések könyvtári ellátása nemcsak az évtizedes lemaradásokat pótolta, hanem jelentős fejlődésen ment át.

Kétségtelen tény, hogy az ellátási hiányosságokat tetézte a korszerűtlen, elaprózott hálózati szervezet, amelynek megreformálására inkább bátortalan kísérletek, mintsem merész tettek voltak a jellemzők. Pedig a prosperálás idején a szervezeti változtatás - talán - hűzóerő lehetett volna a szolgáltatások fejlesztésében.

1977-ben viszont a mai helyzetet szinte előrevetítette az a tény, hogy a főkönyvtárak egyharmada már a kijelölés pillanatában is csak szervezeti vonatkozásban(?) felelt meg a követelményeknek. A tervezett bővítések, építkezések pedig szinte teljes egészükben pusztán tervek maradtak, - és ezek tették ki a könyvtárak második harmadát.

A kissé későn született fenntartói határozat után a könyvtár válaszául elé került.

Az egyik út a fejlesztési koncepció komplex értelmezése, vagyis a struktúra és ellátás egyidejű fejlesztésének igénye lett volna. Az adott helyzetben erre egyre kevesebb remény volt, ennek alapja csak az irreális optimizmus lehetett.

Ha a könyvtár következetesen ragaszkodott volna ahhoz az elvhez, hogy csak ott hajtsa végre a szervezeti átalakítást, ahol ennek megvannak a materiális feltételei, felemás szervezet alakult volna ki/a kerületek egy részében a főkönyvtár köré csoportosultak volna a fiókkönyvtárak, míg másutt továbbra is közvetlenül kapcsolódtak volna a központhoz/, ami előbb-utóbb komoly zavarokat okozott volna a hálózat irányításában és működtetésében.

A másik út a hálózati szervezet mielőbbi racionalizálása, a főkönyvtári rendszer teljessé tétele. Ez ugyan a szolgáltatási követelményeket korántsem teljesíti, de a korábbinál ésszerűbb gazdálkodást, állományépítést, munkaszervezést eredményezhet, ami várhatóan a szolgáltatások színvonalára is előnyös hatással lesz.

Az intézet vezetősége - a fenntartó támogatásával - a második utat választotta.

A főkönyvtárak és típusaik

Korábban utaltunk már arra, hogy könyvtáraink ellátási típusainak megállapításakor el kellett térni az országos útmutatókban foglaltaktól. 1970-ban a hálózatnak egyetlen könyvtára sem volt, amely az „A” típusra előírt normatíváknak megfelelt volna, s 1975-ben is csak két könyvtárat minősített az intézet vezetősége az „A” és „B” típusú közöttinek, ugyanez volt a helyzet a „B” típus esetében is: 1975-ben 23 minősült „B” és „C” típus közöttinek.^[20]

A két évvel később kiadott gyűjtőköri szabályzat az országos irányelvektől eltérően az ellátás három típusát jelölte meg a FSZEK hálózatában: részleges felsőfokú /amely megfelelt az „A” és „B” közöttinek/, középfokú /„B” és „C” típus között/ és alapfokú /„C” és „D” között./ Ezt a tipizálást érvényesítette a könyvtár 1981-ben megjelent szervezeti és működési szabályzata és eszerint lettek megállapítva az új hálózatszerkezetben az egyes egységek által nyújtott ellátási szintek is. A könyvtárak szolgáltatási szintjét tehát a gyűjtőköri szabályzatban előírt állományépítési normatívák határozzák meg.

Ezek alapján nyolc főkönyvtár kapott „részleges felsőfokú jogosítványt” /II., IV., VI., VII., X., XI., XIII., XIX./ és három került „várakozó listára” /VIII., XVIII., XX./ Mindkét csoportban komoly reményeket fűztünk új könyvtárpépületek emeléséhez, vagy az alapterületek lényeges bővítéséhez. Mint az ma már közismert, reményeink csak részben váltak valóra, pl. a II., VIII., és XX. kerületi elképzelések csupán tervek maradtak.

A többi főkönyvtár alig, vagy nem „tudott többet” mint a kerület többi egysége, ellátási színvonala alig haladta meg az alapfokot.

Az 1984-ben megjelent miniszteri szakmai útmutató^[21] mégis mind az ellátás rendszerében, mind a szolgáltatások tekintetében a fővárosi hálózatra is az országosan elfogadott kategóriákat /A,B,C,D/ alkalmazta. Ekkor a józan megfontolás /no meg a minisztériumi dokumentum/ amellel szövelt, hogy a FSZEK is vegye át a „hivatalosan” előírt kategóriákat. Ez persze akkor lett volna igazán célravezető, ha az egységes terminológiát és az ezek mögött lévő követelményrendszert együttesen lehetett volna alkalmazni, vagy legalábbis közelíteni az országos normatívákhoz. A FSZEK adottságai azonban a kívánatos szinttől továbbra is messze elmaradtak, az országos átlagoknak a felét vagy el sem érték, vagy épphogy meghaladták. Például az alapterületi ellátottság országos átlaga 1978-ban 2,3 1987-ben 3,2 m² /100 lakos volt, Budapesten ugyanez 1978-ban 0,7, 1987-ben 1,1 m² volt. Az pedig nyilvánvaló, hogy a könyvtárak mérete döntően meghatározza a szolgáltatásokat. Bizonyára az ellátás hiányosságaihoz is következik, hogy a fővárosi lakosságnak jóval alacsonyabb hányada veszi igénybe a tanácsi könyvtárakat.

Tekintettel arra, hogy a tényleges feltételek és a könyvtárpolitikai követelmények között igen nagy volt az eltérés, az országos irányelveket csak bizonyos adaptáció után lehetett a FSZEK hálózatára alkalmazni. A visszafogott kritériumok sem tették lehetővé a hálózat jelenleg működő egységei közül akár csak egynek is „A” típusúvá minősítését. /Egyes vélekedésekkel szemben - amelyek szerint egy ilyen „címké” ösztönzőleg hatna a könyvtárosokra és kényszerítő erővel a fenntartóra-, az a véleményünk, hogy pusztán a besorolás, ha nincs mögötte hitelt érdemlő teljesítőképesség, önámítás és a fenntartó megtévesztése./ Természetesen fenn kell tartani az igényt, s szorgalmazni kell, hogy a kívánatos feltételeknek minél előbb és minél több könyvtár megfeleljen, átsorolásukra pedig ennek függvényében kerülhet sor.

1986. január 1-jétől a központi irányelvek adaptációja /értsd: lazítása/ alapján^[22] a FSZEK 27 egysége „B” típusú /minden fő- és kerületi könyvtár/ 31 fiókkönyvtára „C” típusú és 38 kölcsönzőhelye „D” típusú besorolást nyert. A legheterogénebb csoport az első, a főkönyvtáraké. Közülük egy-kettő közelít az „A” típus felé, többségük azonban alig haladja meg a „C” kategóriába tartozók szintjét.

Gyermekkönyvtárak a főkönyvtári szervezetben

A főkönyvtárak irányító és koordinációs tevékenysége a gyermekkönyvtári tevékenységre is kiterjed. Néhány -, régebben csak felnőtteket ellátó könyvtárat csak akkor lehetett ilyen feladatkörrel felruházni, ha szolgáltatási köre előbb teljessé vált, vagyis gyermekkönyvtári ellátást is nyújtott. Ezt a „legegyszerűbben” akként lehetett megoldani, hogy a kerület lehetőleg közeli, addig önálló gyermekkönyvtárát részlegként a főkönyvtárhoz csatoltuk. Ennek az „annekcionak” a következménye, hogy a főkönyvtárak közül nyolcnak a gyermekrészlegét több ház, nem ritkán több utca választja el az anyaintézménytől. Ez a körülmény napjainkig húzódo gondok forrása lett. Az első években - főként személyi indítékból, hiszen a „részleg” látványosan a fiókkönyvtárnál is kevesebb autonómiával rendelkezik -, a legtöbb egzisztenciális kérdés a gyermekkönyvtárak önállóságának megszüntetése miatt vetődött fel. A viták hevében egyesek egészen a gyermekek ellátásának veszélyeztetését, a gyermekkönyvtárak elsorvasztását, a gyermekkönyvtárügy megsemmisítését vélték a centralizáció következményeként látni.

A személyes indulatok lehiggadása után, de különösen az utóbbi két-három évben a különálló gyermekrészlegek, sőt a csak gyermekeket ellátó fiókkönyvtárak is, az ökonómikus könyvtári gazdálkodás legnagyobb kérdőjelei. Óhatatlan duplikáció mutatkozik a dokumentumok beszerzésében és szükségtelen elkülönítés a használatban. A szervezet integrálását az ellátás integrációja hosszú évekig nem követte, sőt sok helyütt máig sem követi. Pedig az integrációt nem pusztán az ellátás realitása, hanem a valós használói igények is indokolják.

Kerületi könyvtárak - viszonylagos önállósággal

Egyes kerületekben - a telepítés egyenetlenségei következtében - két, közel azonos nagyságrendű könyvtár is működött. A főkönyvtárat ebben az esetben is ki kellett jelölni. A másik könyvtár „fontossága” /magas olvasói létszáma, állomány nagysága, szolgáltatási színvonala, földrajzi fekvése/ azonban megkívánta a korábbi nívó megtartását, esetleg emelését. A hierarchikus felépítés nem lehetett ennek akadálya, és az ilyen egységek viszonylagos önállósága megoldani látszott a problémát. Az önállóság kiterjedt bizonyos gazdálkodási és szolgáltatásszervezési tevékenységekre is.

A fiókkönyvtárak munkaszervezésének, állományépítésének, olvasószolgálati munkájának irányítása közvetlenül a főkönyvtárvezető hatáskörébe tartozik /a munkaerőátcsoportosítástól a dokumentumok kiválasztásán át a feldolgozásig és a fel-tárásig./

Az önálló kerületi könyvtár költségvetési keretének összegét a főkönyvtárvezető évente meghatározza, de az egyeztetett elvek és jóváhagyott munkaterv alapján a helyi vezető önállóan használja fel. A fiókkönyvtárral ellentétben állomány-nyilván-tartását is külön vezeti. Az állományépítési és szolgáltatási kérdéseket év elején tisztázzák, a főkönyvtárvezető esetenként ellenőrzi a munkát.

Ez a megoldás - noha nem volt és ma sem mentes némi, főként személyi eredetű súrlódásoktól -, a szolgáltatási szféra szempontjából szerencsésnek bizonyult. A főkönyvtárak mellett öt ún. kerületi könyvtár szerveződött ily módon. /VII. kerület Rottenbiller utca, VIII. kerület Kulich Gyula tér, IX. kerület Boráros tér, XI. kerület Karinthy F. út és XX. kerület Soroksár./

A szervezetében szétaprózott, esetlegesen telepített, szolgáltatásaiban korszerűtlen, egyfelől párhuzamos, másfelől hiányos ellátást nyújtó budapesti tanácsi könyvtárhálózat a 70-es évek végén bizony nemcsak, hogy a lehetséges, de még a szükséges kereteit és feltételeit sem biztosította egy középeurópai fővároshoz illő könyvtári ellátásnak. Az új struktúra ezért aztán hol nyakban, hol derékban mindig szorít valahol és állandó igazításra szorul.

A tárgyi feltételek alakulása: új könyvtárak, könyvtárbővítések

Részlet „A fővárosi közművelődés helyzete és fejlesztési feladatai” című előterjesztésből: „Sem a FSZEK központi épülete, sem a mintegy 100 egységből álló hálózat egy része nem alkalmas feladatainak ellátására, továbbá néhány kerület, illetve lakótelep könyvtári alapellátása sem biztosított.”^[23]

1978 és 1987 között a kerületi könyvtárak alapterülete közel 9 ezer négyzetméterrel növekedett és a hálózat 30 új létesítménnyel gyarapodott.

Szándékosan írtuk egymás mögé a fenntartói előterjesztés sommás megállapításait és az elmúlt 10 esztendő két mennyiségi adatát. De nézzük tovább:

„A Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága a közelmúltban határozatot hozott, amelynek alapján meg kell vizsgálnunk, milyen módon fejleszthetjük nagyobb ütemben a tanácsi könyvtárhálózatot és hogyan oldható meg a központi könyvtár bővítése...”^[24]

A könyvtárak alapterülete 10 év alatt majdnem megduplázódott /1978-ban 13774 m², 1987-ben 22106 m²/. A bővülés jelentős része azonban nem fejlesztés, hanem korszerűsítés volt, az új létesítmények alkalmatlan körülmények között működő könyvtárakat váltottak fel. Ezért is nem nőtt jelentősen az ellátóhelyek száma a viszonylag nagy számú új könyvtár ellenére sem. /1977-ben 92, 1987-ben 97./

Az új könyvtárak egy része /Kelenföldön, Angyalföldön, Pestlőrincen és a VII. Kertész utcában/ valóban korszerű, a mai igényeknek megfelelő méretű és színvonalú. A tíz év alapterületi bővülésének egyharmadát ez a négy főkönyvtár teszi ki. Ezek az egységek nagyjából megfelelnek a főkönyvtárral szemben támasztott elvárásoknak is. Ezekben és a hozzájuk számítható mindössze 2-3, már korábban elkészült épületben lehetett kialakítani a differenciáltabb ellátást, a dokumentumok sokféleségén alapuló szolgáltatásokat. Egy későbbi, régióközponti szerep vállalására azonban egyikük sem alkalmas, mert ezt sem alapterületük /a minimális kívánalom 3-4000 m² lenne/, sem földrajzi helyük nem biztosítja.

A főkönyvtárak más része - bár nagyon szerény mértékben - helyiségbővítéssel /XII. és XVI.kerület/ vagy gyermekkrészlégük sajnálatos kitépítésével /IV. és XV. kerület/ növelhette ugyan alapterületét, de többségükben még így sem váltak alkalmassá feladataik ellátására.

Az évtized 30 új könyvtára közül 21 a budapesti lakótelepeken épült fel. /Ezek között van a már említett kelenföldi és angyalföldi főkönyvtár is./ A főváros 20 lakótelepén több, mint hatszázezer ember él. A kulturális infrastruktúra /s benne a könyvtári ellátás/ a különböző időben épült telepeken szinte mindenhol jelentős fáziskéséssel alakult ki. Az egyre riasztóbb méreteket öltő fehér foltok megszüntetésére mind gyakoribbak lettek a minőségi ellátás szempontjából pótló-, illetve szükségmegoldások. A 80-as évek első felében új színfoltokkal gazdagodott a fővárosi könyvtárhálózat: előbb az iskolákba telepített gyermekkönyvtárakkal, majd az iskolákban működő ún. kettős funkciójú könyvtárakkal. Mindkettő szükségmegoldásként alakult ki Budapesten. Kényszerű, hiánypótló szerepükből hiba lenne modellértékükre következtetni. Mottóként ugyan idézhetjük akár a IV. Könyvtárügyi Konferencia egyik mondatát is: „A könyvtári rendszer fejlesztése az eddigieknél is szorosabban kapcsolódik az oktatásügy minden szintjéhez és formájához.”¹²⁵ Mivel a könyvtár fontos szerepet tölt be mind a tanítás-tanulás, mind az önművelő és szabadidős tevékenységben, egyaránt lehet a tanulás műhelye és szabadidős szintér is. Az e tárgyban megjelent minisztériumi állásfoglalás azonban nem véletlenül hangsúlyozta, hogy az integrációnak akkor van értelme, ha mindkét funkció az addiginál magasabb színvonalon valósul meg.

Budapesten azokon a lakótelepeken nyíltak meg közművelődési könyvtárak az iskolák épületében, ahol nem lehetett egyébutt helyet találni számukra, illetve az iskoláknak nem volt lehetőségük saját könyvtár kialakítására /felszerelésére, működtetésére/. Az „addiginál” - a semminél - valóban magasabb színvonalú ellátáshoz jutott mindkét igény.

A rendelkezésre bocsátott helyiségekben - amelyek nem haladták meg egy tanterem méretét - /Ujpalota, Órmező, Albertfalva, Kispeszt/ - csak polcokkal és könyvekkel telezsífoltt, kényelmetlen, a FSZEK többi /régebbi/ gyermekkönyvtáraihoz hasonló körülményeket lehetett kialakítani. Ezen kívül még két hátránnyal is számolni kellett: az együttlakás kényelmetlenségeivel /tanteremhiány esetén némely könyvtárhelyiségben rendszeresen tanítanak, a felnőttek és a gyerekek zajtűrő képessége eltérő/ és az „iskolaidegenek” küszöbfelelmével.

Iskolai könyvtári feladatokat ezek az egységek nem vállaltak, hiszen a közművelődésiek ellátására is alig képesek. Szerencsésebbnek csak az a kevés kivétel tekinthető, amelyek alapterülete és utcáról való közvetlen megközelíthetősége lehetővé teszi az oldottabb, fesztelenebb foglalkozásokat, esetleg a lakóterület felnőtt lakosainak ellátását is /Békásmegyér Dömös utca, Kőbánya/.

A hálózat kettős funkciójú könyvtárainak létesítéséről /kijelölés, a működtetés szabályozása/ az ellátatlan lakótelepeken a Fővárosi Tanács VB. művelődési főosztálya a 119/1981 /M.K.13/ MM számú miniszteri utasítás alapján intézkedett. Ezeknek a könyvtáraknak az alapterülete, berendezése, állománya, személyi ellátottsága kedvezőbb az előbb említettekénél. Hatékonyságuk megítélésakor mégis ambivalens megállapításokat tehetünk. A könyvtári fehér foltok a lakótelepek térképéről nem tűntek el, legfeljebb egy kicsit kisebbek lettek. Igaz, hogy ez a könyvtár nyújt valamiféle „könyves környezetet”, de az iskola vezetése nem mindenütt tekinti igazán magáénak, s így a könyvtár nehezen válik az iskola szerves részévé. Másfelől pedig az iskola rendjéhez való igazodás korlátozza a közművelődési feladatokat, pl. a késő délutáni, hétfégi vagy a nyári szünidei nyitvatartást. A könyvtárhasználat fogalma a gyerekek tudatában összekapcsolódik az iskolával, így tanulmányaik befejezése után - mivel a közelben nincs is másik könyvtár - többnyire a kettős funkciójú könyvtártól is megválnak. A FSZEK hálózatában a 14, iskolában működő könyvtár közül jelenleg 8 csak az iskola portáján keresztül és többnyire szorgalmi időben érhető el, csupán ötben fogadhatnak felnőtt olvasókat is.

Kevés kivételtől eltekintve a felnőtt lakosság sincs a lakótelepeken előnyösebb helyzetben. Ujpalotán 117, Békásmegyeren 170 m²-es helyiségben folyik a mintegy 100 ezer főnyi lakosság könyvtári ellátása.

A csepeli Széchenyi-úti és az 1987-ben átadott gazdagréti könyvtár telepítése, alapterülete, szolgáltatási rendje közelíti meg még leginkább a közvetlen lakóterület alapfokú ellátásának kívánalmait.

Viszonylagosan tekintve azt mondhatjuk, hogy az elmúlt 10 év könyvtáráépítési, bővítési eredményei jelentősek, az ellátóhelyek egyharmada ez idő alatt épült fel, a könyvtári alapterület közel duplájára emelkedett, elkészült néhány korszerű könyvtáráépület. A hálózat működési feltételei mindazonáltal abszolút mértékben és fővárosi átlagban számottevően nem javultak.

Az a könyvtári piramis, amelyet a hálózatfejlesztési koncepció megrajzolt, nem épült fel: labilis a fundamentuma, mert hiányos az alapellátás, a csúcs felé vezető lépcső foghíjas, mert a főkönyvtárak teherbírása gyenge, a piramis csúcsát képező régi-öközpontok pedig hiányoznak.

Az állomány alakulása

A könyvtár létének elsőszámú feltétele az állomány. Minden funkcionális változás vagy korszerűsítés következképpen a gyűjtemény revízióját is megkívánja.

Ha a FSZEK 1978-as hálózatfejlesztési koncepciója a szolgáltatások fejlesztésének reformjaként a lépcsőzetes ellátást jelölte meg, ennek együtt kellett járnia a korábbi állományépítési politika reformjával. Ha a hálózati hierarchiában minden könyvtári egységnek pontosan körülhatárolt feladata van, és a szolgáltatások teljességét a hálózat egésze adja, akkor ez csak az állományszerkezet hierarchiájának átépítésével valósítható meg.

A legfontosabb feladatként e területen is az izoláció megszüntetését, a felesleges párhuzamosságok felszámolását és a hiányok pótlását lehetett kijelölni.

A hálózat dokumentumellátottsága a 70-es években felemás helyzetű volt.

Az egységek többségét a szűkös helyiségekben szorongó önálló könyvtárak tették ki, amelyek könyv- és folyóiratgyűjteményei a „mindent helyben adni” jószándékú igyekezet következményeként alakultak ki. Erre a mindenütt önállóan folyó szervezési módot is nyújtott. E gyűjtemények összetételében alig volt különbség, kerületspecifikus jegyet is csak néhány viselt. /Például a soroksári helyismereti anyag, a Krisztina-körúti könyvtár határon túli magyar írók műveiből álló gyűjteménye, számottevő műszaki állománnyal rendelkezett a régi kőbányai, a kispesti, továbbá az újpesti könyvtár./

A nagyobb fiókkönyvtárak állománya hasonló volt az „anyakönyvtárhoz” a gyermekkönyvtárak pedig igyekeztek minél teljesebb önállóságra berendezkedni. Ez „az én könyvtáram az én váram” szemlélet még az egy fedél alatt működő felnőtt és gyermekrészlegek esetében is olyannyira érvényesült, hogy párhuzamos sorozatokat helyeztek el ugyanazokból a művekből külön a felnőttek és külön a gyerekek használatára, még a drága és helyigényes kézikönyvekből is.

Látszólag jobb helyzetben voltak az évtized második felében épült önálló kerületi könyvtárak és néhány nagyobb fiókkönyvtár, amelyek kedvezőbb elhelyezési adottságaiknál fogva „nagyobb” gyűjteményeket alakítottak ki. A különbség azonban főként a példányszámok tekintetében volt tettenérhető, ám az is igaz, hogy itt jelentek meg először kuriózumok külön-gyűjteményeiként a nem hagyományos dokumentumok, főként a hanglemezek. /Pl. az új soroksári, a kispesti és a csepeli, továbbá a II. kerületi Szabadság úti könyvtár./

Az évtized végén és a 80-as évek elején megnyílt kőbányai, kelenföldi, angyalföldi és a jelentős alapterülettel bővülő Kertész utcai „nagykönyvtárak” gyűjteményei már egy új, másfajta minőségre törekedtek: bőséges könyv- és periodikaválasztékkal, az idegen nyelvű művek gazdagabb kínálatával, a hangzó és vizuális dokumentumok - előbb helyben használatra szánt, majd kölcsönözhető - gyűjteményeivel és a speciálisabb olvasói igényeket is megcélzó szakrészlegekkel.

A főkönyvtári rendszer, az új hálózatfejlesztési koncepció állományépítési konzekvenciái valamennyi könyvtártípust érintették.

Az alapfokú ellátásra kijelölt egységeknek meg kellett válniuk a gyűjtőkörüket meghaladó dokumentumok tömegétől, a szolgáltatás felső szintjét képviselő főkönyvtáraknak pedig alkalmassá kellett tenniük állományukat a magasabb szintű ellátásra. Ezek a változások a könyvtári gyűjtemények kétirányú mozgását kívánták meg: jelentős állományapasztást egyfelől /a fiókkönyvtárakban/ és erőteljes hiánypótló gyarapítást másfelől /a főkönyvtárak jó részében./

Mielőtt azonban a hálózati állomány szükségszerű átstrukturálódásának útját és módját áttekintենék, vessünk egy pillantást ezen időszak állománystatisztikai adataira.

1978 és 1987 között a FSZEK hálózatának dokumentumállománya 2 279 994 db-ról 3 129 980-ra nőtt, azaz 849 986 db-bal gyarapodott. Különösen szembeötlő a növekedés a hangzó dokumentumok esetében: 1975-ben 3800, 1978-ban 13 528 és 1987-ben 75 533 db.

Ez a számbeli növekedés elsősorban az új könyvtárak, illetve a megnagyobbodott alapterületű egységek állománynövekményeinek eredménye. Ha az ez idő alatt létesült 30 új könyvtárat állítjuk a dokumentumgyarapodás mellé, a mérleg megnyugtatónak látszik.

Ha viszont összehasonlítást teszünk a vidéki, illetve országos adatokkal, akkor a lemaradás a főváros rovására nagyon is jelentős.

1978-ban az egy lakosra jutó dokumentumok számának országos átlaga 2,6 db, Budapesten 1,1, az egy olvasóra jutóké pedig országosan 17,3 a fővárosban 13,8.

1987-ben ugyanez 3,6 és 1,5, illetve 24 és 16,8 db. A helyzet lényegében változatlan, a fővárosi lakosság és olvasóközönység könyvtári dokumentumellátottsága az utolsó tíz évben is mindig elmaradt a vidékiétől. Ha ezek után arra az ellentmondásra utalunk, amely a budapesti nagyon kicsi alapterületű könyvtárak és a nagyon sok beiratkozott olvasó, valamint az igénybevett dokumentumok száma között fennáll, nyilvánvaló, hogy aligha célszerű a könyvtárak értékének és hatékonyságának a dokumentumok számával való mérése.

Mással, a megújulást semmiképpen sem az állomány növelése, hanem a centralizált hálózat nyújtotta kooperáció és koordináció lehetőségeinek kihasználása nyújthatta. A gyűjtőkori szabályzatok minden könyvtártípus számára meghatározták a gyűjtés mélységét, a főkönyvtári szervezet előirányozta kerületenkénti érvényesítésüket, a meglévő és a tervezett központi szolgáltatások pedig biztosítani látszottak az olvasók teljeskörű ellátását.

Az elképzelések végrehajtásának ütemezése a következő volt:

A fiókkönyvtárak állományának ritkán keresett részét folyamatosan leválasztják és a központi főlépénytárhoz adják át, az ilyen dokumentumok további beszerzésével pedig felhagynak. Feladatuk a közvetlen lakókörnyezet mindennapi, tömeges olvasói igényeinek kielégítése. Speciális kérések esetén a közvetlen ellátást az olvasói átirányítás vagy a könyvtárközi kölcsönzés váltja fel. A könyvtárkérés elsődleges forrása a kerületi főkönyvtár, amely gyarapításakor figyelemmel van a fiókkönyvtárban jelentkező potenciális igényekre is.

A főkönyvtárak báziskönyvtári feladatukból következően kerületi bázisállományt is kialakítanak, amely egyben a magasabb szintű igényeknek is megfelel. A sokrétű, korszerű, nem csak könyvre és kölcsönzésre alapozott szolgáltatási kínálat léptét tart az olvasók minden rétegének igényeivel.

A koordináció várhatóan kettős eredményt hoz: a művek egy /nem elhanyagolható nagyságrendű/ részét a kerületben csak egy helyen és esetleg csak egy példányban kell beszerezni, feldolgozni, feltárni, raktározni. Az így felszabaduló pénzkeretek és raktári férőhelyek a népszerű, tömegesen keresett művek példányszámának növelésére, vagy egyéb dokumentumtípusokra fordíthatók.

Az akció sikerének biztosítója a főlépénytárhoz /mint átvevő/, a Központi Címjegyzék /mint a lelőhelyek nyilvántartója/ és az 1978-tól központilag megszervezett és futárszolgálatra épített könyvtárközi kölcsönzés.

1979-től tehát a hálózati dokumentumállomány összehangolt építése a tervek szerint elkezdődött. Ám az idők során és az egyes könyvtárakban különböző intenzitással és hatásokkal valósult meg. Az állományracionalizálási igyekezetet komoly mértékben hátráltatta a struktúra és a szolgáltatások átalakításához szükséges feltételek hiánya között feszülő ellentét.

A gátló tényezők között fontos szerepe volt azonban az emberi, elsősorban egzisztenciális faktoroknak is. Ennek ellenére, hogy a differenciált gyűjtés elve, sőt bizonyos mértékű gyakorlata sem volt teljesen új - hiszen a pénzkeret, férőhely stb. selekcióra kényszerítette a könyvtárak vezetőit korábban is -, az önálló szerzeményezés lehetővé tette bizonyos beszerzési beindulások továbbélését, helyi túlzások kialakulását. Ezek eredményeként jöttek létre a különféle irodalmi csemegék, a „hátha keresni fogják” és az „illik, hogy megvegyük” stb. típusú könyvek komoly gyűjteményei.

A pénzkeretek összevonása, a főkönyvtárvezető kerületi áttekintésre alapozott döntési joga a beszerzésben, csak lassan változtatott az állományépítési gyakorlaton és főként az állományok összetételén. A fiókkönyvtárak gyakran presztizsük védelmében, de olvasói érdekekre hivatkozva is heves vitákat folytattak a beszerzésekről. Különösen a szak- és kézikönyvek esetében. Az első hónapokban /években/ a főkönyvtárvezetők sem tudtak, vagy éppen nem is akartak a hagyományok ellenében ezekkel a törekvésekkel szembeszállni.

A fiókkönyvtárak állományának gyökeres megváltozásáról tíz év után sem beszélhetünk igazán.

A főkönyvtárak nagyobbik része is nehéz helyzetbe került. 1981-től 50 %-uknak részleges felsőfokú gyűjtést kellett /volna/ folytatnia. Ez esetben a kerületi báziskönyvtári állományon túlmenően egyeseknek a gyűjtés mélysége tekintetében kerületközi szerepkört is fel kellett /volna/ vállalniuk. Mint közismert, az új nagy könyvtárak csak lassan és a szükségesnél kevesebb számban épültek fel, a régebbi könyvtárak helyiségbővítésére is csak elvétve került sor, így a kerületi bázisállomány gyűjtése egyre nagyobb nehézségekbe ütközött.

Egyelőre a nagyobb könyvtárakban kialakított szakrészlegek - mint az ellátási rendszer különleges szintjei - sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A szaktájékoztatók személyének gyakori változása következtében többnyire hiányos és érdektelen gyűjtemények jöttek létre, amelyeknek sem feltárása, sem hálózati szerepe - és ezért olvasói fogadtatása - nem volt eredményes. Kivételt képez a Kertész-utcai irodalmi és nyelvi szakolvasóterem több tízezer könyvet, periodikumot, hangzó és képi dokumentumot felölelő gyűjteményével, amely rövid idő alatt a budapesti, főként a középiskolás tanulói körben kedvelt tanulószobájává vált. Rajta kívül a kőbányai képzőművészeti szakrészleg főként vizuális dokumentumanyagát keltett szélesebb körű érdeklődést. A többi szakrészleg /Angyalföldön földrajzi és néprajzi, Kelenföldön biológiai, Újpesten az újjáélesztett műszaki/ gyűjteményét, szolgáltatási rendjét, egyáltalán funkcióját revízió alá kell venni.

Az állományépítés új rendjét gátolta az is, hogy szervezési gondok miatt a 80-as évek közepére a Központi Címjegyzéknél felhalmozódott restancia korlátozta a könyvtárközi kölcsönzést, a központi főlépénytárhoz pedig oly mértékben telítődött, hogy további könyvtárvételre és jó ideig mindenféle működésre képtelenné vált. Ezek miatt a fiókkönyvtárak állománytisztítását még ott sem tudták végrehajtani, ahol erre készek voltak. A főkönyvtárak egy része pedig saját kerületi tápraktárat létesített /III., IV., IX., XVII./, ezek használata, távolságuk miatt nehézkessé, munka- és időigényessé vált.

De a 80-as évek második felétől kezdve az olvasói szokások változásai is új kihívások elé állították a főkönyvtárakat: a könyvtárak folyamatos emelkedése következtében megnőtt a drága kézikönyvek és a periodikumok könyvtári keresettsége, a második gazdaságokban eltöltött idő miatt egyre kevesebb lett az emberek szabadideje, csökkent a kölcsönzött dokumentumok száma, illetve az érdeklődés a könnyű, olvasható művek felé fordult. Az audiovizuális dokumentumok népszerűségének ugrásszerű növekedése pedig nagyobb választékot és példányszámot sürgetett.

Miközben az ideális, lépcsőzetesen egymásra épülő állománymodell kialakításának célja és elve időtállóan bizonyult, a lehetőségek hiányában és a megváltozott körülmények miatt az alkalmazott módszerek és eszközök egyre használhatatlanabbakká váltak.

A beszerzési gyakorlat hibái és a főlépédkönyvtáraktól bedugulása miatt a 80-as évek közepére a hálózat könyvtáraiban kb. félmillió felesleges könyv halmozódott föl. Helyenként emiatt a könyvtárak ellehetetlenültek, működésük is veszélyeztetve volt.

Ezt a már-már képtelenné váló helyzetet szüntette meg az 1985-ben kiadott házi szabályzat^[26] a főlépédkönyvtárak kivonásának új rendjéről. Eszerint a korábban központosított eljárás helyett minden kerületi főkönyvtár maga szervezi meg és bonyolítja le felesleges könyveinek állományból való kivonását /kiválogatást, hálózati és országos hasznosításra való felajánlást és a maradék lakossági értékesítést/. Ez az intézkedés kétségtelenül nagy terheket ró mind a mai napig a könyvtárosokra. Rugalmasabb jogszabályra, egyszerűsített ügymenetre és a könyvek óriási mennyisége miatt időre lesz szükség, amíg megnyugtató eredmények születnek. A könyvtárosok igyekezete azonban már is biztató: amíg 1985-ben 61 ezer, 1986-ban 64 ezer, addig 1987-ben 205 ezer db volt a törölt könyvek száma, amelyek legnagyobb hányadát a főlépédkönyvtárként kivont könyvek tették ki.

Azért, hogy az állomány hasonló mértékű felgyülemelése ne ismétlődjen meg, változtatni kellett a korábbi gyűjtési gyakorlaton, következetesen érvényesíteni a differenciált állománybeszerzést, de elkerülni a gyűjtőkori szabályzat sematikus értelmezéséből adódó hibákat is.

Ez mindenképp hagyományos, sőt alapvetőnek tekintett könyvtári szabályok átértékelését, helyenként újrafogalmazását kívánta meg. Ilyen pl. a könyvtári állomány gyűjteményi értékének hangsúlyozása helyett a használati érték hangsúlyozása, sőt bizonyos kisebb fiókkönyvtárak esetében kizárólagossá tétele. Ebből következett - az olvasók szokásaihoz alkalmazkodva - a dokumentumok minél szélesebb körére kiterjeszteni a kölcsönzés lehetőségét, aminek következményeként hanglemezek, kazetták, kották, periodikumok és nem utolsósorban könyvek tízezrei találtak olvasóra, hallgatóra. Ez természetesen nem jelenti a nagyobb könyvtárak prézens állományainak, olvasóterméinek felszámolását, sőt ezek fejlesztése a dokumentumárak már említett növekedése miatt a korábbinál is gondosabban történik. A kis könyvtárak kézikönyvtári anyagának revízióját, észszerű mértékű redukcióját pedig ajánló mintajegyzék segíti.^[27]

Az elvszerű állományépítés érdekében, a könyvrendelések közvetlen segítésére a Hálózati és felügyeleti osztály 1986 óta tanácsadó munkabizottságot működtet, amely a rendelőjegyzékek alapján minden egyes mű esetében javaslatot tesz arra, hogy milyen típusú könyvtárak szerezzék be.

Hasonló módon bizottság dolgozta ki a periodikumok megőrzésére vonatkozó új irányelveket is, amelyek lényege a használatot a korábbiaknál jobban figyelembe vevő, racionális és összehangolt gyűjtés előmozdítása.^[28]

1987-ben útmutatók jelentek meg, amelyek szabályozták a különböző könyvtárak számára előbb a hangzó dokumentumok gyűjtését, szolgáltatási szintjeit és formáit,^[29] majd a videodokumentumok gyűjtésének fő irányait.^[30]

A hálózat állományépítésének racionalizálása nem lehetne eredményes, ha időközben nem jött volna létre a központi szolgáltatásokat összefogó Központi Ellátó Szolgálat, amelynek szervezése 1986-ban, tényleges működése pedig 1987 második felében kezdődött meg.

A KESZ átkölcsönzési állományával /máris több, mint tízezer/, a központi katalógusok szerkesztésével, a könyvtárközi kölcsönzés lebonyolításával, különféle audiovizuális szolgáltatásokkal /hang-, kép- és fénymásoló tevékenység/ garantálja minden könyvtár és olvasó számára a dokumentumokhoz való hozzájutást.

Ez a hátsó védelmi vonal a feltétele és egyben biztosítéka annak, hogy a FSZEK hálózatában valóban lépcsőzetes állományépítés alakulhasson.

Könyvtárhasználat, olvasószolgálat

A könyvtár hatékonyságát a használat mértéke jelzi. Az igénybevétel mennyiségi adatai, a beiratkozott olvasók, a látogatók és a használt dokumentumok számának növekvő vagy csökkenő tendenciája az intézmény társadalmi szerepének fokmérője. A FSZEK olvasószolgálatának, társadalmi fontosságának 1979 és 1987 közötti eredményeit mégsem a mennyiségi változások alapján minősítjük csupán, noha ezek nem elhanyagolhatók, sőt jelentősek.

Olvasók

1978-ban a hálózatnak 158 791, 1987-ben pedig 183 044 beiratkozott olvasója volt. /A lakosság 7,7 illetve 8,9 %-a volt tagja a tanácsi könyvtáraknak a fővárosban./ Az olvasók száma - bár évenként eltérő mértékben - az elmúlt évtizedben folyamatosan emelkedett, 1985-ben a könyvtár történetében először /a központi könyvtárral együtt/ meghaladta a 200 ezret. E közben az országos tendencia ellenkező irányú volt, a vidéki könyvtárak többségében stagnált vagy csökkent a könyvtárhasználat mértéke.

Mindezek ellenére is a budapesti lakosok sokkal kisebb része veszi igénybe a könyvtárakat, mint más magyar városok lakói, és e tekintetben az elmúlt évek sem hoztak lényeges változást. Az országos átlag 15-17 %.

Figyelemre méltó a 14 éven aluli olvasók számának és arányának folyamatos növekedése. Feltételezhetően demográfiai okok következményeként is, az elmúlt 10 év alatt 49 410-ről 67 386-ra nőtt a gyermekolvasók száma, és 29,9-ről 36,8 %-ra arányuk a beiratkozottakon belül. Az általános iskolás korú gyerekek közel 30 %-a veszi igénybe a könyvtárat a fővárosban. Az olvasói létszám kedvezően alakult a fiatalok javára a felnőttnek számító 14 éven felüli olvasók körében is. Százalékarányuk - a lakosság elöregedése miatt - nem nőtt, de pl. a középiskolások száma 15 005-ről 18 220-ra emelkedett. A gyerekekkel együtt olvasóink 48 %-a tanuló, és ez az öröndetes jelenség komoly erőpróba elé állítja a könyvtárat mind az oktatás által támasztott magasabb követelmények teljesítésében, mind a fiatalok növekvő tájékozási igényeinek kielégítésében.

A társadalom elöregedése ellenére csökkent az ötven éven felüliek részaránya, de így is olvasóink közel egyharmada idős, nyugdíjas korú. Az ő könyvtárhasználatukat számos tényező nehezíti, ellátásuk megkülönböztetett figyelmet igényel.

A könyvtárhasználat mértéke

A kölcsönzött dokumentumok mértéke lassan csökkent számuk 1978-ban 4556026, tíz évvel később 4443887 db volt. Ez a tendencia a használói igénystruktúra módosulásával indokolható, amely az életmód és életvitel átalakulásának következménye. Ezek ismeretében válik érthetővé az „egykönyves olvasók” számának szaporodása, a céltudatosabb, funkcionálisabb olvasás. A dokumentumok árának folyamatos emelkedése következtében pedig a helybenhasználat intenzitásának fokozódása. Ez utóbbi különösen szembetűnő. Amíg 1978-ban nem egészen háromszázezer, addig 1987-ben 553 823 használó vette igénybe az olvasótermeget, főként az újabb könyvtárak jól felszerelt, kényelmesen berendezett, hosszú ideig nyitvatartó részlegeit.

Meg kell említenünk még az audiovizuális dokumentumok utóbbi években kialakuló és rövid idő alatt polgárjogot nyert könyvtári használatát, illetve kölcsönzését. Az imént említett helybenhasználat fokozódásában nem kis szerepet játszottak az egyénileg és csoportosan hallgatható hanglemezek és hangkazetták, és az egyre több helyen hozzáférhető videoműsorok. Érthető módon, amikor ezeknek a dokumentumoknak a kölcsönzése elkezdődött /a videokazetták kivételével/, rövid idő alatt a legnépszerűbb kölcsönzött állományrészekké váltak. 1983-ban 12 668, 1987-ben már közel ötvenezer volt a hangkazetták, lemezek, dia- és mozgófilmek, grafikák és számítógépes programkazetták együttes forgalma.

A társadalmi folyamatok változásai és a könyvtárhasználat összefüggései

A FSZEK az elmúlt évtizedben szembetalálkozott mindazokkal a kihívásokkal, amelyek a magyar társadalmi és gazdasági szférákban valamilyen módon megjelentek. A főváros településszerkezetének és demográfiai összetételének változásai, a lakosság életkori átstrukturálódásának és az egymást követő oktatási reformoknak a hatása éppúgy orientálta a használói igényeket, mint ahogy pl. az életszínvonal fokozatos romlása, a dokumentumárak folyamatos emelkedése és a költségvetési keretek megcsappanása befolyásolta a dokumentumbeszerzést, szolgáltatás szervezést, egyáltalán az üzemeltetést.

A teljesség igénye nélkül - a legjellemzőbbeknek ítélt példák közül - ismertetünk néhányat.

A könyvtár ilyen társadalmi kihívásnak tekintette az ötnapos tanítási, majd az ötnapos munkahét bevezetése után a lakosság szabadidejéhez való alkalmazkodást.

1982-ben tizenöt kerületben a napi, főként esti kölcsönzési időt hosszabbítottuk meg-20 illetve 21 óráig-, abból a feltételezésből kiindulva, hogy ha az emberek tovább dolgoznak, később jutnak el a könyvtárba. A hálózatban összesen 285 órával emelkedett a nyitvatartási órák száma. A következő cél az volt, hogy az olvasók a hét végén is minél több könyvtárat kereshessenek fel. Ennek érdekében 9-ről 24-re emelkedett a szombaton vagy vasárnap is nyitva tartó egységek száma. A legtöbb ilyen rend szerint üzemelő könyvtár új lakótelepen vagy peremkerületben működik. Közülük azok, amelyek más művelődési intézmény /művelődési, úttörő- vagy ifjúsági ház/ épületében működnek, a „hagyományos” könyvtári feladatok ellátása mellett bekapcsolódtak az intézmény programjaiba /pl. Kelenföldön, Kőbányán, Csepelen vagy a Hámán Kató úton/. Némely helyen pedig - ilyen létesítmények híján - a könyvtár maga vállalta a hétvégi szabadidős programok szervezését. Így történt pl. Békásmegyeren, Pesterzsébeten vagy a Liszt Ferenc téri gyermekkönyvtárban.^[31]

A megnövelt napi nyitvatartási idő és a hétfégi szolgálat jobban alkalmazkodik a lakosság szabadidejéhez, de komoly erőfeszítéseket kíván a könyvtártól és a könyvtárosoktól. Mindezeket a többlétszámú szolgálatokat változatlan könyvtárosi létszámmal kellett megszervezni és az egységeket változatlan, költségvetési keretből üzemeltetni.

A könyvtár szociális funkciójának erősödését jelezte a dokumentumok házhozszállításának bevezetése, amivel az idősebb, beteg, házkötött emberek gondjainak artunk enyhíteni. A 80-as évek elején különböző intézményektől kölcsönkapott gépkocsikkal, társadalmi aktívák részvételével és főként a könyvtárosok áldozatvállalásával alakult ki a könyvtári házhozszállító szolgálat. Könyvek, folyóiratok, majd a Soros Alapítvány támogatásával kapott hangoskönyvek ezrei jutottak el ily módon több száz idősebb vagy beteg emberhez.

Sajnos néhány év elteltével a társadalmi támogatás csökkent, lehetőségeink egyre jobban leszűkültek, és ezt a humánszolgáltatást ma már egyre inkább csak a könyvtárosok lelkiismeretességén alapuló erőfeszítések tartják életben. A népeség elöregedése társadalmi méretű gond, a problémák orvoslása is csak társadalmi szinten oldható meg.

A fővárosi iskolai könyvtárhálózat fejletlensége is komoly erőpróba elé állította a gyermekkönyvtárakat. A problémáról ejtettünk már szót a kettős funkciójú könyvtárak kapcsán is. Rajtuk kívül a gyermekkönyvtárak mindegyikére is jellemző az iskolai feladatok átvállalása, tanórák a könyvtárban, órákiegészítő és napközis foglalkozások tömege, a kötelező és ajánlott olvasmányok rendelkezésre bocsátása/ amely megnehezíti, némely helyeken és időszakokban szinte gátolja a gyermekkönyvtári munkát. Háttérbe szorulnak az egyéni, a kötetlen foglalkozások, az írókról, olvasmányokról és a gyerekeket foglalkoztató „hétköznapi kérdésekről” folytatott beszélgetések. A gyerekek - hálózati struktúrából következő - elkülönítése pedig korlátozza a könyvtár egészével való ismerkedésüket. Az általános iskolát befejező tanulók - ha egyáltalán felkeresik a felnőtt könyvtárat - hosszú ideig feszélyezve érzik magukat az új környezetben, a számukra idegen könyvtárosok között.

A tárgyi feltételek gyökeres változására a gyermekkönyvtárügy sem számíthat a közeljövőben. Sem az iskolai, sem a közművelődési könyvtárhálózat - az ellátást megnyugtató módon javító - fejlesztése nem várható. Nagyon fontos - mondhatnánk kulcskérdés - hogy éppen a gyerekek ellátása terén próbálkozzunk adott lehetőségeinken belül új, jobb megoldások kutatásával. Hiszen a következő évtizedek könyvtárhasználóinak szokásait éppen a gyerekkori, a korai „beavatkozás” befolyásolhatja, terelheti jó irányba.

A gyermekkönyvtári állományépítés anomáliáiról /párhuzamos, elkülönített gyűjtemények/ már szoltunk. A gyerekek könyvtárhasználatát kitégíthatja már az a lehetőség is, ha az egész könyvtárat igénybevehetik. Különösen fontos ez a 12-14 évesek számára, akiket a merev és évtizedekig szigorúan betartott 14 éves gyerekkönyvtári korhatár megfosztott, de legalább is korlátozott az egész könyvtár birtokbavételében. Az 1985 óta mind elterjedtebbé és népszerűbbé váló családi könyvtárak tematikus állománykínálatukkal, a kicsik számára elkülönített gyermekkönyvtárral, otthonos, barátságos berendezésükkel mintegy „humanizálták” a könyvtárakat a gyerekek számára is.

Természetesen hiba lenne, akár a fentiekre hivatkozva, „a könyvtár a tudás birodalma, a tudományok tárháza” szemléletet teljesen elvetni. Azok a gyerekek, akik az iskolai órákhoz, ismereteik gyarapításához elmélyült munkát kívánnak végezni megtehetik ezt a „közös” olvasóteremben, a felnőttekkel együtt.

Az 1986-ban megfogalmazott hálózatfejlesztési elképzelések ebben az irányban jelölték ki a gyerekek könyvtári ellátásának útját. Az eddigi eredmények /6-8 ilyen könyvtár/ biztatóak, a gyakorlatban is igazolták az elképzelések helyességét.

Utaltunk már arra, hogy az életmódváltozások több-kevesebb áttétellel, hatással vannak az olvasói és könyvtárhasználati szokások alakulására. Pl. a televíziózás elterjedése, a kiskertmozgalom népszerűsödése, az egyre tömegesebben vállalt túlmunka, a különféle jövedelemkiegészítő tevékenységek növekvő szerepe mind-mind az olvasásra fordítható idő csökkenésével járt. A hajsztos életvitel és a romló anyagi helyzet következtében a könyvtárlátogatók száma ugyan nem lett kevesebb, de fokozatosan ám gyökeresen megváltoztak a könyvtárhasználati szokások. A változások érintették a használat formáit, és tartalmát egyaránt.

Erősödő tendencia, hogy az olvasók többsége egyre rövidebb időt tölt a könyvtárban. Ezalatt - és minél gyorsabban - hozzá akarnak jutni az igényelt dokumentumokhoz. Ezzel függ össze, hogy minden eddiginél többféle médiát szeretnének hazavinni, kölcsönözni. Az ilyenfajta igények fokozódnak, és némely dokumentumfajták, így pl. a kurrens periodikumok és az audiovizuális információhordozók iránt szinte robbanásszerűen jelentkeztek.

A fenti folyamattal egyidejűleg - a dokumentumárak emelkedésének következményeként - növekvő igény tapasztalható a drága kézikönyvek, és folyóiratok iránt. Ez a magyarázata a helybenhasználat növekedésének egy igényes, diákokból és főként értelmiségiekből álló olvasói réteg részéről.

Szoros kapcsolat fedezhető fel az életmódváltozás és az olvasmányok tartalma között is. A hajsztoság, fáradtság következtében mind népszerűbbé válnak a rekreációs - a kikapcsolódást, könnyű szórakozást nyújtó művelőzetek, és nő a krimik, sci-fi, könnyűzenei hangfelvételek, kalandos videoműsorok kedvelőinek tábora. Az anyagi gondok növekedésével hozható összefüggésbe a prakticista, céltudatos könyvtárhasználat terjedése.

Ezzel indokolható a mindennapi életben közvetlenül hasznosítható barkács- és hobbikönyvek fokozódó népszerűsége csakúgy, mint az értelmiségiek és az „átképzősök” szakirodalmi igényeinek növekedése.

Mondhatnánk, hogy ilyenfajta elvárások, követelmények mindig is fennálltak a könyvtárakkal szemben. A kihívást ez esetben a tömegessé válás és a folyamatok gyors lezajlása jelenti. Megnyitató „választ” megoldást csak a gyors reagálás adhat/na/.

Ebbe az irányba mutatnak azok a lépések, amelyeket az állományépítés kapcsán említettünk: gyűjtemények átstrukturálása a „kereslet és kínálat” összhangjának érdekében. Fontos lépéseknek tekinthetők - főként az új, nagyobb könyvtárak olvasótermeiben - a szolgáltatások színvonalának emelésére tett erőfeszítések: a helybenhasználat körülményeinek javítása az elhelyezésben, az ellátásban, a feltárásban - egyáltalán a tájékoztató munka színvonalának erősítésében. És egyelőre apró lépésekben - elmozdulás történt a köznapi információs szolgáltatások kialakítása ügyében is. Említhetjük akár a közelmúltban létesült központi információs irodát, akár a több kerületben is kialakulóban lévő, lakossági tájékoztatást segítő információs hálózatot. A nyitottság fokozódásának jele a könyvtári kisközösségek szerveződése is, amely hasonló életkorú vagy érdeklődésű olvasók csoportjai számára kínál hasznos, vagy akár csak kellemes szabadidős lehetőséget.

Ha a megoldásra váró feladatokról gondolkodunk, szólnunk kell még a könyvtárosok tudatának és munkastílusának átalakításáról is: az új helyzetekhez való rugalmas igazodásról, a közönségkapcsolatok újfajta építéséről. Az autarkiaira törekvés helyett a hálózati elv érvényesüléséről és a direktívákban gondolkodó nevelői magatartás helyett egy kötetlenebb olvasókönyvtáros kapcsolatról. A könyvtárak falainak kitágításáról az olvasó irányába, a szolgáltatások beépüléséről a lakosság mindennapjaiba.

Természetesen egy pillanattal sem akarjuk azt állítani, hogy a könyvtár szolgáltatási színvonalának vagy akár a használata demokratizmusának erősítése kizárólag a könyvtárosokon múlik. Az előző oldalakon részletesen felsoroltuk azokat a gondokat, a tárgyi és anyagi feltételek hiányosságait, amelyek a korszerű könyvtári ellátást gátolják. Itt csupán utalni kívánunk olyan faktorokra is, amelyek nem, vagy nem csupán az objektív feltételek változásának /javulásának/ függvényei. Olyan lehetőségek, amelyek kihasználásában kulcsszerepe, illetve semmivel nem pótolható szerepe van a könyvtárosnak.

Sz. Richlich Ilona

Jegyzetek és hivatkozott irodalom

1. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárainak távlati fejlesztési és szervezeti terve. /1976-1990/ 1973. FSZEK soksz.
2. Király Lászlóné - Szőke Tiborné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának fejlődése 1970-1975. = FSZEK Évkönyve 1974-76. 112-129. 1. Bp. FSZEK. 1979.
3. U.a. 125. 1.
4. Király Lászlóné - Szőke Tiborné: Hogyan tovább? Fejlesztési tervek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = Könyvtári Figyelő 1978. 4. sz. 390-409 1.
5. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár részleges felsőfokú könyvtárainak gyűjtőkori szabályzata. Bp. FSZEK, 1976. Középszintű kerületi könyvtárak gyűjtőkori szabályzata Bp. FSZEK, 1976. Alapfokú szolgáltatást nyújtó könyvtárak gyűjtőkori szabályzata. Bp. FSZEK. 1977.
6. Németh Mária - Sz. Richlich Ilona: Könyvtárközi kölcsönzés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. = Könyvtáros, 1978. 4. sz. 214-215 1.
7. Emlékeztetők a kerületi megbeszélésekről. = Irattár: 865. 10-4/1-4/78, 865. 10-5/1-2/78.
8. Tájékoztató a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatszervezetének továbbfejlesztéséről. 1978. FSZEK soksz.
9. A IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia Tézisei. Bp. 1981. Művelődési Minisztérium
10. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szervezeti és működési szabályzata Bp. FSZEK 1981. FSZEK soksz.
11. A FSZEK kerületi könyvtárainak ügyrendje Bp. FSZEK 1982. FSZEK soksz.
12. Beszámoló a közművelődésről szóló 1976. évi V. törvény végrehajtásáról. Bp. 1982. Művelődési Minisztérium
13. 1/1983 sz. Főigazgatói intézkedés 1983. FSZEK soksz.
14. Jelentés 1984. Bp. FSZEK 1985. 4. 1.
15. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége és a továbbfejlesztés tervei. Bp. FSZEK 1984 FSZEK soksz.
16. Kiegészítő jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége és a továbbfejlesztés tervei VB előterjesztéshez. Bp. Fővárosi Tanács Műv. Főosztály. 1984. 1. és 3. 1.
17. A fővárosi közművelődés helyzete és fejlesztési feladatai. Bp. Fővárosi Tanácsa Végrehajtó Bizottsága Művelődési Főosztály. 1985.
18. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár öt éves terve 1986-1990. Bp. FSZEK 1986. FSZEK soksz.
19. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának fejlesztési irányai. Tervtanulmány. Bp. FSZEK. 1986. FSZEK soksz.
20. V.ö. 2. pont 116. 1.

21. A Művelődési miniszter 211/1984 /Műv.K.23./ MM. számú útmutatója a lakóhelyi közművelődési ellátás távlati fejlesztéséhez.
22. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózati egységeinek típusa és normatívái Bp. FSZEK. 1985. FSZEK soksz.
23. V.ö. 17. pont 16. 1.
24. V.ö. 17. pont 16. 1.
25. V.ö. 9. pont 7. 1.
26. Útmutató a fölőspéldány-állomány kezelésének új rendjéről. Bp. FSZEK 1985. FSZEK soksz.
27. Ajánlott kézikönyvek kis és legkisebb közművelődési könyvtárak számára. Bp. FSZEK. 1988.
28. Időszaki kiadványok kezelése a FSZEK hálózatában /Szakmai útmutató/ Bp. FSZEK. 1988. FSZEK soksz.
Tájékoztató a FSZEK hálózatában megőrzött időszaki kiadványok címéről és lelőhelyéről. Bp. FSZEK. 1988. FSZEK soksz.
29. Ajánlások a FSZEK fonotékái számára. Bp. FSZEK 1987. FSZEK soksz.
30. Videoszolgáltatások a FSZEK hálózatában. Szakmai iránymutatás. Bp. FSZEK 1987. FSZEK soksz.
31. Szabó Jánosné: Hét végén is szolgálatban. = Könyvtáros 1984. 5. sz. 262-264 l.

The new library system structure was developed between 1978 and 1985. During this period main district libraries were entrusted with more responsibility and smaller units were subordinated to them. The maintainers (the metropolitan council and district councils) wished to diminish inefficiencies of the split up network system, to discontinue with management difficulties. The aim was to organize a system of gradual supplying readers' demands.

The process of decentralization went together with the opening of new libraries, enlargement of some units and the introduction of new services.

The paper deals with problems of the library stock, focuses on library use in the context of social changes.

DILEMMÁK A SZOCIOLÓGIAI ÁLLOMÁNY GYARAPÍTÁSÁBAN

Előjáróban két megjegyzést kell tennem. Az első arra szólít fel, hogy az olvasó vegye a címet komolyan: valóban dilemmákról lesz szó amelyeknek a sorjázása látszólag a bizonytalanságot növeli. Hozzá kell azonban tenni, hogy megfogalmazójának szándékai szerint az alábbi gondolatok a termékeny bizonytalanság irányába akarják elmozdítani azt a gondolkodási folyamatot, amelynek eredményeképpen megszületik majd egy, a mainál határozottabb szerzeményezési koncepció. Senki ne várja azonban, hogy majd az utolsó bekezdésben fel is vázolom e koncepció alapvonalait. Második megjegyzésem az elhamarkodott ítélettől óv: jóllehet alább szerzeményezésünk legszilárdabbnak vélt pontjai mellé is kérdőjeleket tesztek, ebből nem következik az, hogy eddigi gyakorlatunkat rossznak tartom. Csakhogy a szerzeményezés választás, más szóval döntés, amely magától értetődően dilemmákkal terhes. Szerencsére a mi kis döntéseink nem olyan drámaiak, mint az élet más területein, és folyamatos ismétlődéseik révén szinte napról napra korrigálhatók. Persze csak akkor, ha ellenállunk annak az önigazolási kényszernek, amely döntéseinket egyedüli lehetséges megoldásként tünteti fel. Szempontjainkat időről időre felül kell vizsgálnunk és ha kell változtatnunk, ha kell, minden kérdőjel ellenére kitaranunk az optimálisnak bizonyult régi gyakorlat mellett. A koncepció emlegetése sem azt jelenti, hogy eddig nem volt: gyakorlatilag volt, és ha lesz írásos formája, az valószínűleg nagyon fog hasonlítani az eddigi gyakorlatban követett szempontokhoz. Nem árt azonban tudni, hogy egy jónak tartott gyakorlatnak is melyek a bizonytalansági pontjai.

Tisztában vagyok azzal, hogy még egy ilyen, kérdésekre koncentrááló hangos gondolkodáshoz is hasznos volna adatokat, különféle bibliometriai vizsgálatok eredményeit felhasználni. Ilyen adatok és eredmények azonban nem állnak rendelkezésünkre. Tisztában vagyok ezek szükségességével, csak éppen az elmúlt évek során mindig akadt sürgebbnek tűnő dolgunk. Igazából annak örülnénk, ha külső kollégák elfogulatlan véleményével szembesülhetnénk.

Éppen két évtizede annak, hogy először és ezidáig utoljára országos vizsgálatot végeztek annak megállapítására, hogy milyen Magyarországon a szociológia szakirodalmi ellátottsága. A szociológia a hatvanas évek elején vált ideológiai szempontból egyenrangúvá a többi társadalomtudományi ágazatokkal és az évtized végére épültek ki alapintézményei. Ennek az emancipációs folyamatnak egyik lépéseként született meg a 131/1968. MM. sz. utasítás, amelynek értelmében a szociológia országos jellegű szakkönyvtára a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központja lett. Röviddel ezután került sor az említett vizsgálatra, amelyet a Könyvtártudományi és Módszertani Központ kezdeményezésére nem kisebb rangú szakember vezetett, mint Szelényi Iván a FSZEK munkatársainak közreműködésével. A vizsgálat elsődleges célja annak megállapítása volt, hogy az idegen nyelvű szakirodalom milyen mértékben található meg Magyarországon, valamint arra keresett választ, hogy az hogyan oszlik meg a könyvtárak között. Gyakorlatiasan fogalmazva: a kutatóknak hány könyvtárat kell végigjárnia ahhoz, hogy az országban egyáltalán megtalálható szakirodalmat témájához összekeresgélje. A vizsgálat módszere az volt, hogy különféle nemzetközi források alapján összeállítottak egy reprezentatív folyóiratlistát és egy meghatározott időszakban megjelent könyvjegyzéket és megvizsgálták, hogy ebből mi és hogyan van meg az országban. A vizsgálat számtalan ma is elgondolkoztató megállapítása között arra a végső eredményre jutott, hogy a külföldi szociológiai folyóiratok és könyvek beszerzése terén viszonylag jó a helyzet. Az „etalonként” kijelölt 624 könyvből 454 /70,7 %/ megtalálható volt az országban. Nem volt ilyen jó a helyzet a folyóiratbeszerzés terén: a 923 folyóiratról csak 411 /44,5 %/ volt megtalálható magyar könyvtárakban. Tanulságos volt a könyvek tematikai megoszlása: volt olyan szakterület /pl. a szociológia története/ ahol a mértékadó külföldi könyveknek több mint 90 %-a megvolt itthon, míg pl. a társadalmi problémákkal, szociálpolitikával foglalkozó könyveknek csak 51 %-a volt megtalálható. A vizsgálat megmutatta, hogy a beszerzés „könyvtárosi” szempontú, nem igazodik a hazai kutatásokhoz: a folyó kutatásokhoz igazodó szakirodalom alig valamivel volt több, mint azoknak a témáknak a szakirodalmi anyaga amelyek /akkor még/ távol estek a hazai problematikától. A 454 mű 1173 példányban volt meg az országban, azaz a kooperáció akkor sem volt erősségünk. Ugyanez állt a folyóiratokra, ahol a 411 fontosabb folyóirat 1616 példányban /átlag 3,9/ állt rendelkezésre. A központi katalógusban bejelentésre kötelezett könyvtárak közül 95 szerzett be szociológiai könyvanyagot és 486 szociológiai és határterületi folyóiratot. A legtöbbet szerzeményező első öt könyvtár /az MTA és intézeteinek könyvtárai, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, a Marx Károly Közgazdasági Egyetem és az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Könyvtára/ szerezte be a könyvek 62,9 %-át. A beszerzett könyvek 80 %-át tíz éven belül kézbevétték az olvasók és csupán 20 % bizonyult inkurrensnek.

Az egyes könyvtárakra vonatkozó részletes adatokból az derült ki, hogy a FSZEK könyvek beszerzése terén élen járt: a legtöbb könyvet /197/ szerezte be, és csupán az MTA és intézeteinek könyvtáraiban beszerzett könyvek összevont száma - amely sok duplumot tartalmazott - előzte meg. Folyóiratok beszerzésében nem járt az élen: 38 folyóirattal az említett öt könyvtár közül az utolsó volt. Megelőzte pl. az MTA Szociológiai Kutató Csoportjának könyvtára /60/, a KSH Könyvtára /64/, de még az Országgyűlési Könyvtár is /48/. Igaz, a FSZEK 38 folyóirataból 19 került be a „fontos” minősítésűek közé, míg a KSH esetében ez a szám 14, az OGYK-nál 5! Érdemes megjegyezni, hogy a vizsgálat az 1962 és 1965 között kiadott könyvek-re és az 1964-ben megjelent folyóiratokra vonatkozott, tehát nem a szakkönyvtári kijelölés következtében végzett kampány-szerű felfuttatás eredményét tükrözte.

A szociológia az elmúlt két évtizedben a legdinamikusabban fejlődő társadalomtudományi ágazat volt. Tárgyalt témánk szempontjából másodlagos, hogy ez a fejlődés minőségi téren is megállapítható-e, intézményes karrierje nyilvánvaló. A meglévő kutatóhelyeken a létszám nőtt, miközben új kutatóhelyek keletkeztek. A szociológia expanzív módon behatolt a legkülönbözőbb intézmények struktúrájába, tanszékek, csoportok, osztályok formájában. Elegendő itt csupán az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetére vagy a Pártfőiskolára, a Közgazdasági Egyetem új tanszékére utalni. Az egyetemeken az úgynevezett ideológiai tárgyak helyét lassan bevállalták vagy anélkül a szociológia veszi át. Erős vidéki műhelyek alakultak /Pécs, Miskolc, Szeged, Debrecen/. A szociológiai publikációk száma folyamatosan emelkedik, évről évre új folyóiratok alakulnak részben vagy egészben szociológiai profillal. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán és most már a Marx Károly Közgazdasági Egyetem is folyó képzés nyomán évente emelkedik a szociológiai diplomával rendelkezők száma. A Magyar Szociológiai Társaság taglétszáma jóval 600 fölött van, hogy a Politikatudományi Társaság létszámát duzzasztó szociológusokról ne is beszéljünk. Igaz ugyan, hogy a szociológiai diplomások tetemes része valójában nem szociológus, de kétségtelen, hogy a professzionális /értsd: kutatói státuszban dolgozó vagy másutt dolgozó de kutatásokban részt vevő, publikációképes/ szociológusok létszáma is megtöbbszöröződött. Számunkra ez azért fontos, mert ez elvileg a szakirodalomhasználó réteg megtöbbszöröződését jelenti.

Gyakorlatilag azonban a szakmának ez az expanziója nem tükröződik arányosan a szakkönyvtár használatában. Ennek több oka van, amelyek közül csak néhányat említek meg.

Az egyik ok nagyon is egyszerű: a megfelelő szintű nyelvtudás hiánya. Ugyan egy 1972-ben végzett felmérés szerint a szociológusok 65-70 %-a állította, hogy legalább egy idegen nyelven olvas rendszeresen szociológiai szakirodalmat, ezt már arra az időre vonatkozóan is kétkedéssel kell fogadnunk. A mai nagyüzemi szociológus-tömegtermeléssel a szakma e szempontból nagyon felhígult, és bár senki sem végzett erre vonatkozóan megbízható mérést, megkockáztatjuk azt az állítást, hogy talán a magyar szakirodalomra vonatkoztatva igaz ma ez a megállapítás. Igaz, a magyar szociológiának van egy markáns szociografikus ága, amelynek néhány - idegen nyelvű szakirodalomra soha nem hivatkozó - képviselője kiváló műveket írt, mégis az általános és szakmai képzés hiányosságaként kell elkönyvelnünk ezt a jelenséget, amely sokadik következményeképpen potenciális olvasóink számát csökkenti.

A másik ok az, hogy a nemzetközi szakirodalmat olvasók nem feltétlenül a FSZEK-ben olvasnak. A szakma elitjének - potenciálisan a legnagyobb szakirodalomfogyasztók - egy része olyan kiterjedt szakmai kapcsolatokkal rendelkezik, hogy gyakorlatilag a napi posta útján kézhez kapja a külföldi szakirodalmat. Kétségtelen, hogy ez nem tömeges jelenség, de érzékelhető. /Szerzeményezésünkben nem elhanyagolható az a mennyiség, amelyet egy olvasónktól kapunk ajándékba - természetesen miután ő már hasznosította a maga számára. Szerzeményezésünk e támogatója az egyik legszorgalmasabb kölcsönzőnk is egyben./ Az ellátottság szempontjából sokkal inkább figyelembe veendő az a tény, hogy az eltelt évtizedekben létrejött, vagy szociológiai profilt kifejlesztő intézmények mindegyike arra törekedett, hogy kiépítse a maga számára a szakirodalmi bázist. A szakirodalom szóródása és a kooperációs készség hiánya az idézett vizsgálat óta csak növekedett. Ennek csak részben oka a kooperáció technikai feltételeinek /pl. számítógépes hálózatnak/ a hiánya, legalább annyira oka egy intézményi autarchiára törekvő szemlélet is. Másfelől hiányzik a kutatóintézeti könyvtárosok döntési önállósága is: gyakorlatilag nincs sok beleszólásuk a szerzeményezési döntésekbe. Jobb esetben a kutatói kollektívák döntéseit hajtják végre, rosszabb esetben privilegizált helyzetben lévő kutatók egyedi igényei szerint hajtják végre a megrendelési utasítást. Ilyen módon apró, személyes kis magánkönyvtárak alakulnak ki a kutatói szobákban vagy lakásokon bizonytalan időre kikölcsönözve. Ehhez a kényelmes állapothoz képest egy szigorúbb rendet követő, késéseikért perléssel fenyegetőző, nem túl jó fizikai adottságokkal rendelkező nagy könyvtár kevés előnyt tud nyújtani. Ennek következtében a papíron jónak mondható szakirodalmi ellátottság mutatói gyakorlatilag hozzáférhetetlen könyvek nagy tömegét is magukban foglalják.

Legtöbbet talán a folyóiratrendelések koordinálása terén értek el a könyvtárak, habár nem teljesen önszántukból. A FSZEK szociológiai folyóiratok rendelését koordináló értekezletei tulajdonképpen csak egy szándék szimbólumai kivételnek mondható, ha egy-egy folyóirat ügyében eredmény születik, holott itt nincs az a probléma, mint ami a könyvek folyamatos rendelkezéséből adódik. Úgy tűnik, hogy az autarch szemléletnek, a szükségtelen párhuzamos gyűjtésnek, a koordináció csaknem teljes hiányának csak egy, a mainál is erősebb gazdasági kényszer vethet véget. Kérdés azonban, hogy a központi szakkönyvtár lesz-e akkor olyan helyzetben, hogy bármit is átvállaljon?

Azonban még egy feltételezett jó koordinációs készség esetében sem lenne könnyű eldönteni, hogy a szociológiai dokumentumtermésnek mely része az, amelynek a FSZEK-ben van a helye. Itt van mindjárt az a kérdés, hogy mi is tulajdonképpen a szociológia? Elméletileg kicsit is képzett szociológus nem tenné fel ezt a kérdést és különösen nem könyvtárosoknak. Néhány éve azonban, éppen egy karakterisztikusabb gyűjtőkör kialakításának jogos igényével kapcsolatosan válaszolnunk kellett erre a kérdésre. A kérdés mögött a könyvtár úgynevezett „Szabó Ervin-i” hagyományának megkérdőjelezése húzódtott meg. Ez röviden úgy szól, hogy a könyvtár korabeli „általános társadalomtudományi” profilja a maga idejében talán indokolt volt, hiszen a század elején a szociológia egy ilyen integratív igénnyel lépett fel, ma azonban ez a koncepció nemcsak azért nem tartható, mert szerzeményezési, raktározási és működtetési szempontból irreális, hanem azért sem, mert maga a szociológia is feladta ezt az integratív igényt, intézményesült, professzionalizálódott, kialakította munkamegosztását az időközben intézményesen szintén kiépült egyéb társadalomtudományokkal - beleértve az intézményesülésbe természetesen a könyvtárakat is. Nekünk is szakítani kell, tehát a szociológia kiterjesztő, parttalan értelmezésével és a tudomány határait szabatosan megha-

tározva, a konkrét szakmai igényekhez jobban alkalmazkodva kell a szociológiai állományt építeni. Ez az álláspont több szempontból is reális alapokon nyugodott. Mindenekelőtt az általános társadalomtudományi gyűjtőkör teljes irrealitását kell elismerni. Az UNESCO 1986. évi statisztikája szerint szociológia-statisztika körében évente mintegy 13.000 könyv jelenik meg. /Csupán azoknak az országoknak az adatait számítottam ide, amelyekben 500-nál több könyvet adtak ki szociológia-statisztika témakörben./ Ha ezt a számot nagyvonalúan elfelezzük, akkor is 6500 szociológiai illetve szociológiához sorolt könyv jelenik meg évente. Ez a szám nyilvánvalóan még tovább csökkenthető tartalmi kritériumok alapján, hiszen joggal kételkedhetünk abban, hogy a Romániában kiadott 1288 könyv fele valóban szociológiai mű. Az UNESCO által kiadott nemzetközi szociológiai bibliográfia 1983-ban mintegy 1400 könyv adatait tartalmazza. Ehhez képest 1987-ben az egész tőkés beszerzésünk 727 db. könyv volt, amelyből a szociológiába szakozottak száma 243! Ilyen adatok mellett örülnék lenne általános társadalomtudományi profilról beszélni!

Logikusnak tűnt, hogy a tudománytörténeti fejleményeket követve, a szaktudomány feltételezett beszűkülésének megfelelően fogjuk fel a szociológiai gyűjtőkört. Ez az igyekezetünk azonban nem járt sikerrel. A szociológia elméleti, episztemológiai meghatározásával nemcsak azért nem foglalkoztunk, mert tudtuk, hogy ahány definíció, annyiféle, hanem azért sem, mert az volt a véleményünk, hogy a könyvtáros számára ez a feladat gyakorlati, miután a gyűjtőkörnek és a feltárásnak nem alakítania, hanem tükröznie kell azt a bizonytalan körvonalú jelenségegyüttest, amelyet kompetens intézmények és személyek „szociológia” elnevezéssel illetnek. Jókora leegyszerűsítéssel szociológia számunkra az, amelyet általában szociológus foglalkozású szerzők, szociológiai intézményekben, szociológiai folyóiratokban és egyéb kiadványokban írnak. Ez a gyakorlatias kvázi-definíció sem vitt azonban közelebb a kívánatos diszciplinárizálódáshoz. Mert bár nem töltöttük az időnket felesleges elméletieskedéssel, annyit megtanultunk -ki a szakirodalomból, ki a gyakorlatban -, hogy a feltételezett szakmai munkamegosztással együttjáró beszűkülés korántsem ment végbe a tudományban. Igaz, egyfelől kifejlődött az úgynevezett amerikai típusú „survey-szociológia” /amelyet az egyik legkiválóbb magyarországi követője úgy jellemzett, hogy célja „minél jelentéktelenebb témák minél tökéletesebb matematikai módszerekkel történő vizsgálata”/, de ezzel egyidőben korántsem tűnt el, sőt, új lendületet vett az általános társadalomelméleti igényekkel fellépő elméleti vonulat. Magát a survey-szociológiát is robbanászerű tematikai expanzió jellemzi, amelynek leglátványosabb példája az úgynevezett „kötőjeles” szociológiai ágazatok parttalan elszaporodása: gyakorlatilag nem lehet olyan társadalmi jelenséget megnevezni, amelynek ne lenne „szociológiája”. „Fegyelmetlenek” a szociológusok is: Habermas a történelmi materializmus rekonstrukciójával kísérletezik, Wallerstein világmodellét konstruál, Lensky a kulturális antropológia mezejére tévedt... Nagymúltú szociológiai könyvsorozatok olyan tematikával jelentkeznek, amelyet eszünkbe sem jutna szociológiának felfogni, ha nem lenne ráírva a címlapra. Idegennyelvű dokumentációs szolgáltatásunk keretében teljes feldolgozásra kijelölt hús vezető szociológiai folyóiratunk jónéhányszor hozott bennünket zavarba: a hús között is első American Sociological Review-nak volt az elmúlt évben olyan száma, amelynek egy cikkét sem dolgoztuk volna fel, ha nem köteleztük volna magunkat előre erre. Egyre szaporodnak azok a könyvek és folyóiratok amelyek már címükben is elutasítanak mindenféle diszciplináris megkötöttséget /Social Problems, Human Resources Abstracts, Human Relations, Society stb./.. Nem is beszélve azokról a többnyire egyetemi lapokról, amelyek profilja az intézmény interdiszciplináris sokoldalúságát tükrözi, de mégsem mellőzhető, mert szerzőik között ott vannak a legnevesebb szociológusok.

Jellemző a nemzetközi szakirodalomkutatás első számú eszközének a Sociological Abstracts-nek az esete. Indulásakor 1953-ban azokat a folyóiratokat dolgozta fel, amelyeknek a címében szerepelt a „szociológia” szó. Később, mivel tapasztalhatták, hogy ily módon a legrangosabb lapok közül is kimaradt néhány, kiterjesztették dokumentációs körüket azokra is, amelyek alcímükben tartalmazzák a megjelölést. Mivel ez sem segített, hamarosan áttértek egy címkézési szempontoktól független, tartalmi kritériumok alapján történő válogatásra. Nem várhatunk azonban tökéletes eligazítást a rangos nemzetközi segéd-eszközöktől sem. A már idézett Szelényi-féle vizsgálat a folyóirattermés felméréséhez felhasználta az Ulrich's International Periodicals Directory és az UNESCO általános társadalomtudományi bibliográfiájának megfelelő fejeztét, valamint a Sociological Abstracts folyóiratjegyzékét. A három forrásból összesen 923 szociológiai folyóiratot gyűjtött össze. Ezek közül 41 /!/ szerepelt mindhárom jegyzékben, 83 legalább kettőben. Valamivel jobb, de hasonló eredményre jutottunk 1984-ben folyóiratrendelésünk „nagyrevíziója” alkalmával. Ekkor felhasználhattuk már a „World List of Social Sciences Periodicals” 1982-es kötetét is. /Az ott „szociológiai”-ként jegyzett folyóiratok között megtalálhattuk a kecskeméti Forrás mellett a békéscsabai Körös Népe című folyóiratot is - feltehetően azért, mert mindkettő alcímében megtalálható a „szociográfiai” jelző./

Aki az idegen nyelvű könyvek rendelésében már részt vett, az tudja, hogy mi mindent sorolnak a katalógusok szociológia címszó alá. A feminista szakirodalmon kívül megtalálható itt a homoszexuális mozgalom pamfletjeitől kezdve a rhesus-majmok agresszivitásával foglalkozó szakkönyvekig minden, ami máshová nem sorolható be, miközben pl. a magyar szociológia szempontjából fontos munkanélkültség problémája rendszerint a 36-os szakban található.

A hasonló példák sorát végtelenségig lehetne szaporítani, érzékeltetve, hogy mennyit érnek a formális kritériumok, és egyben érzékeltetve, hogy mennyire nem egyszerű dolog a külföldi dokumentumok gyarapítása. E szempontból különösen nehéz a FSZEK-méretű, se nem igazán gazdag, se nem igazán szegény könyvtárak helyzete. A kis intézeti könyvtárak beszerzési keretét kimeríti annak a néhány, vagy néhány tucat valutás dokumentumnak a beszerzése amelynek a megrendelését a megfelelő pozícióban lévő kutatók lebonyolítatják a könyvtárossal, megkímélve őket a választással együttjáró tépelődéstől. Más ok miatt vannak könnyebb helyzetben a „gazdag” könyvtárak /bár ilyenek, mint tudjuk, nincsenek/, különösen, ha olyan jól körülhatárolt gyűjtőkörök van, mint pl. az asszirológia.

Marad tehát a tartalmi kritériumok alapján történő, minőségi szelekciós elveket követő kiválasztás. Mint már a definíciós probléma említése során céloztunk rá, a szakkönyvtáros, még, ha a formális képzettség birtokában van is, nem ringathatja magát a mindentudás hamis illúziójába. Nem áll azonban védtelenül az áttekinthetetlen információzuhatagban. Rendelkezésére állnak azok az eszközök, amelyek segítségével csökkentheti szerzeményezési döntéseinek bizonytalansági fokát. Lehet fogalma a hazai szakemberek érdeklődési köréről, nyelvtudásáról, a preferált kutatási témákról. Vannak szakirodalmi segédeszközei, amelyek a beszerzendő dokumentumokról a címnél bővebb információkat közölnek. Igénybe veheti a referáló folyóiratokat, figyelemmel kísérheti a recenziókat, a Social Sciences Index alapján pl. nyomon követheti a sikerességi rangsort stb. Más kérdés az, hogy mindezeknek az eszközöknek az igénybevétele olyan képzettséget és jártasságot, valamint annyi időt venne igénybe, amellyel és amennyivel gyakorlatilag nem rendelkezünk. Elméletileg azonban megvolna a lehetőségünk arra, hogy minőségi kritériumok alapján, anyagi lehetőségeinknek megfelelően mintegy reprezentáljuk a nemzetközi szociológiai szakirodalmat. Ez azonban más, nem kevésbé problematikus területre vezet át bennünket.

A reprezentáció kérdése azt jelentené, hogy a nemzetközi szakirodalom terméséből arányosan vásároljuk meg mindazokat a dokumentumokat, amelyek a szakma önitétele, valamint a bibliometriai mérések alapján a legsikeresebbek. A nemzetközi dokumentumtermés már idézett néhány adata alapján világos, hogy teljes szerzeményezési keretünk sem lenne elegendő erre. A reálisnak rendelkezésünkre álló összeg legfeljebb arra lenne elegendő, hogy valamely szerzői top-lista alapján megvegyük a szakma nagy öregeinek főműveit, valamint ágazatonként egy-egy kézikönyvet. Ennek elkerülése céljából alakult ki egy olyasfajta munkamegosztás alapján, anyagperációs körünkben, hogy a FSZEK szakosodjék az általános szociológiai művekre, a különböző társadalomtudományi könyvtárak pedig vegyék meg a profiljuknak megfelelő ágazati szociológiák dokumentumait. Mellőzve most az „általános” szociológia elméleti és gyakorlati meghatározásának problémáit ez gyakorlatilag azt jelentené, hogy a FSZEK megvenné az enciklopédikus jellegű műveket, sorozatokat, kézikönyveket, az ágazati szociológiák összefoglaló korpuszait, az MTA Nyelvtudományi Intézetére hagyva a nyelvészociológiát, Pszichológiai Intézetére a szociálpszichológiát, Kriminológiai Intézetére a kriminálpszichológiát stb. Két nagy gond is következne e munkamegosztás következetes betartásából, eltekintve attól, hogy más intézményeknél az illető szakterület szociológiai megközelítése marginális lévén semmi garancia nincs rá, hogy valóban meg is veszik, elvégre például a Nyelvtudományi Intézet könyvtára számára mégiscsak fontosabb a nyelvtudomány központi területéhez tartozó szakirodalom beszerzése.

Az egyik gond az, hogy osztályozási szempontból általánosként meghatározott szakirodalommal szemben olvasóként nem az általános érdeklődésű szociológus áll, hanem mindig egyes konkrét kutatók, legtöbbször osztályozási szempontból marginálisnak tekinthető speciális igényekkel. Számukra szakterületüknek kézikönyvekben összefoglalt információi evidenciák, közhelyek. Nekik éppen az a néhány könyv vagy folyóirat kellene, amelyet mi marginálisnak minősítve nem vásároltunk meg.

A másik gond az, hogy nincs minden ágazati szociológia mögött szerzeményezési lehetőségekkel rendelkező szakkönyvtár. Van családszociológia, de nincs család-kutató intézet. Van tudásszociológia, de nincs a tudás társadalmi hátterével foglalkozó speciális intézet. Létezik etnikumok szociológiája, de nincs etnikum-kutató intézet. Sorolhatnánk tovább a példákat.

A reprezentáció igénye más gondolatot is felvet. Itt van mindjárt a legalapvetőbb kérdés: a nemzetközi szakirodalmat kell-e reprezentálnunk, vagy a magyarországi „létező” szociológiához kell-e igazodnunk? Olyan konkrét hazai kutatást ugyan nehezen tudunk elképzelni amelynek ne létezne külföldi szakirodalma, de igen sok olyan külföldi kutatás van, amelynek nincs magyarországi megfelelője. A nyugati jóléti államokban a jóléti politika korszakában pl. intézmények szakosodtak a szegénység kutatására, speciális folyóiratok, könyvsorozatok szolgálták a kutatást, míg Magyarországon maga a terminus is csak a legutóbbi években nyert polgárjogot. Vagy hogy egy olyan példát hozunk, amely jószerivel még meg sem jelent a magyar szakirodalomban, itt van a „neighbourhood”-a szomszédság témája, amely igen gyakran szerepel a külföldi szakirodalomban. E témának is van némi ideológiai fertőzöttsége, ugyanis az egyoldalúan osztályszempontú struktúraelemzések szerint a szomszédság nem létező közösség. A téma a magyar szakirodalomban „lakóhelyi közösség”, „helyi társadalom” kapcsán érintett, de nem igazán kutatott téma. Feltehetően várható azonban, hogy nálunk is divatba jön.

Ez egy további kérdést vet föl: mikor kell beszerezni a szakirodalmat? A szakma konkrét igényeihez igazodó, biztonságra törekvő szerzeményezés megvárná, amíg a téma nálunk is megjelenik a szakirodalomban. Csakhogy logikus, hogy mire valami a hazai szakirodalomban is megjelenik, addigra a kompetens szakemberek - alkalmasint a szerzők - már valamilyen módon hozzájutottak a külföldi szakirodalomhoz. Mire egy téma divatba jön, klasszikus szerzői a könyvtáros számára is ismertté válnak, már rég késő! Kis túlzással azt mondhatjuk, hogy az ilyen módon beszerzett dokumentumokat a könyvtáros magának szerzi be, mert bántja a szemét, hogy az ETO-ban üresen maradt egy alosztás. Erről a problémáról egy 1972-es dokumentum így ír: „Általános könyvtárpolitikai szempontból azoknak a nézetét kell osztanunk, akik a szociológia minden területének szerzeményezését szorgalmazzák, gondolva a jövőre, az eddig háttérben álló területek későbbi fellendülésére is, hiszen nem tudhatjuk előre, hogy a tudomány belső, sajátos fejlődésének eredményeként milyen újabb megoldandó problémákkal foglalkozik. A csak később megfogalmazandó társadalmi igényekkel is számolnunk kell”. Akkor azonban, ha ezt az elvet következetesen alkalmazzuk, ismét csak egy olyan reprezentatív gyűjtőkörhöz jutunk, amelynek következményeit fentebb már elemeztük. Ez akkor kerülhető el, ha a szerzeményezési döntést meghozó szakemberek rendelkeznek valamilyen „szimattal” melynek segítségével megérik, hogy mely témák válnak nagy valószínűséggel aktuálisak. Korábban utaltunk már a szegénység

problémájára. Ez azért nem igazán jó példa, hiszen a jelenség léte köznapi evidencia volt és a kutatókhoz képest kevesebb ideológiai kötöttséggel korlátozott könyvtárosok idejekorán beszerezhették a legfontosabb műveket. Itt tehát valójában nem arról volt szó, hogy a könyvtáros a szakirodalom közvetítésével a maga eszközeivel hozzájárult a téma meghonosításához. Jobb példa a szociobiológia esete.

Ez a legfrissebb tudományos kutatási irányzat kis leegyszerűsítéssel a társadalmi jelenségek természeti összetevőit kutatja. Első megközelítése a szakszociológiák között is a marginálisabbak közé tartozik, holott egyes képviselői a társadalmi jelenségeket megmagyarázó általános törvényszerűségek megtalálásának igényével lépnek fel, „új szintézist” ígérve. „Szociológiai” aspektusát az adja, hogy a két tudományterület határán mozgó kutatók éppen a társadalmi jelenségekkel foglalkozó kutatások elszociologizálódása, a környezeti-faktor szerintük mértéktelen eltúlozása ellenében léptek fel, mint ahogy legádázabb vitapartnereik is szociológusok közül kerülnek ki. A fogalommal először egy Szentágotthai Jánossal készített interjúban találkoztunk a 80-as évek elején. Néhány szakember előtt természetesen már korábban is ismert lehetett, annál is inkább, mert az angolszász nyelvterületen akkorra már lezajlottak a szociobiológia létjogosultságáról szóló viták, a kutatási ág konszolidálódott. intézményesült. A szakirodalomban való előfordulásának gyakorisága, a viták hevesége valószínűsítette, hogy hamarosan nálunk is téma lesz, és ettől kezdve tudatosan gyűjtöttük. Lassan kezdtek megjelenni nálunk is a témával foglalkozó cikkek /először azok, amelyek a megközelítés létjogosultságát vonták kétségbe/, majd hamarosan országos konferencia témája is volt. Az már túl szép lett volna, ha a konferencia kiadott anyagához mi szállítottuk volna a kitűnő bibliográfiát, de azt elégtétellel látuk, hogy a felsorolt releváns művek többsége megvan könyvtárunkban, sőt, kis könyvtárosi nagyképűséggel még szóvá is tehetjük volna nálunk meglévő, de a bibliográfiából kimaradt alpművek hiányát. Tekintettel arra, hogy néhány hivatkozott mű a nyilvántartás szerint csak nálunk van meg, kis optimizmussal feltételezhetjük, hogy időben történő, szakmailag megalapozott szerzeményezéssel mi is hozzájárultunk a tudományág hazai adaptációjához. Ezen mit sem változtat az, hogy a szociobiológia-ügyben nyilatkozók egy része áltudománynak, divatjelenségnek, sarlatánságnak tartja az egészet.

Ez a könyvtáros szakmai kompetenciájára építő szerzeményezési gyakorlat is rejt magában veszélyeket. A szakkönyvtáros szakmai kompetenciája ugyanis eltér a kutatóétól: míg az utóbbinak saját, többé-kevésbé szűk szakterületén van elmélyült szakirodalom-ismerete, addig az előbbinek mindenről kell tudnia egy keveset. Elmélyültebb tudás megszerzése ugyan nem tilos, de a legjobb esetben is szigetszerűen emelkedik ki a „felszínes” információk tengeréből.

Előfordulhat az is, hogy a jövő trendjeit eltalálni igyekvő számítás nem válik be. Vannak-e ma egy kétmillió város számára aktuálisabb problémák, mint amelyeket a nemzetközi könyvtárteremben tetemes részt kitevő városszociológia tárgyal? Túlnépesedés, lakótelep, lepusztult lakónegyedek rekonstrukciója, városi öregek elmagányosodása, nagyvárosi bűnözés, stb. - megannyi probléma, amelynek aktualitásához kétség sem fér. Ennek megfelelően az elmúlt években intenzívebben kezdtük gyűjteni, nem csupán szakmai érdeklődésre számítva, hanem abban is reménykedve, hogy a városigazgatásban érdekelt nem tudományos szakértelmiségi réteg is potenciális használóként jöhet majd számításba. Ez a várakozásunk mindezüdig nem vált be, az ilyen típusú dokumentumok iránt meglehetősen szórványos az érdeklődés. Igaz, mondhatnánk, hogy a professzionális várostervezőknek ott a VÁTI könyvtára, a városigazgatáshoz pedig elsősorban nem külföldi szakirodalom kell, hanem belföldi pénz. Él azonban a remény bennünk, létezik egy olyan látens szakirodalmi igény, amelynek megfelel ez a szerzeményezési törekvés, csak nem talál egymásra a dokumentum és potenciális használója.

Nem problémamentes az sem, amikor egészen konkrét használói igényhez alkalmazkodunk. Jó példa erre a „deviancia” könyvtárunkban meglévő szakirodalmának sorsa. Korábban intenzívebb gyűjtése magunktól is eszünkbe jutott volna, hiszen nem szükséges szociológiai diploma annak meglátásához, hogy a „társadalmi beilleszkedési zavarok” kutatása tartós profilja marad a hazai társadalomtudományoknak. E kutatás azonban tipikusan interdiszciplináris, nem csupán más társadalomtudományok, hanem pl. az orvostudomány is érdekelt benne. Maga a kutatás sem valamely intézményhez kötődik, hanem a legkülönbözőbb intézményekben dolgozó kutatók ad-hoc hálózatának keretében folyik. A TBZ-kutatás vezetői megkeresték a könyvtárat a kéressel, hogy vállalja el a kutatás szakirodalmi háttérbázisának szerepét. Mivel kérésükhöz tetemes összeget is mellékeltek, gyakorlatilag korlátlan beleszólási lehetőséget biztosítottunk számukra a szakirodalom rendelkezésébe. Az együttműködés keretében rendelt folyóiratok között így olyanok is bekerültek, amelyek még határterületként sem jöttek volna számításba a FSZEK-ben /pl. a főként etológiával foglalkozó Aggressive Behavior vagy az Archives of Sexual Behavior/. Ezeket lényegében a TBZ-főirány titkársága fizette elő, de a FSZEK-ben nyertek elhelyezést. A gond abból adódik, hogy a finanszírozás csökkenésével illetve megszűnésével kénytelenek voltunk e folyóiratok nagy részét lemondani és ma azon kell gondolkodnunk, hogy több, néhány évfolyamnyi töredék-folyóiratot megtartsunk-e vagy kidobjunk?

Láthatjuk tehát, hogy az „általános könyvtárpolitikai célok”-at követő, kiegyensúlyozott, kontinuitásra törekvő szerzeményezési gyakorlat az olvasatlan dokumentumok szaporodásának veszélyével jár egyfelől, míg a változó igényekre és szempontokra figyelő rugalmas stratégia egyenetlenné, rapszodikussá, felszínessé teheti a gyűjteményt, másfelől.

Keves szó esett eddig arról, hogy milyen beleszólása van rendelkezésünk alakításába a legkompetensebb felhasználóknak, a professzionális szociológusnak. /Szándékosan használtam a professzionális jelzőt, hiszen a szó valóságos értelmében a szociológiai anyaggal dolgozó szakkönyvtáros akkor sem szociológus, ha történetesen papírja van róla! E téma házon belül vitatott. Azok, akik a könyvtáros kompetenciájának kizárólagossága mellett érvelnek, legtöbbször a szűkkeblű szakmai sovinizmus feltelezett veszélyét hozzák fel érvként. A jelenség létezik, hiszen már fentebb utaltunk rá, hogy ha van is általános szociológia, semmiképpen nincs általános szociológus. Éppenséggel a szakosodás a jellemző, sőt, a különböző szakterületek rivalizálása.

/Az elméleti és a „survey”-szociológia művelői pl. kölcsönösen nem tartják nagyra egymást./ És mint tudjuk, minden szentnek maga felé hajlik a keze. Jelenlegi gyakorlatunk azonban amely teljesen kizárta a szakemberek közreműködését a szerzeményezésből, tarthatatlan. Először is az említett szakosodás csak a kutatói tevékenységre vonatkozóan igaz, de nem feltétlenül a szakirodalom ismeretére. Annak kijelentése, hogy jobban ismerjük a szakirodalmat mint a szociológusok, szakkönyvtárosi nagyképesség lenne. Okkal feltételezhetjük, hogy a szakma élvonalába tartozók jobban és főleg alaposabban ismerik mind a nemzetközi dokumentumtermést, mind a hazai kutatások dokumentumigényét, mint mi. Az a veszély, amelyet „szakmai sovinizmus” címén fentebb vázoltunk, többféleképpen is elhárítható. Jó választással igénybe vehető olyan kutató közreműködése, akiről feltételezhető, hogy széles látókörű és nem magának fog rendelni. Még nagyobb garanciát jelentene az, ha nem egy, hanem több szakember támogatná tudásával szerzeményezésünket. Végül attól sem kell tartani, hogy ezzel a valóban csak könyvtáros által legjobban képviselhető speciális könyvtáros-szempontok kiszorulnának a döntési folyamatból, hiszen itt csupán szakmai véleményezésről, javaslatételről, kritikáról van szó: a végső döntést ugyanis az intézmény hozza. Sokkal nagyobb probléma az, hogy egy ilyen szakmai kontrollt nagyon nehéz megszervezni és folyamatosan működtetni. Több nekibuzdulás sikertelenségéből tudjuk, hogy ez így van. Megfizetni legfeljebb egy szakembert tudnánk. Társadalmi bizottság működtetése igen nehézkes volna: időigényes feladatról van szó, össze kellene egyeztetni a tanácsadók idejét a munkaszervezés logikájával stb. Mindez valóban nehéz, de nem lehetetlen, és törekedni kell arra, hogy megoldjuk.

A „mi a fontos” kérdésre adott válasz természetesen a könyvtáros részéről is tartalmazhat esetleges személyes érdeklődésen alapuló szubjektív torzulásokat. Nem ritka a kutatóból lett vagy a kutatói ambíciókkal, nosztalgiákkal rendelkező könyvtáros. Sokszor az az önmagában örvendetes jelenség, hogy a könyvtáros egy szűkebb szakterületen alaposabban tájékozott. Eredményezheti, hogy a szerzeményezési döntéseknél arrafelé húz a szíve.

Könyvtárunknak több ilyen, fokozottabb személyes érdeklődéssel kitüntetett állományrésze van. A szociológia területén maradvá lássuk példaként a cigánysággal kapcsolatos beszerzési gyakorlatot. A Szociológiai dokumentációs osztályon két személy is van, aki az e kérdés kapcsán felmerülő társadalmi problémákat, és természetesen annak szakirodalmát is behatóbban ismeri. Tagadhatatlan, hogy ez körejátszik abban, hogy az úgynevezett „cigánykérdés” szakirodalmát a FSZEK központjában található meg leginkább az országban, beleértve a nem tisztán szakszociológiai irodalmat is. Idegen nyelvű cigánológiai állományunk odáig fejlődött, hogy az e témában tájékozódó külföldi olvasók nálunk kapják kézhez először saját országukban kiadott művek némelyikét. A beszerzés célja természetesen nem ez, hanem a magyar olvasók ellátása. E területen nem csupán a szakmai értelemben vett szociológiai könyveket javasoljuk megvétele, hanem diszciplináris megkötöttség nélkül mindent, amely iránt feltételezésünk szerint a magyar kutatók érdeklődnek, vagy megítélésünk szerint érdeklődniük kellene. És mivel úgy ítéljük, hogy a cigányság kutatásához nélkülözhetetlen az etnikumok szociológiájának általános szakirodalma, ezért e területen is mélyebben merítünk a nemzetközi könyvtermésből, annak ellenére, hogy az etnikai, kisebbségi kérdés szociológiai nézőpontú vizsgálata a magyar kutatásokban nem kitüntetett helyzetű. Elfogultságunk megindoklására azonban valódi érveink vannak. Ki vitatná, hogy e kérdés társadalmi problémáink egyik legsúlyosabbika? Meg lehetünk elégedve a beszerzett szakirodalom kihasználtságával is: szakolvasótermünkben az egyik legkitüntetettebb téma, magyar és külföldi olvasók folyamatosan érdeklődnek iránta. Végül, de nem utolsósorban külső pénzügyi támogatást is élvez a könyvtár a témával összefüggő szakirodalom beszerzésére. „Elfogultságunk” tehát szakmailag védhető, bár be kell látnunk, hogy még számos területről - például a vallásszociológiáról - lehetne meggyőzően bizonyítani, hogy kiemelt fontosságú, aktuális és szakirodalmi háttere nincs kellőképpen biztosítva.

Már az írás elején leszögeztem, hogy ezúttal csupán a kérdések megfogalmazását tekintem feladatommak. Tisztában vagyok azzal, hogy tucatnyi további kérdés, dilemma is felvethető volna. Megjegyzésül ide kívánkozik, hogy ha a gyűjtőkör egészéhez viszonyítva aránylag szűk szociológiai szakterület ennyi kérdőjelet vet fel, mennyit vethet fel a gyűjtőkör egésze? A kategórikus álláspontokat szándékosan kerülő gondolat sor végére mégis kívánkozik néhány megállapítás.

1. A bizonytalansági tényezők sokasága sem teszi feleslegessé a szerzeményezési elvek kimunkálását és írásos dokumentumban /szerzeményezési kódex helyett inkább írni szerzeményezési útmutatást/ való rögzítését.

2. Ennek kimunkálása során éppúgy kerülni kell valamely absztrakt következetességet, mint a következetlen változtatgatást. Az alapelvek megfogalmazásában a Szociológiai dokumentációs osztályon kívül részt kell vennie az Olvasószolgálati valamint a Szerzeményezési és feldolgozó osztály munkatársainak is. Megalkotása után be kell iktatni az évi rutinmunkák közé az útmutatás egyáltalán nem rutinjellegű periódikus felülvizsgálatát.

3. Meg kell találni a szerzeményezési folyamatnak azt a pontját, ahol a gyakorló szociológus szakemberek a könyvtárosi szempontokkal összeegyeztethető módon tudnak javaslataikkal bekapcsolódni a szerzeményezésbe.

4. Az egyre drágábban beszerezhető dokumentumok olvasottsága, mint szempont, méltányosan csak akkor érvényesíthető, ha a könyvtár minden tőle telhetőt megtesz azért, hogy a potenciális olvasóközönség tudomására juttassa, hogy a dokumentum létezik, és igénybevehető. Ez legalább olyan fontos, mint a helyes szerzeményezés - ez azonban egy másik dolgozat témája.

Báthory János

The paper is dealing with the problems of acquisition policy with regard to the function of the country-wide library for sociology. The question is, the formal characteristics or the content should be considered in the choice of high-priced foreign books. Where are the limits of acquiring all the new books of certain branches of sociology? Who should take control of book purchase: a librarian or a sociologist? Based upon these questions the author stresses on the need of better co-operation among special libraries of the same field in order to improve reader's supply.

AZ OLVASÓI ÉRDEKLŐDÉS VÁLTOZÁSA A KÖLCSÖNZÖTT DOKUMENTUMOK ALAPJÁN

„Az egységben szemlélt múlt és jelen pedig - anélkül, hogy a konkrét történelmi jövő pontosan kiszámítható lenne - mégis lehetővé teszi a történelmi tendenciák előrelátását.”

/Berend T. Iván/

Az elmúlt évtizedben a társadalmi fejlődés alapvető feltételeként a figyelem, a közgondolkodás középpontjába kerültek az „emberi tényező”, az „emberi beruházás”, a „kulturális tőke” fogalmi, fokozva az érdeklődést a művelődés kérdései, a kulturális infrastruktúra szerepe, helyzete iránt.

A 80-as évek elején aktuálissá vált a művelődéspolitikai célkitűzések és a művelődési folyamatok szembesítése, az elvi és a gyakorlati irányítás közötti koordináció hiányának felülvizsgálata. Problémák, feszültségek, ellentmondások sora /a kultúra és gazdaság viszonya, a kulturális terület „maradék-elv” alapján való részesevése az állami költségvetésből, a dotáció csökkenésével intézmények önfelkarozó működésének következménye, életmód és értékek összefüggése, társadalmi szükségletek és igények diszkrpanciája, eltérő kulturális érdekek artikulációja/ foglalkoztatja a politikusokat, kutatókat, elméleti és gyakorlati szakembereket.

Kulturális stratégiánk alakításához a kulturális szféra távlati tervezésének elmélete és metodológiája kínál célszerű megoldást.

A koncepció alapja az a szemlélet, mely szerint a cselekvés programját nem deklarált, teoretikusan elhatározott célkitűzésekből, normatív művelődésideálból, hanem a társadalom - empirikus úton, egzakt módon feltárt - tényleges műveltségi szintjéből kiindulva kell kidolgozni. Figyelembe kell venni azokat a várható társadalmi folyamatokat, amelyek egymással gyakran ellentétes irányban hatva határozzák meg a művelődési igény tartalmát, erősítik vagy gyengítik a művelődési aktivitást. Érvényesíteni kell a történetiség szempontját, s a múltból a jelenig érő változások ismeretében kell a célokat, a konkrét feladatokat megfogalmazni.

Ezt a felfogást, megközelítést követve végeztünk felmérést a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának olvasói körében, s korábbi adatok összehasonlító elemzésével vizsgáltuk a könyvtárainkban megnyilvánuló érdeklődés jellemzőit, változási irányát.

A vizsgálat előzményei, célja, módszere

1934-ben a Fővárosi Könyvtár 11 fiókkönyvtárában följegyezték nyolc nap kölcsönzési adatait /az olvasó foglalkozását, nemét, az elvitt szépirodalmi művek szerzőjét, címét, ismeretközlő irodalom esetén raktári jelzetét/.

Drescher Pál elemző írásában a következőképpen fogalmazta meg e felmérés célját: „A Fővárosi Könyvtár Évkönyvei és évi jelentései évről évre beszámolnak könyvtárunk közművelődési fiókkönyvtárainak működéséről. Hatalmas számoszlopok sorakoznak ott egymás mellé s az azokban szereplő nyers számadatok megmutatják a könyvtárakban folyó munka mennyiségét. A munka minőségére és minőségére azonban e számok csak gyenge fényt vetnek. A munkás köznapok rendszeres ütemében, a napi-napi teendők halmaza közt ritkán jut idő és alkalom arra, hogy közelebbről megvizsgáljuk e közművelődési intézetek kulturális tevékenységét, szerepét és hatását életünkben.”¹

Hasonló céllal és módon 1964-ben is készült adatfelvétel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. Az eredményeket összevetették a harminc év előtti helyzettel, a „folytonosság és megszakítottság... az azonosság és különbség”² megállapítására törekedve.

Az 1984-ben megismételt vizsgálatunk alapkérdése változatlanul az maradt, hogy kik és mit kölcsönöznek adott időpontban a hálózat könyvtáraiban - alkalmazkodva az ötven évvel ezelőtti dokumentációhoz -, egész pontosan: a különböző foglalkozási és nemű kölcsönzők milyen szép- és ismeretközlő irodalmat választottak.

A kurrens, aktuális kölcsönzések összetétele bár nem fedi, de nagymértékben közelíti az egész éves kölcsönzési forgalom szerkezetét. Nem azonosítható ugyanakkor a könyvtárlátogatók használói, a lakosság olvasási szokásaival, s az igényeket jellemző sajátosságokkal sem. Figyelembe véve azonban, hogy a kölcsönzött dokumentumok struktúráját fél évszázados intervallumban vetjük össze, úgy véljük, a mérték-re adható válaszokat keresve az érdeklődés változásának általánosabb jegyei is felfedezhetők.

Felmérésünkre - 1984. október utolsó és november első hetét kijelölve - 11 kerület /II., VI., VIII., X., XI., XIII., XV., XVI., XIX., XX., XXI./ 13 könyvtárában, a 15 éven felüli beiratkozott olvasókat reprezentáló, a foglalkozás megoszlása szerint arányosan rétegzett mintavételes eljárással került sor.

Szociológiai vizsgálatunk módszerének megválasztásában abból indultunk ki, hogy a művelődési szokásokat - a társas környezet közvetítésével, az individuuum sajátosságain keresztül - társadalmi, demográfiai tényezők sokasága határozza meg, így az olvasmányválasztás alakulása mögött rejlő okok csak e tényezőkkel összefüggésben tárhatók fel. Ezért /a visszahozott és kölcsönzött kötetek regisztrálása mellett/ ezer fő körében végeztünk - a felvétel technikai feltételeihez igazodva viszonylag kevés és főleg zárt kérdéskörből álló kérdőív segítségével - adatgyűjtést.

Ebben a tanulmányban elsősorban a felmérésünk előzményeivel való összehasonlításra vállalkoztunk /adatbázisunk nagyobb részének, illetve az olvasmányszerkezet más szempontú feldolgozására később teszünk kísérletet/.

A rendelkezésünkre álló tényanyag hiányosságait dokumentumok felhasználásán alapuló feltevések megfogalmazásával kényszerültünk pótolni. Elemzésünk több pontja tehát vitatható, fenntartással fogadható, mégis úgy gondoljuk, számos, tevékenységünk tervezésében, szolgáltatásunk szervezésében hasznosítható és érvényes következtetésre jutottunk.

A beiratkozott olvasók és a minta összetételének jellemzése

A beiratkozott olvasók száma és összetétele jelentősen megváltozott az eltelt ötven év alatt. A főváros népességéből 1,3%-ról 8,8%-ra emelkedett a könyvtári tagok aránya, nagymértékben kiszélesedett a használók köre.³

A mennyiségi változás megítéléséhez hadd utaljunk néhány, nem a felmérésből származó, de a könyvtárak működésével kapcsolatos statisztikai adatra /1.sz. tábla/. Ezekből kitűnik, hogy 1964-re jelentősen megemelkedett az olvasók száma, ami újabb húsz esztendő alatt már nem nőtt érdemben, sőt, a lakosságból beiratkozott könyvtártagok aránya sem lett magasabb.

A forgalom mutatója szerint 1934-ben egy beiratkozott olvasó éves átlagban 63, 1964-ben 38, 1984-ben 25 kötetet kölcsönzött. Mivel az elmúlt két évtizedben mintegy kétszeresére gyarapodott a hálózat könyvtárainak állománya, annak ellenére, hogy a harmincas évekhez képest jóval többen keresik föl a könyvtárakat, a szolgáltatás hatékonysága csökkent. Nyilvánvaló, hogy a könyvtárhasználók kevésbé rendszeresen vagy ritkábban, mindenesetre csökkenő intenzitással élnek a kölcsönzés lehetőségével.

E változás legfőbb okát nem az egyéb könyvbeszerzési források, netán művelődési formák igénybevételének tagadhatatlan bővülésében látjuk, s nem abban, hogy a könyvtárak egy része ma már nem könyvkölcsönzőhely csupán /az 1984-es felmérés során kölcsönzött dokumentumok szerény egy százaléka folyóirat, audiovizuális dokumentum, grafika volt/ egyéb /a könyvkölcsönzőkhöz képest még keveseket vonzó, illetve keveseknek jutó/ szolgáltatásai miatt. A magyarázat egyrészt abban keresendő, hogy az életkörülmények, az életszínvonal, az életmód, az értékrend társadalmi rétegeket és demográfiai csoportokat érintő átalakulásával, az oktatás kiterjesztésével, a tömegkommunikáció, a szocializációs intézmények hatására a könyvtárral tömegesen kapcsolatba kerülők életében kevésbé szervezült szokássá a művelődési intézmények látogatásának szükséglete /következésképp háttérbe szorul újabb keletű, de gyakorta kényszerítő erejű motivációkkal szemben/, másrészt, bizonyos rétegek esetében a könyvtári ellátás nem megfelelő színvonala jelent visszatartó erőt.

1. sz. tábla

A könyvtárak fontosabb statisztikai adatai

Év	1934	1964	1984
Megnevezés			
beiratkozott olvasó /fő/	13 348	161 718	180 633
kölcsönzött dokumentum /db/	844 702	6 212 846	4 515 602
állomány /db/	222 227	1 449 086	2 982 649

Az aktív keresőkön belül a szellemi foglalkozásuk aránya 3,0%-ról 6,6%-ra, a fizikai munkásoké 0,5%-ról 4,4%-ra nőtt, némiképpen közeledett egymáshoz a rétegek részvétele.

A két felmérés mintájának foglalkozás szerinti megoszlását /2.sz. tábla/ összevetve nemcsak azt állapíthatjuk meg, hogy második alkalommal valamivel nagyobb arányban kölcsönöztek az aktívak és a fizikaiak, hanem azt is, hogy idősebb, magasabb átlagéletkorú olvasók érdeklődése tükröződik eredményeinkben. 1934-ben a kölcsönzők 2/5 része tanuló fiatal volt, a nyugdíjasok száma ugyanakkor elenyésző, ezzel szemben 1984-ben egyaránt negyedét képviselik a mintának. Az inaktívnál tapasztalt eltérés összefügg a lakosság előregedésével is. Az 1930-as népszámláláskor a hatvan éven felüliek aránya még 8,8%, 1980-ban már 20,2% volt.

További új vonás, hogy a magántulajdon korlátozása és a teljes foglalkoztatás következtében ma minimális az önállóak és a háztartásbeliek száma.

A minták megoszlása foglalkozás szerint

Év	1934		Foglalkozás	1984	
	fő	%		fő	%
Foglalkozás					
fizikai munkás	737	15,4		207	20,7
bérmunkás	566		szakmunkás	140	
altiszt	118		betanított munkás	36	
kereskedelmi alkalmazott	53		segédmunkás	31	
szellemi foglalkozású	1436	30,0		304	30,4
szabadfoglalkozású	202		értelmiségi	132	
tanító, tanár	326		szakalkalmazott	79	
köztisztviselő	426		adminisztratív dolgozó	93	
magántisztviselő	425				
katonatiszt	57				
iparos, kereskedő	129	2,7	kisárutermelő, kiskereskedő	4	0,4
tanonc	83	1,7	szakmunkástanuló	22	2,2
középiskolás	1019	21,3		166	16,6
főiskolai hallgató	783	16,3	egyetemista, főiskolás	48	4,8
nyugdíjas	88	1,8		236	23,6
			értelmiségi inaktív	67	
			egyéb szellemi inaktív	90	
			fizikai inaktív	79	
háztartásbeli	392	8,2		13	1,3
egyéb	126	2,6			
összesen	4793	100,0		1000	100,0

A férfiak aránya 16 százalékponttal lett kevesebb /59,7% helyett 43,7%/. Ez nyilván a nők megváltozott társadalmi helyzetének, a két nem iskolai végzettsége közötti különbség csökkenésének következménye. Ma alacsonyabb a férfiak részesedése a népességen belüli hányaduknál /ami 46,9%/, de sokkal kisebb mértékben, mint a nőké volt az első vizsgálat idején /54,3% a népességből és 30,3% a beiratkozott olvasókból/. Ehhez hozzátehetjük, hogy 1964-hez képest is emelkedett /54,5%-ról 56,3%-ra/ a nők aránya, ami arra figyelmeztet, hogy bár a férfiak iskolázottsági szintje még mindig magasabb, mint a nőké, a két nem életmódja, olvasási szokásai közötti eltérésekből adódóan is csökken a férfiak könyvtárlátogatási aktivitása.

E néhány, mindkét mintában ismert társadalmi, demográfiai tényező lényegesen másként rétegi a kölcsönzőket, ennek figyelembevételével kell a kölcsönzött dokumentumok szerkezetét összehasonlítani, adatainkat értelmezni.

E meglehetősen kevés információt kiegészítendő, megpróbáltuk fölvezetni a könyvtárak társadalmi környezetét; ki is lehetett az olvasó ötven évvel ezelőtt, s mit jelent az eltelt öt évtized a ma olvasója szempontjából.

A harmincas években a fiókhálózat 12 könyvtárból 9 körzete kispolgárság lakta városrész volt, elsősorban ők jelentették a könyvtárhasználókat, írja Szilágyi János egyik történeti munkájában.⁴

A kispolgárságot, sztereotípiákban gondolkodva sokan még ma is sommásan az „úri középosztály” ideológiáját, életmódját, értékrendjét követő rétegeként kezelik. Valójában a feudális elemekkel terhelt tőkés fejlődés következtében kialakult ket-tős társadalmi struktúra erősen differenciálta a kispolgárságot. Nagy volt a különbség tényleges társadalmi pozíciójuk és osztályhelyzetük között. Származását, létfeltételét, mentalitását illetően rendkívül heterogén e csoport összetétele. Művelődéshez való viszonyában is igen nagy lehetett az eltérés a nemesi-dzsentrí életvitel ideáljához igazodó jómódú, felfelé törekvő, vagy legalább az „úriság” látszatát fenntartani akaró, és a félproletár sorban élő szakképzetlen alkalmazotti réteg között, de a különböző státuszú és presztízsű szakértelmiségben belül is.

A kispolgárság mely csoportjai, milyen indíttatásból iratkozhattak be a fiókkönyvtárakba? A Fővárosi Könyvtár tagjaiból a szabadfoglalkozásúak 39, a főiskolai hallgatók 36 százaléka a központi könyvtárat látogatta, 46 egyetemi tanárból csak tíz járt a hálózat egységeiben, míg a tanárok, tanítók 74, a tisztviselők 76 százaléka a fiókokból kölcsönzött.⁵ Feltételezzük, hogy a tudományos érdeklődésű, illetve a sznobásra hajlamos polgárok nem a szerényebb ellátottságú népkönyvtárakat keresték fel, hanem inkább a szak- és a magán-kölcsönkönyvtárakat használták. A fiókok olvasói pedig a kisegyszisztenciák, a munkássággal azonos körülmények között élő iparosok, kereskedők, hivatalnokok, a gazdasági világválság idején nehéz helyzetű értelmiségiek és hozzátartozóik lehetnek.

Az utóbbi évtizedekben lezajlott homogenizálódási folyamat következtében közeledtek egymáshoz a társadalmi osztályok, rétegek. Ugyanakkor a társadalmi státuszt kijelölő mechanizmusok - egyenlőtlen /jövedelemszerzési, érdekérvényesítési, művelődési .../ esélyeket teremtve a népesség egyes csoportjai számára - új típusú differenciálódáshoz vezettek.

A munkamegosztásban elfoglalt hely vesztett a művelődési szokásokat meghatározó erejéből; egy-egy foglalkozási kategóriába való tartozás igen eltérő kulturális tradícióval járhat együtt. A tömeges egyéni mobilitással átalakult új társadalomszerkezetben ugyanis az egyes társadalmi rétegek értékei, normái egymással keveredve megnehezítették az adott réteghez való asszimilálódást, hosszabb távra instabilizálva egyes csoportok életmódját. Hasonló következményei lehetnek a foglalkozás-szerkezet változását kísérő átrendeződésnek is /csökkent a mezőgazdasági fizikaiak, a munkások, nőtt a szellemi foglalkozásúak száma/.

Így 1934 viszonylag homogénnek tűnő olvasóközönségéhez viszonyítva 1984-ben az egyes foglalkozási csoportok között /és a csoportokon belül is/ nagyobb különbségek várhatóak.

A kölcsönzött dokumentumok összetételének elemzése

Folyamatosan, de lassan emelkedő tendenciát mutat az ismeretközlő irodalom kölcsönzése a szépirodalmi művek túlsúlya mellett /3.sz. tábla/. Az arányeltolódáshoz - ismereteink, adataink szerint - mind a kereslet, mind a kínálat alakulása hozzájárult.

3. sz. tábla

A kölcsönzött dokumentumok összetétele jellegük szerint

Év	1934		1964		1984	
	db	%	db	%	db	%
A kölcsönzött dokumentumok jellege						
ismeretközlő irodalom	3 955	23,6	8 161	29,9	2 569	35,2
szépirodalom	12 773	76,4	18 608	70,1	4 724	64,8
összesen	16 728	100,0	26 769	100,0	7 293	100,0

Egyik oldalról elmondható, hogy társadalmi méretekben bővült, illetve módosult az egyéni szereplehetőségek köre, szaporodtak a betöltésükkel járó elvárások, az egyén társadalmi praxisát érintő kihívások, a gyorsan változó és ellentmondásokkal teli környezetben való eligazodás és alkalmazkodás követelményei, fokozva a megismerés, a tájékozódás igényét, az információforrások iránti szükségletet.

Motiváló tényező napjainkban az értékek átrendeződését kísérő pragmatizmus, célracionalizmus terjedése is, ami annak következménye, hogy társadalmunkban egyik legfontosabb céllá az elért vagy elérhető anyagi jólét megőrzése, illetve megeremtése vált.

A másik oldalról nem hagyható figyelmen kívül, hogy a húszas évek végétől radikálisan csökkenő beszerzési keretek miatt visszafogott szerzeményezés - 1929-ben még 120 000 pengővel rendelkeztek a fiókok, 1934-ben 123 120 pengővel gazdálkodhatott a központi könyvtár és a hálózat együttesen, ami az előbbi prioritásával valósult meg - éppen az ismeretközlő művek rovására történt /1929-ben az éves gyarapodásnak még 31,0, 1934-ben már csak 17,7%-át tette ki, 1984-ben pedig 51,6% volt/.⁶ Az állomány jellegének megoszlására vonatkozóan ötven évvel ezelőtti nyilvántartásunk nincs /1984-ben az ismeretközlő irodalom aránya 50,5%/, de a gyarapítási gyakorlat alapján mégis feltételezhetjük, hogy a két felmérés időpontjában fordított módon, de egyaránt hiányzott az egyensúly az igények és a gyűjtemények összetétele között.

1934-hez képest 1984-ben valamennyi foglalkozási csoport kölcsönzésében magasabb arányt képvisel az ismeretközlő irodalom. Ezt - annyiban, és olyan értelemben, hogy az ismeretközlő irodalom feldolgozása mindenképpen szellemi erőfeszítést, aktív beállítódást feltételez - pozitív vonásként, minőségi különbségként, egy szakszerűbb, sokoldalúbb olvasási kultúra kialakulásaként kell értékelnünk /4. sz. tábla/.

4. sz. tábla

A kölcsönzött dokumentumok jellegének százalékos megoszlása foglalkozás szerint

Év	1934			1984		
	ismeretközlő szépirodalom		összesen	ismeretközlő szépirodalom		összesen
A kölcsönzött dokumentum jellege						
Foglalkozás						
fizikai munkás	24,2	75,8	100,0	34,7	65,3	100,0
szellemi foglalkozású	21,7	78,3	100,0	40,0	60,0	100,0
iparos, kereskedő/kisárutermelő	21,7	78,3	100,0	10,3	89,7	100,0
nyugdíjas	18,7	81,3	100,0	24,9	75,1	100,0
tanonc/szakmunkástanuló	28,4	71,6	100,0	47,9	52,1	100,0
középiskolás	30,4	69,6	100,0	39,7	60,3	100,0
főiskolás/egyetemista	27,3	72,7	100,0	51,4	48,6	100,0
háztartásbeli	13,5	86,5	100,0	35,8	64,2	100,0
egyéb	14,9	85,1	100,0			

Mindkét esetben a tanulók kölcsönzéseiben szerepel legnagyobb arányban az ismeretközlő irodalom, az oktatásban való részvétel - úgy látszik - jobban inspirál könyvtárainkból való információszerezésre, mint a munkavégzés, vagy a szabadidő eltöltése. Szembetűnő az egyetemisták, főiskolások csoportja közötti jelentős különbség. 1934-ben a középiskolásoktól is kevesebb ismeretközlő könyvet vittek el, ma viszont náluk fordul elő legmagasabb, kiemelkedően nagy százalékban. Az okokat keresve többféle magyarázat kínálkozik. A két világháború között főleg a felsőbb osztályok gyermekei kerültek felsőoktatási intézményekbe, akiknek minden bizonnyal nagyobb saját könyvgyűjteményük volt, mint más rétegeknek. Az egyre rosszabb feltételekkel - csökkenő választék, példányszám - működő fiókok mellett más olvassmánybeszerzési forrásra is kényszerülve, akkor, elképzelhetően, minőségi-funkcionális, ma pedig inkább mennyiségi munkamegosztás alakult ki az egyetemi, főiskolai hallgatók könyvtárhasználatában.

További figyelemre méltó különbség még, hogy ötven évvel ezelőtt a fizikai munkások, most pedig a szellemi foglalkozásúak kölcsönöztek nagyobb arányban ismeretközlő irodalmat. Az 1984-es adatok részletesebb bontása szerint: a diplomás értelmiség 48,0, a szakalkalmazottak 44,8, az adminisztratív dolgozók 29,7%-ban.⁷ A nyugdíjasok körében az értelmiségi, egyéb szellemi, fizikai inaktív sorrendjében ez az arány: 29,3%, 25,4%, 21,1%.

A fizikai munkásoknál a szakképzettség önmagában nem jelenti az ismeretközlő irodalom gyakoribb választását, a szakmunkásoknál 33,3, a betanított és segédmunkásoknál 37,5%-ban fordul elő. Utóbbiak között nagyobb a magasabb iskolai végzettségűek aránya, akik anyagi okokból, a több szabadidő, a jobb munkaidő-beosztás vagy egyéb személyes körülmény miatt ideiglenesen vagy véglegesen fölhagytak az eredeti végzettségüknek megfelelő pályával, s így mintánk viszonylag kis számú csoportjában esetükben a beosztástól független tényezők jobban érvényesíthetik hatásukat. Ezen kívül, a fizikai munkások közötti különbségben egyre nagyobb szerepe van számos olyan jellemzőnek /melyik népgazdasági ágban foglalkoztatottak, mi a konkrétan végzett munka tartalma.../, amelyeket vizsgálatunkban nem tudunk figyelembe venni.

Az ismeretközlő irodalom kölcsönzésének átlaga körüli szóródás magasabb az 1984-es minta foglalkozási csoportjai között, ami arra utal, hogy differenciáltabb, erősebben tagolt a könyvtár olvasótársadalma, mint ötven évvel ezelőtt volt.

1984-ben a kölcsönzött ismeretközlő irodalom 7,5%-a tudományos szintű munka. /Szakkönyv 31,2%, népszerű ismeretterjesztő irodalom 45,3%, egyéb 16,0%.⁸ Ez önmagában - összehasonlítást ebben a vonatkozásban nem tudunk tenni - nem kevés, tekintve, hogy a könyvtári ellátásban, az állomány alakításában eleve számolunk a főváros szakkönyvtáraival, s hogy a tudományos szintű irodalom elsősorban a prézensz, nem kölcsönözhető gyűjteményben található.

Elgondolkodtató azonban az az óriási különbség, ami az egyetemisták, főiskolások és az értelmiség olvasmányszerkezetének minőségében tapasztalható /5.sz. tábla/.

5. sz. tábla

Az ismeretközlő irodalom közlési szintjének százalékos megoszlása foglalkozás szerint /1984/

Szint	tudományos szintű	szakkönyv	népszerű ismeretterjesztő	egyéb	összesen
Foglalkozás					
fizikai munkás	3,7	25,7	58,7	11,9	100,0
egyéb szellemi	8,6	30,4	44,7	16,3	100,0
értelmiségi	9,4	40,8	31,4	18,4	100,0
nyugdíjas	1,7	17,8	53,6	26,9	100,0
szakmunkástanuló	5,9	23,9	68,7	1,5	100,0
középiszkolás	8,7	40,7	40,7	9,9	100,0
egyetemista, főiskolás	29,3	44,7	14,0	12,0	100,0

Mivel a felsőoktatási intézmények hallgatói elsősorban tanulmányaikhoz választanak olvasmányokat, úgy tetszik, a könyvtár felkészültebb az ilyen típusú, permanensen ismétlődő magasabb színvonalú szakirodalmi igény kielégítésére, mint az egyéb motivációkon alapuló, „kiszámíthatatlanabb” kérések teljesítésére. Feltehetően ennek következménye, hogy az értelmiség közel harmada nem találta megfelelőnek könyvtáraink állományának választékát.

Az 1934-ben alkalmazott elemzési szempontokhoz igazodva megnéztük, mennyiben befolyásolta a kölcsönzők neme az elvitt dokumentumok összetételét /6. sz. tábla/.

6. sz. tábla

A kölcsönzött dokumentumok jellegének százalékos megoszlása nemek szerint

Év	1934			1984		
	ismeretközlő irodalom	szépirodalom	összesen	ismeretközlő irodalom	szépirodalom	összesen
Nem						
férfi	27,0	73,0	100,0	38,5	61,5	100,0
nő	16,5	83,6	100,0	33,0	67,0	100,0

A férfiak 1984-ben is több ismeretközlő irodalmat kölcsönöztek, de jóval kisebb, mintegy a felére csökkent a különbség a nemek között, ami nyilvánvalóan a nők életmódjának, képzettségének változásából adódik.

A kölcsönzött ismeretközlő irodalom tematikus összetétele

Minthogy 1934-ben az ismeretközlő irodalom osztályozására alkalmazott decimális rendszer szerint regisztrálták a kölcsönzött dokumentumokat, az összehasonlíthatóság érdekében mi is erre törekedtünk /7.sz.tábla/. Az eltelt idő során azonban az ETO-ban számos, több csoportot érintő lényeges módosítás történt. A 4-es szak beolvadt a 8-asba, a 0-ás és 92-es jelzetűek pedig részben, illetve egészben átkerültek az egyes tudományágakba. A két adatsor így nem egészen ekvivalens, de a változás fő irányait - már csak az eltérések relatíve számottevő mértéke miatt is - megbízhatóan tükrözik.

7. sz. tábla

Az ismeretközlő irodalom százalékos megoszlása szakok szerint

Év	1934	1984
Szak		
általános művek	2,0	0,0
filozófia, pszichológia	6,3	4,7
vallás, mitológia	2,2	2,9
társadalomtudomány	11,6	18,2
természettudomány	9,6	10,1
alkalmazott tudományok	8,8	14,5
művészet	8,5	8,4
sport, játék	2,6	4,2
nyelv-, irodalomtudomány	14,5	11,5
történelem	5,3	14,1
földrajz, útleírás	22,6	11,4
életrajz	6,0	0,0
összesen	100,0	100,0

A százalékos értékek adott éven belül igazítanak el a szakterületek kölcsönzési gyakoriságában, az érdeklődés alakulására a csoportok rangsora alapján következtethetünk.

1934-ben az érdeklődés középpontjában a földrajzi tárgyú művek szerepeltek, jelentős még az irodalom- és a társadalomtudomány keresettsége is. 1984-re kevésbé egyenmő, koncentrált kölcsönzési struktúra jellemző, a társadalom-, az alkalmazott tudományok, a történelem, a nyelv- és az irodalomtudomány, a természettudomány, valamint a földrajz körébe tartozó dokumentumokat tízen fölül százalékosan választották.

Teljesen átrendeződött az egyes témák sorrendje: előnyösebb pozíciót foglal el a történelem, az alkalmazott és a társadalomtudomány, hátrább került a földrajz, az irodalom-, a természettudomány és a művészet. Feltételezzük, hogy a változás nem csupán a kurrens kölcsönzések összetételére vonatkozik, hanem az olvasói igények, az érdeklődés alakulását is kifejezi, amit a 8. számú táblával kívánunk igazolni.

A középiskolások olvasmányszerkezetében csökkent a művészet és az irodalomtudomány aránya a természet- és az alkalmazott tudományok javára. Minthogy a tanulók szorgalmi időben mindenekelőtt kötelező és ajánlott irodalmat, az iskolai feladatok megoldásához szükséges könyveket kölcsönöznék, ebben két oktatási /társadalmi/ rendszer eltérő célkitűzése, műveltségisménye, a közvetített kulturális tartalmak különbözősége fejeződik ki. Bár a század első felében a kapitalizálódás, a gazdasági fejlődés egyre szakszerűbb, korszerűbb képzettséget követelt, a középfokú oktatásban domináns maradt a humán jellegű tárgyakat oktató gimnázium. Ma az iskola - elvben - széles körű, a tudományok és a művészetek valamennyi területét felölelő ismereteket, általános műveltséget nyújt. A gyakorlatban azonban - rövid távra előre nézve - elsőrendű feladata a nép-gazdaság munkaerő-szükségletének biztosítása: a hangsúly azon tárgyak tanítására tevődött, amelyek ismeretei egy-egy szakma elsajátítására készítene fel, vagy a termelésben közvetlenül kamatoztathatók, mindenestre háttérbe szorult a gondolkodási, érzelmi, viselkedési, érintkezési kultúra formálásában, a morális érzékenység kialakításában, fenntartásában nélkülözhetetlen művészeti tanórák fontossága.

A történelmi könyvek forgalmának ugrásszerű emelkedéséhez hozzájárult, hogy ma egyik legnépesebb olvasótáborunk, a nyugdíjasok kölcsönzéseiben fordul elő legnagyobb arányban. Növekedett népszerűségük a fizikai, s még inkább a szellemi foglalkozásúak körében, ami a történelmi összefüggéseket új megközelítésben feltáró kutatások fellendülésének is köszönhető.

A kölcsönzött ismeretközlő irodalom tematikus megoszlása foglalkozás szerint, százalékban^x

Év	1934												
Téma	általános művek	filozófia, pszichológia	vallás, mitológia	társadalom- tudomány	természet- tudomány	alkalmazott tudományok	művészet	sport, játék	nyelv- és irodalom- tudomány	történelem	földrajz, útleírás	életrajz	összesen
Foglalkozás													
fizikai munkás	3,3 ^x	7,5 ^x	1,8	14,2 ^x	10,0 ^x	11,2 ^x	7,5 ^x	2,4	9,5 ^x	5,2 ^x	22,7 ^x	4,7 ^x	100,0
szellemi foglalkozású	2,2 ^x	7,6 ^x	2,3 ^x	11,8 ^x	8,4 ^x	8,3 ^x	8,2 ^x	1,9 ^x	9,3 ^x	5,3 ^x	27,5 ^x	7,2 ^x	100,0
iparos, kereskedő/ kisárutermelő	4,3	4,3	2,2	12,0	6,5	12,0	6,5	3,3	8,7	4,4	30,4 ^x	5,4	100,0
nyugdíjas	1,7	1,7	1,7	6,8	11,9	1,7	11,9	0,0	18,6	5,1	23,7	15,2	100,0
tanonc/szakmunkástanuló	1,4	9,6	2,7	9,6	12,3	11,0	4,1	9,6	8,2	4,1	26,0	1,4	100,0
középiszkolás	1,6	2,8 ^x	1,6	8,9 ^x	11,1 ^x	8,1 ^x	6,3 ^x	3,8 ^x	29,0 ^x	6,8 ^x	16,3 ^x	3,7 ^x	100,0
főiskolás/egyetemista	1,4	8,8 ^x	3,1 ^x	13,8 ^x	11,0 ^x	9,5 ^x	13,0 ^x	2,4	12,2 ^x	4,3 ^x	16,3 ^x	4,2 ^x	100,0
háztartásbeli	1,4	3,8	2,4	9,4 ^x	5,2	8,5	9,0	0,9	7,5	4,7	29,7 ^x	17,5 ^x	100,0
egyéb	0,0	5,5	0,0	12,3	4,1	4,1	5,5	0,0	8,2	4,1	45,2 ^x	11,0	100,0

^x Egyes olvasói rétegek, ill. bizonyos olvasmánycsoportok természetszerűleg kis számban fordultak elő, ezért megjelöltük azokat a helyeket, ahol a megbízható elemzéshez és értelmezéshez már elfogadható az esetek gyakorisága.

1984										
filozófia, pszichológia	vallás, mitológia	társadalom- tudomány	természet- tudomány	alkalmazott tudományok	művészet	sport, játék	nyelv- és irodalom- tudomány	történelem	földrajz, útleírás	összesen
3,4	2,1	18,5 ^x	8,9 ^x	21,6 ^x	8,7 ^x	8,3 ^x	4,3 ^x	11,7 ^x	12,5 ^x	100,0
5,7 ^x	2,0	20,9 ^x	10,5 ^x	15,1 ^x	8,8 ^x	2,4 ^x	11,0 ^x	13,9 ^x	9,7 ^x	100,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	66,7	0,0	0,0	33,7	100,0
1,2	1,6	23,8 ^x	6,2 ^x	8,2 ^x	10,9 ^x	2,9	9,6 ^x	17,7 ^x	17,9 ^x	100,0
1,5	1,5	3,0	11,9	16,4	9,0	6,0	16,4	13,4	20,9	100,0
5,7 ^x	7,3 ^x	6,3 ^x	18,6 ^x	13,4 ^x	4,5 ^x	5,0 ^x	17,5 ^x	14,5 ^x	7,2 ^x	100,0
14,5 ^x	4,0	24,5 ^x	2,0	5,3	7,3	0,0	23,2 ^x	13,9 ^x	5,3	100,0
0,0	0,0	20,7	0,0	37,9	13,8	3,4	20,7	3,5	0,0	100,0

Az utóbbi években sorozatosan jelentek meg történelmünk eseményeit, történelmi személyiségek szerepét újraelemző, újraértelmező és értékelő, a nemzeti sors kérdéseivel közérthető módon foglalkozó munkák, a múltból merítve és közvetítve mintát, értékfogódzót a ma emberének. Társadalmunk több korosztályának sorsát meghatározó, életelményét jelentő világháborús feldolgozások választásában a megismerési szándék mellett feltehetően egy kikapcsolódási vágy is munkál, létezik ezek bizonyos fajtájának a tényanyagtól többé-kevésbé elvonatkoztató, fordultatos cselekménysorként megélt olvasata is.

Úgy gondoljuk, hasonló funkcióval, más országok, korok megismerésének lehetőségét, ugyanakkor izgalmak forrását jelenthették ötven éve a földrajz tárgykörébe tartozó, annak minden bizonnyal nagy részét kitevő útleírások. Ma ilyen típusú igény, mintegy a fiatal korban kialakult érdeklődést megőrizve a nyugdíjasok, legkonzervatívabbként mutatkozva a fizikaiak csoportjában tapasztalható /9. sz. tábla/. Egyébként ők nevezték meg legnagyobb százalékban a kölcsönzés céljaként a szórakozást, ami megalapozni látszik a történelmi és a földrajzi - eltérő - témájú művek azonos indítékból való választásának feltételezését.

A földrajz - valamennyi rétegben - csökkenő aránya azzal is magyarázható, hogy ma a televízió jóvoltából igen érzékletes formában elérhető ki az ilyen irányú érdeklődés.

A tudományos-technikai forradalom korában az alkalmazott tudományok szerepe, jelentősége rendkívüli mértékben megnőtt. A technika vívmányai mindennapjaink természetes, szerves velejárójaként megváltoztatták életkörülményeinket, s ezzel együtt az ismeretek fontosságát, hasznosságát életvitelünkben. A hétköznapi gyakorlati tudás az információtermelés fokozódása következtében - a tudomány, a szaktudás közvetlen termelőerővé válásának analógiájára -, az életmódot közvetlenül befolyásoló, életfeltételt javító tényezővé válik, elsősorban a műszaki, a hobbi tárgyú, a „csináld magad” vállalkozást segítő könyvek révén.

A társadalomtudomány összetételéről részletes adatokkal nem rendelkezvén, nehezen ítéhető meg az elmozdulás jellege, nem követhető a különböző társadalmi-foglalkozási csoportokra jellemző sajátosságok. A történelmi forrásokban⁹ között, valamint a felmérésünk során regisztrált címek alapján annyi azért nagy valószínűséggel állítható, hogy nőtt a közgazdaság, a szociológia, a szociográfia, de a jog és a politika kategóriájába sorolt kémtörténetek, bűnügyi irodalom forgalma is.

A kölcsönzött ismeretközlő irodalom rétegspecifikus jegeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a fizikai munkások „hagyományörzőbbnek” bizonyultak a szellemi foglalkozásúaknál. Érdeklődésük ma is elsősorban a földrajz, a társadalomtudomány és az alkalmazott tudomány tárgykörébe tartozó munkákra irányul, csak arányuk változott a modernizáció következtében, jelentősen megnövelve a technikai, szakmai, gyakorlati ismeretek iránti igényt. A szellemiek kategóriájában a társadalomtudományok iránti kereslet mutatkozik töretlennek /1984-ben az első, ötven évvel korábban a földrajz után a második helyen szerepel/.

A középsikolásoknál már tapasztalt humán-reál műveltségterületek arányának változása figyelhető meg mindkét foglalkozási csoportnál. Nagymértékben csökkent a nyelv- és az irodalomtudomány választása a fizikai munkások esetében; míg 1934-ben a szellemi foglalkozásúak harmadik leggyakrabban kölcsönzött témája, addig 1984-ben már csak a negyedik, s csupán az értelmiség olvasmányszerkezetében képvisel számottevő hányadot.

Ma nagyobb a különbség a két réteg között, ami éppen az irodalom- és az alkalmazott tudományok kölcsönzésében figyelhető meg /6-7%-os az eltérés/, és szélesebb mindkét csoport, különösen a szellemi foglalkozásúak érdeklődési köre, kevésbé koncentrálnak kölcsönzéseik két-három tudományra.

1984-re vonatkozóan további, árnyaltabb következtetéseket fogalmazhatunk meg. A fizikaitól az egyéb szellemi kategórián keresztül az értelmiségiekig nő a társadalom- és az irodalomtudomány, csökken az alkalmazott tudomány és a földrajz, útleírás aránya. Legnyitottabb az egyéb szellemi foglalkozásúak csoportja, egy intenzívebb szakmai orientáció láthatóan kevésbé befolyásolja választásaikat.

Az aktív és inaktív keresők egymásnak megfelelő csoportjait összehasonlítva megfigyelhető, hogy a művészet és az irodalomtudomány előfordulási aránya előbbieik között alacsonyabb, ami feltehetően nemcsak az eltérő életforma, hanem a megváltozott érdeklődés következménye is.

Itt jegyezzük meg, hogy bár az életrajzokat jelölő 92-es szak megszűnt, azokat külön számba véve forgalmuk visszaesését tapasztaltuk /6,0%-ról 4,6%-ra/. Olvasói elsősorban a nyugdíjasok /11,3%/, a fizikai munkások kölcsönzéseiben 3,4, a szellemi foglalkozásúakéban 3,9%-ban részesül. Az életrajz egyaránt kínál alkalmat ismeretszerzésre, emberi sorsok megélésére, intim világokba való betekintésre. Valószínűleg a történetek, a cselekményes vonulat, netán a szenzációk iránt érdeklődők olvassák inkább az oldottabb, regényesebb formában megírt biográfiákat, s az adott személyekkel kapcsolatos információt igénylők a szelekciót már elvégző, a könnyű és gyors tájékozódást biztosító lexikonokból szerzik be a számukra szükséges adatokat.

Az 1934-ben kölcsönzött ismeretközlő irodalom tartalmi összetétele, az egyes kategóriák részesedése, népszerűségi sorrendje csaknem megegyezik a férfiakra jellemző olvasmánystruktúrával /10.sz. tábla/. Nem meglepő, hiszen - mint láttuk - ők voltak többen, s ők vittek el több ismeretközlő művet. A leggyakrabban kölcsönzött első hét téma /földrajz, irodalom-, társadalom-, természet-, alkalmazott tudomány, művészet, filozófia/ pontosan megismétlődik a férfiak körében. A nők a művészet és az életrajz gyakoribb, s főleg a természettudományok ritkább választásával módosították némiképpen az összképet.

Az 1984-ben kölcsönzött ismeretközlő irodalom százalékos megoszlása foglalkozás szerint

Téma	filozófia, pszichológia	vallás, mitológia	társadalom- tudomány	természet- tudomány	alkalmazott tudományok	művészet	sport, játék	nyelv- és irodalomtudomány	történelem	földrajz, útleírás	összesen
Foglalkozás											
fizikai munkás	3,4	2,1	18,5 ^x	8,9 ^x	21,6 ^x	8,7 ^x	8,3 ^x	4,3 ^x	11,7 ^x	12,5 ^x	100,0
fizikai inaktív	1,3	3,3	24,8 ^x	7,2	7,8	5,2	4,6	3,3	19,6 ^x	22,9 ^x	100,0
egyéb szellemi foglalkozású	5,5	2,0 ^x	19,9 ^x	11,2 ^x	19,0 ^x	7,8 ^x	2,3	7,3 ^x	14,2 ^x	10,8 ^x	100,0
egyéb szellemi inaktív	1,6	1,6	28,4 ^x	6,6	8,8 ^x	14,8 ^x	2,7	10,4 ^x	13,1 ^x	12,0 ^x	100,0
értelmiségi	5,9	1,9 ^x	21,9 ^x	9,6 ^x	11,1 ^x	9,9 ^x	2,6	14,8 ^x	13,6 ^x	8,7 ^x	100,0
értelmiségi inaktív	0,7	0,0	17,2 ^x	4,6	8,0	11,9 ^x	1,3	15,2 ^x	21,2 ^x	19,9 ^x	100,0

Az ismeretközlő irodalom tematikus megoszlása nemek szerint, százalékban

Év	1934		1984	
	férfi	nő	férfi	nő
Nem				
Téma				
általános művek	2,0	2,0	0,0	0,0
filozófia, pszichológia	6,4	5,8	3,2	6,0
vallás, mitológia	2,1	2,4	1,5	4,2
társadalomtudomány	12,2	9,6	19,5	17,0
természettudomány	10,6	6,0	11,0	9,3
alkalmazott tudomány	9,4	7,2	17,3	12,2
művészet	6,8	14,2	7,3	9,3
sport, játék	2,9	1,2	5,8	2,9
nyelv-, irodalomtudomány	13,9	16,5	5,7	16,3
történelem	5,6	4,6	16,4	12,2
földrajz, útleírás	22,9	21,4	12,3	10,6
életrajz	5,2	9,1	0,0	0,0
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

1984-ben az egyes témák kedveltségéhez mindkét nem választása hasonló mértékben járult hozzá, az irodalomtudomány kivételével a preferencia iránya /társadalom-, alkalmazott tudomány, történelem, földrajz, természettudomány, művészet/ teljesen azonos. Ez egyben azt is jelenti, hogy az emancipált, iskolázottabb, dolgozó nők érdeklődési köre kibővült, míg 1934-ben a nők kölcsönzésének több, mint a fele három témakörre korlátozódik /földrajz, nyelv- és irodalomtudomány, művészet/, addig 1984-ben már öt témacsoport /társadalomtudomány, nyelv- és irodalomtudomány, alkalmazott tudomány, történelem, földrajz/ is jelentős arányban fordul elő. Ennek ellenére, a nemi jellegzetességek viszonylagos állandóságára utal - bár a százalékos különbségek esetenként elhanyagolható nagyságúak -, hogy egy kategória /a filozófia, pszichológia/ kivételével a férfiak, illetve a nők ma is ugyanazon tárgyú műveket részesítik előnyben, mint ötven évvel ezelőtt. /A férfiak a társadalom-, a természet-, az alkalmazott tudományokat, a sportot, a történelmet és a földrajzot, ezzel szemben a nők a vallást, a mitológiát, a művészetet és az irodalomtudományt./

A változási folyamat nyomában

Az 1964-es felmérés adatait feldolgozó publikációk nem tartalmazzák az 1934-es adatfelvételhez hasonló részletességgel az ismeretközlő irodalom összetételét, alkalmazott kategóriáik átfogóbbak, mint amelyeket eddigi összehasonlításunkban alapul vehettünk, ennek ellenére feltétlenül figyelemre méltóak, mivel a két szélső időpont közötti állomásként a változás folyamatát érzékeltetik, markáns, s talán az aprólékosabb és időállóbb képet nyújtva annak természetéről /11. sz. tábla/.

Az utóbbi két évtizedben jelentősebb változások tanúi lehetünk, mint az azt megelőző (jóllehet hosszabb) időszakban. Legszembetűnőbb, hogy 1964-re - ha nem is nagymértékben - csökkent, 1984-re megnőtt a társadalomtudományos művek /filozófia, pszichológia, vallás, egyéb társadalomtudomány, történelem/ forgalma.

A 11. számú tábla értelmezéséhez hozzátartozik, hogy az alkalmazott tudományokkal foglalkozó könyvek kölcsönzése nem 1964 óta duplázódott meg, mert akkor műszaki irodalom elnevezéssel hasonlították ezt az adatot az 1934-eshez, amikor is a dokumentáció szerint a 6-os szakot, az „exakt tudományokat” értették alatta, tehát a középső érték valójában szűkebb terjedelmet jelent.

A művészeti tárgyú művek használata csak látszólag stagnál, mert 1984-ben a könyvtári állomány új rendszerezése miatt a korábban „egyéb”-be sorolt nyelvtudomány és az életrajzok feltehetően nagy része /híres, közkezdelt művészek önéletrajzai, a rólu készült portrék, összefoglalók/ is ide tartoznak; így itt visszaesésről beszélhetünk.

Hogy valóban fokozódott a társadalom- és az alkalmazott tudományok, s csökkent a művészet és az irodalomtudomány iránti érdeklődés /adataink egyébként megegyeznek egy 1982-83. évi debreceni felmérés eredményeivel¹⁰/ 1964 óta, az egyes olvasói rétegek olvasmánystruktúráját szemügyre véve bizonyítható.

További elemzésünkhöz azonban két megjegyzés szükségeltetik. Csak azoknak az olvasói csoportoknak a kölcsönzéseit hasonlíthatjuk össze, amelyek mindhárom adatfelvétel során jelentős számban fordultak meg a könyvtárakban. (Arra is föl kell hívnunk a figyelmet, hogy az önmagukban is heterogén csoportok a különböző történeti korokban másként struktúrázódtak.)

11. sz. tábla

A kölcsönzött ismeretközlő irodalom százalékos megoszlása főbb tudománycsoportok szerint

Év	1934	1964	1984
Tudománycsoport			
társadalomtudományok	25,4	21,7	38,7
természettudomány	9,6	12,4	10,3
alkalmazott tudományok	8,8	7,9	14,8
művészet, irodalomtudomány	20,6	20,6	20,3
egyéb	35,6	37,4	15,9

Az 1964-es adatfeldolgozás során az egyes olvasmánytípusok társadalmi, demográfiai csoportok szerinti megoszlásából indultak ki, ami a különböző rétegek eltérő mintabeli aránya miatt nem fejezi ki választási, kölcsönzési szokásaikat. Ezért a közzölt, és többnyire százalékos értékeket tartalmazó táblázatokból némi „visszaszámítással” kellett közös nevezőre hozni az adatokat, mely nem eredményezhet abszolút pontosságot. A torzítás mértéke természetesen elhanyagolható, mégis úgy döntöttünk, hogy nem számokkal, hanem a tendenciát igen szemléletesen bemutató jelekkel illusztráljuk megállapításainkat /12.sz. tábla/.

Az oktatási intézményrendszer, a tananyag, a követelmények változásának hatása már az 1964-es felméréskor is érzékelhető volt a középiskolások kölcsönzéseiben. Azóta, tovább erősödő folyamatként választottak több természettudománnyal és alkalmazott tudománnyal kapcsolatos művet, ugyanakkor kevesebb művészeti, irodalmi tárgyú könyvet. Ezt valószínűleg az is befolyásolta, hogy a középfokú oktatás kiterjesztése elsősorban a szakközépiskolákba való beiskolázás irányában történt. A hatvanas évek közepén Budapesten az általános iskolát végzettek 28,6%-a kezdte tanulmányait gimnáziumban, 23,2% -uk szakközépiskolában. Az 1984/85-ös tanévben a gimnáziumokba, illetve a szakközépiskolákba felvettek aránya 27,9%, illetve 34,0% volt.¹¹

Meglepőnek tűnik, hogy nemcsak általában, de a fizikai és a szellemi foglalkozásuk körében egyaránt csökkent a társadalomtudományos művek választása abban a korban, mikor számos írásban is hangsúlyozták a könyvtár feladatát a társadalmi tudat formálásában. Óvatosan bár, hiszen ez ismeretkörbe tartozó kötetek összetétele rendkívül heterogén, de arra következtetünk, hogy bizonyára komoly szerepe van a közgazdaságtudomány, a szociológia, a történettudomány azóta kibontakozó fejlődésének. Kétségtelen, hogy napjaink valóságának összefüggéseit megismerni, a jelent megérteni, a társadalomban eligazodni vágyó ember egyre inkább tényeken alapuló, manipulált fikciótól mentes bizonyosságot akar, kézzel fogható, dokumentált magyarázatot vár és talál a tudományos megközelítésekben.

12. sz. tábla

Az érdeklődés irányának változási tendenciái kiemelt kategóriák szerint^x

Foglalkozás	középiskolás			fizikai munkás			szellemi foglalkozású		
	1934	1964	1984	1934	1964	1984	1934	1964	1984
Téma									
társadalomtudományok	=	<		>	<		>	<	
természet- és alkalmazott tudományok	<	<<		<	<<		=	<	
művészet, irodalomtudomány	>	>>		<	>		<	>	

^x Jelmagyarázat: = a kölcsönzöttség nem változott
 < a kölcsönzöttség nőtt
 << a kölcsönzöttség fokozottan nőtt
 > a kölcsönzöttség csökkent
 >> a kölcsönzöttség fokozottan csökkent

Az alkalmazott tudományok iránt már 1964-re fokozódott a fizikai munkások érdeklődése. A szellemi foglalkozásuknál mutatkozó stagnálást annak idején azzal indokolták, hogy a könyvtár látogatói főként a humán értelmiségből származnak, s hogy a kerületi könyvtárak állományában korlátozottan található magas szintű műszaki irodalom.¹² A napjainkra tapasztalt változásokhoz feltehetően hozzájárult az értelmiség - folytatódó - átrekrutálódása, de fő okát a mindennapi életben hasznosítható, praktikus ismeretek iránti igény növekedésében látjuk. Különösen a nők ilyen irányú kereslete találkozott a könyvtárak - bővülő - kínálatával /13. sz. tábla/, de ezzel együtt sem csökkent olvasmányszerkezetükben a művészettel, irodalomtudománnyal kapcsolatos könyvek aránya, a férfiakkal ellentétben.

13. sz. tábla

Az érdeklődés irányának változási tendenciái nemek szerint

Nem	férfi			nő		
	Év	1934	1964	1934	1964	1984
Téma						
társadalomtudományok		>	<	>	<	
természet- és alkalmazott tudományok		<	<	<	<<	
művészet, irodalomtudomány		>	>	>	=	

A kölcsönzött szépirodalmi művek elemzése a legnépszerűbb írók alapján

Az 1934. és 1964. évi felmérések eredményeit összegező tanulmányok - csakúgy, mint más olvasásszociológiai vizsgálatok, elemzések - a különböző korokban legnépszerűbbnek bizonyuló írók alapján következtetnek az olvasói ízlés jellemzőire, alakulására. A leggyakrabban kölcsönzött szerzők összehasonlítása a változás fő irányát jelzi, de a kölcsönzött érdeklődéséről csak felszínes, hozzávetőleges képet mutat, minthogy a preferált írók csupán töredékét, mégpedig meghatározott szempont szerint, direkt módon kiválasztott töredékét adják az olvasmányszerkezetnek, így legfeljebb megközelítően tükrözik azt. 1934-ben az első tíz szerző műve a kölcsönzések 24,6, 1964-ben 14,2, 1984-ben 10,2%-a volt. Az arányok arra is utalnak, hogy fokozatosan polarizálódott a választás iránya, ami magyarázható a választék bővülésével, a kölcsönzési rendszer változásával, esetleg az érdeklődési kör tágulásával, az irodalmi tájékozottság növekedésével is jelenti.

A legtöbbször kölcsönzött szerzők harmad része három, illetve két évtized múltával is azonos, ötven év elteltével pedig öt író /Jókai, Mikszáth, Móricz, Mann és Maupassant/ nevével találkozunk újra /14.sz. tábla/. Jókai 1964-ben még őrzi első helyét, valamivel nagyobb különbséggel megelőzve a többieket, mint 1934-ben, de már csökkenő aránnyal szerepel a kölcsönzésekben, s 1984-re vezető pozícióját is elveszíti. Az első lista végéről a második elejére kerültek a francia klasszikusok /Zola, Balzac, Maupassant/, közülük ma már csak Maupassant fordul elő - 1934-hez hasonlóan - az utolsó helyen. Mikszáth, Móricz, Mann az ötven és húsz évvel előtti rangsor első, most második felébe került. Fokozódott a keresettség az 1964-es lista közepmezőnyében már jelentkező mai magyar lektűr szerzőinek /Szilvási, Berkesi/. A köztes időszak alkotói közül Szabó Magda, s némi veszteséggel a sor végén Krúdy és Hemingway neve olvasható.

1934-ben találjuk a legtöbb - közöttük hat Nobel-díjas - külföldi író. Minden bizonnyal a divat pozitív hatása érvényesült, amikor egy-egy ismert, világhírű író, egy-egy slágerkönyv iránti kíváncsiságát, megismerési vágyát elégítette ki a könyvtár olvasója.

Az 1964-es listát határozott múltba fordulás jellemzi, az első tíz helyen egyetlen élő magyar szerzőt /Passuth/ láthatunk. Az értékes kortárs magyar irodalom reprezentánsai 1984-ben is hiányoznak a népszerűségben elsők közül.

Figyelemre méltó, hogy az utolsó alkalommal minimálisra csökkent a különbség az egyes írók részvételi aránya között. Feltehetően vesztett jelentőségéből, hogy milyen nemzetségű, mikor alkotó szerzőről van szó, s mindenekezt - ha nem is általában véve - az olvasmány típusa iránti igény fejeződik ki a választásban, az érdeklődés előterébe a krimi és a sci-fi /Christie, Mattyasovszky, Nemere, Lem .../ műfaja lépett.

A változás okait keresve messzire vezetne a könyvkiadás szerkezetének vizsgálata, egyrészt, mert a kínálat és a kereslet kölcsönösen kondicionálja egymást, s a „felelősség” megállapítása korántsem egyszerű dolog, amint azt az elit és tömegkultúra körüli viták is bizonyítják. /A különböző felfogások közül utaljunk csak két szélsőséges álláspontra: egyfelől a tömegek kiszolgáltatottjai a kultúripar manipulációjának, másfelől viszont a fogyasztói igények követelik ki a művészi munka kommercializálódását./ Másrészt azért sem, mert a könyvkiadás és a könyvtári állomány szerkezete nem feltétlenül esik egybe.

A leggyakrabban kölcsönzött szerzők a szépirodalmi művek százalékában

Év	1934	1964	1984		
Szerző		Szerző	Szerző		
Jókai Mór	5,35	Jókai Mór	4,41	Moldova György	1,43
Herczeg Ferenc	3,78	Móricz Zsigmond	1,96	Merle, Robert	1,35
Gárdonyi Géza	3,14	Zola, Émile	1,44	Szilvási Lajos	1,12
Mikszáth Kálmán	2,17	Mikszáth Kálmán	1,28	Christie, Agatha	1,10
London, Jack	1,93	Balzac, Honoré de	1,22	Jókai Mór	1,05
Galsworthy, John	1,89	Gárdonyi Géza	1,16	Berkesi András	1,01
Csathó Kálmán	1,71	Passuth László	1,16	Rejtő Jenő	0,99
Zilahy Lajos	1,59	Mann, Thomas	1,05	Mattyasovszky Jenő	0,86
Móricz Zsigmond	1,57	Verne, Jules	0,91	Gardner, Erle Stanley	0,67
Lewis, Sinclair	1,50	Maupassant, Guy de	0,81	Nemere István	0,65
Zweig, Stefan	1,33	Lewis, Sinclair	0,76	Mág Bertalan	0,61
Gulácsy Irén	1,30	Krúdy Gyula	0,74	Simenon, Georges	0,57
Mann, Thomas	1,28	Hemingway, Ernest	0,73	Moravia, Alberto	0,55
Komáromi János	1,27	Szántó György	0,72	Remarque, Erich Maria	0,52
Wells, Herbert George	1,27	Hugo, Victor	0,72	Dosztojevszkij, F. M.	0,52
Móra Ferenc	1,05	Sásdi Sándor	0,68	Mann, Thomas	0,50
Benoit, Pierre	1,05	Feuchtwanger, Lion	0,65	Greene, Graham	0,50
Erdős Renée	1,02	Berkesi András	0,63	Hegedüs Géza	0,48
Hamsun, Knut	0,97	Móra Ferenc	0,61	Lem, Stanislaw	0,48
Werfel, Franz	0,90	Palotai Boris	0,61	Mikszáth Kálmán	0,46
Wassermann, Jakob	0,84	Tolsztoj, L. N.	0,60	Móricz Zsigmond	0,46
Undset, Sigrid	0,82	Szilvási Lajos	0,59	Szabó Magda	0,46
Rachmanova, Alja	0,80	Fekete István	0,56	Waltari, Mika	0,46
Zola, Émile	0,73	Szabó Magda	0,56	Krúdy Gyula	0,44
Lagerlöf, Selma	0,69	London, Jack	0,55	Fehér Klára	0,44
Dumas, Alexandre père	0,65	Németh László	0,53	Alex, Joe	0,44
Rákosi Viktor	0,64	Maugham, William	0,52	Hemingway, Ernest	0,42
Maupassant, Guy de	0,63	Heltai Jenő	0,51	Aldrige, H. E. J.	0,42
Balzac, Honoré de	0,62	France, Anatole	0,51	Maupassant, Guy de	0,42
		Steinbeck, John	0,51		

Anélkül tehát, hogy az irodalmi és könyvtermést statisztikus pontossággal elemeznénk, számba vesszük a kiadás változásának fő jellemzőit, mintegy érzékeltetve, mikor, mire adott, illetve mire nem adott lehetőséget a könyvtári kínálat alakításában.

A két világháború közötti könyvkiadás a hivatalos konzervatív irodalom képviselőit preferálta; a nagy kiadói vállalatok, monopóliumok üzleti érdekből ponyvával telítették a piacot; a fiatal, modern, haladó eszméket valló nemzedék alkotásai csak kevés példányszámban, s igen nehéz körülmények között jelenhettek meg; elérhető volt a külföldi irodalom, köztük számos kortárs író értékes alkotása is.

Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején - a megelőző időszak tartozásait kiegyenlítő - megindult a magyar és világirodalom klasszikusainak kiadása; nagy hangsúllyal szerepelt a többnyire esztétikai érték nélküli, szocialista eszmeiségű, a népi demokratikus országok életét bemutató művek terjesztése; lassan kezdetét vette a polgári, nyugati irodalom közvetítése; elenyésző volt a marginális helyzetű, károsnak tartott ponyva, krimi aránya.

A mai könyvkiadás a magyar és világirodalom klasszikusai mellett már lehetővé teszi a progresszív külföldi irodalom megismerését; néhány, korábban ideológiailag veszélyesnek ítélt író rehabilitációjának is tanúi vagyunk egy-egy műjük megjelenése erejéig; fokozatosan lazult a tömegkultúrával szembeni elzárkózás, a „tiltott” terjedelmének szűkülésével szabad utat kapott a lektűr, reneszánszát éli a krimi, illetve annak hazai „politizált” változata; egyre nagyobb teret kap a tudományos fantasztikus irodalom.

A kiadáshoz való alkalmazkodás mértékét a könyvtárakban a funkcionálisan alakított gyűjtőkör /gyűjtőkori szabályzat/, s végső soron az állománygyarapítási gyakorlat határozza meg. Ennek eredményéről, vagyis az állomány összetételéről nem rendelkezünk olyan egzakt adatokkal, melyek lehetővé tennék a kölcsönzésekkel való összehasonlítást. Néhány - egymásnak olykor ellentmondó - dokumentum nyomán mégis arra a következtetésre jutottunk, hogy a könyvtár és a könyvkiadás szépirodalmi kínálata ötven évvel ezelőtt különbözött számottevően.

Ekkor, a könyvtár történetével foglalkozó szakírók /Remete, Szilágyi hivatkozott munkái/ szerint a szervezeti szabályzatban meghatározott „hazafias és nemzeti szellemű” nevelés feladatát - a hivatalos művelődéspolitikai elvekhez igazodva - körültekintő szerzeményezési szelekció révén valószínűsítették meg. Kiszűrték a kényes kérdésekkel foglalkozó könyveket, a haladó jellegű, forradalmi szellemű írók műveit. Drescher maga is leszögezi már említett tanulmányában, hogy a „könyvtárnak válogatott könyvanyaga van”, így „sokmindent nem talál az olvasó”, a „nemes értelemben vett konzervativizmus” alapján való beszerzés mellett az „irányzatosság” miatt „zsurnalizmusnak” bélyegzett értékes alkotás legfeljebb a „reklámlárma” hatására megnyilvánuló olvasói érdeklődés nyomására szivárgott be az állományba.

Szilágyi János a fiókkönyvtárak magyar nyelvű szépirodalmának - egyébként nem teljes - 1929-ből származó jegyzékét¹³ tanulmányozva a következőképpen vélekedik: „Igaz, hogy Arany János, Mikszáth, Ady Endre, Móricz, Balzac, Anatole France, Tolsztoj és Gorkij egyes műveit is megtalálhatjuk e könyvek sorában, az állomány zöme azonban Erdős Renée, Kosáryné Réz Lola, Tormay Cécile, Arthur Schnitzler, Pierre Loti, Arcübasev és hasonló írók műveiből került ki.”¹⁴ Utánanévezve megállapítottuk, hogy Erdős 18, Kosáryné 3, Tormay 5, Schnitzler 13, Loti 9, Arcübasev pedig két művel képviselteti magát a bibliográfiában, ezzel szemben Mikszáth 49, Móricz 36, Ady 20, Arany 6, Balzac 34, France 40, Gorkij 14, Tolsztoj 19 kötetével találkozunk, sőt említhetnénk még Krúdy és Karinthy Frigyes 24-24 művét /valamint pro és kontra másokat is/, bár nem tudjuk - az egyes írók termékenységétől ezúttal eltekintve -, hogy ezek a dokumentumok milyen arányban, milyen példányszámban szerepeltek a gyűjteményben. A művelődésirányítás részéről a 30-as évektől erősödő nyomás arra készítette a könyvtárvezetést, hogy a centralizált szerzeményezés során a könyvek példányszámának meghatározásával is manipulálja a fiókok kínálatát, erre talált bizonyítékot Remete László a könyvtár irattárában. A szépirodalmat két kategóriába osztották, Enyvvári Jenő könyvtárigazgatót idézve: „Az efemer értékű könnyebb szépirodalomra és a sajátos magyar szellemet lehelő, a nemzeti géniusz szempontjából egyedül számottevő irodalomra. És ilyen értelemben nincsen magyar könyv, amit a fővárosi könyvtár hatalmas példányszámban ne szerezne meg.”¹⁵

Az utókor gyakran egyoldalúan, a korabeli szakirodalom pártatlannak nem mondható átértékelésével minősíti a Fővárosi Könyvtár tevékenységét. Vitathatatlan, hogy a művelődéspolitikai rendszer mindenkor kijelöli a kulturális intézményrendszer mozgásterét, itt azonban nem egyszerűen csak a politikailag nem kívánatos művek ellen folyt harc, de működött egy, az értékközvetítés célkitűzését a 60-as, 80-as évektől sokkal szigorúbb következetességgel megvalósító esztétikai mérce is.

Drescher publikációiban igen gyakran és szenvedélyes hangnemből jelenti ki, hogy a népkönyvtárnak „kívül kell rekesznie... az irodalom alatti irodalom minden termékét a detektívregénytől kezdve, Courts Mahleren és Dekobrán keresztül a pornográfiáig.”¹⁶

Az 1934-es felmérésről készült írásából kiderül, hogy a „szennyirodalom” megítélésében és száműzésében ideológiai megfontolások is vezetnek, de azt is észre kell vennünk, hogy amikor a „nem kívánatosnak” tartott ponyvát, a „filléres érzélgőskét”; a „könnyű irodalom” tipikus, kedvelt műfaját, a krimi; a lektűr jellegzetes eszközeit, az erotikát, így a divatos, népszerű Erdős Renée (kinek „kétségbe vonja ... írói kvalitásait”) egyes műveit igyekszik kizárni az állományból, erőteljes esztétikai szempontú szelekcióra is törekedett.

Szilágyival ellentétben nem hihetjük, hogy „elsősorban” az Arcübasevhez „hasonló” írókból tevődött össze az állomány „zöme”, inkább érthetünk egyet Nagy Istvánné véleményével, miszerint: „a negatív vonások ellenére is a Fővárosi Könyvtár a magyar és világirodalom klasszikusait... széles rétegek számára tette hozzáférhetővé.”¹⁷

Ezt látszik igazolni Derkovits Gyula három havi /1933.nov.-1934.jan./ kölcsönzését tartalmazó olvasófüzete is, amelyben az öt érdeklő orosz realista, Puskin, Gogol, Gorkij, Goncsarov, Turgenyev, Tolsztoj, Csehov, valamint Csokonai kötetei szerepeltek.¹⁸ Tehát, ha negyed év alatt elérhetőek voltak a szerzők a 10. számú, VI. kerület, Hunyadi tér 3. szám alatti fiókban, kölcsönözhetőségük, a hozzájutás lehetősége biztosított volt, annál is inkább, mert a fiókkönyvtárak anyagát központilag, egységes elv és gyakorlat alapján gyarapították.

A kölcsönzés lehetőségét az állomány összetételénél közvetlenebbül befolyásolja a közvetítés módja, ami gyökeresen különbözött a három időszakban.

1934-ben zártpolcos rendszerben működtek a könyvtárak, a katalógusból, ajánlójegyzékből kiírt konkrét szerző, cím szerinti kívánságait a raktárból kapta meg az olvasó. Az iskolázottság szintjéből következően leggyakrabban a legismertebb írók nevei kerültek a könyvkérőfüzetbe. Drescher is elismeri, hogy mivel bizonyos kötetekből kevés a példányszám, a választás korlátját a könyvtáros ajánló tevékenysége, „szelid vezetése” oldja fel, így a kölcsönzések összetétele nem egyértelműen tükrözi az olvasóközönség ízlését.

A könyvtáros orientáló szerepéről, az orientáció irányáról könyvtárosok és kívülről állók eltérően - meglehet mindkét részről az elfogultság túlzásával - nyilatkoznak. Fort Sándor egy 1937. évi felmérést ismertetve kifejti: „Egészen más eredmény mutatkozott volna, ha a könyvtár céljától eltekintünk és olvasóink szabadon, minden irányítás, segítség és gát nélkül, korlátlanul érvényesíthetik ízlésüket.”¹⁹ A „szabályozás” mindenekelőtt a fiatalokra vonatkozik. A 15-18 évesek korcsoportja az „erősebb cenzúra” miatt „nem olvashat minden könyvtári könyvet... közvetlen befolyásunk a 19-22 évvel kezdődőleg megszűnik, és olvasóink könyvkérése nem esik korlátozás alá. Ezekben az években már kinyílik a szabad olvasás kapuja s az ismeretlen megismerni vágyók serege eddig tilos könyvterületek meghódítására tódul. A népkönyvtáros pedagógiai munkássága” fokozottan, de erőszaktól mentesen - írja Fort - a fizikai dolgozók körében is érvényesült, figyelmüket a magyar irodalom jeles alkotóira hívták fel. Drescher Jókai, Mikszáth, Gárdonyi nevét emeli ki.

Jóval meghatározóbb szerepet és kevésbé pozitív hatást tulajdonít a könyvtárosnak a Nagypál István néven író Schöpflin Gyula Drescher tanulmányáról szóló kritikájában: „ismeretes, hogy a közönség legtöbbször a könyvtáros ajánlatára visz olvasmányt”, s így például a munkásság kölcsönzése „inkább tudható be a könyvtáros részére adott különleges »kezelési« utasításoknak, mintsem e réteg ízlésének. Nyilvánvaló, hogy a közönség ízlése helyett itt a könyvtároséval állunk szemben.”²⁰

A könyvtáros közreműködése nem lehet kétséges, noha mértékét nehéz megállapítanunk, s az azt, hogyan módosult az 1964-re. A 60-as évek elején áttértek ugyan a szabadpolcos kölcsönzésre, ez azonban nem jelentette mindenki számára a teljes állományhoz való közvetlen hozzáférést, és az önálló választást.

A beszerzett művek elhelyezéséről politikai és esztétikai kritériumok mérlegelésével döntöttek, s az esetleges kérések egyedi elbírálása alapján ítélték meg, megkaphatja-e az olvasó a szabadpolcon nem található, a raktárban őrzött - jöllehet az állomány töredékét jelentő - műveket. Ide kerültek ugyanis a „politikailag súlyosan kompromittált”, a „két világháború közötti magyar irodalom néhány problematikus írójának eszmeileg kifogásolható könyvei”²¹ Herczeg, Rákosi Viktor.../ mellett a „best-seller-irodalom és a ponyva határait súroló művek elvéve meglévő példányai” /Cronin, Rejtő.../ a „kétes értékű nyugati” /Simenon.../ és egyéb bizonytalan megítélésű szerzők, Camus, Kafka alkotásai, Hamsun könyvei, vagy „erotikus részletei miatt” pl. Moravia kötete.²¹ /Herczeg, Rákosi, Hamsun 1934-ben, Rejtő, Simenon, Moravia 1984-ben a legkeresettebb írók közé tartozott./

Számolnunk kell azzal is, hogy az új kölcsönzési rendszer bevezetése ellenére sokakban megszokásként élt tovább a könyvtáros ajánlatának igénye. Az is tagadhatatlan, hogy abban az időszakban a könyvtár határozott propaganda funkciót töltött be, s az olvasó választásának „elébe menve” ajánlottak olvasmányokat.

1984-ben megkérdeztük olvasóinkat, hogyan választják ki olvasmányaikat. 70,8%-uk vallotta, hogy legtöbbször „válogat a szabadpolcon”. „A könyvtáros ajánlata” alapján ez az arány 7,4%-os.

Úgy véljük, a legnépszerűbb szerzők listája - csakúgy, mint az egyéb eredmények - közül az utolsó közelíti meg legjobban a könyvtárakban megnyilvánuló olvasói érdeklődés tényleges irányát, ebben az esetben valószínűleg meg leginkább az olvasói szabadság a választásban.

A szerzői listák átrendezéséhez a házi könyvtárak megváltozott helyzete is hozzájárulhatott.

Az utóbbi évtizedben a könyvvásárlás dinamikus emelkedésével jelentősen növekedett az otthoni könyvtárak, könyvek száma. Egy országos felmérés szerint a lakossági könyvmennyiség kétötöde Budapesten található, a háztartások 31,7%-a rendelkezik 300-nál több kötettel.²² Ez országos átlagban 15,0%, a rendszeres olvasóknál pedig 54,4%.

Elképzelhető, hogy a nagyobb könyvgyűjtemény birtokosai egyben tudatosabban vásárlók, így nagyobb valószínűséggel szerzik be a klasszikusok, értékesnek tartott, ismert vagy elfogadott írók műveit. Az említett felmérés a házi könyvtárak minőségi összetételét vizsgálva állapította meg, hogy az otthoni gyűjteményekben éppen Jókai, Gárdonyi, Mikszáth, Móricz művei fordulnak elő legtöbbször, mintegy minden második családnál megtalálhatóak. Valamivel kisebb - bár rétegenként eltérő - arányban szintén jelen van a házi könyvtárakban az 1984-es listánkon szereplő Berkesi, Rejtő, Hemingway, Szilvási, Dosztojevskij, Christie is. Ebből következik, hogy az otthoni könyvgyűjtemény gyarapodása és összetétele /csakúgy, mint más olvasmánybeszerzési forrás/ befolyásolta az egyes írók választási gyakoriságát, de a változás okait mélyebben kell keresnünk, amely egyértelműbben mutatható ki, ha a konkrét nevektől elvonatkoztatunk, s a szépirodalmi művek különböző típusainak előfordulási arányát vizsgáljuk. Mielőtt rátérnénk az olvasmányszerkezet ily módon való elemzésére, még egy utolsó megjegyzés kívánkozik a szerzői rangsorhoz.

Egyes írók elmaradását bizonyos korcsoportokban - Balogh Zoltán kifejezését használva - „olvasottsági telítettség” okozhatta.²³ Így például Móra, Gárdonyi „élő” alkotásainak olvasása átveddött a 14 éven aluli korra. Ugyancsak ifjúsági irodalomként funkcionálnak ma már Fekete István vagy Verne művei. De olvasottsági telítettségéről beszélhetünk a korábbi keresettséghez képest ritkábban választott Jókai, Mikszáth, Móricz esetében is. Ne feledjük, aktuális olvasottságot vizsgáltunk, ami egyáltalán nem jelenti, hogy a kevesebbet kölcsönzött szerzők elvesztették népszerűségüket. Ezt igazolja - az alkalmazott módszer relatív érvényessége miatt feltehetően - az olvasók által legkedvesebbnek megnevezett szerzők rangsora: Jókai, Merle, Szilvási, Moldova, Berkesi, Mikszáth, Szabó Magda, Rejtő Jenő, Németh László, Th. Mann, Passuth, Móricz, Gárdonyi, Dumas, Fehér Klára, József Attila, Remarque, Hemingway, Verne, Steinbeck, Christie, Tolsztoj, Dosztojevskij, Asimov, Galgóczi, Zola, Benedek István, Ady, Moravia, Shakespeare, Maupassant, Fekete István. A fent említett írók mindegyike előrébb helyezkedik el a kedveltségi, mint a kölcsönzési listán, „történelmi olvasottságuk” miatt.

A kölcsönzött szépirodalmi művek elemzése stílus szerint

A konkrét művek minősítésétől, stílus szerinti²⁴ besorolásától abszolút érvényességet nem várhatunk, hiszen az esztétikai érték történelmi, változó kategória; talán maga az olvasásszociológiában alkalmazott osztályozási rendszer sem a legszerencsésebb; az általánosítás művelete elengedhetetlenül túlzó leegyszerűsítéshez vezet. E torzító tényezők ellenére az egyes olvasmánytípusok százalékos megadott mennyisége mögött olyan, az országos olvasási szokásokat vizsgáló felmérések eredményeivel²⁵ egybehangzó tendenciákra figyelhetünk föl, amelyek az olvasói érdeklődés és ízlés változását érintik /15. sz. tábla/.

15. sz. tábla

A kölcsönzött szépirodalmi művek százalékos megoszlása stílus szerint

Stílus Év	romantika	klasszikus realizmus	XX.századi realizmus	modern	lektűr	antológia	összesen
1934	8,5	19,7	44,7	3,0	24,1	0,0	100,0
1984	3,2	10,6	37,0	11,8	34,1	3,0	100,0

Erősen mérséklődött a romantikus és a klasszikus realista alkotások, nőtt a lektűr és a modern stílusú művek forgalma. Előbbiek ötven éve főleg a munkások és a tanulók olvasták, ma többnyire kötelező és ajánlott irodalomként kölcsönzik /16. sz. tábla/.

A XX. századi realizmus részesedésének alakulását valószínűleg az is befolyásolta, hogy míg a két világháború közötti időszak egyike a magyar irodalom legjelentősebb periódusának, addig válsággal küzdő kortárs irodalmunk nem, vagy nem közhírhelyre hozható módon kínál aktuális választ a felmerülő kérdésekre. Mindkét felmérés során nagyobb arányban szerepel a XX. századi realizmus - csakúgy, mint a modern irodalom - a szellemi foglalkozású, mint a fizikai dolgozók körében.

A lektűr pozíciójának látványos változása láthatóan a romantika és a klasszikus realizmus rovására következett be. Úgy véljük, ez a jelenség önmagában nem értékelhető az ízlés „visszafejlődéseként”, „romlásaként”. Nem tudjuk ugyanis, hogyan olvasták azokat a könyveket régen, milyen szerepet tölthettek be olvasóik életében, mi volt fogyasztásuk indítéka. Azt viszont tudjuk, hogy az esztétikailag értékes alkotásokat is lehet lektűrként olvasni. Minden mű, a mindenkorival való találkozás pillanatában születik meg, s az olvasói recepciótól függően érvényesül az író közlési szándéka. Ezért azt gondoljuk, hogy

A kölcsönzött szépirodalmi művek stílusának százalékos megoszlása foglalkozás szerint

Év	1934						1984							
	Stílus	romantika	klasszikus realizmus	XX.századi realizmus	modern	lektűr	összesen	romantika	klasszikus realizmus	XX.századi realizmus	modern	lektűr	antológia	összesen
Foglalkozás														
fizikai munkás	10,6	19,5	42,9	2,2	24,8	100,0	2,8	7,6	7,6	12,3	42,5	3,9	100,0	
szellemi dolgozó	4,9	15,0	51,4	3,6	25,1	100,0	1,9	10,1	41,8	14,5	27,4	4,3	100,0	
önálló/iparos, kereskedő	5,3	20,7	45,6	3,0	25,4	100,0	0,0	7,7	42,3	7,7	42,3	0,0	100,0	
nyugdíjas	2,7	13,3	56,7	2,7	24,6	100,0	2,8	6,3	41,7	8,5	38,6	2,1	100,0	
tanonc/szakmunkás- tanuló	22,1	15,6	35,7	2,0	24,6	100,0	2,7	12,3	19,2	8,2	56,2	1,4	100,0	
középiskolás	19,8	34,7	26,4	2,0	17,1	100,0	6,6	22,8	29,6	12,4	25,1	3,5	100,0	
főiskolás/egyetemista	3,9	19,1	47,9	3,7	25,4	100,0	7,8	23,4	34,1	20,6	10,6	3,5	100,0	
háztartásbeli	5,8	15,6	48,5	2,4	27,7	100,0	0,0	6,5	27,9	6,6	57,4	1,6	100,0	
egyéb	7,3	16,4	49,8	4,0	22,5	100,0								

kvantitatív alapon, intenzív vizsgálódás nélkül, nem bizonyítható az igénystruktúra módosulása, vagyis az esztétikai élményke-resés, a gazdagodás, a megismerés, illetve a kikapcsolódás, a világból való kilépés, a menekülés motívumainak; az aktív, illetve passzív befogadói attitűd arányváltozása.

Az 1964-ben készült tanulmányból a kölcsönzött szépirodalom összetételéről annyit tudunk, hogy a magyar szerzők mű-veinek negyed része volt lektűr. E tanulmány mellékletéből ismeretes még a szépirodalmi olvasmányok valamivel több, mint felének írója. Ennek alapján az akkor elvitt kötetek 17,5%-a volt lektűr /magyar irodalom: 24,8%, külföldi irodalom: 8,0%. Ezt az adatot nem tekinthetjük az egész mintára reprezentatívnak, csak a leggyakrabban kölcsönzött szerzőkre vonatkozik, de figyelembe véve a fenti megállapítás és számításunk egybeesését, a könyvkiadás korábban részletezett és a könyvtár által nagy vonalakban követett kínálatát, a propagált „szocialista eszmeiségű” művek szándékoltan alul maradó közönségsikerét, ez az arány nagy valószínűséggel reálisnak mondható. Az mindenképpen bizonyosnak tűnik, hogy 1964-hez képest 1984-ben több lektürt kölcsönöztek az olvasók.

Csökkenett tehát az életminta közvetítésére lehetőséget kínáló, esztétikai mércével értékes művészeti alkotások választása, ugyanakkor az érdeklődés a szórakoztató irodalom direkter műfajaira irányult. Mivel a lektűr fele krimi és sci-fi volt, keve-sebb a „magas művészet” látszatát keltő giccs aránya. A tömegkultúra expanziója, az olvasói érdeklődéshez - a harmincas, hat-vanas évektől eltérően - fokozódó mértékben igazodó könyvtári ellátás következtében felszabaduló szórakozási igény őszinte és közvetlen megnyilvánulásaként is tekinthető. A lektűr részesedésének megítéléséhez tudunk kellene, hogy ez az olvas-mányfajta kizárólagos, domináns vagy járulékos eleme-e az egyes olvasó olvasmányszerkezetének. Az, hogy valaki milyen kul-turális termékekkel /és miként/ él, csak az egyén szempontjából vett hasznosság alapján, funkcionális összefüggések feltárásá-val értelmezhető. A lektűr olvasása nemcsak életpótlék szerepet tölthet be, de a kellemesség, az izgalmak világában elmerülve lehet a lelki, érzelmi egyensúly biztosításának, a szellemi és fizikai készenlét reprodukciójának eszköze is.

Amennyiben a kölcsönzött kötetek összetétele, az olvasmányválasztás mögött az olvasói ízlés alakulását, s ebben negatív tendenciát tétélezünk (az értékek válsága, a második gazdaságban való részvétel, a kulturális értékek devalválódása, a tudás presztízsének csökkenése, a lakosság romló pszichohigiénés állapota stb. alapján), azt véleményünk szerint abban lehetne ki-mutatni, hogy nőtt azoknak a száma, akik olvasmányaiban járulékosból dominánssá, dominánsból kizárólagossá vált a lektűr.

A lektűr kölcsönzésében nincs nagy különbség 1934-ben az egyes rétegek között. 1984-ben részben a „tanulói” státusz, illetve a szellemi foglalkozás jelent választó vonalat. Meglepő a főiskolások, egyetemisták eltérő viselkedése, erre már az ismer-etkölzö- és szépirodalom arányának vizsgálatánál is fölfigyeltünk. Ennek talán Fort idézett szavaiban rejlik magyarázata. A könyvtár nevelési törekvésének enyhülése hasonló következményekkel járt, mint általában a hiány megszűnése, ami például 1964-ben a klasszikus művek, 1984-ben a krimik iránti felfokozott érdeklődésben nyilvánult meg.

Utolsó adatfelvételünk lehetővé teszi az aktívák és nyugdíjasok differenciáltabb elemzését /17.sz. tábla/.

17. sz. tábla

A kölcsönzött szépirodalmi művek stílusának százalékos megoszlása kiemelt foglalkozási csoportok szerint /1984/

Stílus	romantika	klasszikus realizmus	XX.sz. rea- lizmus	modern	lektűr	antológia	összesen
Foglalkozás							
fizikai inaktív	2,5	5,6	39,9	6,1	44,6	1,3	100,0
fizikai	2,8	7,6	30,9	12,3	42,5	3,9	100,0
szellemi inaktív	3,5	5,9	40,7	10,6	36,5	2,8	100,0
szellemi	1,9	9,9	39,4	13,9	31,4	3,5	100,0
értelmiségi inaktív	2,2	8,2	45,9	8,7	32,5	2,5	100,0
értelmiségi	1,9	10,4	46,2	15,6	20,0	5,9	100,0

Az aktívák olvasmányszerkezetében gyakrabban fordul elő a klasszikus realizmus és kevesebbszer a lektűr, mint az inaktív-akéban. Az elsőként említett olvasmánytípus aránya fokozatosan csökken, a lektűr pedig fokozatosan nő az értelmiségiek-től a szellemieken át a fizikaiakig, mind a dolgozók, mind a nyugdíjasok körében.

A lektűr kedvelése fordítottan arányos a modern irodaloméval, különösen pregnánsan mutatkozik ez az értelmiség és a fi-zikai inaktívak esetében. A XX. századi realizmus kölcsönzésében gyakorlatilag nincs különbség az aktív és inaktív értelmiség, illetve az egyéb szellemiek csoportjai között, a fizikai munkások pedig elsősorban a modern stílusú művek sűrűbb választása miatt kölcsönzik kevésbé a fizikai inaktív olvasóknál. Számottevő az értelmiségi inaktív kölcsönzők lektűröbblete az értelmi-ségi foglalkozásúakhoz képest, ugyanakkor a fizikai dolgozók és inaktív társaik olvasmányszerkezetében szinte azonos száza-lékban fordul elő.

Az alacsonyabb képzettségi szint, vagy a nehéz fizikai munka nem kedvez a műalkotásokkal szembeni igény kialakulásának, de a magasabb iskolai végzettség ellenére sem könnyű a nyugdíjas években megtartani a korábbi értékek iránti érdeklődést.

A szépirodalmi olvasmányok összetételében 1934-ben relatíve nagyobb különbség tapasztalható a nemek között, mint 1984-ben /18.sz. tábla/. Akkor a férfiak több klasszikus alkotást és kevesebb lektúrt kölcsönöztek, mint a nők. Ma nem egyszerűen fordított a helyzet, hanem az is látható, hogy a régi értékes irodalom helyett elsősorban lektúrt választottak. Különösen szembetűnő a változás a férfiak kölcsönzéseit összehasonlítva, olvasmányszerkezetükben kétszer annyival emelkedett a lektúr aránya az ötven év alatt, mint a nőknél.

Az idegen nyelvű irodalom kölcsönzéséről

Az idegen nyelvű művek kölcsönzési aránya 12,2%-ról 1,0%-ra esett vissza. /1964-ben sem érte el a 2,0%-ot./ Az adatok hátteréül az alábbi momentumok szolgálnak.

1930-ban a korábbi betelepülések következtében a főváros népességének 5,7%-a volt idegen anyanyelvű, az 1980-as népszámlálás idején 0,8%-a.²⁶

Ötven évvel ezelőtt a lakosság 37,8%-a tudott németül, 5,9% franciául, 3,5% angolul; ma is németül beszélnek legtöbben, mindössze 8,1%-a a lakosságnak. /További nyelvismeret: angol 3,9%, orosz 3,2%.../

1934-ben a hálózat éves gyarapodásának 21,2%-át idegen nyelvű mű jelentette, 1984-ben ez 5,2%.

Kölcsönzőink közel 3/4 része közömbös az idegen nyelvű irodalommal szemben, s kérdéseinkre csupán tized részük válaszolt, hogy elégedetlen ezzel az állománnyal.

A használat különbségei e téren történelmi múltunkra, másrészt jelenlegi nyelvoktatásunk eredménytelenségére vezethetők vissza.

A periférikus igényre csökkentett beszerzéssel válaszolnak könyvtáraink, helyenként azonban az alacsony beszerzési keretek miatt a meglévő érdeklődést sem képesek kielégíteni.

A művelődésre ható folyamatok, s ezekből következő feladataink

A könyvtár kölcsönzőtársadalma - durva leegyszerűsítéssel - három csoportra tagolódik /tanulók, aktív keresők, nyugdíjasok/.

Sajátos igényük szerkezetét a várható társadalmi folyamatok a változás ütemének, természetének, a gazdasági, politikai, kulturális szféra, intézményi mechanizmusok pályamódosításának megfelelően érintik.

A gazdaság intenzifikálása konvertálható, permanens önképzéssel magas szinten tartott szakmai képzettséget, kreatív készségek hasznosítását, általános műveltségen alapuló munkakultúra érvényesülését követeli meg. A tudás, a kreativitás társadalmi szükséglete a teljesítmények értékelésének, elismerésének, az egyéni érdekelttség mértékében válik társadalmi igénnyé.

Nem egyszerűen, s nem feltétlenül a szellemi foglalkozásúak, a magasabb iskolai végzettségűek növekvő aránya, hanem az emberi képességeket megmozgató, alkotó fantáziára építő, a személyiséget kibontakoztató tevékenységként végzett változatos munka eredményezheti a sokoldalú művelődési szokások kialakulását éppen azzal, hogy az emberi kiteljesedés cselekvésformáinak szervező elveként az életmódra visszahatva a szabadidő aktív, igényes, sokrétű eltöltésében jut kifejezésre.

Nemcsak a munka jellege, de az életszínvonalat, életkörülményeket meghatározó anyagi feltételek alakulása, illetve ezek megszerzésének egyéni fontossága /felhalmozás, fogyasztás, más javakra, értékekre való átváltás/ is befolyásolja a művelődési aktivitást és a művelődés tartalmát. A népgazdaság ágazati szerkezetében a tercier szektor arányának növekedése, s ezzel infrastrukturális fejlesztések pótlása révén javulhat a szolgáltatások színvonala, ami kedvezően hat a családi kötődések stabilizálására. Ugyanakkor nem számolhatunk a reáljövedelem emelkedésével, így a kitűzött életcélok elérésének eltérő esélyei fokozhatják a társadalmi és művelődési egyenlőtlenségeket, s egyben a társadalmi feszültséget is.

Információközvetítő tevékenységünkben figyelembe kell vennünk, kibontakozik-e közéletünkben a demokratizálódás folyamata, megindul-e a helyi érdekek kifejezését, érvényesítését lehetővé tevő kisközösségek szerveződése.

A művelődésre ható társadalmi folyamatok alakulása nem kis mértékben - mint azt a bevezetőben kifejtettük -, függ a társadalom műveltségi szintjétől, amit a társadalom szocializációs intézményei kisebb-nagyobb hatáskörrel, a maguk sajátos eszközeivel befolyásolhatnak.

A család elsőrendű, döntő jelentőségű a kulturális értékek átörökítésében; a családi szokások, minták igen tartósan élnek tovább az újabb nemzedékekben.

Társadalmunkban fokozódott az iskola szerepe a munkamegosztásban elfoglalt hely, a társadalmi pozíció, a mobilitási esélyek kijelölésében, s egyszersmind felelőssége a kulturális egyenlőtlenségek konzerválásában. Az oktatási rendszer eddig nem tudta elérni a hátránnyal kezdők felzárkóztatását, az egyenlőségre törekvés inkább lefelé nivelláló következményekkel járt.

18. sz. tábla

A kölcsönzött szépirodalmi művek stílusának százalékos megoszlása nemek szerint

Év	1934						1984						
	romantika	klasszikus realizmus	XX.századi realizmus	modern	lektűr	összesen	romantika	klasszikus realizmus	XX.századi realizmus	modern	lektűr	antológia	összesen
Nem													
férfi	8,9	21,7	43,9	2,9	22,6	100,0	3,1	9,9	35,9	11,6	36,1	3,4	100,0
nő	7,7	16,2	46,6	3,1	26,4	100,0	3,2	11,1	37,9	11,9	32,7	3,2	100,0

A közművelődési intézményekben jelentkező igények szerkezete, minősége szorosan összefügg az iskola alapozó tevékenységének hatékonyságával.

Az iskolarendszer oktatáscentrikussága következtében a problémamegoldó gondolkodás képességét, az önálló ismeretszerzés készségét kialakító nevelő munka nem vált általános gyakorlattá; a valamiféle tantárgyi integráció hiánya nehezíti a tudományos, művészeti eredmények egységben, komplex rendszerben való szemléletét; a műalkotások világának bemutatása inkább készlet értelmezési sztereotípiák s főleg lexikális tudás elsajátítására, semmint a művekkel való élményszerű találkozás révén az esztétikai alkotások feldolgozásához, befogadásához szükséges kódok megszerzésére.

A közművelődési könyvtárnak igénykielégítő és igénykeltő funkciója teljesítésében a művelődési szokásokat meghatározó társadalmi, demográfiai tényezők, az olvasói érdeklődés és ízlés differenciáltságából kell kiindulnia, rugalmasan alkalmazkodva a társadalmi folyamatok állandóan figyelemmel kísért változásaihoz.

Barczy Zsuzsa

J e g y z e t e k

1. Drescher Pál: Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége? = A Fővárosi Könyvtár Évkönyve 1934. Bp. 1935. 35-72.p.
2. Dobos Piroška-H. dr. Varsányi Livia: Mit olvas a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárainak közönsége? = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 1964-65. Bp. 1966. 136-170.p.
3. Az adatok és a számítások forrásai:
Az 1930. évi népszámlálás adatai. Bp. 1932.
Az 1980. évi népszámlálás. Budapest adatai. Bp. 1981.
Mozolovszky Sándor: Nagy-Budapest népességének foglalkozási megoszlása 1930-ban és az ingaszerű vándormozgalom. Bp. 1934.
Budapest története. V. köt. Bp. 1980.
A könyvtárak 1934. és 1984. évi jelentései.
4. Szilágyi János: A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között. Bp. 1961.
5. Enyvvári Jenő: A Fővárosi Könyvtár 28. évi jelentése az 1934. évről. = A Fővárosi Könyvtár Évkönyve 1934. Bp. 1935. 5-34.p.
6. Az adatok forrásai a könyvtár 1929, 1934. és 1984. évi jelentései.
7. Megjegyzés a foglalkozási kategóriák értelmezéséhez:
értelmiségi: felsőfokú végzettséggel rendelkező szellemi foglalkozású; szakalkalmazott: diplomával nem rendelkező, de érdemi szellemi tevékenységet végző; adminisztratív: ügyviteli teendőket ellátó, egyszerű szellemi munkát végző; egyéb szellemi foglalkozású: az értelmiség kivételével a szellemi munkát végzők
8. Az egyéb kategóriába soroltuk azokat a dokumentumokat, amelyek nem jellemez a feldolgozás elméleti vagy gyakorlati megközelítése, így a riportokat, szociográfiát, esszéket, vagy a vallás szakcsoportjába tartozó Bibliát stb.
9. Az óbudai fiókkönyvtár /8.sz.fiók/ könyvjegyzéke. Bp. 1926.
Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. 1966.
10. Molnár Orsolya-Sz. Szabó László: Egy lakótelepi fiókkönyvtár és olvasói. = Könyvtáros, 1985. 7. sz. 409-414.p.
11. Javaslat a főváros közoktatása távlati fejlesztési koncepciójára. Bp. 1985.
12. Szeccsödi János: A természettudományos és műszaki könyvek forgalma hálózatunkban. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 1966-67. Bp. 1968. 177-183.p.
13. A fiókkönyvtárak magyar nyelvű szépirodalmi könyveinek jegyzéke. Bp. 1929.
14. Szilágyi: i.m.
15. Remete: i.m.
16. Drescher Pál: Közművelődési könyvtárak a nagyvárosi kultúra szolgálatában. = Városi Szemle, 1929. 537-542.p.
17. Nagy Istvánné: A Horthy-korszak „középosztályának” irodalmi ízléséről. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. Bp. 1966. 195-224.p.
18. Derkovits Gyuláné: Mi ketten. Bp. 1977.
19. Fort Sándor: Egy népkönyvtár nevelő munkássága nőolvasói körében. = A Fővárosi Könyvtár Évkönyve 1937. Bp. 1938. 133-147.p.
20. Nagypál István: Hivatalos könyvtárpolitika. = Gondolat, 1936. 2. sz. 136-138.p.
21. Gönczi Imre: A szabadpolc és az olvasó. = Könyvtáros, 1961. 3. sz. 133-136.p.
22. V. Kulcsár Júlia-Mándi Péter: Könyvek otthon. Bp. 1983.

23. Balogh Zoltán: Korosztályok és könyvek. = Balogh Zoltán-Kamarás István: Élményalakzatok 2. Bp. 1985. 81-92.p.
24. A stílus kategóriáinak tartalmát néhány író nevével érzékeltetjük:
romantika: Jókai, Hugo, Dumas
klasszikus realizmus: Balzac, Zola, Dosztojevszkij
XX. századi realizmus: Mann, Móricz, Hemingway
modern: Esterházy, Kafka, Musil
lektűr: Szilvási, Rejtő, Christie
25. Gereben Ferenc: A könyv és az irodalom közönsége. = Az olvasás anatómiája. Bp. 1982. 175-211.p.
26. Az adatok forrása:
Thirring Lajos: Nagy-Budapest népessége. Bp. 1934.
Elekes Dezső: Budapest szerepe Magyarország szellemi életében. Bp. 1938.
A könyvtár 1934. és 1984. évi jelentései.

Two previous investigations /in 1934 and in 1964/ were repeated in 1984 in the network of the Metropolitan Szabó Ervin Library: the structure of the lent books in public library units was studied. By the means of comparative data analysis characteristics of readers' interests were unfolded as well as trends of changes appearing in public libraries.

NEM TELJESÍTETT KÉRÉSEK A FSZEK KÖZPONTI KÖNYVTÁRÁNAK KÖLCSÖNZŐ SZOLGÁLATÁBAN

Régi tapasztalat, hogy sok olvasó kérését a könyvtár nem tudja teljesíteni. Azonban sem az előforduló esetek számáról, sem az ilyen kérések megoszlásáról nem voltak empirikus adataink. Így a helyzet felmérésére és a további teendők meghatározására megvizsgáltuk, melyek azok az olvasói kérések, amelyeknek a könyvtár kölcsönző szolgálata nem tud eleget tenni.

A kitűzött cél

Az elemzés adjon választ arra:

- mennyi a teljesítetlen kérések száma,
- miért nem kapta kézhez a művet az olvasó,
- hányszor kértek egy adott művet,
- volt-e az adott műnek helyben olvasható példánya,
- mi az összefüggés a példányszámok és a nem teljesített kérések között?

Célunk volt az is, hogy az elemzés segítsen:

- a gyűjtőkör pontosításában,
- a könyvrendelésnél a példányszámok pontosabb megállapításában,
- a kézikönyvtár fejlesztésében és
- mindenekezt az olvasók igényeinek jobb, pontosabb szolgálatában.

A felmérést 1987. január 10 - február 10-ig vizsgaidőszakban, valamint február 12 - március 10-ig vizsgaidőszakon kívül 24-24 napon át végeztük. A 48 kölcsönzési nap alatt 5505 nem teljesített kérelmet gyűjtött össze a kölcsönző csoport, amelynek minden munkatársa részt vett a feldolgozásban is. Annait a könyvtárról feltétlenül meg kell említenünk, hogy zárt polcos rendszerű. Az olvasó a kért könyvet kérelmlapra írja ki a katalógusból. A kölcsönző csoport a helyszám szerinti nyilván tartás alapján megállapítja, hogy a keresett műből van-e kölcsönözhető példány a raktárban. Ha van, a kérést továbbítja. Ha nincs, ezt közli az olvasóval és felvilágosítja arról is, ha a műből van helyben olvasható, kézikönyvtári példány. Az összegyűjtött és vizsgált - nem teljesített - kérések ebbe az utóbbi csoportba tartoznak.

Az 5505 nem teljesített kérés csupán a könyvtár állományában meglévő, a katalógusokban szereplő művek iránti igényeket tükrözi. A könyvtárral szemben támasztott rejtett igények, elvárások feltárására ez a vizsgálat nem alkalmas.

Az elemzés tanulságai

A nem teljesített kérések mennyisége önmagában is meglepetést okozott. Három olvasói kérésből egyet nem tudtunk kielégíteni (34 %-ot). (L. 1. táblázat)

Ha a hosszabbításokkal megnövelt összes kikölcsönzött kötettséghez viszonyítunk, e statisztikai manőver után is minden négy kérésből egy teljesítetlen marad (25,3 %).

Különválasztottuk a vizsgaidőszak és a vizsgaidőszakon kívüli 24 nap kéréseit. Az volt a feltételezésünk, hogy a nagyszámú egyetemi és főiskolai hallgató miatt vizsgaidőszakban a nem teljesített kérések száma sokkal magasabb, mint azon kívül. Ez a feltevés nem igazolódott, így a továbbiakban csak akkor térünk ki külön erre a szempontra, ha ezt jellegzetes eltérések indokolják.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a kölcsönzők közül ki az, akinek a kérését nem teljesítettük, úgy minden negyedik kölcsönző (24 %) valamely kérése teljesítetlen maradt. (L. 2. táblázat)

Az adatok tükrében nyilvánvaló, hogy a könyvtár egészében nem képes eleget tenni az olvasói elvárásoknak. A könyvtár, a könyvtári rendszer működésében komoly zavar van. Nem engedhető meg, hogy a kérések ilyen mennyisége maradjon kielégítetlen.

Arra kerestünk választ a továbbiakban, hogy egy-egy kölcsönző hány kérése maradt teljesítetlen. (L. 1. táblázat.)

Vizsgaidőszakban a többes kérések (2-6) száma magasabb. Többen keresik a kötelező olvasmányokat. Vizsgaidőszakon kívül viszont az egyes ki nem elégített kérések száma a magas, az egyedi művek olvasása iránt volna magasabb az igény.

A mennyiségi vizsgálatokat tartalmi elemzés követte. A könyvtárunkban alkalmazott TO szakrendszer szerint soroltuk be a kéréseket. (L. 2. táblázat). Megvizsgáltuk, hogy egy-egy szakon belül milyen arányban van azoknak a kéréseknek a száma, amelyeket helybenolvasásra sem tudunk biztosítani. A különböző szakoknál nagy az eltérés. (Pl. marxizmus, statisztikák majd minden kérést tudunk helyben biztosítani, de az idegennyelvű szépirodalomból szinte semmit, mert a meglévő egy példányt már kikölcsönözték.)

Ahol magas a már kikölcsönözött művek aránya, ott a továbbiakban dönteni kell:

- a szak fejlesztendő-e?
- a példányszámok emelendők-e?
- több praesens mű biztosítandó-e?
- esetleg bizonyos szak visszafelkészítendő?

A javasolt teendők a szakok sorrendjében, csak jelzésszerűen a következők. A tudományok elmélete, az informatika és a tudományos és technikai forradalom magyar irodalmát nagyobb példányszámokban kell beszerezni.

Az írástörténet, a könyv- és könyvtártörténet nagyobb példányszámot érdemel. (Szántó Tibor, Fitz, Tevan, Kéki.)

Filozófiából alapkérdés a klasszikusok, a kiemelkedő gondolkodók műveinek megléte és példányszáma. A könyvkiadásnak ezen a téren nagy adósságai vannak. (Arisztotelész, Aquinói Tamás, Montesquieu, Nietzsche, Schopenhauer, Wittgenstein hiánycikk.) Sokat javított a helyzeten, hogy mind több klasszikust tettünk kézikönyvtárba - akár másolatban is. Ezt folytatni kell.

A lélektanra ugyanaz mondható el, mint az előbbire. Kiadásra került egy-egy Freud, Fromm, Wallon, Piaget, Jung, de Adler még várta magára.

Etikából Heller Ágnes könyveit keresték sokan, de népszerű a Gondolat Kiadó Etikai gondokodók sorozata is.

A vallások „szent könyvei” a Talmud, a Zend-Aveszta nem, vagy igen régen kerültek kiadásra. (A Korán időközben megjelent.) A kereslet irántuk igen nagy. Az egyházi kiadók csak kis példányszámokban tudják megjelentetni a keresett műveket. (Pl. a Szent István Társulat Assisi Szent Ferenc műveit, a Református Egyház Zsinati Irodája Kálvin János műveit, vagy a MIOK a zsidó hitélet alapkönyveit, az Alef-könyveket.) Keresik a kommentárokat, feldolgozásokat is. (Pl. Goldzieher Ignác, Baktay Ervin művei.)

A marxizmus-leninizmus klasszikusaiból a kötelező olvasmányok száma magas. Itt a sok példány sem elég egy adott időszakban. A könyvtárosoknak fel kell hívnia a figyelmet a gyűjteményes kiadásokra is.

A magyar szociológiai művek szerzeményezésénél a példányszámok emelése célszerű lenne, de az is megfontolandó, hogy az évenként nem túl nagy számban (350-400 fésülés) megjelenő művekből legyen nem kölcsönözhető példány is. A számos idegennyelvű kérés (35,7 %) mutatja, hogy olvasóink tudatában vannak, mit várhatnak egy szociológiai szakkönyvtártól. A legtöbb kérés angol nyelvű. Érdekes, hogy ma már Bourdieu és Habermas is inkább angolul olvassák és nem eredeti nyelven. Felül kell vizsgálni, hogy alapvető szociológiai műveket kizárólag eredeti nyelven szerezzünk-e be, vagy esetleg angolul is. ha anyagi lehetőségeink ezt lehetővé teszik.

A szociográfia a régi magyar szociográfiákon (Pl. az azóta reprintben kiadott Szabó Zoltán: Cifra nyomorúság c. műve) kívül mai sláger műveket is tartalmaz. (Csengey D.-Bereményi G. „... és mi most itt vagyunk!”.)

A művelődéstörténetből Duby, Chaunu, Kosáry művei szerepelnek gyakran. Nagy kár, hogy a Gondolat Kiadó Európai antológia és Európa nagy korszakai sorozatai kifogytak, nem nyomják újra, nem egészítik ki őket. A kereslet irántuk igen nagy.

Az olvasók kölcsönöznék a statisztikákat - itt a másolatszolgáltatás a megoldás.

A 32 szakban keresett a politológia (Pl. Gombár Csaba munkái). A hadtörténetet (uniformisok, repülők, hajók) gondosabban kell gyarapítanunk. A téma mind történeti, mind művelődéstörténeti szempontból hozzátartozott eddigi gyűjtőközünkhez. Kiváló régi állományunkból, a magyar művekből több kézikönyvtári anyag kihelyezése indokolt.

Pedagógia: lényeges javulás tapasztalható az utóbbi évek szerzeményezésében és a kézikönyvtár fejlesztésében. Indokolt volna a példányszámok emelése, hiszen minden tanári szakon kell pedagógiát tanulni. Szakdidaktikák iránt is nagy az igény, kielégítése azonban nem feladatunk.

A közgazdaság klasszikusai Ricardo, Mill vagy A. Smith mellett korunk klasszikusai Galbraith, Wallerstein, Kornai is keresettek. Ebben a kategóriában a példányszámokat emelni, a kézikönyvtárat fejleszteni kell. A szerzeményezésnél a fokozott figyelmet az is indokolja, hogy nem kapunk köteles példányt. A mai gazdasági, gazdaságpolitikai kérdések olvasóinkat foglalkoztatják. Itt is indokolt a fejlesztés.

Néprajzból is a klasszikusokat (Frazer, Malinowsky), a régen kiadott magyar műveket (Györfly István, Berze Nagy László, Kiss Lajos munkái) és a kis példányszámú műveket (Pl. Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium) keresik elsősorban. E művek nagyobb része ma már nem kölcsönözhető. A kézikönyvtárat fejleszteni kell ezen a területen is.

Nyelvésztől számos a kötelező olvasmány. Ebben a szakban csak a kézikönyvtár bővítésére nyílik lehetőség. Nyelvkönyvek iránt volna kereslet. Kielégítését csak a kézikönyvtári példányok biztosítják, kölcsönzésük nem a mi feladatunk. Az orvostudományból nem a szakkönyvek dominálnak, hanem a joga, az „öngyógyítás”, a nyers koszt, a szexuálhigiéne, az akupunktúra irodalma. Az igények kielégítése nem ránk vár.

A nyomdászattörténet az alkalmazott tudományok szakban található ugyan, de voltaképpen humán érdeklődést tükröz. Ebben a témakörben a kézikönyvtár fejlesztendő.

A mikroelektronikára, a számítógépek irodalmára az igények sokkal nagyobbak, mint amit ki tudunk elégíteni. Nem is tekintjük feladatunknak.

Művészettörténeti alpművekből a példányszámokat emelni kellene. Csak az alapvető és nem feltétlenül a legrágább művekre gondolunk. Gombrich műveire, a Corvina Kiadó névtelen sorozatára, melyben a közelmúltban Kádár Zoltán: Bizánc művészete c. műve jelent meg. Igen sok az iparművészeti főiskolás, az iparművészeti gimnázium a szomszédságunkban van. A képzőművészet kiemelkedő nagyságainak (Michelangelo, Leonardo) életművét bemutató albumokból többet kell helyben biztosítanunk.

A szépirodalom eredeti nyelvű alkotásait sajnos több példányban nem tudjuk megvenni. Magyar fordításban nagy a kereslet a klasszikusok (Fielding, Swift, Diderot, Stendhal, Dosztojevszkij, A. Tolsztoj, Brecht, Th.Mann) alkotásai iránt.

A világtörténelem és az egyes országok története nagyobb kézikönyvtári fejlesztést igényel, hasonló, mint amelyet a magyar történelemben már végrehajtottunk.

A magyar történelemben a legnagyobb gondot a sokszor 100 évesnél régebbi forrásmunkák okozzák. (Fraknoi, Thallóczy forrásfeldolgozásai éppúgy keresettek, mint Széchenyi, Kossuth, Görgey munkái.) De említhetnénk minden Erdélyre és a Felvidékre vonatkozó művet is.

A kézikönyvtár anyagát a történelem segédtudományaival ki kell egészíteni.

Földrajzból több elméleti munkát, összefoglaló kézikönyvet kell az olvasóterembe tennünk. Sokan kölcsönöznék a „Klasszikus utazók” (Kőrösi-Csoma, Vámbéry, Stein A., Germanus) műveit is.

A jobb áttekinthetőség kedvéért a TO fő táblázati számai szerint is rendeztük a kéréseket. (L. 3. táblázat.) A társadalomtudomány és a szépirodalom iránti fokozott igény a jellemző.

Általánosságban megállapítható, hogy ahol a kizárólag kölcsönözhető művek aránya magas és az a szak gyűjtőkörünkbe tartozik, ott szükséges a fejlesztés, a kézikönyvtár kiegészítése. (L. 3. táblázat.)

A gyűjtőkörünkbe nem tartozó szakokban az állomány visszafejleszthető.

Az elvont számok megelevenítése céljából közöljük a legkeresettebb művek jegyzékét. (L. 4. táblázat.) A kért művek jellege ebből megállapítható. Sem a speciális szakkönyvek, sem a napi érdeklődést szolgáló bestsellerek nincsenek túlsúlyban. Ezek az igényes művelődés és önművelés alpművei.

A társadalomtudományokban különválasztottuk az idegennyelvű művekre vonatkozó kéréseket. (L. 5. táblázat.) Az angol nyelv uralkodó szerepe nyilvánvaló.

A helyben ki nem elégíthető kéréseket példányszámok szerint is megvizsgáltuk. (L. 6. táblázat.) Könnyen belátható, hogy az egy példányról kettőre, kettőről háromra emelés a szerzeményezés során, ugrásszerű javulást hozhat.

A könyvtár szerzeményezési gyakorlata régen az volt, hogy a központi könyvtárban sok féleség legyen egy-egy példányban. Ha a magyar beszerzéseknél, az alapvető szakoknál, a jelentős művekből több példányt vásárolunk, az lecsökkenti a teljesítmény kérések mennyiségét. Az alábbi szakokban: filozófia, vallástudomány, művelődéstörténet, közgazdaságtan, néprajz, művészettörténet, világ- és magyar történelem, ma már ezt a gyakorlatot követjük.

A felmérés során azt is vizsgáltuk, van-e a kért műből legalább helyben olvasható, kézikönyvtári példány. Ez a könyvtáros szempontjából nézve lehet megnyugtató. Biztosan jobb, mintha a könyvet kézbe sem tudjuk adni. Ám az olvasó, ha Shakespeare „Rómeó és Júliá”-ját el is tudja olvasni három óra alatt, Tolsztoj „Háború és béke” c. művére ez már nem érvényes. A helybenolvasás csak részben pótolhatja a könyv hazavitelét.

Kitekintés

Egy felmérés akkor éri el a célját, ha további cselekvésre ösztönöz. 1987. októberében a felmérésből készült előterjesztést az osztályvezetői értekezleten megvitatták.

„Döntés született arról, hogy egy szűkebb munkabizottság 1988. első negyedében összegzi a teendőket és a szükséges változtatásokat, javaslatokat tesz a központi könyvtár gyűjtőkörére, szolgáltatásaira, különös tekintettel a gazdasági helyzetre a könyvtári környezetre és a szomszédos kollégium épületének átvételéből adódó szerény bővülési lehetőségekre.”

Reméljük, hogy e felmérés hozzájárul a könyvtárosok lelkiismeretének felrázásához és a hatékony cselekvéshez.

Márfly István

1. táblázat

Egy-egy kölcsönző hány kérését nem teljesítette a könyvtár

Nem teljesített kéresek száma	I. Vizsgaidőben		II. Vizsgaidőn kívül		A vizsgált időszakban összesen	
	1 Kölcsönzők száma	2 %	1 Kölcsönzők száma	2 %	1 Kölcsönzők száma	2 %
I	726	48,5	844	58,5	1,570	53,4
2	398	26,6	346	23,9	744	25,3
3	211	14,1	148	10,3	359	12,2
4	90	6,0	67	4,6	157	5,3
5	38	2,5	20	1,4	58	2,0
7	9	0,6	5	0,4	14	0,5
8	3	0,2	1	0,06	4	0,1
9	2	0,1	2	0,1	4	0,1
10	-	-	2	0,1	2	0,07
11	1	0,1	-	-	1	0,03
12	1	0,1	1	0,07	2	0,07
Össz.	1,496	100 %	1,444	100 %	2,940	100 %

2. táblázat

A nem teljesített kérések szakok szerinti megoszlása. (Részletezés) I.

1	Szak	2								3		4	5	
		1x	2x	3x	4x	5x	6x	7x	8x	9x	10 és több	Össz. kérs	Csak ki- kölszönzött	%
001	Tudomány	3	4	-	-	1	-	-	-	-	-	16	6	37,5
002	Információ	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	1	20
003	Írás	4	2	-	-	-	-	-	-	-	-	8	2	25
005	Futurologia	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	6	2	33
01	Bibliográfiák	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	0	0
02	Könyvtár	12	2	-	-	-	-	-	-	-	-	16	7	43,8
03	Lexikonok	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0	0
05	Folyóirat	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	33,3
07	Sajtó	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	0
088	Vegyes	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	1	25
0	Összesen	38	9	1	-	1	-	-	-	-	-	64	20	31,3
1	Filozófia	77	24	10	5	3	2	2	-	-	3	251	70	27,9
133	Parapszichológia	7	3	1	-	-	-	-	-	-	-	16	12	75
15	Pszichológia	48	27	12	2	3	2	1	2	-	1	207	68	32,9
17	Etika	11	2	1	-	1	-	-	-	-	-	23	12	52
1	Összesen	143	56	24	7	-	4	3	2	-	4	497	162	32,6
2	Vallás.Szövegek könyvek, kommentárok	52	2	3	3	-	-	1	1	-	-	92	28	30,4
29	Vallástörténet. Vallás- kritika	7	2	2	1	-	-	-	1	-	-	29	8	27,6
2	Összesen	59	4	5	4	-	-	1	2	-	-	121	36	29,8
3K	Marxizmus	14	5	-	2	2	-	-	-	1	-	51	6	11,8
30	Szociológia	138	35	19	11	4	4	2	1	3	2	422	124	29,4
308	Szociográfia	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-	10	5	50
309	Művelődéstörténet	27	11	7	2	5	-	-	-	-	-	103	32	31,1
31	Statisztika	4	-	1	-	-	-	-	-	-	-	7	0	0
32	Politika	16	7	1	-	-	1	-	-	-	1	59	26	44,1
335	Szocializmus	5	1	-	-	-	-	-	-	-	-	7	6	85,7
34	Jogtudomány	23	2	-	-	-	-	-	-	-	-	27	13	48,2
355	Hadtörténelem	13	2	1	-	-	-	1	-	-	-	27	26	96,3
36	Szociálpolitika	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	7	6	85,7
37	Pedagógiaelmélet	19	13	3	2	2	2	-	1	1	-	101	39	38,6
371	Didaktika	11	1	-	-	2	-	-	-	-	-	23	17	73,9
374	Népművelés	6	-	-	1	-	-	-	-	-	-	10	7	70
378	Felsőoktatás	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	0
379	Közoktatásügy	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	50
37	Pedagógia összesen	39	14	3	3	4	2	-	1	1	-	137	64	46,7
38	Közgazdaságtan	39	11	4	-	1	-	-	-	-	-	78	50	64,1
39	Etnológia	49	6	5	1	-	-	1	-	-	-	87	46	52,9
3	Társadalom tudomány összesen	373	98	42	19	16	7	4	2	5	3	1022	404	39,5
4	Lingvisztika	11	4	-	-	-	-	-	-	-	-	19	7	36,8
413	Szótárak	16	-	-	-	-	-	-	1	-	-	24	0	0
4-825	Nyelvkönyvek	17	4	-	3	-	-	-	-	-	-	37	8	21,6
494	Magyar nyelv	23	3	4	1	-	-	-	-	-	-	45	13	28,9
4	Nyelvészet összesen	67	11	4	4	-	-	-	1	-	-	125	28	22,4

2. táblázat

A nem teljesített kérések szakok szerinti megoszlása. (Részletezés) II.

1 Szak	2									3		4	5 %
	1x	2x	3x	4x	5x	6x	7x	8x	9x	10 és több	Össz. kérés	Csak ki- kölszöntt	
5 Természettudományok	90	10	9	2	1	-	-	-	-	-	150	78	52
6 Technika	20	-	1	-	-	-	-	-	-	-	23	11	47,8
61 Orvostudomány	32	15	1	1	1	-	1	-	-	-	81	43	53,1
655 Nyomdászat	9	6	-	-	-	-	-	-	-	-	21	7	33,3
681.3 Számítógép, mikro- elektronika	19	2	-	-	3	-	-	-	-	-	38	20	52,6
6 Alkalmazott tudományok összesen	80	23	2	1	4	-	1	-	-	-	163	81	49,6
701 Esztétika	29	9	5	1	1	-	-	-	-	-	71	32	45
709 Művészettörténet	27	8	1	2	1	-	-	-	-	-	59	27	45,8
72 Építészet	32	2	3	1	-	1	-	-	-	-	55	24	43,6
73 Szobrászat	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	4	66,7
74 Rajz, grafika	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	3	75
745 Iparművészet	19	4	-	-	-	-	-	-	-	-	27	21	77,8
75 Festészet	35	5	3	-	-	-	-	-	-	-	54	50	92,6
77 Fotó	11	2	-	-	-	-	-	-	-	-	15	8	53
78 Zene	14	3	1	-	-	-	-	-	-	-	23	12	52
791 Film	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-	10	6	60
792 Színház	17	6	-	-	-	-	-	-	-	-	29	14	48
794 Játék, sakk	6	-	-	1	-	-	-	-	-	-	10	9	90
796 Sport	8	2	3	-	-	-	-	-	-	-	21	16	76
7 Művészet összesen	212	44	16	5	2	1	-	-	-	-	384	226	58,9
8 Szépirodalom													
8 Világirodalmi antológiák	5	-	-	-	-	-	-	-	-	2	28	10	35,7
81 Magyar	209	52	18	11	5	2	4	3	3	3	561	259	46,2
82 Angol													
Eredeti	31	7	5	2	1	-	-	-	-	-	73	50	68,5
Magyar fordítás	42	21	12	2	1	2	-	2	-	2	183	126	68,9
820(73) Amerikai													
Eredeti	22	4	-	-	-	-	-	-	-	-	30	28	93,3
Magyar fordítás	24	6	3	1	3	-	-	-	-	-	64	57	89,1
83 Német													
Eredeti	12	1	1	-	-	-	-	-	-	-	17	16	94,1
Magyar fordítás	24	14	4	3	1	3	1	2	1	-	131	110	84
84 Francia													
Eredeti	13	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	13	100
Magyar fordítás	55	15	8	4	4	4	3	3	-	-	214	186	86,9
85 Olasz													
Eredeti	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	100
Magyar fordítás	2	3	1	-	-	-	-	-	-	1	24	8	33,3
86 Spanyol													
Eredeti	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	6	6	100
Magyar fordítás	6	3	2	-	-	-	-	-	-	-	18	11	61,1
87 Latin													
Eredeti	5	1	-	-	-	-	-	-	-	-	7	1	14,3
Magyar fordítás	15	4	4	1	1	-	-	-	-	-	44	27	61,4
88 Görög													
Eredeti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Magyar fordítás	1	4	2	-	1	-	-	1	-	-	28	13	46,4

2. táblázat

A nem teljesített kérések szakok szerinti megoszlása. (Részletezés) III.

1 Szak	2									3	4	5 %	
	1x	2x	3x	4x	5x	6x	7x	8x	9x	10 és több kérés	Össz. kölcsönzött		
891.7 Orosz, szovjet	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	100
Eredeti													
Magyar fordítás	18	8	2	2	2	1	-	-	-	1	84	76	90,5
899 Egyéb	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eredeti													
Magyar fordítás	28	9	1	2	-	-	-	-	-	1	70	46	65,7
Szépirodalom össz.	91	14	6	2	1	-	-	-	-	-	151	118	78,2
Eredeti													
Magyar fordítás	429	139	57	26	18	12	8	11	4	10	1448	929	64,2
Összesen	520	153	63	28	19	12	8	11	4	10	1599	1047	65,6
801 Irodalomesztétika	17	8	1	1	1	1	-	-	-	1	64	21	32,8
809 Irodalomtörténet	7	2	1	-	2	1	-	-	-	-	30	4	13,3
81(09) Magyar irodalomtörténet	99	37	7	3	3	-	-	-	-	-	221	83	37,6
82(09) Angol irodalomtörténet	11	2	1	1	1	-	1	-	-	-	34	13	38,2
820(73)(09) Amerikai irodalomtörténet	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	0
83(09) Német irodalomtörténet	6	5	1	-	-	-	-	-	-	-	19	11	57,9
84(09) Francia irodalomtörténet	10	6	2	2	-	-	-	-	-	-	36	25	69,4
85(09) Olasz irodalomtörténet	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0	0
86(09) Spanyol irodalomtörténet	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	100
87(09) Latin irodalomtörténet	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	33,3
88(09) Görög irodalomtörténet	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	0	0
891.7(09) Orosz, szovjet irodalomtörténet	12	3	4	-	-	-	-	-	-	-	30	16	53,3
899(09) Egyéb irodalmak története	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	0	0
8(09) Irodalomtudomány	173	66	17	7	7	2	1	-	-	1	451	177	39,2
90 Történelemelmélet	8	1	2	-	-	-	-	-	-	-	16	9	56,3
9 Világtörténelem. Egyes országok története	88	14	6	6	1	4	2	1	-	1	221	95	43
9(439) Magyarország története	108	22	9	5	3	1	1	-	1	3	274	82	29,9
Történelem összesen	204	37	17	11	4	5	3	1	1	4	511	186	36,3
91 Földrajz	55	12	-	-	1	-	-	-	-	-	84	47	56
92 Életrajz	11	1	1	-	-	-	-	-	-	-	16	8	50
9 Összesen	270	50	18	11	5	5	3	1	1	4	611	241	39,4

Magyarázat:

Az 1. oszlop: A részletes, szakok szerinti megoszlás a könyvtárunkban alkalmazott Tizedes Osztályozás rendjét követi. A jobb értékelhetőség miatt összevonásokat alkalmaztunk. Pl. a nyelvkönyvek 4-825 alatt együttesen szerepelnek, függetlenül attól, mely nyelv könyvei, vagy a 74 rajzművészet és 76 grafika együttesen a 74 szak rovatában szerepel. A részletezés mértékét gyakorlati szempontok vezették. Pl. a 6 szakban a 61, 655 és 681.3 szakokat érdemes volt elkülöníteni. Egy mű csak egy helyre volt beosztható. (Pl. Machiavelli: A fejedelem c. műve filozófiában, olasz irodalomban is szerepelhet, táblázatunk a politika rovatban hozza.)

Azonos művek különböző kiadásait azonos kérešként kezeltük. (Pl. Lev Tolsztoj: Ivan Iljics halála egy helyre került.) Nem vizsgáltuk azonban, hogy Tolsztoj: „Kisregények és elbeszélések” c. kötetében szerepel-e. Ez külön kérešnek számít.

2. oszlop: Egyes szakon belül a kéréseket gyakoriságuk szerint rendeztük.

4. oszlop: A „Csak kikölcsönzött” rovatban található szám azt jelenti, hogy a kérések helyben nem voltak kielégíthetők, a meglévő példányainkat már kikölcsönözték.

5. oszlop: A % azt az arányt jelöli, hogy az adott szak összes ki nem elégített kérésének (100 %) hány %-át nem olvashatta helyben sem az olvasó.

3. táblázat

Nem teljesített kérések gyakoriságának összesítő táblázata
(To fő táblázati számok szerint)

Főbb szakok szerinti megoszlás	Azonos kérések száma:										Összes kérés
	1x	2x	3x	4x	5x	6x	7x	8x	9x	10x és feletti	
0	38	9	1	-	1	-	-	-	-	-	64
1	143	56	24	7	7	4	3	2	-	4	497
2	59	4	5	4	-	-	1	2	-	-	121
3	373	98	42	19	16	7	4	2	5	3	1.022
4	67	11	4	4	-	-	-	1	-	-	125
5	90	10	9	2	1	-	-	-	-	-	150
6	80	23	2	1	4	-	1	-	-	-	163
7	212	44	16	5	2	1	-	-	-	-	384
8	693	219	80	34	26	14	9	11	4	11	2.050
9	270	50	18	11	5	5	3	1	1	4	611
Össz.	2.025	524	201	87	62	31	21	19	10	22	5.187*

Megjegyzés: + Az 5505 nem teljesített kérésből 318 értékelhetetlen volt. A részletes elemzésnél 5.187 kérést vizsgáltunk.

4. táblázat

A legkeresettebb művek jegyzéke

Szak	Szerző cím	Kérték	Példányszám
001	Kuhn, T. S.: A tudományos forradalom szerkezete	5x	6
1	A bécsi kör filozófiája	4x	4
	Hamvas Béla: Az öt génusz	4x	1
	Mach, E.: Az érzetek elemzése	4x	4
	Nietzsche, F.: Túl az erkölcs világán	4x	1
	Russell, B.: Miszticizmus és logika	4x	2-
	Lendvai F.-Nyíri K.: A filozófia rövid története	5x	10
	Nietzsche, F.: Válogatott írások	5x	5
	Russell B.: A filozófia alapproblémái	5x	2
	Ágoston, Szt.: Vallomásai	6x	5
	Nyíri T.: A filozófiai gondolkodás fejlődése	6x	2
	Rousseau, J.-J.: Társadalmi szerződés	7x	6
	Wittgenstein, L.: Logikai-filozófiai értekezés	7x	1
	Morus, T.: Utópia	11x	7
	Arisztotelész: Poétika	12x	5
	Lao-Ce: Az út és erény könyve	12x	1
15	Ranschburg J.: Szeretet, erkölcs, autonómia	4x	4-
	Vasziljev, L.: Telepátia	4x	1-
	Berne, E.: Emberi játszmák	5x	6
	Hebb, D.: A pszichológia alapkérdései	5x	4
	Pszichológiai tanulmányok	5x	1
	Allen, W.: A lelki jelenségek vizsgálata	6x	2
	Piaget, J.: Válogatott tanulmányok	6x	2
	Freud, S.: Álomfejtés	7x	6
	Fromm, E.: A szeretet művészete	8x	5
	Mérei, F.-Binét Á.: Gyermeklélektan	8x	11
	Ranschburg J.: Félelem, harag, agresszió	11x	4
17	Huszár T.: Erkölcs és társadalom	5x	8
2	Biblia	4x	3
	Ferenc, Assisi Szent	4x	1-
	Graves, R.: Héber mítoszok	4x	2
	Kulcsár Zs.: Inkvizíció és boszorkánypercek	4x	2-
	Kőrösi Csoma S.: Buddha élete és tanítása	7x	3
	Hamvas B.: Tibeti misztériumok	8x	1
	Glasenapp, H.: Az öt világvallás	8x	10
3K	Marx K.-Engels, F.: Magyarországról	4x	2
	Vas Z.: Viszontagságos életem	4x	2
	Lenin, V.I.: Az imperializmus, mint a kapitalizmus...	5x	9
	Marx, K.: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből	5x	4
	Marx, K.-Engels, F.: A német ideológia	9x	4
30	Beauvoir, S.: A második nem	4x	2
	Braudel, F.: A mindennapi élet	4x	5
	Buda B.: A deviáns viselkedés szociológiája	4x	6
	Durkheim, E.: Az öngyilkosság	4x	8
	Hankiss E.: Érték és társadalom	4x	3
	Mérei F.: Szociálpszichológiai vizsgálatok az iskolában	4x	1
	Pataki F.: Nevelés és társadalom	4x	4
	Popper P.: Színes pokol	4x	2-
	Szabó I.: A falurendszer kialakulása Magyarországon	4x	1-
	Szamuely L.: A jóléti állam ma	4x	3
	Szerdahelyi Sz.: Szex-tusa	4x	1
	Csoportlélektan	5x	2
	Cseh-Szombathy L.: Családszociológiai problémák...	5x	6
	Ferge Zs.: Az iskolarendszer és az iskolai tudás...	5x	5
	A társadalmi struktúra és rétegződés (Szerk. Kolosi T.-Papp Zs.)	5x	4
	Aronson, E.: A társas lény	6x	6
	Bourdieu, P.: A társadalmi egyenlőtlenségek újratemlése	6x	5

Szak	Szerző cím	Kérték	Példányszám
30	Szabó I.: A középkori magyar falu	6x	1
	Weber, M.: Gazdaság és társadalom	6x	4
	Tőkei F.: A társadalmi formák marxista elméletének kérdéseire	7x	9
	Weber, M.: Gazdaságtörténet. Válogatott tan.	7x	4
	Mérei F.: Közösségek rejtett hálózata	8x	4
	Erdei F.: A magyar társadalomról	9x	4
	Habermas, J.: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása	9x	5
	Hall, E.: Rejtett dimenziók	9x	4
	Losonczy Á.: Az életmód az időben...	10x	4
	Pirenne, H.: A középkori gazdaság és társadalom története	10x	4
309	Duby, G.: Emberek és struktúrák a középkorban	4x	4
	Duby, G.-Mandrou, R.: A francia civilizáció ezer éve	4x	4
	Chaunu, P.: A klasszikus Európa	5x	2
	Duby, G.: A katedrálisok kora	5x	2
	Huizinga, J.: A középkor alkonya	5x	2
	Kosáry D.: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon	5x	3
	Maróti E.-Horváth L.-Castiglione L.: A régi Róma aranykora	5x	3
32	Gombár Cs.: Egy állampolgár gondolatai	6x	7
	Machiavelli, N.: A fejedelem	20x	8
355	Chant, C.: World's navies, The	7x	1-
37	Báthory Z.: Tanítás és tanulás	4x	4
	Rousseau, J.-J.: Júlia, a második Heloise	4x	1
	Komlósi S.: Neveléstörténet	5x	2
	Tóth G.: A nevelés története	5x	2
	Harsányi I.: A tanulók megismerése	6x	2-
	Komlósi S.: Neveléstörténeti olvasókönyv.	6x	1
	Barkóczy I.-Putnoky J.: Tanulás és motiváció	8x	4
	György J.: A nehezen nevelhető gyermek	9x	3-
371	Gáti F.: Gyermekvédelem az iskolában	5x	2-
	Lengyel D.: A XX. századi magyar irod. tanítása	5x	1-
374	Szász I.: Ménesi út	4x	1-
38	Kornai J.: Hiány.	5x	6
39	Diószegi V.: Sámánizmus	4x	1-
	Malinowski, B.: Baloma	7x	2
413	Országh L.: Angol-magyar szótár	8x	12
4-83	Báti L.-Véges I.: Angol nyelvkönyv	4x	3
	Czobor Zs.-Horlai Gy.: Angol nyelvkönyv	4x	2
	Pálffy M.: Francia igei vonzatok	4x	1-
494	Rácz E.-Takács E.: Kis magyar nyelvtan	4x	8
5	Einstein, A.: A relativitás elmélete	4x	2-
	Gamow, G.: Tompkins úr kalandjai a fizikával	4x	1-
	Tarján I.: A biofizika alapjai	5x	2
61	Dely K.: Jóga	5x	1-
	Milanov, O.-Boriszova I.: Jóga	4x	2-
	Dely K.: Jógagyakorlatok	7x	2-
681.3	Kálmán A.-Nagypál E.: Kábel, kommunikáció	5x	1
	Spencer, D.D.: Játékok Basic nyelven	5x	1-
	Zelnik J.: A video világa	5x	1-
701	Hankiss E.: A népdaltól az abszurd drámáig	4x	1-
	Hartmann, N.: Esztétika	5x	2
709	Csemegi J.: Franciaország gótikus művészete	4x	1-
	Zádor A.: A XIX. század művészete	4x	3
	Castiglione L.: Római művészet	5x	2
72	Gerő L.: Várépítézetünk	4x	1
	Szentkirályi Z.-Détshy M.: Az építészet világtörténete	6x	3
794	Szuetin, A.: A megnyitáselmélet tankönyve	4x	1-
8	A világirodalom legszebb drámái	11x	4
	Világszínpad	12x	2-
81	Balázs J.: Magyarok	4x	1-
	Bessenyi Gy.: Ágis tragédiája	4x	2
	Kardos D.E.: Üzennek az évek	4x	1-

Szak	Szerző cím	Kérték	Példányszám	
81	Kármán J.: Fanni hagyományai	4x	3	
	Kassák L.: Egy ember élete	4x	4	
	Katona J.: Bánk bán	4x	5	
	Molnár F.: Égi és földi szerelem	4x	1-	
	Németh L.: Gyász	4x	4	
	Ottlik G.: Hajnali háztetők	4x	1-	
	Pilinszky J.: Kráter	4x	2	
	Vajda J.: Összes versei	4x	4	
	Csáth G.: A varázsló halála	5x	1-	
	Kallós Z.: Balladák könyve	5x	1	
	Mikszáth K.: Akli Miklós	5x	2	
	Molnár F.: Az üvegcsipő	5x	1-	
	Sütő A.: A szüzai menyegző	5x	1-	
	Hajnóczy P.: A fűtő	6x	2-	
	Mikszáth K.: Beszterce ostroma	6x	1	
	Fekete Gy.: Három regény	7x	1-	
	Jósika M.: Abafi	7x	6	
	Vörösmarty M.: Költői művek	7x	5	
	Weöres S.: Psyché	7x	2	
	Moldova Gy.: A pénz szaga	8x	3	
	Molnár Ferenc: Színház	8x	1-	
	Sarkadi I.: Drámák	8x	2	
	Eötvös J.: A falu jegyzője	9x	5	
	Jókai M.: Az aranyember	9x	5	
	Németh L.: Drámák	9x	2	
	Illés B.: Honfoglalás	10x	2-	
	Németh L.: Iszony	11x	4	
	Ottlik G.: Iskola a határon	13x	3-	
	82 E.	Defoe, D.: Robinson Crusoe	4x	2-
		O'Cuir, S.: The sounds of Irish	4x	1
		Orwell, G.: Nineteen eighty-four	5x	1-
82 Ford.	Burns, R.: versei	4x	2	
	Shaw, G.B.: Hét színdarab	4x	1-	
	Shaw, G. B.: Öt színdarab	5x	1-	
	Beckett, S.: Drámák	6x	1-	
	Wilde, O.: Mesék, történetek	6x	1-	
	Defoe, D.: Moll Flanders	8x	3-	
	Shakespeare, W.: Rómeó és Júlia	8x	3-	
	A XX. századi angol drámák	11x	4	
	Chaucer, G.: Canterbury mesék	11x	4	
	82(073)	Mailer, N.: A hóhér dala	4x	2
		Albee, E. Kényes egyensúly	5x	1
Modern amerikai drámák		5x	1-	
Sontag, S.: A pusztulás képei		5x	1-	
83		Kafka, F.: Az átváltozás	4x	2-
		Schiller, F.: Drámák	4x	2-
		Schiller, F.: Válogatott művei	4x	2
	Mann, T.: A Doktor Faustus keletkezése	5x	5	
	Kafka, F.: A per. - A kastély	6x	2-	
	Ende, M.: A végtelen történet	6x	2-	
	Remarque, E.M.: Szerelmek és halál órája	6x	2-	
	Mann, T.: József és testvérei	7x	3-	
	Brecht, B.: Drámák	8x	3	
	Hoffman, E.T.A.: Az arany virágcserep	8x	2-	
	Dürrenmatt, F.: Drámák	9x	1-	
	84	Aucassin és Nicolette	4x	3
		Merle, R.: Csikóéveink	4x	2-
		Racine, J.: Phedra	4x	3-
		Sartre, J.-P.: Az undor	4x	2-
Camus, A.: Regények és elbeszélések		5x	2-	
Moliere: Mizantróp		5x	2-	

Szak	Szerző cím	Kérték	Példányszám
84	Merle, R.: Két nap az élet	5x	1-
	Rausseau, J.-J.: Vallomások	5x	1
	Flaubert, G.: Bovaryné	6x	4-
	Proust, M.: Az eltűnt idő nyomában	6x	3-
	Modern francia drámák	6x	1
	Rimbaud, A.: versek	6x	3-
	Baudelaire, C.: A romlás virágai	7x	3-
	Sartre, J.-P.: Drámák	7x	1-
	Stendhal: Vörös és fekete	7x	5-
	Balzac, H.de: Goriot apó	8x	5-
	Corneille, P.: Cid	8x	6
	Merle, R.: Uvegfal mögött	8x	2-
85	Dante, A.: Isteni színjáték	13x	8
87	Petronius: Satyricon	4x	2-
	Vergilius: Aeneis	5x	4
88	Sophokles: Drámái	5x	5
	Sophokles: Antigone	8x	3
891.7	Solohov, M.: Emberi sors	4x	3-
	Szolzenyicin, A.: Ivan Gyenyiszovics egy napja	4x	1
	Bulgakov, M. A.: A Mester és Margarita	5x	3-
	Goncsarov, I. A.: Oblomov	5x	4-
	Csehov, A. P.: A 6-os számú kórterem	6x	2-
	Dosztojevszkij, F. M.: Bűn és bűnhődés	20x	7-
899	Lem, S.: Asztronauták	4x	1-
	Mrozek, S.: Drámák	4x	1-
	Ibsen, H.: A vadkacsa	13x	2
801	Hegedűs G.: A költői mesterség	4x	2
	Kovács E.: Irodalomelméleti alapfogalmak	5x	3
	Péczy L.: Bevezetés a műelemzésbe	6x	4
	100 híres regény	13x	4
809	Almási M.: A drámafejlődés útjai	5x	2
	Sőtér I.: Werthertől Szilveszterig	5x	2
	Szereb A.: A világirodalom története	6x	9
81(09)	Benedek M.: Arany öregkori lírája	4x	1-
	Bóka L.: A magyar irodalom története a XX. században	4x	2
	Bókay A.-Kecskés A.: József Attila versek elemzése	4x	6
	Király I.: Mikszáth Kálmán	5x	3
	Radnóti tanulmányok	5x	1
	Szabolcsi M.: József Attila útjain	5x	2-
82(09)	Daiches, D.: A critical history of English literature	4x	1-
	Malory, Th.: Arthur király	5x	2-
	Az angol irodalom története	7x	2
84(09)	Dobossy L.: A francia irodalom története	4x	4
	Turolodus: Roland-ének	4x	1-
9	Arató E.: Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből	4x	1-
	Cromwell, O.: Beszédeiből és leveleiből	4x	1
	Hill, C.: Az angol forradalom évszázadai	4x	1-
	Ludwig, E.: Kleopátra	4x	1-
	Morton, A.L.: Az angol nép története	4x	2
	Tokody Gy.-Niederhauser E.: Németország története	4x	4
	The sovereigns of Europe	5x	1-
	Hobsbawm, E.: A forradalmak kora	6x	3
	Hajnal István: Egyetemes történet	6x	2
	Ormos M.-Incze M.: Európai fasizmusok	6x	2
	Suetonius: Caesarok élete	6x	3
	Makkai L.: A középkor története	7x	2-
	Plutarchosz: Párhuzamos életrajzok	7x	4
	Szűcs J.: Vázlat Európa három régiójáról	8x	6
	Gonda I.-Niederhauser E.: A Habsburgok	12x	3
9(439)	Gyórfy I.: István király emlékezete	4x	1-
	Hanák P.: Magyarország a Monarchiában	4x	2-

Szak	Szerző cím	kérték	Példányszám
9(439)	Kristó Gy.: Tanulmányok az Árpád-korról	4x	3
	Szerémi Gy.: Levél Magyarország romlásáról	4x	2
	Szilágyi S.: A magyar nemzet története	4x	2
	Dümmerth D.: Az Árpádok nyomában	5x	3
	Györfly I.: Az Árpád-kori Magyarország tört.	5x	2
	Magyarország története I/1-2. (Székely Gy.)	5x	3
	Szabad Gy.: Kossuth politikai pályája	6x	2
	Györfly I.: István király és műve	7x	3
	Fodor I.: Verecke híres útján	9x	6
	Tóth I.: A rómaiak Magyarországon	11x	3
	Bakay K.: A magyar államalapítás	12x	4
	Kristó Gy.: Az Aranybullák évszázada	15x	5
	91	Forgács A.-Szabó M.: Görögország	5x

Megjegyzés: A nem teljesített kérések közül azokat a műveket soroltuk fel, amelyeket négy-nél többször kértek. A szak szerinti bontáson belül a kéréseket növekvő számsorrendben soroljuk fel. Azonos számú kérések között ábcé sorrendet alkalmaztunk. A példányszám utáni - jel azt jelenti, hogy helyben olvasható példány nem állt rendelkezésre.

5. táblázat

Idegennyelvű művek nyelvenkénti megoszlása a ki nem elégített kéréseknél
a 3 társadalomtudományi szakon belül

Szak	Össz. nem tej.	Angol	Német	Francia	Orosz	Egyéb	Össz. idegen nyelvű	%
30 Szociológia	126	37	3	5	-	-	45	35,7
309 Művelődéstört.	103	6	-	1	-	-	7	6,8
32 Politika	59	2	-	-	-	2	4	6,8
355 Hadtörténet	27	10	-	-	-	-	10	37,0
38 Közgazdaság	78	1	-	1	-	-	2	2,6
39 Néprajz	83	1	1	1	-	-	3	3,6

Megjegyzés:

Csak azok a szakok szerepelnek, ahol idegennyelvű kérés volt.

A % az összes ki nem elégített kérés és az idegennyelvű kérések arányát mutatja az adott szakon belül.

6. táblázat

A helyben ki nem elégíthető kérések példányszáma
szakok szerinti megoszlásban

Szak	Példányszám							Összesen
	1	2	3	4	5	6	7	
0	13	7	-	-	-	-	-	20
1	107	41	7	7	-	-	-	162
2	26	6	4	-	-	-	-	36
3	305	74	17	7	1	-	-	404
4	20	8	-	-	-	-	-	28
5	56	17	5	-	-	-	-	78
6	65	16	-	-	-	-	-	81
7	194	26	-	6	-	-	-	226
8	795	271	118	22	2	-	20	1228
9	166	58	17	-	-	-	-	241
Össz.	1747	524	168	42	3	-	20	2504

Megjegyzés:

A csak kölcsönözhető művekből 1747 db csak egy példányban van meg a könyvtárban.

A helyben ki nem elégíthető kéréseket a beszerzett példányszámok növekvő sorrendjébe rendeztük. Azonos művek különböző kiadásainak példányszámait összevontuk. (Elveit ld. 2. táblázat megjegyzései között.)

In the central library the titles of books requested in vain were noted for 48 days. After quantitative and qualitative data analyzing conclusions were drawn: how to build up stocks covering several fields of science, which foreign languages must be considered. Decisions were made on the trends of necessary development and reduction, and on the supply of the reference library with more than one copy.

A BUDAPESTI PEREMKERÜLETEK LEÍRÓ STATISZTIKAI ADATFORRÁSAI, 1800 - 1870

Az alábbiakban nem a teljes Magyarországra vonatkozó leíró statisztikai irodalomról, hanem annak csak egy, tartalmilag és területileg meghatározott részéről kívánunk beszélni. Vizsgálatunk körébe vontunk minden olyan, nem hivatalos statisztikai kiadványt, amely ABC, közigazgatási vagy topográfiai rendben az egész ország, vagy egy nagyobb terület településeiről /esetünkben Nagy-Budapest peremkerületeiről, vagyis a régi Buda és Pest szabad királyi városokat övező településekről/ egyenként számszerű, és nem számszerű adatokat közöl. A leíró statisztikai módszer történeti fejlődéséből következők^[1], hogy ilyen művekkel gyakorlatilag csak a XIX. század elejétől kezdve találkozunk. A XVIII. század folyamán megjelent községsoros kiadványok /Bél Mátyás és követői, Vályi András, Korabinszky János/ általában nem adtak számszerű adatokat, a század végén feltűnő, a leíró statisztika új irányzatát követő művek /Schwartner Márton, Demián János/ viszont még nem törekedtek számadataik települések szerinti részletezésére, vagyis vizsgálatunk kezdete természetes módon adott. Eszmei időpontként 1800-at nevezünk meg, ténylegesen azonban Rumi Károly 1809-ben megjelent művével indíthatunk. Időszakunk kezdetén vizsgálati anyagunk még csak két típusra: az igazgatási célú, lakonikus rövidséggel adatokat közlő névtárakra, valamint a többféle, szöveges és számszerű jellemzést adó leírásokra osztható. Különösen ez utóbbi még a társadalomtudományok differenciálatlan „ősállapotát” tükrözi. Az 1850-60-as évek folyamán kezdődik meg a fenti művek szétválása és specializálódása, fokozatosan elkülönülnek egymástól a megyetörténetek, a regionális földrajzi és közgazdasági monográfiák, néprajzi leírások, hivatalos helységnévtárak, hivatalos statisztikai /népességi, pénzügyi, mezőgazdasági stb./ adattárak műfajai. Esetünkben a magyarországi statisztikai szervezet működésének első éveit és a hivatalos statisztika nyomtatott formában közreadott eredményeinek elterjedése adja vizsgálatunk természetes záró időpontját. Konkrétan ez az 1869. évi népszámlálás eredményeinek publikálásától kezdődően számítható, melynek főbb népességi eredményei községsorosan az 1873-as helységnévtárban láttak napvilágot /bár egyes törvényhatóságok külön részletesebb adatokat is publikáltak./ A vizsgálatunk körébe tartozó művek sorozata tehát az 1860-as évek második felében zárul, melyhez elkésett utóvédként vesszük hozzá Galgóczy Károly 1876-77-ben megjelent Pest megye monográfiáját. Persze, mint ez az utóbbi példa is mutatja, az időhatár nem éles.

A leíró statisztika általában egyéni produktum, készítői, bár többnyire jártasak a statisztikában - gyakran tanítják is, nem támaszkodhatnak hivatalos statisztikai apparátusra. Ez utóbbi jellemző alapján sorolhatunk be forrásaink közé két többszerzős művet is: Pest megye 1855-ben megjelent közigazgatási és bírósági beosztását, valamint az 1863. évi helységnévtár^[2]. E logikát követve tulajdonképpen részletesen foglalkoznunk kellett volna az egyházi névtárakkal is, ezek azonban szervezetségük, hivatalos jellegük, évtizedeken át tartó folyamatosságuk és nem utolsósorban rendkívül nagy tömegük miatt külön elemzés tárgyát kell, hogy képezzék.

A fenti tematikus körülhatárolásnak megfelelően ugyancsak kihagytuk feldolgozásunk köréből a rendszerint egy szerzőhöz nem köthető, viszont egy-egy célhoz illetve egy-egy forráshoz kapcsolható speciális, nem leíró statisztikai jellegű hivatalos kiadványokat /népszámlálások, földadókataszterek, kereskedelmi, kamarai és adóügyi statisztikák, illetőleg a Statisztikai Hivatal szervezésében 1873-tól kiadott helységnévtárak^[3]. Nem tárgyaltuk a korszakunkon kívüleső 1910-ben megjelent Borovszky Samu szerkesztette Pest megye monográfiát, illetve az 1930-as években megjelent megyei - városi adattárakat^[4], melyek, bár módszereikben - tegyük hozzá: anakronisztikusan - sok hasonlóságot mutatnak a XIX. századi leíró statisztikákkal, adataikat azonban a szerzők saját gyűjtés helyett túlnyomórészt a megjelent hivatalos statisztikai kiadványokból ollózták össze, s fő céljuk valójában üzleti jellegű volt, nem pontos és teljeskörű adattár létrehozása.^[5] Kihagytuk feldolgozásunk köréből a megjelölt időhatáron belülről eső nem publikált, s ílymódon a legutolsó időig közhasználatba nem került kéziratokat, valamint az elsősorban csak földrajzi neveket tartalmazó névtárakat - így a Pesty Frigyes-féle névgyűjteményt. Kivélt mindössze a már említett 1855. évi közigazgatási beosztással tettünk, mégpedig két okból: egyrészt a szokásoktól eltérően népességi és területi adatokat is adott, másrészt, bár hivatalos kiadvány és szerzői nem állapíthatók meg, ennek ellenére összeállításának módszere - nem tudjuk mi okból - a leíró statisztikákét követte.

Nem számítva a későbbi kiadásokat, összesen 25 olyan művet találtunk, mely megfelelt a fentebb megjelölt követelményeknek. /ld. az I. függelék/ Ezek kerekén háromnegyede /19/ Magyarország - többnyire Erdély nélküli - teljes területét magában foglalja. Tartalmi értelemben azonban az összes kiadványnak alig több, mint harmada, mindössze kilenc mű mondható teljesnek. Nyolc kiadvány csak a nagyobb helységekre vonatkozóan részletezi adatait, kettő /Vállas Antal, Jarosch, J. A./ mindössze az ABC I illetve G betűjéig jutott el, hat pedig csak az általunk vizsgált területe vonatkozik. Ez utóbbi regionális vonatkozású művek közül kettő egész Pest megyét /Fereneczy József, Galgóczy Károly/, három a Buda környéki helységeket /Schams Ferenc 1822., Haeufler, J. V., Hunfalvy János/, egy pedig a Duna melletti településeket /Kenessey Albert/ ismerteti.^[6]

A regionális művek valamennyien a tulajdonképpeni leíró statisztika kategóriájába tartoznak, bőséges szöveges leírás közepe közötti számszerű adataikat. Az országos műveknek viszont ezzel szemben csak fele esik ebbe a csoportba, a másik fele leírás lényegében nem ad adattár, sőt, négy mű formája táblázatos. /Nem véletlen, hogy ezek túlnyomórészt az új műfajok első képviselői: egyikük bírósági, másikuk közegészségügyi adattár, a harmadik pedig a modern értelemben vett helynévtár első megjelent példánya./ A művek 70 százaléka magyarországi kiadású /12 Pesten, 5 Budán, 1 Kassán jelent meg - ezek, egy kivételével 1848 előttiék/, 30 százaléka pedig külföldön /5 Bécsben, 1-1 pedig Lipcsében és Olmützben/. Együtt tekintve a jellemzőket azt mondhatjuk, hogy a hazai művek többségükben két csoportra oszthatók. Nagyobb részük elsősorban szöveges leírást ad, kisebb részük táblázatos adattár. Többnyire inkább a tartalmi, mint a területi teljességet sikerül megközelíteniük. Ezzel szemben a külföldi kiadású művek leggyakoribb típusa a részleges /válogató/ országos statisztika, legkedveltebb formája a tömör szöveges adattár. Nyilván olvasóközönségüknek nincs szüksége sem a nagyrészt ismeretlen helységekről szóló, bő lére eresztett leírásokra, sem a mindennapi adminisztrációs munkát elősegítő táblázatos formára.

A közölt adatok többsége - akár szöveges, akár számszerű - elsősorban a népességre vonatkozik: mindig közlik a népesség számát, többnyire az uralkodó felekezeteket, esetenként szövegesen jelzik a legfontosabb etnikumokat, néha pedig megadják a házak számát. Ritkábban előfordul a lakosság státusára, a legfontosabb foglalkozásokra történő utalás, de ezek, kivételes esetektől eltekintve nem számszerűek. A fentiekben túlmenően rendszeresen közölnek forrásaink közigazgatási- egyházigazgatási adatokat, megemlítik a fontosabb földbirtokos családok nevét, egyes esetekben pedig megadják a településre jellemző speciális mezőgazdasági termény vagy ipari termék, vállalkozás, illetve létesítmény, közintézmény, és egy-egy kiemelkedő látványosság /régészeti lelet, várom, kastély, természetföldrajzi jelenség vagy képződmény/ rövid leírását.

Ugy gondoljuk, nem érdemes mind a 25 kiadványon egyenként részletesen végigmennünk - ez csak áttekinthetetlen és ugyanakkor semmitmondó adathalmazt eredményezne. Célzerűbbnek tűnik az, ha forrásainkat a felhasználás, a praktikum felől közelítjük meg. Ez azt jelenti, hogy fel kell mérnünk, hogy milyen adattípusokat, milyen gyakorisággal közöltek forrásműveink, mikorikiak ezek az adatok és honnan vették őket a leíró statisztikák, végezetül tartalmilag és területileg mennyire megbízhatók - értve ez alatt a szükséges adatok meglétét, és azok pontosságát. Nézzük meg tehát mindezt egy kicsit konkrétan, adatszerűbben.

A közölt adattípusok szerint vizsgálva forrásainkat /1-2. táblák/ azt látjuk, hogy a népességszám, valamint a közigazgatási beosztás az a két adattípus, amely szinte minden leíró statisztikában helyet kapott. Valamivel ritkábban - nagyjából az esetek felében - tüntetik fel forrásaink a lakosság felekezeti-etnikai hovatartozását, egyházi igazgatási jogállását, a birtokos /földesúr/ nevét, s megközelítően ugyanilyen arányban adnak rövidebb-hosszabb leírást a nevezetesebb látnivalókról, illetve a település legfontosabb gazdasági jellemzőiről. Lényegesen ritkábban fordul elő a házak számának megadása, a többi adattípus /terület, jobbágytelkek száma, birtoklás-történet stb./ pedig már csak egy-két forrásban tűnik fel.

Mindössze három műben - vagyis az összesnek kevesebb mint 10 százalékában - jelenik meg egyszerre tíznél több adattípus. Sajnos ezek egyike - Vállas Antal lexikona - nem teljes, a szerző csak a J betűig jutott el. Művének befejezésében a szabadságharc, majd azt követő kényszerű emigrációja megátolta.^[7] A feldolgozott művek kereken fele ötnél kevesebb /általában mindössze 2-3/ adattípust tartalmaz, vagyis önmagában nem sok információt nyújt. Vizsgálódásunk alapján azt is mondhatjuk, hogy a leíró statisztikák teljessége, földrajzi-tartalmi látókörének szélessége fordított arányban állt a közreadott információ mennyiségével, ami bizonyára nem véletlen. A fent említett összefüggést nyilvánvalóan a többnyire magányosan dolgozó szerzők munkaerőkapacitása, illetve az egy-egy kiadványra fordítható anyagiak korlátai alapozták meg.

Persze a közölt adattípusok száma nem mond sokat azok értékéről, eredetiségéről. Mielőtt azonban megkísérelnénk ennek vázlatos értékelését, nézzük, honnan szerezték be szerzőink adataikat /3. tábla/. Csoportosítva a leíró statisztikák forrásait, megállapítható, hogy azok információinak nem egészen negyed része származott csak egykorú „hivatalos helyről”, vagyis az állami, megyei és egyházi szervek adatgyűjtéseiből. Adataik közel harmadát a szerzők maguk szedgették össze, ennél valamivel többet pedig valamelyik másik leíró statisztikai műből merítették. Természetesen ezek az arányok adattípusonként eltérőek. Míg a népességadatok forrása közel felerészben valamelyik hivatalos szerv által végzett gyűjtés volt, addig a házak számát a szerzők jelentős része Nagy Lajos után idézte - az említett szervezetek ugyanis nem minden esetben gyűjtötték össze a házak számát, illetőleg ezek Pest megyében nem váltak hozzáférhetővé a magánérdeklődők számára. Még jellemzőbb a szöveges adatok származása - itt gyakorlatilag nem volt lehetőség hivatalos források használatára, így a szerzők részben saját gyűjtésre kényszerültek, részben egymástól kölcsönözték /időközönként szösz szerint másolva/ a fontosnak tartott információkat.

Egyenként nézve az egyes adattípusok forrását /4. tábla/ rögtön szembetűnik, hogy a közölt információk jelentős része ismeretlen, illetőleg a megjelenés idejénél lényegesen korábbi - 10-20 évvel azelőtti - állapotokat tükröz. A házak számára vonatkozóan például csak két értékes közléssel rendelkezünk: Schams Ferenc 1822. évi, illetőleg Nagy Lajos 1828. évi művében. /Előbbi azonban mindössze 3 helysére vonatkozik./ Három szerző közvetve vagy közvetlenül Nagy Lajos adatait használta, kettő pedig nem teljesen megnyugtató eredményeket hozó becslésekkel próbálkozott. Némileg hasonló a helyzet a népességadatok esetében is, bár itt az összkép jobb.

A szerzők közel fele hivatalos adatokat használt - elsősorban a szóban forgó időszakban könnyebben hozzáférhető egyházi névtárakat -, viszonylag sokan idézték azonban még évtizedekkel később is Nagy Lajos és Fényes Elek népességadatait. Érdekes, hogy a forrásfelhasználásban illetve az adatok előállításában bizonyos időbeli változások tapasztalhatók. A század első harmadában publikált művek szerzői szinte naprakészek voltak a legújabb forrásművek, adatgyűjtések ismerete és használata tekintetében, míg a későbbiek folyamán csökkent a felhasznált források frissessége. Talán részben ezt ellensúlyozta, de vélhetőleg a népességi változásokra való érzékenység jele is lehetett az, hogy az ötvenes évektől kezdve egyre gyakrabban találunk becslült adatokkal. Gyanítható tehát bizonyos lassú szemléleti változás, de nemcsak szakmai-tudományos értelemben. Nem alaptalan ugyanis annak feltételezése sem, hogy amilyen mértékben az 1830-as évektől kezdve a leíró statisztikai művek kiadásában hangsúlyosabb lett az üzleti cél, úgy vált egy részük pontatlanabbá, kevésbé eredetivé. Ezt a - nyugodtan mondhatjuk: felhígulást - viszont némileg ellensúlyozta egyrészt a fent említett szemléleti változás, másrészt az, hogy az 1850-es évek elejétől kezdve a szerzők számára fokozatosan könnyebbé vált az államigazgatás által készített hivatalos adatok egy részéhez való hozzájárulás.¹⁸⁾ Az előbbiekhöz hasonló az adatok eredete a szöveges leírásokban is. Egészen a harmincas évekig fel-feltűnnek a XVIII. század végi szerzők /Vályi András és Korabinszki János/ adatai és fordulatai a szövegekben, utána viszont Fényes Elek leírásai válnak számos szerző kútforrásává. Utóbbi azonban nem minden esetben elég megbízható és nem is mindig eléggé részletes. Gazdag, pontos és jól használható leírást a XIX. századra vonatkozóan valójában csak Galgóczy Károly ad. Rajta kívül viszonylag jók Schams Ferenc, Vállas Antal és Haeufler J. V. leírásai is, de sajnos különféle okok miatt ezek egyike sem tárgyalja a területünkön található összes települést.

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy egyrészt egyetlen leíró statisztika használata soha nem vezethet kielégítő eredményre, mivel a szükséges adatokat csak több mű egyidejű használata révén gyűjthetjük össze, másrészt a feldolgozás során elengedhetetlen a kapott információk hitelének ellenőrzése, keletkezési idejének megállapítása vagy legalábbis valószínűsítése. Mindennek egyik szükséges - de nem minden esetben elégséges - módja lehet több leíró statisztikai mű adatainak egymással történő összevetése. Lássunk erre ismét egy példát /II. függelék/.

Kiválasztottunk egy átlagos adatgazdagságú települést, a ma Budapest XI. kerületében fekvő Albertfalvát, hogy egyrészt a leíró statisztikák információtartalmának különbözőségét, problémáit, másrészt az összehasonlító módszer nyújtotta lehetőségeket /valamint e lehetőségek korlátait/ bemutassuk. A település fekvésére vonatkozóan forrásainkból megkapjuk a lényeges információkat - igaz, több forrásból -, sőt Vállas Antal még a falu földrajzi koordinátáit is megadja. Bajba jutunk azonban a Buda városától való távolság esetében, mivel a négy szerző kétféle mértékegységben négyféle adatot közöl. Nyilván Buda más-más pontjától számították az Albertfalváig tartó utat. /Leginkább még a gyakorlatias, a távolságnak a megtételhez szükséges időben való mérése látszik elfogadhatónak számunkra./

A helység nevének eredete egyértelmű, keletkezésére vonatkozóan azonban már ismét van némi ellentmondás adatainkban, - egyesek szerint a falut „Albert herceg” alapította, mások szerint a ráckevei uradalom -, s ez az itt használt forrásokból teljesen fel sem oldható. Galgóczy Károly, közölve a telepítés német nyelvű hirdetményét, bizonyítja, hogy Albertfalvát az uradalom hozta létre, de további útbaigazítást nem ad. Ferenczy Józseftől viszont arról értesülünk, hogy az uradalom birtokosa a királyi család, a század elején házasság révén konkrétan a szóban forgó Albert szász-tescheni herceg volt, Mária Terézia egyik lánya, Mária Krisztina főhercegnő férje. A helyzetet a Magyar Lexikon 1. kötete¹⁹⁾ oldja meg, amelyből megtudjuk, hogy a herceg ugyan Albertfalva alapításakor még élt, de 81 éves volt, így valószínű, hogy birtokának ekkor már inkább csak haszonélvezője, mint konkrét irányítója - vagyis a telepítés aligha lehetett az ő műve.

A helység kinézetére, gazdasági életére, társadalmi összetételére vonatkozóan a továbbiakban elsősorban Galgóczy Károly adataira tudunk támaszkodni. A többi szerző adatai - talán Ferenczy Józsefet kivéve - szinte a semmitmondás határát súrolóan rövidek. Népességi adataink ugyan első pillanatra valamivel gazdagabbnak tűnnek /5. tábla/ mint a többi, összehasonlító vizsgálatuk azonban tömördek ellentmondásra derít fényt. Ha a leíró statisztikák által közölt népességszámokat az egyházi névtárak sorozatos, azonos módon készült /és 1821-1855 közt bizonyíthatóan azonos személy által is készített/ adatsorával vetjük össze, akkor azonnal szembetűnik azok néhány hibája. Fényes Elek 1837. és 1851. évi népességszáma valamint a valószínűleg őt követő Hunfalvy János adata irreálisan alacsony. A valóságosnál kisebb Hornyánszky Victor adata is, aki nem vette észre, hogy az általa használt 1856. évi egyházi névtárban a külön feltüntetett tanulók adatait kihagyták az összegzésből /egyébként 1850-1858 között végig ezt tették/. Ferenczy József, Vállas Antal, és Galgóczy Károly kivételével pedig a leíró statisztikák a kisebbséget alkotó más felekezetű lakosok adatait hiányosan adják meg, vagy egyáltalán nem közlik. Vagyis a népesség nagyságrendjére vonatkozóan csak Ferenczy József, Vállas Antal, az 1855. évi közigazgatási beosztás, az 1863. évi helységnévtár és Galgóczy Károly adatai megfelelőek, összetételére pedig csak Ferenczy és Galgóczy forrásművei. /Megjegyzendő azonban, hogy Ferenczy József 1844-ben megjelent repertórium, nem tudni mi okból, de a tíz évvel korábbi egyházi névtár számaival használja./

Együtt látva a leíró statisztikákból összegyűjtött adatokat azonban még mindig bizonyos hiányérzetünk van. E források egyike sem említi az 1838. évi árvizet, mely a friss települést gyakorlatilag teljesen összerombolta.^[10] /A Galgóczy Károly által említett 1876. évi árvíz pusztítása ennél lényegesen kisebb volt./ Nem válik nyilvánvalóvá a forrásokból a a különleges helyzet sem, amely Albertfalva gazdasági életét a XIX. század folyamán jellemezte: a településnek gyakorlatilag nem volt mezőgazdaságilag hasznosítható területe / pontosabban szólva összesen 20 kataszteri holddal rendelkezett, - melyből a szántó 1 holdat tett ki,^[11] ezért népessége döntő mértékben más forrásokból, elsősorban iparüzésből élt. Még az 1900. évi népszámlálás szerint is az iparból él a keresők kétharmada, de szinte mindannyian kisüzemekben dolgoznak. Tíz embernél többet foglalkoztató üzem ekkor még a faluban nincs,^[12] következésképp a település társadalmát nem a modern értelemben vett proletariátus, hanem egy sajátos, Magyarországon nem túl gyakori módon homogén városias kispolgárság jellemzi. /Ebből a szempontból tehát mind az eddigi kutatás, mind az ezt tükröző Budapest történeti bibliográfia némileg félreinformál, ugyanis utóbbiban Albertfalvát szinte csak a XX. századi megváltozott helyzetet tükröző nagyipari - munkásmozgalom történeti cikkek képviselik./ Vagyis a tanulság: egy település XIX. századi múltjának rekonstrukciójához a leíró statisztikák használata szükséges, de semmiképpen nem elegendő. Szükséges, mert például azokat a településleírásokat, amelyeket Galgóczy Károly ad, semmilyen más forrásból nem tudjuk megszerezni. Hasonlóképpen értékes egyedi adat az 1855. évi közigazgatási beosztásban feltüntetett összterület - a földterület művelési ági megoszlását rögzítő források ugyanis csak a mezőgazdasági területet tárgyalják,^[13] - már amennyiben megfelel a valóságnak.^[14] Haeufler adatai, miszerint a helyi iparban a XIX. század közepén az asztalosok domináltak, szintén pótolhatatlannak látszanak vagy legalábbis fáradságos munka árán gyűjthetők össze. Nem elégséges ugyanakkor a leíró statisztikák forrásbázisként való használata, mert szerzőik többnyire egy nagyobb területről kívántak viszonylag kiegyensúlyozott összképet nyújtani, így lehetőségeik, ismereteik, valamint a terjedelem majd mindig korlátok közé szorította őket. Ebből következően mást-mást találva fontosnak, nem mindegyikük közölte ugyanazokat az információkat, illetőleg, mint ahogy azt illusztráltuk, műveikbe számos téves, zavaros adat is bekerült.^[15]

A tartalmi kérdések vizsgálatán túlmenően, szükséges végül még egy területi ellenőrzés is, ti. az, hogy mennyire teljesen ölelik fel forrásaink a tárgyalt területet. Adatainkból látható, hogy e téren is épp oly nagy a változatosság, mint a forrásművek tartalmában. Egyaránt jellemző azonban valamennyire, hogy mindegyikükből hiányzik néhány település. A Buda szabad királyi város környéki települések /6. tábla/ a vizsgált művek, 40 százalékában viszonylagos teljességgel megtalálhatók, ugyancsak 40 százalék viszont az előfordult helyeknek csak töredékét közli. Körülbelül hasonló az arány a Pest körüli települések esetében is /7. tábla/. A vonatkozó források kerekén 38 százaléka viszonylag teljesen mondható, 29 százalékuk azonban erősen hiányos, sőt három forrásunk Budával ellentétben, Pest környékéről egyetlen települést sem ismertett részletesebben.

Ha a területi teljességet nem az egyes forrásművek, hanem a települések felől vizsgáljuk, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a magasabb jogi státusúak /mezővárosok illetve falvak/ valamint a valamilyen műemlékkel, látványossággal rendelkezők sokkal pontosabban regisztráltak, mint a puszták, majorok vagy az egyszerű, díszes épületek nélküli kisebb helységek. A regisztráció pontosságát tekintve a többi település közül kiemelkedik a budai oldalon Budafok, Csepel, Óbuda, Nagytétény és Albertfalva, a pesti oldalon pedig Soroksár, Rákoskeresztúr, Rákospalota és Cinkota.

Ha végezetül együtt nézzük a tartalmi és területi teljesség, pontosság, megbízhatóság és eredetiség szerint a feldolgozott forrásműveket, akkor a következő értékelés adható /8. tábla/: a rangsor első helyére nem a leggyakrabban használt és a közfel-fogás szerint a legjobbnak tartott Fényes Elek kötetek, nem is a kutatók által statisztikai alapbázisként idézett Nagy Lajos, hanem két kevésbé idézett és kevesebbet használt megyeleírás - Ferenczy József és Galgóczy Károly művei - kerülnek.

Mindez aligha véletlen. Ferenczy és Galgóczy művei csak az általuk tárgyalt területtel illetve annak tágabb környezetével: Pest megyével foglalkoznak. Mindkettőjük hosszú ideig megyei tisztviselő, így rendelkeztek a szükséges tárgyi- és terepismerekkel, és a hivatalos, félhivatalos információkhoz való hozzáférés tekintetében is igen jó helyzetben voltak, tehát műveik elsőrendű forrásnak tekinthetők. Ezzel szemben a többi mű esetében a minőséget részben a nagy területre való kiterjedés, részben a szakmán kívüli szempontok /üzleti sikerre törekvés illetve hazafias célú ismeretterjesztés miatti sietség és adatkompiláció/ rontották le. Nagy elterjedtségüknek, viszonylag könnyű hozzáférhetőségüknek tudható be az, hogy ennek ellenére utóbbiak kerülnek ma is leggyakrabban felhasználásra - amiben azért, tegyük hozzá, esetenként közrejátszhat az a tény is, hogy nem minden esetben /nem minden megyére vonatkozóan/ találunk olyan jó megyei leíró statisztikákat, mint Ferenczy József és Galgóczy Károly fent említett műveit. Speciális szempontokból hangsúlyoznunk kell még Nagy Lajos /házak és népesség száma/, Schams, Haeufler és Hunfalvy /műemléki nevezetességek/, valamint Linzbauer /közegészségügyi adatok/ műveinek jelentőségét, jól használhatóságát is. A közelmúltban reprint formában kiadott, és így jelenleg a leginkább hozzáférhető Fényes Elek-féle 1851. évi „geographiai szótár” viszont éppen csak bekerült rangsorunkba - az összehasonlító vizsgálatok során számos gyengeségére /anakronisztikus információkra, saját illetve mások korábbi műveiből történt adat-átmásolásokra/ derült fény.^[16]

Foglaljuk össze vizsgálatunk eredményeit. A leíró statisztikai művek általában egyéni teljesítmények. Szerzőjük részben a statisztikai adatszolgáltatás fejletlensége, részben a vállalkozás nem hivatalos jellege¹⁷⁷ miatt jelentős részben személyes gyűjtőmunkával szedi össze adatbázisát. Mivel a statisztika, demográfia - s általában a társadalomtudományok - ekkor még fejletlenek, az adatok összegyűjtésének, rendezésének és közlésének nincs egységes, kialakult módszere. Fentiekből következik, hogy a leíró statisztikákban kevesedik az érték az értékeléssel, a pótolhatatlan adatszolgáltatás a korábbi adatok - gyakran hivatkozás nélküli - átmásolásával. Részben a tartalmi következetlenségéből, részben a vállalt feladatnak esetenként a szerző erejét meghaladó súlyából ered az a tény, hogy a leíró statisztikák gyakran földrajzi értelemben is következtetlenné, egyenetlen adatszolgáltatók. Minden hiba és hiány ellenére azonban mégis sok szempontból fontosak, bizonyos kérdések vizsgálatánál pedig nélkülözhetetlenek a történeti kutatások számára. Egyrészt megőriztek olyan adatokat, melyeknek eredeti forrása elpusztult, másrészt szerzőik adatgyűjtő buzgalma nem egy esetben - különösen a szöveges leírások, jellemzések során - olyan információkat tudott összeszedni, amelyek ilyen tömör formában semmilyen más egykorú forrásban nem található meg. A leíró statisztikákban olvasható adatok értékelése, felhasználhatóságuk mérlegelése azonban óvatossággal párosult, elmélyült elemzést, egymással és a levéltári forrásokkal való összevetést kíván meg. Igényesebb kutató e műveket önmagukban még részproblémák megválaszolására sem használhatja a súlyos tévedés veszélye nélkül. A leíró statisztikák a történeti vizsgálatok folyamataiban, a levéltári források mellett rendszerint csak kiegészítő szerepet tölthetnek be.

Az elmondottakkal semmiképpen sem kívántuk lebecsülni a leíró statisztikákat illetően azok szerzőit. Tekintetbe kell ugyanis vennünk azt, hogy a 100-150 évvel ezelőtti időben a közlekedés, a kommunikáció a mainál sokkal nehezebb volt, s információt adó közgyűjtemények, szerzőiknek alig-alig álltak rendelkezésére. A hiányokat munkával, szorgalommal, ötletekkel, baráti-ismerősi kapcsolatokkal kellett áthidalniuk és ennek tükrében néhányuk munkája /elsősorban Ferenczy József, Vállas Antalé, valamint Galgóczy Károlyé/ különösen tiszteletre és figyelemreméltó. Mindezzel együtt azonban szerzőink többnyire kevesebb és pontatlanabb eredményt értek el annál, mint amit a leíró statisztikai művek jelenlegi használóinak többsége hisz. Tudomásul kell vennünk azt, hogy a szóban forgó művek történeti források, következésképp éppúgy szükségesek a kritikát, az ellenőrzést, mint bármilyen más kéziratos, levéltári vagy statisztikai forrás. A fentiekben ehhez kívántunk néhány szempontot és ötletet adni.

Faragó Tamás

Jegyzetek

1. A leíró statisztika történetére vonatkozóan ld. Horváth Róbert: A magyar leíró statisztikai irány fejlődése /Bp. 1966./ c. művét. A témával még számos különböző szerző előadása, tanulmánya foglalkozott, többségük a Statisztikai Szemle 1957 utáni évfolyamaiban jelent meg. /vö. még: A magyar hivatalos statisztika történetéből. Bp. 1958./
2. E két forrás sajátos, átmeneti jellegű. Hivatalos célból illetve hivatalos támogatással készült, de módszerében eredményeiben inkább leíró statisztika jellegű. Többnyire nem saját számlálásra, összeírásra támaszkodik, hanem készítőik közvetve vagy közvetlenül különféle forrásokból összeszedett adatokból állították össze kiadványaikat. Az adatok egy része egyházi névtárakból, megyei összeírásokból származik, de az összeállítók használták helyenként az 1850-51. illetve 1857. évi népszámlálás hivatalos adatait, sőt saját becslésekkel is találkozunk. Ily módon természetesen e művek forrásértéke területenként-településként eltérő. /Fentiek alapján úgy véljük, hogy a Központi Statisztikai Hivatal „Magyarország Községeinek és városainak népessége az 1850., 1857. és 1870. években /Az 1980. évi államigazgatási beosztás szerint/”. Bp. 1984. című kiadványa túlbecsüli az említett művek forrásértékét, akkor amikor további ellenőrző adatok nélkül 1850. illetve 1857. évi településsoros népességi adatbázisként fogadja el azokat./
3. A vizsgált területre vonatkozó, 1870 előtti adatokat tartalmazó legfontosabb adatforrások a következők:
1850/51. évi népszámlálás /Országos Levéltár, D 77. 1851/No. 1901./,
1857. évi népszámlálás - településsoros adatai jelenleg nem ismertek,
1869. évi népszámlálás /Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, Kézirattár V. A. 21./ az itt található adatok csak a háztartások /lakófelek/ valamint a férfiak és nők számaival bővebbek az 1873. évi helyiségnévtár közlésénél,
ideiglenes földadókataszter /közölve: Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövödelme /a Helytartótanács rendeletéből kiadva/. Buda, 1865.,
A Budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara kiadványai nem tartalmaznak területünkre vonatkozó községsoros adatot, de a kamara levéltári anyagát /Országos Levéltár, Z 192./, csakúgy mint a Pest Megyei Levéltár adózással kapcsolatos iratait tudomásunk szerint még e szempontból nem vizsgálták át.
4. Borovszky Samu: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. Bp. 1910., Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára. Bp. 1931., Rexa Dezső: Dunamenti nyaralóhelyek. Bp. 1932., Perényi József: Csepel. Bp. 1934., Ladányi Miksa: Pestszentlőrinc, Kispeszt, Pestszentimre. Bp. 1937., Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye adattára. Bp. 1939., Zsemley Oszkár /szerk./ Rákospalota és Rákospüspök. Bp. 1938., Ladányi Miksa /szerk./ Pestszentkereszt, Kispeszt és környéke. Bp. 1936., Ugró Gyula: Ujpest, 1831-1930. Bp. 1932.
5. Pesty Frigyes gyűjtésében a földrajzi neveken túlmenően rendszeresen megtalálható az egyes helységek XIX. század közepi földterületének művelési ági megoszlása, esetenként pedig a házak és a népesség száma is. A vizsgált területünket is felölelő részt 1984-ben adta közre a Pest megyei Művelődési Központ és Könyvtár. A fővárosra vonatkozó adatokat megismétli a Budapest Történeti Múzeum párhuzamosan készült kiadványa - Létay Miklós: Pesty Frigyes helynévtárának budapesti adatai. Bp. 1986.

6. Schams Ferenc Pest városáról írott műve, /Vollständige Beschreibung der Königlichen Freystadt Pest in Ungarn. Pest, 1821./ érdekes módon a város körül fekvő településekre nem tér ki.
7. Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. 14. kötet Bp. 1914. 801-806. hasáb
8. A leíró statisztikákban található népességadatok jellemzőire, értékelésére vonatkozóan ld. részletesebben „A pilisi járás népességi adatai a XIX. század közepén /Leíró statisztikáink népességtörténeti forrásértéke/” címmel a VEAB VII. településtörténeti konferenciáján /Veszprém, 1985. október 21./ tartott előadásomat. /Sajtó alatt./
9. Bp. 1879. 84.
10. Az 1838. évi árvíz pusztításainak albertfalvai adataira vonatkozóan ld. Trattner János: Jégszakadás és Duna kiáradása. Budán, 1838. 100-101. vö. Patkóné Kéringér Mária: Pest megye és az 1838. évi árvíz /függelék/ [=Faragó Tamás/szerk./ Pest-budai árvíz, 1838. Bp. 1988. A budapesti kataszteri kerület összes becslójárásainak osztályozási vidékenkénti előleges tisztajóvedelmi fokozatai és sommás osztályki-vonatainak összeállítása. Bp. 1883.
12. 1900. évi népszámlálás 1. kötet /Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 1./ Bp. 1902. 533-535.
13. Az ideiglenes földadókataszter valamint az 1883. évi kataszteri felmérés 25,5, illetve 20 kh mezőgazdasági területről ad számot, a belterület adatait azonban nem közli. Valószínűleg hiányos Galgóczy Károly adata is, mivel az általa megadott 47 db 1000 négyszögöles zsellértelek összesen csak 29,4 katasztrális holdat tesz ki /Galgóczy Károly 1877. 40./
14. A község területe az 1900. évi adatok szerint összesen 31 kh. /1900. évi népszámlálás 1. kötet i.h./, nem tudjuk, hogy az 1855. évi 54 kh-as adat mit ölel fel illetőleg mennyiben hiteles.
15. A tévedések és melléfogások lehetőségét jól illusztrálja a kerület 1970-es években készült helytörténeti feldolgozása. Szerzői nem vették észre, hogy a községi jegyző Pesty Frigyesnek küldött 1864. évi jelentésében Savoyai Eugent összetévesztette Albert szász-tescheni herceggel, így megismételve a hibát azt írták, hogy a település „névét Savoyai Eugen Albert hercegtől kapta.” /Budapest kapujában. A XI. kerület krónikája. Bp. 1974. 18./ Féltreérthetően fogalmaz a Budapest történet 3. kötete is /Bp. 1975. 301-302./ Albertfalva keletkezéséről, mivel bár az uradalom valóban 50 zsellérház építését és benépesítését tervezte egyenként 384 négyszögöles beltelkekkel, 1848-ig ebből azonban csak 40 épült fel illetve népesült be. /Vállas Antal 1848. 67. vö. Galgóczy Károly 1977. 39-40. illetve Pest-Pilis-Solt vármege és kiegészítések Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából/ Szentendre 1984. 26./
16. Fényes Elek 1837. évi munkája számos elismerésre méltó erény mellett szakmai gyengeségekkel rendelkezik. /Ld. még erre vonatkozóan Benda Gyula: Fényes Elek forrásai-Agrártörténeti Szemle 1981. 3-4. sz. 365-380./ Ismereteink alapján ezért nem tartjuk szerencsésnek azt, hogy a Központi Statisztikai Hivatal „A népmozgalom főbb adatai községenként 1828-1900. Bp. 1972-1984.” című sorozata Fényes Elek 1837-ben kiadott leíró statisztikáját alkalmazta 1836-ra vonatkozó népességi adatbázisként. Nyilvánvaló - sok helyütt tényszerűen is bizonyítható -, hogy ez több esetben számszerűleg téves, illetőleg az 1826-1829. évekre, tehát az 1831. évi nagy kolerajárványt megelőző időszakra vonatkozó adatokat jelent. /Az időbeli eltérés tényére a kiadvány összeállítói utaltak, az adatokkal szembeni egyéb kétségekre azonban nem, és nem világos az sem, hogy mindezt a fenti adatokkal végzett számítások során ténylegesen figyelembe vették-e. Sajátos, és egyúttal korjellemző kultúrpolitikai jelenségnek tekinthető, hogy épp Fényes Eleknek az a munkája - az 1851-ben megjelent geographiai szótár - került /ismét üzleti célokat követő módon/ kiadásra, mely 1837. évi művének elsősorban formai átdolgozásán alapszik, vagyis a bennük található adatok anakronizmusa, az egykorú valóságtól való eltérése számos esetben tovább fokozódott.
17. Ennek nem mond ellent az a tény, hogy egyes sikeres leíró statisztikai műveket, mint például Nagy Lajos országleírását, vagy Fényes Elek bizonyos összefoglaló eredményeit elkészültük után a hivatalos szervek munkájuk során rendszeresen felhasználták.

A vizsgált területre vonatkozó leíró statisztikák által közölt adattípusok I.

1. tábla

forrás	megjelenés éve	házak száma	népesség	felekezeti	etnikai ^{a/} megoszlás	közigazgatási beosztás	egyház igazgatási b/
Rumi Károly György	1809	-	-	-	+	+	+
Hübner János	1816	-	néha	-	+	+	-
Schams Ferenc	1822	+	+	-	néha	-	-
Nagy Lajos	1828	+	+	+	-	+	+
Dóczy József	1830	-	+	-	-	+	-
Thiele, J. C.	1833	+	+	+	+	+	+
Fényes Elek	1837	-	+	+	+	+	+
Ferenczy József	1844	-	+	+	+	+	+
Raffelsberger, Franz	1845-1853	+	+	-	+	+	+
Fényes Elek	1847	-	+	-	-	+	-
Vállas Antal	1848	+	+	+	+	+	+
Fényes Elek	1851	-	+	+	+	+	+
Haeufler, J. V.	1854	néha	+	néha	+	-	-
Közigazgatási beosztás	1855	-	+	-	-	+	-
Fényes Elek	1857	-	néha	-	-	+	-
Jarosch, J. A.	1857	-	+	-	-	+	-
Schmidl, A., Warhanek, W. F.	1857	néha	néha	-	-	-	-
Hornyánszky Victor	1858	-	+	+	+	+	-
Hunfalvy János	1859	-	+	+	+	+	-
Linzbauer Ferenc	1859	-	+	-	-	+	-
Visontay János	1861	-	+	-	-	+	-
Helységnévtár	1863	-	+	-	+	+	c/
Hoffmann, W.	1864-69	-	+	+	+	+	+
Kenessey Albert	1868	-	+	-	-	-	-
Galgóczy Károly	1877	-	+	+	+	+	+

a/ csak szöveges adatok

b/ csak plébánia /anyaegyház/ létének jelzése

c/ az öt legnagyobb felekezet egyházmegyei hovatartozása

A vizsgált területre vonatkozó leíró statisztikák által közölt adattípusok II.

2. tábla

forrás	megjelenés éve	birtokosok	gazdálkodási adatok	lániva-lók, nevezetességek	egyéb
Rumi Károly György	1809	néha	néha ^{a/}	+ ^{a/}	—
Hübner János	1816	+	+	+	—
Schams Ferenc	1822	+	+	+	—
Nagy Lajos	1828	-----	-----	-----	-----
Dóczy József	1830	-----	-----	-----	-----
Thiele, J. C.	1833	+	néha ^{a/}	-----	-----
Fényes Elek	1837	+	+	+	—
Ferenczy József	1844	+	néha ^{a/}	néha ^{a/}	névváltozatok, birtoklás története, jobbágytelkek száma
Raffelsberger, Franz	1845-1853	+	néha ^{a/}	—	—
Fényes Elek	1847	—	+	+	—
Vállas Antal	1848	+	+ ^{a/}	néha ^{a/}	földrajzi koordináták, jobbágytelkek száma
Fényes Elek	1851	+	+	+	—
Haeufler, J. V.	1854	+	+	+	—
Közig. beosztás	1855	-----	-----	-----	terület nagysága
Fényes Elek	1857	—	+ ^{a/}	-----	-----
Jarosch, J. A.	1857	-----	-----	-----	-----
Schmidl, Adolph-Warhanek, W. F.	1857	—	néha ^{a/}	+ ^{a/}	—
Hornyánszky Victor	1858	-----	-----	-----	-----
Hunfalvy János	1859	—	néha ^{a/}	+	—
Linzbauer Ferenc	1859	-----	-----	-----	egészségügyi személyzet száma
Visontay János	1861	—	—	+	—
Helységnévtár	1863	-----	-----	-----	katonai- és adóigazgatási hovatartozás, utolsó posta
Hoffman, Wilhelm	1864-1869	-----	-----	-----	-----
Kenessey Albert	1868	—	+	+	—
Galgóczy Károly	1877	+	+	+	birtoklástörténet, helység kinézete, utolsó posta, terület nagysága, birtokviszonyok rendezése az 1850-es években, ár- és bérvizonyok

a/ rövid egy-két szavas leírás

A leíró statisztikákban található adattípusok származása

3. tábla

	ház adatok	népességi	szöveges leírások /százalék/	adatok összesen
saját önálló munka /gyűjtés, becslés, kutatás/	28,6	21,7	39,3 ^{c/}	31,0
állami, megyei, egyházmegyei hivatalos kiadvány	28,6	47,9	3,6	24,1
más leíró statisztikai kiadvány	42,8 ^{a/}	21,7 ^{b/}	42,8	34,5
egyéb és megállapíthatatlan	—	8,7	14,3	10,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	7	23	28 ^{d/}	58

a/ Nagy Lajos 1828

b/ Nagy Lajos 1828., Fényes Elek 1837. illetve 1851.

c/ két esetben /7,1 százalék/ a szerzők - Ferenczy József és Galgóczy Károly - levéltári adatok illetve széleskörű irodalom gyűjtése révén szabályos kutatómunkát végeztek

d/ egy-egy szerző több forrásból is meríthette adatait, így az itt feltüntetett esetszám a műveket meghaladja

Az egyes művekben közölt adatok forrása^{a/}

4. tábla

forrás	megjelenés éve	házak száma	népességszám és felekezeti megoszlás	szöveges adatok
Rumi Károly György	1809	-----	-----	Korabinszky ^{b/}
Hübner János	1816	-----	egyházi névtár 1816	Vályi ^{c/} rövidítve és kiegészítve
Schams Ferenc	1822	valószínű nem nemesek összeírása	egyházi névtár 1821	valószínű saját gyűjtés
Nagy Lajos	1828	nem nemesek összeírása kiegészítve	1825-26 évi egyházi összeírások	—
Dóczy József	1830	-----	1821-1828 évi egyházi névtárak	megállapíthatatlan ^{d/}
Thiele, J. C.	1833	Nagy Lajos	Nagy Lajos	Korabinszky, Vályi átdolgozva, rövidítve
Fényes Elek	1837	-----	Nagy Lajos egyházi névtárak	Vályi, Schams és saját adatgyűjtés
Ferenczy József	1844	-----	egyházi névtár 1834	Bél Mátyás, levéltár, saját gyűjtés
Raffelsberger, Franz	1845-1853	Thiele	Thiele	Thiele
Vállas Antal	1848	Nagy Lajos	egyházi névtár 1846	saját gyűjtés
Fényes Elek	1851	-----	Fényes Elek 1837	Fényes Elek 1837
Haeufler, J. V.	1854	becslés ^{f/}	1849. évi megyei összeírás	kis módosításokkal
Közigazgatási beosztás	1855	-----	becslés ^{f/} egyházi névtár 1854., 1849. évi megyei összeírás	valószínű saját gyűjtés
Fényes Elek	1857	-----	megállapíthatatlan ^{g/}	Fényes Elek 1837.
Jarosch, J. A.	1857	-----	közigazgatási beosztás 1855.	—
Schmidl, Adolph	1857	becslés ^{f/}	becslés ^{f/}	megállapíthatatlan ^{d/}
Warhanek, W. F.	1857	-----	egyházi névtár 1855-1856	—
Hunfalvy János	1859	-----	becslés Fényes Elek 1851. után	Fényes Elek 1851. és saját gyűjtés
Linzbauer Ferenc	1859	-----	közigazgatási beosztás	hatósági egészségügyi adatok
Visontay János	1861	-----	becslés Fényes Elek 1851. után	megállapíthatatlan ^{d/}
Helységnévtár	1863	-----	törvényhatóság adatszolgáltatás ^{h/}	—
Hoffmann, Wilhelm	1864	-----	becslés ^{f/}	—
Kenessey Albert	1868	-----	becslés ^{i/}	Fényes Elek 1851. és saját gyűjtés
Galgóczy Károly	1877	-----	1874. és 1876. évi egyházi névtárak	saját gyűjtés /levéltár és irodalom is/

a/ az etnikai és igazgatási adatok eredete általában megállapíthatatlan

b/ Korabinsky, J. M. /Korabinszky János György/ Geographisch-Historisches und ProduktenLexikon von Ungarn, Pozsony, 1786.

- c/ Vályi András: Magyarország leírása 1-3. kötet Buda, 1796-1799. Hübner illetőleg Vályi szövegét a történezműként ismertté vált Fejér György egészítette ki magyarországi adatokkal
d/ a forrás nem közli, a szöveg a következtetésekhez túl rövid
e/ más területeken Fényes további forrásokat pl. 1850/51. évi népszámlálást is felhasznált. /Ld. Benda Gyula i.m./
f/ eredete közelebből nem határozható meg
g/ a számok nagyságrendje alapján 1830-as évek eleji állapotot tükröz
h/ esetenként az 1857. évi népszámlálásból valamint egyházi névtárakból vett adatokból áll, de vannak számai között becslült értékek, egyedi adatfelvételek, sőt az 1850/51. évi népszámlálásból vett adatok is.
i/ valószínű 1840-es évek közepi egyházi adatok után

Albertfalva ház- és népességadatai a leíró statisztikák szerint

5. tábla	ház	össznépesség	római katolikus	ebből református	evángélikus	az adatok forrása
Nagy Lajos 1828	a/	a/
Fényes Elek 1837	-	/176/	173	-	3	... egyházi névtár 1823 b/
Fereny József 1844	-	234	229	2	3	... egyházi névtár 1834
Vállas Antal 1848	40	/293/	283	-	10	... egyházi névtár 1844-1846 c/
Fényes Elek 1851	-	/170/	170 ^{d/}	-	-	... Fényes Elek 1837
Közigazgatási beosztás 1855	-	299 1849. évi megyei népességfőszámlára e/
Jarosch, J. A. 1857	-	299 Közigazgatási beosztás 1855
Hornvánszky, Victor 1858	-	/250/	250 ^{d/}	-	-	... egyházi névtár 1856 f/
Hunfalvy János 1859	-	200 ^{d/} ismeretlen
Helységnevtár 1863	-	332 egyházi névtár 1860 vagy 1862 g/
Pesty Frigyes 1864 h/	41	...	340 közszégi jegyző jelentése
Galgóczy Károly 1877	-	400 ^{i/}	359	13	22	... egyházi névtár 1876

a/ valószínű Budafoiak adataiban
b/ a székesfehérvári egyházmegye 1823. évre kiadott névtárában /1822. év végi állapot/ 173 római katolikus és 2 evangélikus lakos szerepel Albertfalva rovataiban

c/ a házaadatok forrását nem tudtuk kideríteni. Az 1844. évi egyházi névtárban 187 római katolikus, 1 református és 10 evangélikus, az 1846. évben 283 katolikus, 1 református és 16 evangélikus szerepel /az 1845. és 1847. években nem jelent meg névtár/

d/ becslés

e/ eszerint Albertfalván 297 német nemzetiségű lakos található

f/ becslés, az 1856. évi névtár szerint a lakosok száma 255 római katolikus, 3 református, 10 evangélikus. /1857-ben nem jelent meg névtár./

g/ a római katolikusok száma mindkét évben 334 fő, mellettük 1860-ban 2 református és 2 evangélikus, 1862-ben 1 református és 3 evangélikus található.

/1861-ben nem jelent meg névtár./

h/ Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések. Pesty Frigyes kéziratok helynévtárból. Közreadja Bogrnár András. Szentendre 1984.

i/ 3-3 pörögkeleti és szász vallású lakossal együtt

/A zárójelbe tett adatok saját összegzéseink./

Buda szabad királyi városon kívül fekvő, ma Budapesthez tartozó lakott helyek előfordulása forrásainkban^{a/}

6.tábla

		Albert- falva	Békás- me- gyer	tégla- gyár ^{c/}	Kissing puszta	Csepel	Hideg- kút	Mária- reme- te	Óbuda	Budafok a/	Nagy- Tétény	Kis-	összesen említés
Rumi Károly György	1809	- ^{b/}	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	2
Hübner János	1816	- ^{b/}	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	2
Schams Ferenc	1822	+	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	3
Nagy Lajos	1828	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	10
Dóczy József	1830	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	2
Thiele, J. C.	1833	-	+	-	-	+	+	+	-	+	+	-	6
Fényes Elek	1837	+	+	-	+	+	+	-	+	+	+	+	9
Ferenczy József	1844	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-	9
Raffelsberger, Franz	1845-53	-	+	-	+	+	+	-	+	+	+	+	8
Fényes Elek	1847	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	3
Vállas Antal	1848	+	-	-	-	+	+	-	+	-	-	-	4
Fényes Elek	1851	+	+	-	+	+	+	-	-	+	+	+	8
Haeufler, J. V.	1854	+	-	-	-	+	+	+	+	+	-	-	6
Közigazgatási beosztás	1855	+	+	-	+	+	+	-	-	+	+	+	8
Fényes Elek	1857	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jarosch, J. A.	1857	+	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	3
Schmidl, Adolph-Warhanek.W.F.	1857	+	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	4
Hornyánszky Victor	1858	+	+	-	+	+	+	-	+	+	+	+	9
Hunfalvy János	1861	+	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	8
Linzbauer Ferenc	1859	+	+	-	-	+	-	-	-	+	+	-	5
Visontay János	1861	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	1
Helységnévtár	1863	+	+	-	-	+	+	-	+	+	+	+	9
Hoffmann, Wilhelm	1864-69	-	+	-	-	+	+	-	+	+	+	-	6
Kenessey Albert	1868	+	-	-	-	+	-	-	+	+	+	+	6
Galgóczy Károly	1877	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+	9
a helység említése összesen		16	13	1	8	18	14	6	18	19	17	10	140

a/ az egyes településekhez tartozó részeket /puszták, egyéb külterületek/ a településközpont után adjuk meg - ezek időszakunkban általában falvak, kivéve Óbudát, melynek mezővárosi jogállása van

b/ 1819-ben keletkezett

c/ az eredetiben Domus Tegularia

d/ korábbi nevén Promontor

7. tábla

		Pestszent- lőrinc	Ferihegy puszta ^{c/}	Sorok- sár me- zőváros	Gubacs puszta	Péteri puszta	Rákos- csaba falú	Rákos- keresz- túr falú	Rákos- palota falú	Káposz- tásmeg- yer puszta	István- hegy szőlő- hegy ^{d/}	Ujpest ^{d/} István telek ^{d/}
Rumi Károly György	1809	—	—	+	—	—	—	+	—	—	—	—
Hübner János	1816	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—
Nagy Lajos	1828	+	—	+	+	+	+	+	+	—	—	—
Dóczy József	1830	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—
Thiele J. C.	1833	—	—	+	—	—	+	+	+	—	—	—
Fényes Elek	1837	+	—	+	+	—	+	+	+	+	—	—
Ferenczy József	1844	+ ^{e/}	—	+	+	+	+	+	+	+	—	+
Raffelsberger Franz	1845-53	+	—	+	+	+	+	+	+	+	—	—
Fényes Elek	1847	—	—	+	—	—	—	+	+	—	—	—
Vállas Antal	1848	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—
Fényes Elek	1851	+	—	+	+	+	+	+	+	+	—	—
Hauelfler, J. V.	1854	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—
Közigazgatási beosztás	1855	+	+	+	+	+	+	+	+	+	—	+
Fényes Elek	1857	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jarosch J. A.	1857	—	+	—	+	—	+	—	—	—	—	—
Schmidl, Adolph-Warhanek W. F.	1857	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hornyánszky Victor	1858	+	+	+	+	+	+	+	+	+	—	+
Hunfalvy János	1859	—	—	+	—	—	—	+	—	—	—	—
Linzbauer Ferenc	1859	+	—	+	—	—	—	+	—	—	—	+
Visontay János	1861	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Helységnévtár	1863	—	+	+	+	+	+	+	+	+	—	+
Hoffmann, Wilhelm	1864-69	—	—	+	—	—	+	+	+	—	—	—
Kenessey Albert	1868	—	—	+	+	—	—	—	—	—	—	—
Galgóczy Károly	1877	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Összes említés		9	5	17	11	8	14	16	13	9	1	6

a/ az egyes településekhez tartozó részeket /puszták, egyéb külterületek/ a településközpont után adjuk meg

b/ önálló puszta

c/ Vecséshez tartozik, a XIX. század elejéig Szentlőrinc puszta része volt

d/ korábban Káposztásmegyer puszta része volt

e/ Soroksárhoz tartozónak tüntetik fel

f/ Csömörhöz tartozik

g/ 1865-ben keletkezett

h/ 1871-ben keletkezett

Pest szabad királyi városon kívül fekvő, ma Budapesthez tartozó lakott helyek előfordulása forrásainkban^{a/}

7. tábla /folytatás/

		Cinkota	Forrás	Lucskai	Rákosszent- mihály puszta ^{f/}	Erzsébet	Kossuth	Kispest ^{h/}	Összes említés
		falu	major	major		falu ^{g/}	falu ^{g/}		
Rumi Károly György	1809	—	—	—	—	—	—	—	2
Hübner János	1816	—	—	—	—	—	—	—	1
Nagy Lajos	1828	+	—	—	+	—	—	—	10
Dóczy József	1830	—	—	—	—	—	—	—	1
Thiele J. C.	1833	+	—	—	—	—	—	—	5
Fényes Elek	1837	+	—	—	+	—	—	—	9
Ferenczy József	1844	+	—	—	—	—	—	—	10
Raffelsberger, Franz	1845-53	+	—	—	+	—	—	—	10
Fényes Elek	1847	—	—	—	—	—	—	—	3
Vállas Antal	1848	+	—	—	—	—	—	—	2
Fényes Elek	1851	+	—	—	+	—	—	—	10
Hauefler J. V.	1854	—	—	—	—	—	—	—	1
Közigazgatási beosztás	1855	+	—	—	+	—	—	—	12
Fényes Elek	1857	—	—	—	—	—	—	—	—
Jarosch, J. A.	1857	+	—	—	—	—	—	—	4
Schmidl, Adolph-Warbanek, W. F.	1857	—	—	—	—	—	—	—	—
Hornyánszky, Victor	1858	+	—	—	+	—	—	—	12
Hunfalvy János	1859	—	—	—	—	—	—	—	2
Linzbauer Ferenc	1859	—	—	—	—	—	—	—	5
Visontay János	1861	—	—	—	—	—	—	—	—
Helynévtár	1863	+	—	—	+	—	—	—	11
Hoffmann, Wilhelm	1864-69	+	—	—	—	—	—	—	5
Kenessey Albert	1868	—	—	—	—	—	—	—	2
Galgóczy Károly	1877	+	+	+	+	+	+	+	19
összes említés		13	1	1	8	1	1	1	136

A feldolgozott forrásművek értékelése

8. tábla

tartalmilag, területileg egyaránt jó	tartalmilag közepes, területileg jó	tartalmilag gyenge, területileg jó	tartalmilag jó, területileg hiányos	speciális adatszolgáltatása miatt figyelemreméltó
Ferenczy József 1844 Galgóczy Károly 1877	Nagy Lajos 1828 ^{a/} Fényes Elek 1837 Helységnévtár 1863 ^{a/}	Raffelsberger, Franz 1845-1853 ^{b/} Fényes Elek 1851 ^{c/} Közigazgatási beosztás 1855 ^{a/}	Vállas Antal 1848	Schams Ferenc 1822 ^{d/} Haeufler J. V. 1854 ^{d/} Hunfalvy János 1859 ^{d/} Linzbauer Ferenc 1859 ^{e/}

a/ szöveges leírást nem ad

b/ adatait nagyrészt Thiele J. C. /1833/ - vagyis közvetve Nagy Lajos /1828/ - művéből kölcsönözte

c/ adatait túlnyomórészt saját 1837. évi kiadványából másolta át

d/ nevezetességek leírása

e/ az egészségügyi személyzet /orvosok, bábák, gyógyszerészek/ számát is megadja

I. függelék

- Dóczy József 1830
Magyarország tekintete.
Béts (Európa tekintete IX.)
- Fényes Elek 1837
Magyar Országának s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben.
Pesten, 2. kötet
- Fényes Elek 1847
Magyarország leírása. 1. Magyarország általánosan
Pesten
- Fényes Elek 1851
Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá betűrendben körülményesen leíratik.
Pesten
- Fényes Elek 1857
Az ausztriai birodalom statisztikája és földrajzi leírása.
Pest, 2. kötet. Az ausztriai birodalom részletes földrajzi átnézete.
- Ferenczy József 1844
Tekintetes nemes Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyékben valamint a Kis Kúnságban is található... helységeknél név-tára (repertórium)...
Budán
- Galgóczy Károly 1877
Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája.
Bp. 3. kötet. A megye részletes leírása.
- Haeufler, J. V. 1854
Buda-Pest. Historisch-topographische Skizzen von Ofen und Pest und deren Umgebungen.
Pest
- Hoffmann, Wilhelm 1864-1869
Encyclopädie der Erd-, Völker- und Staaten Kunde. Eine geographisch-statistische Darstellung.
Leipzig, 1-3 Bd.
- Hornyánszky Victor 1858
Geographisches lexikon des Kgr. Ungarn.
Pest
- Hunfalvy János 1859
Budapest és környéke.
Pest
- Hübner János 1816
Mostani és régi nemzeteket ... esmértető lexikon. /átdolgozta Fejér György/
Buda, 1-5. kötet.

- Jarosch, J. A. 1857
Topographisches Universallexikon des österreichische Kaiserstaates.
Olmütz, A-G.
- Kenessey Albert 1870
A magyar Duna és melléke, Dévénytől Orsováig. III. = Nagy Miklós (szerk.) Magyarország Képekben. Honismertető album. 197-222.
Pest
- Linzbauer, Franz 1859
Statistik des medicinal-standes der Kranken- und Humanitäts- Anstalten ... von Ungarn.
Wien
- Magyarország helynévtára (1863)
A különféle kormányzati ágak szerinti beosztás kimutatásával mint az 1863. év elején fennállott. Legújabb hivatalos adatok nyomán összeállították és kiadták. B(alajthy Imre) - R(eviczky Sándor) - A(ranyosi Sándor) - P(eöcz Elek).
Pest
- Nagy Ludovicus /Lajos/ 1828
Notitiae politico-geographico-statisticae inclyti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum.
Budaë, Tom. 1.
- Raffelsberger, Franz 1845-1853
Allgemeines geographisch-statistisches Lexikon aller österreichischen Staaten.
Wien, 2. Aufl.
- Rumy, Karl Georg /Rumi Károly György/ 1809
Geographisch-statistisches Wörterbuch des österreichischen Kaiserstaates, oder alphabetische Darstellung ...
Wien
- Schams, Franz /Ferenc/ 1822
Vollständige Beschreibung der königl. freyen Haupt Stadt Ofen in Ungern.
Ofen
- Schmidl, Adolph-Warhanek, W. F. 1857
Das Kaiserthum Oesterreich geographisch, statistisch, topographisch, mit alphabetischer Ortslexikon.
Wien
- Thiele, J. C. 1833
Das Königreich Ungarn.
Kaschau
- Übersicht der administrativen und gerichtlichen Eintheilung des Pest-Ofner Verwaltungsgebietes
Ofen, 1855
- Vállas Antal 1848
Nemzeti encyclopaedia.
Pesten, 1. kötet, (A-J)
- Visontay János 1861
A magyar állam földirata a legrégeb adatok nyomán.
Pest

II. függelék

A leíró statisztikákban közölt Albertfalvára vonatkozó szöveges források

1. A helység fekvése

a székesfehérvári út mellett /Kenessey Albert 1808., Galgóczy Károly 1877./

távolsága Budától 1/4 mérföld /Ferenczy József 1844./

3/6 „ /Vállas Antal 1848./

1/2 óra /Kenessey Albert 1868./

7/8 mérföld /Galgóczy Károly 1877./

távolsága Promontortól 1/8 mérföld /Galgóczy Károly 1877./

távolsága Pesttől 3/4 „ /Ferenczy József 1844./

a Duna mellett /Fényes Elek 1837., 1851., Vállas Antal 1848., Galgóczy Károly 1877./

Hosszúság 36°42', szélesség 47° 26 1/2' /Vállas Antal 1848./

2. nevének eredete

Albert Szász herceg (Haeufler J. V. 1854.: Herzog Albrecht von Sachsen-Teschen) tiszteletére (Ferenczy József 1844., Galgóczy Károly 1877.)

3. Keletkezése

Albert herceg alapította /Haeufler, J. V. 1854., Hunfalvy János 1859., Kenessey Albert 1868./

a ráckevei uradalom alapította /Schams Ferenc 1822., Galgóczy Károly 1877./

Albert herceg emlékére telepítették /Ferenczy József 1844./

„a promontoriumi határra ültetett kis gyarmat” /Fényes Elek 1837., 1851./

4. birtokosai

a király, a ráckevei uradalom alá tartozik /Ferenczy József 1844./

a királyi család /Vállas Antal 1848./

5. kinézete

„csak 2 sor, valami 60 házból álló falu” /Ferenczy József 1844./

„csinos házak” /Kenessey Albert 1868./

„Az államút két oldalán épült házaival, melyek közt több csinos nyári lakszerűeket is mutathat, mindössze egy utzasort képez” /Galgóczy Károly 1877./

6. Gazdasága, társadalma

lakosai többnyire mesteremberek /kézművesek/ /Fényes Elek 1837., 1851., Vállas Antal 1848., Schmidl A.-Warhanek W.F. 1857., Hunfalvy János 1859./

leginkább /német/ asztalosok Haeufler J. V. 1854., Kenessey Albert 1868./

mind zsellérek /Ferenczy József 1844./

területe 54 katasztrális hold /Közigazgatási beosztás 1855./

„Most a község 47 zsellérházból áll, melyek telkei 1000 négyszögölre vannak kiegészítve, s az egész határ szintén csak ennyire terjed... Birtok adás-vevés ritka. Egy házas telek közép ára 3000 frt. De az épület minőségéhez képest sokkal drágábbak is vannak...”

„Mindezek legnagyobb részben iparosok, jelesen van itt 41 asztalos, 3 esztergályos, 6 kalapos, 1 mészáros, 1 szíjgyártó és 1 czipész, kik többnyire Budapestre dolgoznak. Van továbbá 1 fakereskedő, 1 korcsmáros és a szatócs. Az iparosok részére egy ipartársulat áll fen, melynek alapszabályai a ministerium által 1874. ápril 18-án 5648. sz. alatt erősítettén meg, az üzletet 1 mfdnyi területen az ipartörvény értelmében gyakorló minden egyénnek a hozzájárulhatásra nyitva áll...” /Galgóczy Károly 1877./

lakosai katolikus németek /Fényes Elek 1837., 1851., Ferenczy József 1844., Vállas Antal 1848., Hornyánszky Victor 1858., Galgóczy Károly 1877./

7. egyéb

egyházilag a budafoki /promontori/ plébániához tartoznak /Ferenczy József 1844., Galgóczy Károly 1877./

iskolájuk van /Galgóczy Károly 1877./

„1876-ban a nagy árvíz itt is több házba behatolt” /Galgóczy Károly 1877./

/a helység 1819. május 1-jén keltezett keletkezését hírül adó német nyelvű hirdetmény szövege - Galgóczy Károly 1877./

THE SUBURBS OF BUDAPEST IN THE EARLY DESCRIPTIVE STATISTICS (1800–1870)

Summary

Generally the descriptive statistics are individual products. The used database usually was collected personally by the author itself because of the non official character of the work. The statistics, demography - and generally the social sciences still not developed enough in Hungary at that time and there are problems also with the methodology of collection, arrangement and publishing, they could be characterized by the amateurism and the missing unification. It follows from the above that the descriptive statistics of the early nineteenth century in Hungary are the very mixture of value and valueless, unique information and plagiarism. However this type of source may be important from several causes: the authors sometimes could preserve informations of which the original sources were destroyed or they could collect data not to be found in any of the official conscriptions and reports. Nevertheless it is necessary to stress the fact that the descriptive statistics are similar historical sources just the archival documents or drafts of official reports i.e. they needed a thorough source criticism. The aim of this paper is to give some ideas and inspirations to this using the nineteenth century descriptive statistics related to the suburbs of Budapest.

IN MEMORIAM RÉVÉSZ FERENC

Révész Ferencsel való találkozásom meghatározó volt egész további életemre. 1958-at írtunk, alig túl a nemzeti katasztrófán. Mint 1956 egyik hajótöröttje, egyévi munkanélküliséggel a hátam mögött, öt éves kisfiammal messze a létminimum alatt lavírozva, isteni csodával határos módon a Magyar Hirdetőnél jutottam álláshoz. Papírnylvántartó voltam, a különböző nyomdákban lévő papírkészleteket kellett nyilvántartanom szerény számszaki ismeretek birtokában.

Ekkor érkezett a távirat, hogy ekkor és ekkor jelenek meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. El nem tudtam képzelni, mi dolguk velem? Másnap két ruhám közül hosszas fontolgtatás után a jobbikat vettem fel, igyekeztem legjobb formámat hozni. Tükörbe néztem és harmincévesen egy kétségbeesett, mindenre elszánt, szétzuhant arc nézett szembe velem. Nem, ezzel a morbid pofával sehol sem lehet megjelenni, bármit is akarjanak tőlem. Reményvesztetten néztem körül és a szemem a fogaon lévő zöld kalapon akadt meg. Kolléganőmé volt, amolyan stüzi-féle fejfedő, égetőrő fácántollal az oldalán. Váratlan ötlettel fejembe nyomtam a kalapot és elindultam alatta ismeretlen küldetésem felé. Fura módon a már teljesen elveszettnek hitt önbizalmamat ez némileg visszaadta, sőt kölcsönzött egyfajta hetykeséget is, ami akkoriban nem volt rám jellemző. Ilyen külső és belső állapotban nyitottam be Révész Ferenc igazgatói szobájába. Személyében egy jóvágású, a negyvenes éveire derekán járó, rendkívül rokonszenves férfi fogadott. Meglobogtattam előtte a táviratot és kérdően néztem rá.

- „Maga önéletrajzot adott be hozzánk” - kezdődött a beszélgetés.

- „Én ugyan nem” - válaszoltam, a stüzi-kalap fedezékéből.

- „Hát ezt ki írta?” - tesz elém egy papírlapot.

- „Ja, valóban, elnézést!”

Állástalanságom ideje alatt ugyanis tucatjával gyártottam az önéletrajzokat és azokat szórólappként kezeltem. Ezek egy példánya jutott el nyilván a könyvtárba is, de már az ördög sem emlékezett rá. Egy pillanatra megsédültem, ugyanis köztudomású volt, hogy abban az időben a lordok házába könnyebb volt bejutni, mint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárba.

- „Csakhogy közben nekem már lett állásom” - sóhajtottam lemondóan - „habár úgy érzem, nem kifejezetten a papírnylvántartásra születtem.” A beszélgetés során kiderült, hogy tíz évig dolgoztam a Belügyminisztérium Tiszti Házában, mint népművelési előadó. Ám 56 után úgy döntöttek, hogy számomra nemcsak ott nincs hely, hanem szinte sehol, ahol munkáért/beleértve a fizikai munkát is/ pénz lehet kapni. Ezáltal fiammal együtt lassú éhhalálra ítélték, mígnem bementem Illetékes Elvtársához: - „ha úgy gondolja, csukjanak börtönbe, de a gyerekeimről gondoskodjanak” - ajánlottam áthidaló megoldásként. A Magyar Hirdető ilyen előzmények után utolsó szalmaszál volt számunkra az életbenmaradáshoz és ezért én természetesen sok hálát éreztem irántuk. Ezen kívül - nem tudom miért - de nem találtak embert a helyemre, akit betaníthattam volna arra, hogy miként kell a számokat egymás alá írni.

Még egy bökkenő volt, közöltem Révész elvtárral, hogy a Belügy amúgy sem fog hozzájárulni alkalmaztatásomhoz, utánamnyúlnak mindenüvé, hát még, ha egy ilyen zsíros állásról van szó.

- „A Belügyet vállalom” - így Révész elvtárs, a Hirdetőre vonatkozólag pedig a következő kompromisszum született: ensem 1.000.- Ft-os fizetéssel szerződéssel alkalmaz a könyvtár és mindaddig, amíg az előző munkahelyem talál helyettem valakit, napi 4 órában itt, 4 órában pedig ott fogom a munkaerőmet hasznosítani. Ez az állapot több, mint egy fél évig tartott. Úgy hiszem, hogy ennél szabálytalanabb megállapodás ebben az országban még nem jött létre. Történt pedig mindez abban az időszakban, amikor a könyvtár kapuját döngették a munkára jelentkezők. Nálam lényegesen jobbak, diplomások, priuszmentesek. Én egy ismeretlen gyanús alak voltam, utcáról bevetődő, ki tudja miféle disznóságokkal a fülem mögött.

Évtizedekkel ezután, konszolidált körülmények közt kávézgatva felidéztem az eseményeket, Révész elvtárs semmire sem emlékezett.

- „Mégis, miért vállalta?” - firtattam csökönyösen.

- „Magát üldözték, aranyoskám, ennyi az egész” - hangzott az egyszerű válasz. Utóbb tudtam meg, hogy hozzám hasonlóan több ember számára nyújtott menedéket és kenyert akkoriban a könyvtár. Ennek a társaságnak egy része gyökeret eresztett, más része egy idő után szétszéledt, de mindenképpen méltónak találtatott a bizalomra. Legyen szabad itt csak egyetlen nevet említenem: Benjámin László, akit 15 évre befogadott és népes családjával együtt - ha jól tudom - úgyszintén az éhenhalástól mentett meg.

Egyébként is jellemző volt rá a gyámolításra szoruló, jobb sorsra érdemes emberek maga köré gyűjtése és segítése. Csepel-Csillag-telepen együtt dolgoztam egy raktárkezelő kollégával, aki igen nehéz körülmények között élt. Lakása nem volt, kisfia ezért hol vidéken nevelőszülőknél, hol különböző intézetekben tengődött. Egy szép napon az ágybérletét is felmondták, így rövid úton az utcára került. Eközben már kisfián is a sok hányattatás miatt neurotikus tünetek mutatkoztak. Ugyan kihez fordulhatnék ebben a reménytelen helyzetben? Nem volt nehéz bejutni, mert Révész elvtárs ajtaja nemcsak átvitt értelemben, de valóságosan is nyitva volt mindig mindenki számára. Meghallgatott, majd megkért, hogy írjak levelet az ő nevében XY-nak, a Fővárosi Tanács elnökhelyettesének. Szárnyakat kapva röptültem ki Csillagtelepre és már róttam is gyöngybetűimmel: „Kedves Lajosom”. A fogalmazványt szinte olvasatlanul írta alá Révész Elvtárs, majd egy bő hétre rá cseng a telefon. Megszólal a jól ismert hang: „Kezicsókóloom!” /Ez ugyanis takarítónőtől kezdve a párttitkárig bezárólag mindenkinek kijárt./ Röviden, tárgyyszerűen közölte velem, hol, kinél kell jelentkezni a lakásukért. Megjegyzem, hogy lakásokat már abban az időben sem hajigáltak az emberek után.

Ennyit talán az emberségéről, ami tovább gyűrűzött és a közszellem egyik legfőbb jellemzőjévé vált. Ide kívánczik még politikai súlya és jelenléte az általa vezetett intézményben. Tudvalévő és nem az én tisztem itt elmondani, hogy Révész Ferenc kora ifjúságától kezdve elkötelezte magát a munkásmozgalomnak és már igen fiatal korban az országos nagypolitika meghatározó tényezője volt. Köztudomású az is, hogy a könyvtárban két okból néztek rá ferde szemmel. Egyrészt szakmai hozzáértését vonták kétségbe, másrészt a szűklátókörű „ultrabal” politikai fenntartásokkal élt vele szemben. Így alakult ki az az abszurd helyzet, hogy Révész Ferenc, aki akkor már rég a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagja volt. saját munkahelyén szakszervezeti szemináriumot vezetett a könyvtár segédszemélyzete részére. Fizikai dolgozók alkották a hallgatóság gerincét. Abban a felejthetetlen élményben részesültem, hogy valamennyi munkatársammal együtt részt vehettem ezeken a szemináriumokon. A körülményekről röviden: Ezen kívül több különféle politikai tanfolyam működött, valamennyi rangosabbnak számított a miénknél. Nem egy esetben külön felszólítottak, hogy ne ezen vegyünk részt, hanem inkább ezeket Gálliczy Éva szemináriumán, aki szeretve tisztelt kollégánknak volt, de mi makacsul kitartottunk a már megszokott oktatási forma mellett. Nem egyszer előfordult, hogy a központba igyekezvén rajzottak ki velünk szemben a kollégák, mert ugyanarra az időpontra pártnapot, ezt-azt szerveztek. A szemináriumokon gyakran megjelentek a hallgatóságon kívüli személyek, akik feltehetően „pártfeladatként” ellenőrizték a foglalkozásokat. A szemináriumok egyébként minden külső ceremónia nélkül zajlottak, abban az időszakban, amikor Favilla Tódornak is kijárt egy elnökség, egy kis vörös drapéria, minimum egy pohár víz az asztalon. Révész elvtárs megjelent köztünk, üdvözölt minket, majd felkérés nélkül beszélni kezdett. Elmondta véleményét a kül- és belpolitikai helyzetről, egy szál papír nélkül, hallatlan helyzetismerettel, szuggesztív erővel. Ezek a tájékoztatók nem voltak mindig szinkronban a „Népszabadság” aznapi vezércikkével, sőt időnként polemizáltak is azzal. Politikai éleslátása lenyűgözött valamennyiünket és így utólag visszatekintve, már 10-15 évvel ezelőtt olyan prognózist nyújtott a nemzetközi helyzetre, de főleg az ország mai helyzetére vonatkozólag, ami sajnos tökéletesen beigazolódott. Bátran mondta el véleményét mindig és mindenütt, a legfelsőbb fórumokig bezárólag. Ez a fajta nyíltság akkoriban még nem kapott polgárjogot nálunk, ezért különösen nagyra értékeltük.

Milyen volt Révész Ferenc, mint főnök, mint az ország legnagyobb közművelődési könyvtárának az igazgatója? Először talán az utóbbiról. Ez a funkciója egy kényszerszülte politikai helyzet átmeneti megoldásaként indult, ám nyugdíjazásáig tartó, végleges megoldássá vált. Ismerve az ő átlagon felüli tudását és képességeit, az országos politika alakításában vállalt korábbi progresszív szerepét, nem hiszem, hogy ő a helyén lett volna ezzel a feladattal. Feltehetően erről ő is így vélekedett. Valakik valahol mintha elfelejtkeztek volna arról, hogy őrá, mint politikusra volna elsősorban az országnak szüksége.

Ennek ellenére szívét-lelkét beleadta ebbe a munkába. Valószínűleg nem tudott másként dolgozni, csak „pontosan, szépen.” Ha majd valaha bekerül a könyvtár írott történetébe, minden bizonnyal a „könyvtártelepítő” jelzővel fogják illetni. Szenvédélyesen létesítette a könyvtárakat a város minden részén, ahol erre csak néhány négyzetméternyi terület is kínálkozott. Diadal mind a könyvtáratavó, ezeket - a legkisebbeket is - ünnepélyes külsőségek közt, mindig személyesen ő nyitotta meg. Nem vagyok művelődéstörténész, így hát nem tudom megítélni működésének eredményeit vagy fogyatékososságait. Egy biztos. A sok kis „sufniban” felnevelődött egy nemzedék, akiknek nem csak könyvet adtunk a kezébe, de a saját személyiségükből is annyit, kinek mire futotta. Ennek a jelentőségét akkor magunk sem mértük fel, csak most ébredünk rá arra, hogy az akkori „könyvtári csibészek” egy része ma már világhírű atomtudós, képzőművész, író vagy szakmáját magas fokon művelő szakmunkás. A hatvanas évek apróbb és nagyobb könyvtáraiban tehát egy fontos generáció bontogatta a szárnyát és kapott egy életre szóló muníciót. Mindez Révész Ferenc igazgatása alatt történt, aki nem volt könyvtáros, amint az köztudott.

Adós vagyok még a kérdés második felével, milyen főnökünk volt? Ezen a téren a vélemények megoszlottak. Akadtak tisztelői és bőven ellenségei. Sokat hadakozott méltatlan vádaskodásokból kifolyólag főnökeivel és beosztottjaival egyaránt. A személyét ért támadásokat soha senkin meg nem torolta. Szíve egész melegével azok felé fordult, akiknél hivatástudatot, kezdeményező kedvet és szakmai ambíciót tapasztalt. Tisztelte és nagyra értékelt a munkát, tudott örülni velünk minden elért sikerünknek. Bajainkban segítséget és védelmet nyújtott, megadta számunkra az élet minőségét alapvetően meghatározó biztosságot.

Hát ilyen ember volt Révész Ferenc, én ilyennek ismertem.

Meiszner Tamásné

A brief obituary on the deceased former Chief Librarian, written by a retired senior staff member. The lady recalls how she got a position in the library after losing her job after the 1956 revolution. Ferenc Révész helped her and many others. His human qualities did earn him the appreciation of his colleagues.

Ezzel a szubjektív visszaemlékezéssel tisztelgünk könyvtárunk volt igazgatójának emléke előtt, születésének 75. évfordulója alkalmából.

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR A SAJTÓ TÜKRÉBEN
1985 – 1987

/Bibliográfiai válogatás/

1. KÖNYVEK, könyvtárak. V.B.-ülés a Városházán. = Esti Hírlap, 1985. január 8. 3. p.
2. D./eák/ A./ndrás/: Tovább bővül a fővárosi könyvtárhálózat. Az országban a legnagyobb. Kiemelt fejlesztés a peremkerületekben. Ülést tartott a Fővárosi Tanács V.B. A bibliobuszról a grafikai kölcsönzésig. = Népszava, 1985. jan. 9. 12. p.
3. KERTÉSZ /Péter/: Gondolatok a könyvtárakról. Várostarténeti kutatóhelyé fejlesztik. = Magyar Nemzet, 1985. jan. 9. 4. p. /A FSZEK Budapest-gyűjteményéről./
4. ARTOTÉKA = Művészet 26. 1985. 59-60. p. Új szolgáltatás a FSZEK X. kerületi főkönyvtárában.
5. TÖBB olvasó a budapesti könyvtárakban. Ülésezett a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága. III. = Népszabadság, 1985. jan. 9. 5. p.
6. Z./elei/ M./iklós/: Hétféle a könyvtárakban. Vasárnapi olvasók. = Magyar Hírlap, 1985. jan. 29. 6. p.
7. ZELEI Miklós: Mit keres a könyvtáros? = Magyar Hírlap, 1985. febr. 7. 6. p. /Riport a FSZEK főigazgatójával és személyzeti vezetőjével a könyvtárosok keresetéről./
8. M./átyás/ I./stván/: Új főkönyvtár avattak Pestlőrincen. III. = Népszava, 1985. márc. 19. 6. p.
9. ZELEI Miklós: Fotók, plakátok, villamosjegyek. Budapesti plakátok. III. = Magyar Hírlap Képes melléklet, 1985. márc. 30. 11-12. p.
10. MÁTYÁS Ferenc: Könyvtár Pestlőrincen. = Népszava, 1985. április 20. 8. p.
11. VÁROSTÖRTÉNETI sorozatot indított útjára Fejezetek Budapest múltjából címmel, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest-gyűjteménye. = Népszabadság, 1985. június 10. 8. p.
12. ZELEI Miklós: Budapesti plakátok. III. = Magyar Hírlap Képes melléklet. 1985. június 22. 12-14. p.
13. MÁTRAHÁZI Zsuzsa: Nem izlés dolga. = Magyar Nemzet, 1985. július 23. 1. p.
14. MÁTYÁS /István/: Könyvtári mozaik. = Népszava, 1985. július 25. 6. p.
15. RÉGI épületben új könyvtár. = Esti Hírlap, 1985. augusztus 7. 8. p.
16. KÖBÁNYAI /György/: Moór mestersége máig is titok. Újdonságok a Budapest-gyűjteményben. Üzenet Soroksárról. = Esti Hírlap, 1985. december 23. 9. p.
17. LICHTENSTEIN József: Újabb adalékok a szociológia első magyar műhelyének tanulmányozásához. = AETAS, 1986. No 3. 114-118 p. /A FSZEK Magyar Szociológiai történeti Füzetek c. sorozatának ismertetése./
18. SCIPIÁDES Erzsébet: Mi mentse meg a könyvtárat? = Magyar Hírlap, 1987. április 25.
19. T.L.: Közgyűjteményeink mérlege. Kiállítás a múlt év kiemelkedő szerzeményeiből. = Népszabadság, 1987. ápr. 28. 7. 1.
20. /PALLAGI/: Közgyűjtemények a mérlegen. = Népszava, 1987. ápr. 28. 6. 1.
21. /m. zs./: GONDOK és szerény remények a közgyűjteményekben. = Magyar Nemzet, 1987. ápr. 28. 6. 1.

22. TAVALYI szerzemények tárlata. = Népszabadság, 1987. máj. 8. 8. 1. /Fénykép a könyvtár egyik új plakátjáról/
23. - ades - : KIS szoba a könyvtárban. = Magyar Hírlap, 1987. máj. 22. 9. 1.
24. KÖZHASZNÚ tudnivalók = Népszava, 1987. dec. 2. 9. 1.
25. EGY egészen különleges tudakozó = Magyar Nemzet, 1987. dec. 7. 3. 1.
26. KOSZORÚZÁSI ünnepség Révész Ferenc sírjánál. = Magyar Nemzet, 1987. dec. 10. 3. 1.
27. KOSZORÚZÁS. = Magyar Hírlap, 1987. dec. 10. 7. 1.
28. EMBERSÉGÉT mindenki nagyra értékelte. Emlékezés Révész Ferencre. = Népszava, 1987. dec. 10. 7. 1.
29. KOSZORÚZÁS Révész Ferenc sírjánál. = Népszabadság, 1987. dec. 10. 8. 1.
30. A SZABADIDŐ szolgálatában. /Fényképes rövid ismertetés az átrendezés után megnyílt XI. ker. főkönyvtárról./ = Népszabadság, 1987. dec. 10. 10. 1.

AJÁNDÉKOZÓ SZEMÉLYEK ÉS INTÉZMÉNYEK 1985-86-87 ÉVBEN

Dr. Berlász Jenő, Dr. Buda Béla, Dr. Gaál Endre, Guliga György, Dr. Faragó Tamás, Kiss Jenő, Dr. Németh György, Dr. Pandula Attila, Paulik Cyőző, Dr. Székely György, Dr. Váczy H. Kálmán

Agrártudományi Egyetem Debrecen	Budapesti Műszaki Egyetem KISZ Bizottság
Agrártudományi Egyetem Gödöllő	Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára
Agrárgazdasági Kutató Intézet	Budapesti Történeti Múzeum
Akadémiai Kiadó	Budapesti Városépítési Tervezési Vállalat
Állami Artistaképző Intézet	BUDAPRESS
Állami Bér-, és Munkaügyi Hivatal, Munkaügyi Információs Központ	Buddhista Misszió Dokumentáció
Állami Biztosító	Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága Szeged
Állami Egyházügyi Hivatal	Debreceni Közlekedési Vállalat Debrecen
Állami Energetikai és Energiabiztonságtechnikai Felügyelet	Debreceni Városi Könyvtár Debrecen
Állami Gorkij Könyvtár	Déri Múzeum Debrecen
Állami Ifjúsági és Sporthivatal, Magyar Kosárlabda Szövetség	Drogprogram Budapest
Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtára	Dunai Vasmű Számítástechnikai Főosztály Dunaújváros
ARTUNION	Dunántúli Kőolajipari Gépgyár Nagykanizsa
Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kecskemét	Egressy Béni Művelődési Központ és Könyvtár Kazincbarcika
Bárándi Új Élet MGT SZ Bánd	Eötvös Károly Megyei Könyvtár Veszprém
Baranya Megyei Levéltár Pécs	ELTE ÁJTK Államtudományi és Politikatudományi Intézet
Baranya Megyei Tanács Megyei Könyvtára Pécs	ELTE ÁJTK Könyvtár
Baranya Megyei Tanács V.B. Pécs	ELTE ÁJTK Kriminológiai Tanszék
Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola Könyvtára	ELTE ÁJTK Nemzetközi Jogi Tanszék
Bartók Béla Művelődési Központ Mohács	ELTE ÁJTK Római Jogi Tanszék
Báthory István Általános Iskola Veszprém	ELTE BTK Angol Tanszék
Békés Megyei Könyvtár Békéscsaba	ELTE BTK Filozófiai Oktatók Továbbképző és Információs Központja
Békés Megyei Tanács V.B. Tudományos-Koordinációs Szakbizottsága Békéscsaba	ELTE BTK Finnugor Tanszék Könyvtára
Békéscsabai Városi Tanács V.B. Művelődési Osztálya	ELTE BTK Folklór Tanszék
Belkereskedelmi Kutató Intézet	ELTE BTK Fonetikai Tanszék
Belügyminisztérium	ELTE BTK XX. sz.-i Magyar Irodalomtörténeti Tanszék
Béri Balogh Ádám Megyei Könyvtár Szekszárd	ELTE BTK Középkori Egyetemes Történeti Tanszék
Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár Szombathely	ELTE BTK Kelet-Európa Történeti Tanszék
Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtára Szombathely	ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék
Bessenyei György Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszék Nyíregyháza	ELTE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék Névkutató Munkaközösség
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Miskolc	ELTE BTK Német Tanszék
Bródy Sándor Megyei Könyvtár Eger	ELTE BTK Ókori Történeti Tanszék
Budapest Főváros Levéltára	ELTE BTK Politikaelméleti Továbbképző Intézet
Budapest Főváros Tanácsa Művelődési Osztály	ELTE BTK Pszichológiai Intézet Társadalom és Nevelépszichológiai Tanszék
Budapest Fővárosi Tanács V.B. Ifjúsági és Sporthivatal, Atlétikai Szövetség	ELTE BTK Statisztikai Tanszék
Budapest Főváros XX. ker. Tanács V.B. Művelődésügyi-, Egészségügyi- és Sportosztálya Közművelődési Csoport	ELTE BTK Szláv Tanszék
Budapest Főváros X. ker. Tanács V.B. Művelődési Osztály	ELTE BTK Tudományos Szocializmus Információs és Továbbképző Intézet
Budapestfilm	ELTE BTK Új és Legújabbkori Történeti Tanszék
Budapesti Elektromos Művek	Egyetemi Színpad
Budapesti Közlekedési Vállalat	ELTE Szociológiai Intézet és Továbbképző Központ
	ELTE TTK

ELTE TTK Tudományos Szocializmus Tanszék
 ENSZ Társaság
 Eötvös Károly Városi Könyvtár Fonyód
 ELTE Eötvös József Kollégium
 Építésügyi Tájékoztató Központ
 Ferencvárosi Torna Club
 Fonyódi Művelődési Ház
 Fővárosi Felnőttnevelési Stúdió
 Fővárosi Tanács Mozgóképüzmei Vállalat
 Francia Intézet
 Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet
 Győr–Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága Győr
 Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Debrecen
 Hajdú-Bihar Megyei Pedagógiai Intézet Debrecen
 Hajdú-Bihar Megyei Tanács V.B. Megyei Könyvtára Debrecen
 Hajdúböszörményi Óvónőképző Intézet Könyvtára Hajdú-
 böszörmény
 Hazafias Népfőnt
 Hazafias Népfőnt Városi Bizottsága Körmend
 Herman Ottó Múzeum Miskolc
 Heves Megyei Levéltár Eger
 Holland Királyság Nagykövetsége
 HUNGEXPO Magyar Külkereskedelmi Vásár és Propaganda
 Iroda
 „IDEA” Magyar Köztársaság Művészeti Alapjának Iparművé-
 szeti Leányvállalata
 Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat
 Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat
 Igazságügyi Minisztérium
 INTERBANK
 Ipargazdasági Intézet
 Jász Múzeum Jászberény
 Janus Pannonius Tudományegyetem Központi Könyvtára
 Pécs
 JPTE Tanárképző Karának Könyvtára Pécs
 József Attila Gimnázium Budapest
 József Attila Megyei Könyvtár Tatabánya
 József Attila Múzeum Makó
 József Attila Művelődési Ház és Könyvtár Székesfehérvár
 JATE Szeged
 JATE Központi Könyvtára Szeged
 JATE Magyar Irodalomtörténeti Tanszék Szeged
 József Attila Városi, Megyei Művelődési Központ Salgótarján
 Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Szeged
 Kaposvári Tanítóképző Főiskola Kihelyezett Tagozatának
 Könyvtára Szekszárd
 Károlyi Mihály Társaság
 Katona József Megyei Könyvtár Kecskemét
 Képcsarnok, Műhely Galéria Szentendre
 Kereskedelmi Minisztérium
 Kertészeti Egyetem Könyvtára Budapest
 Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Győr
 Komárom Megyei Múzeumok Igazgatósága Tata
 Komárom Megyei Tanács V.B. Tatabánya
 Kner Nyomdaipari Múzeum Gyomaendrőd
 Kommunális Beruházási Vállalat
 Konkoly Observatory
 Koreai NDK Nagykövetsége
 Kossuth Könyvkiadó
 KLTE Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszék Debrecen
 KLTE Könyvtár Debrecen
 KLTE Néprajzi Tanszék Debrecen
 KLTE Politikai Gazdaságtan Tanszék Debrecen
 Kőbányai Gyógyszerárugyár
 Körmendi Városi Könyvtár Körmend
 Közlekedési Múzeum
 Közlekedéstudományi Intézet
 Közművelődési Információs Intézet
 Központi Hírlap Iroda
 Központi Múzeumi Igazgatóság
 Központi Statisztikai Hivatal
 KSH Idegenforgalmi Osztály
 KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat
 KSH Népeségstudományi Kutató Intézet
 KSH Népszámlálás
 KPVD SZ Vörös Meteor Természetbarát Egyesület
 Kultúra Külkereskedelmi Vállalat
 Külügyminisztérium
 Leninvárosi Városi Tanács Leninváros
 MÁV Vezérgazgatóság
 Magyar Állami Földtani Intézet
 Magyar Amatőr Fotóklubok és Szakkörök Szövetsége
 Magyar Bibliofil Társaság
 Magyar Biológiai Társaság
 Magyar ENSZ Társaság
 Magyar Jogász Kör
 Magyar Hírdető Somogy Megyei Igazgatósága
 Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat
 Magyar KISZ KB
 Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete
 Magyar Közvéleménykutató Intézet
 Magyar Lektorai Központ
 Magyar Mezőgazdasági Múzeum
 Magyar Mozi és Videofilmgyár
 Magyar Munkásmozgalmi Múzeum
 Magyar Nemzeti Múzeum Központi Régészeti Könyvtár
 Magyar Pedagógiai Társaság Veszprém Megyei Tagozata
 Veszprém
 Magyar Pen Club
 Magyar Rádió Külföldi Adások Főszerkesztősége
 Magyar Színházi Intézet
 MSZMP Hajdú-Bihar Megyei Bizottsága Debrecen
 MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet
 MSZMP Párttörténeti Intézet Könyvtára
 MSZMP Politikai Főiskola
 MSZMP XIII. ker. Bizottsága
 Magyar Táncművészek Szövetsége
 MTV Televízió Gyermekműsorok és Gyermekfilmek
 Szemléje
 Magyar Tőzsdealapítvány
 MTA Állam és Jogtudományi Intézet
 MTA Államtudományi Kutatások Programirodája

- MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága Debrecen
 MTA Filozófiai Intézet Filozófiai és Történettudományi Osztály
 MTA Filozófiai Intézet Lukács Archívum és Könyvtár
 MTA Földrajztudományi Kutató Intézet
 MTA Intézetközi Békakutató Központ
 MTA Könyvtára
 MTA Kutatásszervezési Intézet
 MTA Művészettörténeti Kutató Csoport
 MTA Nyelvtudományi Intézet
 MTA Orientalisztikai Munkaközösség
 MTA Regionális Kutatások Központja Pécs
 MTA Szociológiai Kutató Intézet
 MTA Társadalomtudományi Főosztály
 MTA Történettudományi Intézet
 MTA Világgazdasági Kutató Intézet
 Magyar Vegyészeti Múzeum
 Magyar Vöröskereszt Országos Végrehajtó Bizottsága Propaganda Osztály
 Magyar UNESCO Bizottság
 Magyar Zeneművészek Szövetsége
 Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége
 Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára
 MKKE Politikai Gazdaságtan Oktatók Továbbképzési és Információs Központja
 MKKE Szociológiai Tanszék
 Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium Információs Központja
 Mezőgazdasági Ügyvitelszervezési és Számítástechnikai Közös Vállalat Szaktanácsadási és Tájékoztató Főosztály (MÜSZI)
 Miskolci Galéria Miskolc
 Mohácsi Jenő Városi Könyvtár Mohács
 Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Nyíregyháza
 Mozgóképforgalmazási Vállalat
 Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ
 Műcsarnok Igazgatóság
 Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének Sajtó és Propagandatitkársága
 Művelődési Minisztérium
 Művelődéskutató Intézet
 Nagytényi-Kastélymúzeum Budapest
 Nehézipari Egyetem Központi Könyvtára Miskolc
 NDK Kulturális és Tájékoztató Központ
 NSZK Nagykövetség
 Nógrád Megyei Levéltár Salgótarján
 Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága Salgótarján
 Nógrádi Szénbányák Salgótarján
 Novosztói Sajtóügynökség Budapesti Irodája
 Nyíregyháza Városi Tanács V.B. Művelődési Osztály
 Nyugdíjas Egészségügyi Dolgozók Otthona Módszertani Osztály
 Oktatókutató Intézet
 Országos Béketanács
 Országgyűlési Könyvtár
 Országos Felsőoktatási Felvételi Iroda
 Országos Közművelődési Központ
 Országos Közegészségügyi Intézet Könyvtára
 Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség
 Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár
 Országos Műszaki Múzeum
 Országos Oktatástechnikai Központ
 Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár
 Országos Pedagógiai Intézet
 OPI Iskolakutatási Tudományos Osztály
 OPI Külügyi Titkársága
 Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
 Országos Sporthivatal
 Országos Széchényi Könyvtár Könyvtár és Módszertani Központ
 OSZK Nemzetközi Csereszolgálat
 Országos Tervhivatal
 Országos Ügyvédi Tanács
 Országos Vezetőképző Központ
 Országúti (Ferencsek) Plébániahivatal
 Osztrák Kulturális Intézet
 Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár Kaposvár
 Pannónia Film Vállalat
 Papír és Nyomdaipari Műszaki Egyesület
 Papíripari Vállalat Kutatóintézet Papíripari Hagyományok Védelmét Szervező Bizottság
 Pécsi Városi Könyvtár Pécs
 Pécs Megyei Városi Tanács V.B. Művelődési Osztálya
 Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága Szentendre
 Pest Megyei Tanács V.B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága
 Pesterzsébeti Múzeum
 Pollack Mihály Műszaki Főiskola Pécs
 Posta Központi Intézete
 P_x Kft. Informatikai és Humán Kockázatokat Kezelő Kft.
 II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár Miskolc
 Rózsa Ferenc Gimnázium Békéscsaba
 Rózsa Ferenc Vendéglátóipari Szakközépiskola Budapest
 54. sz. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet
 Sajtószentpéteri Nagyközségi Tanács V.B. Szakigazgatási Szerve
 Sályi Községi Közös Tanács Sály
 Sásdi Nagyközségi Közös Tanács Sásd
 Savária Múzeum Szombathely
 Semmelweis Orvostörténeti Múzeum
 SOTE Központi Könyvtár
 Somogy Megyei Pedagógiai Intézet Kaposvár
 Somogyi-Könyvtár Szeged
 Szabolcs-Szatmár Megyei Pedagógiai Intézet Nyíregyháza
 Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács Nyíregyháza
 Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete
 Szakszervezetek Országos Tanácsa
 SZOT Központi Iskola Könyvtára
 Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Szeged
 Szépművészeti Múzeum
 Szolnok Megyei Múzeumi Igazgatóság Szolnok

Szovjet Irodalom
Szövetkezeti Kutató Intézet
Táncsics Mihály Gimnázium Budapest
Tankönyvkiadó Vállalat
Társadalmi Beilleszkedés Zavarainak Kutatása Programiroda
Technológiai Iparmúzeum Budapest
Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa
Természettudományi Múzeum Könyvtára
Testnevelési Főiskola
Testnevelési és Sportmúzeum
Tevan Andor Nyomdaipari Szakközépiskola Békéscsaba
Tisza Antal Úttörőház Szolnok
Tiszavasvári Városi Tanács V.B.
X. ker. Tanács
Tolna Megyei Könyvtár Szekszárd
Tömegkommunikációs Kutatóközpont
TIT
Tudományos Minősítő Bizottság
Tudományszervezési és Informatikai Intézet
Új Auróra Szerkesztősége Békéscsaba
Új Magyar Központi Levéltár
UNICBANK RT
Városszépítő Egyesület Tapolca
Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága Szombathely
Vas Megyei Tanács Szombathely
Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár Szolnok
Veszprém Megyei Tanács Veszprém
Veszprémi Vegyipari Egyetem Veszprém
Vigilia Szerkesztősége
Volán Vállalatok Központja
Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola
Zala Megyei Tanács Zalaegerszeg
Zrinyi Katonai Könyvkiadó

Külföldi ajándékozó személyek:

Bujdosó Alpár – Wien
Cotti, Claude – La Varenne St. Hilaire
Flach, Paul – München
Frenzel, Elisabeth – Berlin
Hübschmanova, Milena – Praha
Szabó, Ferenc – Róma
Vardy, Steven Bela – Pittsburgh

Intézmények:

Academia Republicii Socialiste Romania, Bucuresti
Academy of Political Sciences, New York
Akateeminen Kirjakauppa Akademiska Bokhandeln, Helsinki
Aurora Editions, München
Bayersche Staatsbibliothek, München
Bethania-Verlag, Wien
Biblio Verlag, Osnabrück
Biblioteca Centrala de Stat, Bucuresti
Biblioteca Nacional „José Martí”, La Habana
Biblioteka Akademii Nauk SZSZSZR, Leningrad

Biblioteka Narodowa, Warszawa
Biblioteka Uzsgorodszkogo Goszudarsztvennogo Univerzitetu, Uzsgorod
Bodleian Library, Oxford
British Library, London
Bundesinstitut für Ostwissenschaftliche und Internationale Studien, Köln
Camera di Commercio Industria Artigianato, Pordenone
Casa Editrice Olschki, Firenze
Central Committee of the Communist Party of Israel, Tel-Aviv
Centre Europeen de Documentation Hongroise, Turnhout
Columbia University Libraries, New York
Comité International pour l'Information et la Documentation en Sciences Sociales, Paris
Cranwell Publishing Company, Auckland
Departments of the Environment and Transport, London
Deutsche Bücherei, Leipzig
Edizioni di Comunita, Milano
Esprit, Paris
Ethnographisches Museum, Kittsee
Fachbibliothek für Ost- und Südosteuropaforschung, Wien
Festival of Asian Arts, Hong Kong
Freies Deutsches Hochstift Frankfurter Goethe-Museum, Frankfurt am M.
Gesellschaft für Bedrohte Völker, Göttingen
Goszudarsztvennaja Biblioteka Lenina, Moszkva
Gutenberg Museum, Mainz
Hamard University, Karachi
Humbolt-Universität, Berlin
Hungarian Research Center, New Brunswick
INION, Moszkva
Institut Riadenia, Bratislava
Institut Rizeni, Praha
Inter Nations, Bonn
International Institut for Culture Research, Wien
International Society for Educational Information, Tokyo
Karl Marx - Haus Museum, Trier
Libella Libraire, Paris
Libraire „123”, Paris
Libraire de l'Université Georg et Cie, Genève
Library of Congress, Washington
Matica Slovenska, Martin
Mestska Knihovna, Bratislava
Mestská Knihovna, Praha
Metropolitan Toronto Library, Toronto
Montres „Rolex” Imprimé, Genève
Narodna Biblioteka „Ivan Vazov”, Plovdiv
Narodna Biblioteka „Kiril i Metodij”, Sofia
New York Public Library, New York
Nobelstiftelsen, Stockholm
Orbis Books, London
Raccomondata, Milano
Routledge Journals, Oxfordshire
Schweizerische Osteuropa-Bibliothek, Bern
Smithonian Institution, Washington

Soka Gakkai, Tokyo
Stadt- und Landesbibliothek, Wien
Statni Vedecka Knochovna, Brno
Südost-Institut, München
Szolgálat, Wien
UNESCO, Paris
Ungarisches Institut, München
Universitäts- und Landesbibliothek, Halle
Universitätsbibliothek, Basel

Universitätsbibliothek, Tübingen
Universitná Kniznica, Bratislava
University of California, Berkeley
University of California, Los Angeles
Vseszojuznaja Goszudarsztvennaja Biblioteka, Moszkva
Wegierski Instytut Kultury, Warszawa
Wilhelm-Pieck-Universität, Rostock
Zentral-Versand, Erfurt

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR ÉS A HÁLÓZAT

Központi Könyvtár	1088 Szabó Ervin tér 1. Tel.: 138-4933
Gazdasági főosztály	1088 Baross u. 18. Tel.: 118-5807
Zenei gyűjtemény	1052 Fehérhajú u. 5. Tel.: 137-7640
Központi Ellátó Szolgálat	1203 Zrínyi u. 44. Tel.: 147-7756

I. kerület

I. ker. főkönyvtár	1016 Krisztina krt. 87-89. Tel.: 156-8755
I. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1016 Krisztina krt. 91. Tel.: 156-4694
I/1. sz. fiókkönyvtár	1014 Országház u. 13. Tel.: 175-9484
I/2. sz. fiókkönyvtár	1011 Fő u. 11-13. Tel.: 136-9437
I/3. sz. fiókkönyvtár	1011 Szilágyi Dezső tér 5. Tel.: 136-8277

II. kerület

II. ker. főkönyvtár	1023 Török u. 7-9. Tel.: 115-0058
II/1. sz. fiókkönyvtár	1028 Dimitrov u. 80. Tel.: 136-7926
II/2. sz. fiókkönyvtár	1028 Szabadság út 37. Tel.: 116-7921
II/3. sz. fiókkönyvtár	1022 Marcibányi tér 5/a. Tel.: 115-4650
II/4. sz. fiókkönyvtár	1021 Budenz u. 20-22. Tel.: 176-3202

III. kerület

III. ker. főkönyvtár	1033 Fő tér 2. Tel.: 188-8103
III. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1033 Fő tér 5. Tel.: 168-8476
III/1. sz. fiókkönyvtár	1032 San Marco u. 81. Tel.: 188-7370
III/2. sz. fiókkönyvtár	1039 Bajáki Elemér u. 5-7. Tel.: 188-2804
III/4. sz. fiókkönyvtár	1038 Dömös u. 5. Tel.: –
III/5. sz. fiókkönyvtár	1039 Juhász Gyula u. 6. Tel.: 187-3409
III/6. sz. fiókkönyvtár	1039 Füst Milán u. 1. Tel.: –

IV. kerület

IV. ker. főkönyvtár	1043 Bajcsy-Zs. u. 8. Tel.: 169-4572
IV. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1043 Munkásotthon u. 33-39. Tel.: 169-5107
IV/1. sz. fiókkönyvtár	1043 Reviczky u. 38. Tel.: 189-0611
IV/2. sz. fiókkönyvtár	1043 Tinódy u. 1. Tel.: 169-6313
IV/3. sz. fiókkönyvtár	1046 Hajló u. 4-6. Tel.: –

V. kerület

V. ker. főkönyvtár	1054 Vadász u. 42. Tel.: 132-7392
V. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1054 Aulich u. 4-6. Tel.: 111-7243
V/1. sz. fiókkönyvtár	1053 Királyi Pál u. 11. Tel.: 117-3783
V/2. sz. fiókkönyvtár	1053 Királyi Pál u. 18. Tel.: 117-5568

VI. kerület

VI. ker. főkönyvtár	1062 Andrássy út 52. Tel.: 111-3822
VI. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1061 Liszt F. tér 6. Tel.: 142-1948

VII. kerület

VII. ker. főkönyvtár	1073 Kertész u. 20. Tel.: 142-6596
VII. ker. főkönyvtár olvasóterme	1073 Kertész u. 15. Tel.: 122-6656
VII. ker. könyvtár	1074 Rottenbiller u. 10. Tel.: 142-5362

IX. kerület

IX. ker. főkönyvtár	1098 Börzsöny u. 9-11. Tel.: 157-5808
IX/1. sz. fiókkönyvtár	1097 Aszódi-Füleki u. sarok Tel.: 127-5339
IX/3. sz. fiókkönyvtár	1095 Mester u. 53-55. Tel.: 133-7471
IX/4. sz. fiókkönyvtár	1096 Hámán Kató u. 27. Tel.: 133-5741
IX. ker. könyvtár	1092 Boráros tér 2. Tel.: 117-0628

XI. kerület

XI. ker. főkönyvtár	1119 Szakasits Árpád u. 55. Tel.: 186-9385, 186-9444
XI/1. sz. fiókkönyvtár	1112 Menyecske u. 2. Tel.: 196-7531
XI/2. sz. fiókkönyvtár	1116 Albertfalva u. 7-11. Tel.: 186-9618
XI/3. sz. fiókkönyvtár	1118 Nagyszeben tér 1. Tel.: 173-5900
XI. ker. könyvtár	1117 Karinthy F. u. 11. Tel.: 166-6224
XI/1. sz. fiókkönyvtár	1116 Alabástrom u. 27. Tel.: -

XIII. kerület

XIII. ker. főkönyvtár	1138 Dagály u. 9. Tel.: 140-3309, 149-9154
XIII/1.sz.fiókkönyvtár	1135 Rajk László u. 40. Tel.: -
XIII/2.sz.fiókkönyvtár	1133 Rajk László u. 83. Tel.: 149-7521
XIII/3.sz.fiókkönyvtár	1134 Lehel u. 7/a. Tel.: 149-6359
XIII/4.sz.fiókkönyvtár	1134 Lehel u. 31. Tel.: 120-8829
XIII/5.sz.fiókkönyvtár	1138 Tomori köz 7. Tel.: 120-7258
XIII/6.sz.fiókkönyvtár	1131 Mosoly u. 40/a. Tel.: 149-1532
XIII/7.sz.fiókkönyvtár	1136 Sallai Imre u. 52. Tel.: 149-6921

VIII. kerület

VIII. ker. főkönyvtár	1088 Gutenberg tér 3. Tel.: 134-3117
VIII. ker. főkönyvtár	1085 Somogyi Béla u. 23/a. Tel.: 113-6418
VIII. ker. könyvtár	1089 Kulich Gy. tér 12. Tel.: 113-8037
VIII. ker. könyvtár olvasóterme	1089 Kulich Gy. tér 13. Tel.: 133-4911

X. kerület

X. ker. főkönyvtár	1102 Pataky I. tér 7-14. Tel.: 177-6933, 157-3091
X/1. sz. fiókkönyvtár	1103 Gergely u. 68. Tel.: 157-2510
X/2. sz. fiókkönyvtár	1106 Keresztúri út 7-9. Tel.: -

XII. kerület

XII. ker. főkönyvtár	1126 Böszörményi út 13-15. Tel.: 155-9528
XII. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1126 Böszörményi út 34/a. Tel.: 156-6877
XII/1.sz.fiókkönyvtár	1112 Törökbálinti út 2. Tel.: -
XII/2.sz.fiókkönyvtár	1122 Városmajor u. 42. Tel.: -

XIV. kerület

XIV. ker. főkönyvtár	1145 Bosnyák u. 1/a. Tel.: 183-0197
XIV/1.sz.fiókkönyvtár	1145 Uzsoki út 57. Tel.: 183-3974
XIV/2.sz.fiókkönyvtár	1143 Ilka u. 36. Tel.: 183-6970
XIV/3.sz.fiókkönyvtár	1143 Lumumba u. 1-3. Tel.: 163-1176
XIV/4.sz.fiókkönyvtár	1143 Kerepesi út 76/c. Tel.: 183-0920

XV. kerület

XV. ker. főkönyvtár	1158 Mosolygó A. u. 36. Tel.: 163-3062
XV. ker. főkönyvtár gyermekrészlege	1158 Doktor S. u. 45. Tel.: 163-3336
XV/1. sz. fiókkönyvtár	1158 Gorkij tér 2. Tel.: –
XV/2. sz. fiókkönyvtár	1157 Hartyán köz 2-4. Tel.: 164-4871
XV/3. sz. fiókkönyvtár	1156 Kontyfa u. 10. Tel.: –
XV/4. sz. fiókkönyvtár	1153 Arany János u. 29. Tel.: 189-2581
XV/4. sz. fiókkönyvtár gyermekrészlege	1153 Bocskai u. 73. Tel.: 189-2581
XV/5. sz. fiókkönyvtár	1151 Bogács u. 1. Tel.: –

XVII. kerület

XVII. ker. főkönyvtár	1173 Ujlak u. 110. Tel.: 158-7774
XVII/1. sz. fiókkönyvtár	1174 Wesselényi u. 1. Tel.: –
XVII/2. sz. fiókkönyvtár	1171 Péceli u. 232. Tel.: 128-6530
XVII/3. sz. fiókkönyvtár	1171 Sugár u. 66. Tel.: –
XVII/4. sz. fiókkönyvtár	1173 Pesti út 80. Tel.: 158-6835

XIX. kerület

XIX. ker. főkönyvtár	1191 Vörös Hadsereg útja 93-95. Tel.: 157-0772
XIX/1. sz. fiókkönyvtár	1196 Petőfi tér 15. Tel.: 127-1221
XIX/2. sz. fiókkönyvtár	1196 Zalaegerszeg u. 106. Tel.: 127-2683
XIX/3. sz. fiókkönyvtár	1195 Kossuth L. u. 8. Tel.: 127-3233
XIX/4. sz. fiókkönyvtár	1191 Berzsenyi u. 8. Tel.: 157-4996

XXI. kerület

XXI. ker. főkönyvtár	1213 Kalamár J. u. 230. Tel.: 127-9594
XXI/2. sz. fiókkönyvtár	1213 Rákosi Endre u. 38. Tel.: –
XXI/3. sz. fiókkönyvtár	1212 Széchenyi u. 91. Tel.: 158-4751
XXI/4. sz. fiókkönyvtár	2114 II. Rákóczi F. út 106. Tel.: –
XXI/5. sz. fiókkönyvtár	1214 Vénusz u. 2. Tel.: 127-7439
XXI/6. sz. fiókkönyvtár	1214 Simon Bolívar sétány 4-8. Tel.: –

XVI. kerület

XVI. ker. főkönyvtár	1163 Veres Péter u. 53. Tel.: 183-8927
XVI/1. sz. fiókkönyvtár	1162 Rákosi u. 129. Tel.: 163-8484

XVIII. kerület

XVIII. ker. főkönyvtár	1183 Thököly u. 5. Tel.: 128-0068, 128-0483
XVIII/1. sz. fiókkönyvtár	1188 Nagykőrösi út 56. Tel.: 128-0648
XVIII/2. sz. fiókkönyvtár	1118 Csontváry u. 32. Tel.: 158-8931

XX. kerület

XX. ker. főkönyvtár	1201 Vörösmarty u. 5. Tel.: 147-8579
XX/1. sz. fiókkönyvtár	1202 Jókai Mór u. 106. Tel.: –
XX/3. sz. fiókkönyvtár	1201 Török Flóris u. 245. Tel.: –
XX/4. sz. fiókkönyvtár	1204 Pacsirta u. 157/b. Tel.: –
XX. ker. könyvtár	1208 Marx Károly út 128. Tel.: 147-7143

XXII. kerület

XXII. ker. főkönyvtár	1222 Tóth József u. 36. Tel.: 138-6631
XXII/1. sz. fiókkönyvtár	1225 Nagytétényi u. 264. Tel.: –
XXII/2. sz. fiókkönyvtár	1222 Kísérleti ltp. József A. u. Tel.: 146-4785
XXII/3. sz. fiókkönyvtár	1224 Dózsa György u. 98. Tel.: –
XXII/4. sz. fiókkönyvtár	1222 Nagytétényi út 35. Tel.: –

TARTALOM

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jelentése (1985-1986-1987)	5
I. Hálózatfejlesztés, szolgáltatásbővítés	5
II. A könyvtár állománya	6
III. Feltárás	7
IV. Olvasószolgálat	8
V. Megjelent bibliográfiák és egyéb kiadványok	9
VI. Személyzeti, oktatási tevékenység	12
VII. Igazgatás, kapcsolatok	21
VIII. Pénzügyi gazdálkodás	22
IX. Táblázatok	25
Papp István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára alapfunkcióiról. Műhelytanulmány	38
Sz. Richlich Ilona: A főkönyvtári rendszer kialakulása a FSZEK hálózatában	52
Báthory János: Dilemmák a szociológiai állomány gyarapításában	67
Barczy Zsuzsa: Az olvasói érdeklődés változása a kölcsönzött dokumentumok alapján	74
Márffy István: Nem teljesített kérések a FSZEK központi könyvtárának kölcsönző szolgálatában	98
Faragó Tamás: A budapesti peremkerületek leíró statisztikai adatforrásai, 1800-1870	112
Meiszner Tamásné: In memoriam Révész Ferenc	130
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a sajtó tükrében 1985-1987. (Bibliográfiai válogatás.)	132
Ajándékozó személyek és intézmények 1985-86-87 évben	134
A központi könyvtár és a hálózat	139

CONTENTS

Report of the Metropolitan Ervin Szabó Library for 1985/1986/1987	5
I. Network Development Service Extension	5
II. Holdings	6
III. Cataloguing and Indexing	7
IV. Reader's Service	8
V. Bibliographies and Other Publications	9
VI. Staffing and Training	12
VII. Management and Relation	21
VIII. Financial Management	22
IX. Tables	25
Papp, István: The Main Functions of the Central Library. A Workshop Study	38
Sz. Richlich, Ilona: Development of the System of District Main Libraries in the Network of Metropolitan Ervin Szabó Library	52
Báthory, János: Dilemas in the Aquisition of sociological Books	67
Barczi, Zsuzsa: Changes of Readers' Interest on the Basis of Circulation	74
Márfy, István: Books Asked in vain from the Lending Service of Central Ervin Szabó Library	98
Faragó, Tamás: The Suburbs of Budapest in the Early Descriptive Statistics (1800-1870)	112
Meiszner, Tamásné: In memoriam Ferenc Révész	130
Metropolitan Ervin Szabó Library in The Mirror of the Press	132
Donators in 1985-1986-1987	134
The Central Library and the Network	139

INHALT

Bericht der Stadtbibliothek „Ervin Szabó“ (1985-1986-1987)	5
I. Entwicklung des Bibliotheknetzes, Erweiterung der Leistungen	5
II. Bestand der Bibliothek	6
III. Die Aufschlüsselung	7
IV. Leserdienst	8
V. Bibliographien und andere Publikationen	9
VI. Personal und Bildungstätigkeit	12
VII. Leitung, Beziehungen	21
VIII. Finanzwirtschaft	22
IX. Tabellen	25
Papp, István: Die Grundfunktionen der Zentralbibliothek „Ervin Szabó“. Aufsatz. (Beitrag.Essay.)	38
Szabó-Richlich, Ilona: Die Herausbildung der Hauptbibliothek-System im Netz der Stadtbibliothek „Ervin Szabó“ .	52
Báthory, János: Dilemmas im Erwerb des Sociologischen Bestandes	67
Barczy, Zsuzsa: Die Änderung des Leserinteresses auf Grund von ausgeliehenen Dokumente	74
Márffy, István : Die nicht erfüllte Bitten im Ausleihedienst der Zentralbibliothek „Ervin Szabó“	98
Faragó, Tamás: Deskriptive statistische Angabenquellen der randbezirke von Budapest, 1800-1870.	112
Meiszner, Tamásné : In memoriam Ferenc Révész	130
Die Stadtbibliothek „Ervin Szabó“ im Spiegel der Presse 1985-1987. (Bibliographische Auswahl)	132
Schenkungen von Personen und Instituten im Jahre 1985-1987.	134
Die Zentralbibliothek und das Bibliotheknetz	139

Ára: 292,- Ft